

Kiss Endre

**A kolozsvári Szent Mihály-egyházközség
hollandkölcsön-ügye**

Kiss Endre

A kolozsvári Szent Mihály-egyházközség hollandkölcsön-ügye

Budapest-Kolozsvár
2024

Studia Theologica Transsylvaniensia
Supplementum 1.

Sorozatszerkesztők: **Diósi Dávid** és **Bodor Attila**

DOI: <https://doi.org/10.52258/stthtr.sup.01>

Borítóterv: **Szőcs Zsolt**
Tördelés: **Várdai Éva**
Korrektúra: **Bodó Márta**
Nyelvi lektor: **Bilibók Renáta**

Készült a Csíkszeredai **Alutus** nyomdában.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
KISS, ENDRE

A kolozsvári Szent Mihály-egyházközség hollandkölcson-ügye /

Kiss Endre. - Budapest : Szent István Társulat ; Cluj-Napoca :

Verbum, 2024

ISBN 978-963-612-124-2

ISBN 978-606-064-037-0

2

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

1053 Budapest

Veres Pálné u. 24.

E-mail: szit@stephanus.hu

Felelős kiadó: **Sarbak Gábor** elnök

Felelős kiadóvezető: **Farkas Olivér**
igazgató

VERBUM EGYESÜLET

400045 Kolozsvár,

A. Einstein u. 2/6-7.

www.verbumkiado.ro

Felelős kiadó: **Ferencz Antal**

igazgató

Kiadói főszerkesztő: **Bodó Márta**

Tartalom

Előjáróban.....	7
Előszó.....	9
Rövidítések.....	15
Színónim kifejezések.....	16
Bevezető.....	17
A kutatási téma indoklása.....	19
A kutatás forrásai, alkalmazott módszerek és a dolgozat szerkezete.....	23
A kolozsvári Szent Mihály- egyházközség hollandkölcsön-ügyének előzetes áttekintése.....	25
A holland kölcsön ügye dr. Hirschler József plébános működése idején.....	37
A holland kölcsön felvételének társadalmi-gazdasági előzményei.....	39
A holland kölcsön ügye dr. Nemes Ferenc főgondnoksága idején.....	45
A holland kölcsön ügye dr. Jelen Gyula főgondnoksága idején.....	79
A Direktórium működése dr. Romulus Fersigan zárgondnoksága idején.....	117
A Direktórium működése dr. Gheorghe Dubleşiu zárgondnoksága idején.....	130
A Direktórium utolsó három hónapi működése.....	143
A holland kölcsön ügye a zárgondnokság felszámolásáig.....	163
Hirschler József nyugalomba vonulása és az azt követő problémák.....	167
Klumák István ügyvéd pere Hirschler Józseffel szemben.....	170
Romulus Fersigan ügyvéd rosszindulatú támadása Hirschler Józseffel szemben.....	172
Vorbuchner Adolf és Hirschler József kolozsvári találkozója.....	174

A Hirschler Józsefet „pártoló” személyek hitegetései.....	177
Hirschler József egészségi állapotának súlyosbodása.....	181
A holland kölcsön ügye Márton Áron adminisztrálása idején.....	185
Márton Áron plébániai kormányzó kezdeti gondjai.....	187
Márton Áron küzdelme a volt Direktórium képviselőivel	191
Márton Áron h. plébános és az ötös bizottság.....	195
Az egyházközség anyagi ügyeinek rendezése	
Márton Áron plébániai kormányzó első évében	209
Márton Áron ügyrendezései az 1937. évben	216
Egyházközségi anyagi gondok.....	216
Márton Áron, az evangelizáló lelkipásztor	236
Az egyházközség anyagi gondjainak rendezése	
az 1938. évben - Péterffy Jenő újabb támadásai közepette	244
Márton Áron a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség	
plébánosa lesz	257
Márton Áron megemlékezése a püspöki székből	
lemondó Mailáth G. Károlyról	258
A kolozsvári egyházközség helyzetének	
alakulása Vorbuchner Adolf megyéspüspök idején	260
Márton Áront a Szent Mihály plébánia közgyűlése	
plébánossá választja	262
Márton Áron apostoli kormányzó.....	265
Márton Áron plébánosi beiktatása	269
Márton Áron püspökké szentelése a kolozsvári	
Szent Mihály templomban.....	273
A püspökszentelés előfeltételei	273
Előkészületek a püspökké szentelésre.....	278
Püspökszentelés Kolozsváron.....	280
Márton Áron püspökként is kolozsvári plébános.....	284
Következtetések	296
Függelék.....	303
Bibliográfia.....	333

Elöljáróban

Az ember nem boldogul egyedül és ez így van rendjén. Tudom és hiszem, hogy Isten gondviselő tekintete nélkül semmit sem tehetünk. Így az alábbi írás sem születhetett volna meg, ha ő nem akarja és kegyelmével nem noszogat.

Külön kegyelem, hogy születésem óta Isten mindig jó embereket küldött mellém. Ők azok, akik Isten jelenlétét őrzik számomra ebben a világban. Ők lettek Isten keze, lába, szája és szíve az én világomban. A köszönetekben most őket sorjázom.

Doktor-vezető tanáromnak, Marton Józsefnek mondok hálás köszönetet, aki nemcsak a teológiai évek alatt, hanem az elmúlt években is szakértelemmel és jószándékkal kísért és segített a dolgozat megszületésének ideje alatt. Úgy érzem, ha ő nem bíztat naponta, különösen a végén, akkor lehet, nem jutottam volna a végére. Szorgalma és Isten szolgája Márton Áron iránti tisztelete ösztönző volt számomra.

Hálás köszönetet mondok Gárdonyi Máténak a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kara tanszékvezetőjének, néhai Báthory Lajos professzor úrnak és Holló László professzornak, hogy vállalták a dolgozatom elbírálását valamint jó tanácsokkal láttak el.

A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Karának köszönöm, hogy helyet biztosított és megszervezte 2020. július 1-jén az online védést. Köszönet az Ökumené Doktori Iskola vezetőségének a lehetőséget a bizalmat és a türelmet. Köszönet nyugalmazott püspökeimnek és jelenlegi főpásztornak imáit és bizalmát.

Köszönöm a Gyulafehérvári Papnevelő Intézet elöljáróinak és tanárainak, hogy testvérként és barátként állnak mellettem, ugyanígy a kispapoknak is, akik – habár igyekeztem, de lehet mégis – érezték a nem rájuk szánt idő hiányát.

Köszönet a Kolozsvári Plébániai Levéltár és a Gyulafehérvári Érseki Levéltár munkatársainak, akik a kutatásban mindig segítségemre voltak. Köszönöm az ügyrendezésben rendelkezésemre álló titkárok munkáját (Ferencz Margit, Bereczki Gyöngyvér, Kopacz Magda). A lektori munkáért köszönetet mondok Bilibók Renátának.

Köszönöm a Verbum Kiadó munkatársainak a kiadásban nyújtott segítséget.

Néhai szüleim minden bizonnyal figyelemmel kísérték és kísérik életem minden pillanatát. A figyelem mellett nem egyszer tapasztaltam támogatásukat. Anno, az online védés alkalmával, csak nekik nem volt szükségük ID-re és jelszóra. Köszönöm jó testvéreim és családjaik erőt adó példás szeretetét és a mindenkori támogatást.

A szerző

Előszó

Kiss Endre *A kolozsvári római katolikus egyházközség holland kölcsön-ügye* című könyve a kolozsvári római katolikus plébánia anyagi problémáit tárgyalja az 1927. évben felvett holland kölcsönt követően. A szerző olyan kényes ügy felgöngyölítésére vállalkozik, amelyre Márton Áron életrajzaiban a szerzők hivatkoznak ugyan, annak pontosítása nélkül. A korabeli kolozsvári újságokban viszont bőven találunk tudósításokat a Szent Mihály-egyházközség hívő népét húsz éven keresztül rettegésben tartó adosságról, de csak hír szintjén. A holland kölcsön témája, tudományos felkutatásának és feldolgozásának hiányossága ellenére mindmáig a papok és egyháztörténészek körében tárgyalt téma maradt, mert azt Márton Áron kolozsvári helyettes plébános oldotta meg.

A holland kölcsön felvételéből keletkezett igazi problémát, annak éveken keresztül történő sikertelen kezelését és a kölcsön továbbbonyolítását még a korabeli híradások is „külsőleg” szemlélték, legfennebb rémisztő propaganda hírként használták fel az egyházközség lejáratására. A kényes ügy megoldásának elindítását és lebonyolítását a tudósítások nem tartalmazzák; sőt, egymásnak ellentmondó véleményeket közölnek, összezavarva a mai olvasót. Mára ezért lett annyira komplex és bonyolult a holland kölcsön ügyének témája.

Kiss Endre énekszerző a holland kölcsön relytélyes ügyét – komplexitása ellenére – az eredeti okmányok alapján logikus összefüggésben sikerült egységbe fognia, és az egymásnak ellentmondó álláspontokat ismertetve rávilágít a kölcsönügy eldurvulására és megoldására.

A kolozsvári Szent Mihály-plébánia anyagi ügye – az gyulafehérvári egyházmegyét is érintő alapítványainak jelentőségével – akkor is, és most is, az egész erdélyi közösséget érintő ügy volt és maradt. Tehát nem egy helyi jellegű, csupán egy plébániát érintő

kis eseményről van szó. Akkor, az 1920-as évek végétől, amikor az egyházközséget képviselő vezetőtestület felvette a holland kölcsönt titokzatos formában, a plébániai hivatal a kifejezetten lelkipásztori munkája mellett tanítónőképzőt, gimnáziumot, női felsőkereskedelmi iskolát, elemi iskolákat, óvodát, napközi otthont, bentlakást, árvaházat, a gyulafehérvári egyházmegyét átfogó hitbuzgalmi egyesületek központi szervezeteit működtette, melyek jó része az erdélyi fiatal nemzedéket nevelte.

A Szent Mihály-plébánia hollandkölcson-ügyének tudományos feldolgozása jó tanulsággal szolgál a jövő papi nemzedék és gazdasági vállalkozók számára – az egyház anyagi ügyeinek kezelésében. Ugyanakkor a szerző pontot tesz egy nyolcvan éve emlegetett ügy végére, melyet senki sem ismertett összefüggéseiben. Néhány évvel ezelőtt Sas Péter művészettörténész, amikor a holland kölcsön ügyében leginkább érintett apát-plébános, Hirschler József életrajzát megírta, nem kerülhette meg a kényes kérdést. Sas Péter az apát-plébános álláspontja szerint közelítette meg a témát, s ezért a Hirschler-életrajzban nem derülhetett fény a holland kölcsön által is gerjesztett nagy adósságokra és felelősökre. Kiss Endre viszont – a hiteles dokumentumok alapján – részrehajlás nélkül dolgozza fel a hollandkölcson-ügyet; korrigál és pontosít. Jelen munkája két részből áll. Az első egységben a szerző a kolozsvári római katolikus plébánia helyzetét elemzi a holland kölcsön felvételekor, Hirschler József plébános idején. Megtudhatjuk, hogy a sikertörténetnek beharangozott kezdeményezés mögött Nemes Ferenc egyházközségi főgondnok túlzott ügyködése áll, aki Hirschler József plébánost és még gr. Mailáth G. Károly püspököt is félrevezetve a hátsó szándékaik kívánta érvényesíteni. De akkor nem is annyira a kölcsönfelvétel ténye volt a gond, mert azt megelőzően is Hirschler plébános gyakran vett fel nagy kölcsönöket. Inkább a módról és a kivitelezésről szól a történet, ahogyan a szerződést megkötötték. Az időközben számos alapítvány által gazdaggá lett Szent Mihály-plébánia tulajdonát a Kolozsvár központjában levő épületek képezték. A holland kölcsön felvételekor garanciaként éppen ezeket kötötték le, amelyek elvétele mindvégig Damoklész kardjaként lebegett a plébánia anyagi javai fölött.

Kiss Endre jelen könyvében abba is betekintést nyerhetünk, hogy a művelt és nagy megvalósítások embere, Hirschler József apát-plébános kezéből hogyan csúszott ki az anyagi ügyek intézése és került Nemes Ferenc főgondnokéba, aki természetesen – a plébános tudtával és beleegyezésével – az építkezéseket és az egyházközségi intézmények fenntartását a kölcsönpénzből intézte. A National Sparar et Emissie Bank Nijmegen holland pénzüintézetől felvett 600.000 holland forintos kölcsönhöz a főgondnok megszerezte Mailáth püspök írásos beleegyezését is hamis módon. A főgondnok a püspöki aláírás megnyerésekor úgy szerepelteti az egyházközség kölcsönüggyét, mint az Erdélyi Római Katolikus Státussal közösen bonyolított kölcsön-ügyet. Mivel Mailáth püspök nagyra értékelte a Státust és szakembereit, ezért nem kételkedett a kolozsvári főgondnokban, pedig a Státusnak semmi köze nem volt a holland kölcsönhöz. Az egyházközség vezetőtestülete akkor tévedett, amikor szabadkezet biztosított a főgondnoknak nemcsak a kölcsön felvételére, hanem annak további rendezésére is. Nemes Ferenc pedig a holland kölcsön nagyobb részét nem az egyházközség javára, hanem a vész helyzetbe került saját egyéni vállalkozásaiba fektette. A zavaros ügykezeléssel a holland banki kölcsön körüli gondok a törlesztések elkezdődésével és az adósságok növekedésével váltak nyilvánvalóvá. A plébánia vezetői átmeneti megoldásokat választottak, újabb kölcsönöket vettek fel, ami a megoldás helyett újabb adósságot gerjesztett. A felvett kölcsönökből tudták törleszteni a holland kölcsön kamatjait, mert ha nem fizetik azokat, akkor a hitelező holland bank perbe fogta volna a Szent Mihály-plébániát, ami az egyházi épületek kisajátításával járt volna.

Kiss Endre könyvében egyértelműen kimutatja, hogy Nemes Ferenc főgondnok lemondása és az ideiglenes intézkedések sem szolgálták az ügy megoldását. Még az új gondnok, Jelen Gyula hozzáértése és becsületes hozzáállása sem vezetett eredményre. Hamar rájött arra, hogy a holland kölcsönt újabb kölcsönök felvételével lehet törleszteni, de ebben elsősorban Hirschler József plébános ügyvéd-barátai a nyertesek – saját banki ügyleteiken keresztül. A zsákutcába jutott ügyet a gyulafehérvári egyházmegyei hatóság csak akkor tudta a holtpontról kimozdítani, amikor Hirschler József legfőbb

támasza, Mailáth G. Károly püspök, betegsége miatt végleg eltávozott Gyulafehérvárról. A nyolc éven keresztül húzódott és duplájára dagadt kölcsönügy megoldása Hirschler plébánossága mellett lehetetlenné vált. Pedig voltak helyes próbálkozások: a kolozsvári státsi igazgatótanácsa (annak elnöke, Gyárfás Elemér) elfogadható javaslatot ajánlott az egyházközség vezetőségének, de ők ehelyett olyan hátsó megoldást választottak (ún. Direktórium felállítása), mely kudarccal zárult.

A kolozsvári kölcsönügy országos és nemzetközi ügygé dagadt. A zárgondnokság alá került Szent Mihály-egyházközség hatalmas kölcsönének megoldását sürgette a bukaresti nunciatura, a külügyminisztérium és a román állami vezetőség is, utóbbiak Hirschler József kikapcsolásával. Végül a gyulafehérvári egyházmegyei hatóság úgy intézkedett, hogy Hirschler József plébánost nyugdíjazta és a Szent Mihály egyházközség vezetését Márton Áron helyettes plébánosra bízta.

Kiss Endre könyvének második részében Márton Áron helyettes plébános (vicarius oeconomus) munkájával ismerkedhetünk meg, akinek viszonylag rövid idő alatt sikerült megmentenie az egyházközséget a csődeljárástól. A helyettes plébános nem önkényesen járt el, hanem Vorbuchner Adolf segédpüspök tudtával és engedélyével, valamint az egyházmegyei központ és a státsi igazgatótanács tiszteletreméltó személyiségeivel kollaborálva. De a nagy munka és a felelősség reá hárult. Tette ezt konok kitartással a folyamatosan felbukkanó akadályok ellenére, melyek elsősorban a hajdani Direktórium tagjaitól (Péterffy Jenő ügyvéd és apósa, László Endre bankigazgató) származtak. Az érintett ügyvédek addig a holland kölcsön körüli pereskedésekből és a helyi banki kölcsönökből húzott haszonjövdelemtől estek el. Az éveken keresztül vádaskodó Péterffy ügyvéd áskálódása kísértő árnyékként követte Márton Áron helyettes plébános kolozsvári munkásságát. Mindezeknek részletes bemutatása teszi izgalmassá a jelen könyvet. A Péterffy által szerkesztett vádlevelek és azok tisztázása egyszerre derítenek fényt a zavaros kölcsönügyre és Márton Áron korrekt magatartására.

Az egyházmegye főpásztorának hozzájárulásával Márton Áron a holland kölcsön rendezéséből lassan mindenkit kikapcsolt. Schilling

Dezső ügyvéd háttértárgyalásaival sikerült kedvező fizetési feltételeket kieszközölnie a holland kölcsönzőktől. És amikor az ügy még nagyobb diszkréciót kívánt – Vorbuchner Adolf püspök jóváhagyásával – minden felelősséget magára vállalva, egyedül intézte a kölcsönügyeket, titkosan bevonva egy megbízható ügyvédet.

Jelen munkában arra is rájöhethünk, hogy Márton Áron tekintéllyel tudott fellépni, mert maga mögött tudhatta az egyházközség hívő népét és az egész kolozsvári közvéleményt. Addigi kolozsvári munkakörei (egyetemi lelkész, római katolikus népszövetség ügyvezető elnöke) és helyettes plébánosi megbízatása idején végzett szervezői és lelkipásztori munkája a hívekben minden kételyt eloszlatott az ellenfeleknek előlépett ügyvédek gyanúsításával szemben. Sőt, a holland kölcsön miatt történt feljelentések készítették Vorbuchner Adolf püspököt arra, hogy tollat ragadjon és a bukaresti római katolikus érseknél, valamint az apostoli nunciushoz levélben megvédje Márton Áron személyiségét és eredményes plébánosi munkáját. Állíthatjuk, hogy mindezek nem kis mértékben járultak hozzá apostoli kormányzói és püspöki kinevezéséhez. A kolozsvári püspökszentelés rövid bemutatása azért tekinthető jelen könyv szerves részének, mert a plébánosi titulust továbbra is megtartó Márton Áronnak mint püspöknek megkérdőjelezhetetlen tekintélyt biztosított a holland kölcsön további rendezésében, ami 1945-ben zárult le.

Kiss Endre *A kolozsvári római katolikus egyházközség holland kölcsön-ügye* című könyve logikusan felépített, olvasmányos munka, benne követni lehet a bonyolult eseményeket. A szerző elfogulatlanul kezeli a holland kölcsön ügyét, fényt derít a felelősökre és azokra a helytelen eljárásokra, melyek a tartozást megsokszorozták. A megoldási kísérletek bemutatásával választ nyújt a gyulafehérvári püspökség és a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség közti akkori kommunikációára. A tényleges megoldás menetének részletezésével pedig Márton Áronról olyan ismereteket tár fel, melyek feldolgozása nem hiányozhat egy teljesebb Márton Áron-monográfiából.

Gyulafehérvár, 2022. augusztus 28.

Marton József

Rövidítések

ap. = apostoli

Batthyaneum = Batthyaneum Dokumentációs Könyvtár, Gyulafehérvár (Biblioteca documentarã Batthyaneum)

d. = doboz

dos. = dosszié

c. = című

ft. = főtisztelendő

gör.kat. = görögkatolikus

gör.kel. = görögkeleti

gr. = gróf

é. n. = évszám nélkül

h. = helyettes

i. m. = idézett mű

GYÉL = Gyulafehérvári Érseki Levéltár

Kápt. = Gyulafehérvári Székeskáptalani Levéltár

KPL = Kolozsvári Plébániai Levéltár

Kronológia = Márton Áron élete és munkássága I. Kronológia 1896–1944. (Összeállította Marton József). Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2020.

MÁM = Márton Áron Múzeum, Gyulafehérvár, Érseki Rezidencia;

Nr. inv. = a levéltári egységek újraszámolásánál adott leltári szám (a Batthyaneum saját nyilvántartási száma)

Num. = (latin: numerus röv.) szám

OFM. = Ordo Fratrum Minorum; ferencesek; kisebb testvérek rendje

P. = (latin: Pater röv.) atya, szerzetes pap

p. = pagina, oldal

róm. kat. = római katolikus

SZIT = Szent István Társulat Kiadó

sz. = számú

szoc. tv. = szociális testvér

t. = tisztelendő

uott. = ugyanott

uő. = ugyanő

vö. = vesd össze

Szinonim kifejezések

általános helynök, püspöki helynök, püspökhelyettes
egyházmegyei hatóság, főhatóság, gyulafehérvári központ
egyházközség, plébánia

egyháztanács, választmány, egyházközségi köztestület

Egyházmegyei Tanács, Státus

iskolai referens, tanügyi előadó

vicarius oeconomicus, plébániai kormányzó, megbízott plébános, h.
plébános

Hirschler József címei: plébános, főesperes, apát, pápai prelátus, ka-
nonok

Márton Áron címei: vicarius oeconomicus = plébániai kormányzó, h.
plébános, megbízott plébános, ap. kormányzó, püspökplébános

BEVEZETŐ

A kutatási téma indoklása

A 20. században a gyulafehérvári egyházmegye legtekintélyesebb és leggazdagabb plébániája a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség volt. Kolozsvár a századok folyamán Erdély kulturális és szellemi központjává vált, s ezzel párhuzamosan vallási centrummá is. Míg a történelmi egyházak (görögkeleti, görögkatolikus, református, unitárius, magyar evangélikus) Kolozsváron püspökségekkel rendelkeztek, és főpásztoraik prezentálták ügyeiket, addig a római katolikus egyházat a Szent Mihály-egyházközség plébánosa képviselte, ami számára különleges tekintélyt kölcsönzött. Magának az egyházközségnek az erkölcsi erejét tovább növelte a központiságból származott előny és a vallási és kulturális kihívásoknak való megfelelés. A 19. század végétől az egyházmegye plébániáin kibontakozó hitvallásos társulatok és egyesületek, iskolák és lelkeségi mozgalmak összekötő szálai Kolozsvárra futottak össze. Ezáltal a gyulafehérvári római katolikus püspökség mellett Kolozsvár plébániája és egyéb központi intézményei – fejlett médiával – életerőt leheltek a nagy kiterjedésű egyházmegye legtávolabbi részébe is.

A kolozsvári római katolikus Szent Mihály-egyházközség lelkipásztori munkájával, jól szervezett intézményrendszerével (népszövetségi és nőszövetségi egyesületek és társulatok, Caritas és cserkészcsapatok, iskolák, aggmenház, napközi otthon stb.) jó példával szolgált más plébániák számára. Annak ellenére, hogy történelme sokszínű és irányultságú, intézményei történetének tudományos feldolgozása még várat magára.

Néhány évig segédlelkészként szolgáltam a Szent Mihály-plébánián. Lehetőségem volt, hogy az egyházközség gazdag levéltárába betekintsek. Számos régmúlt eseményre kaptam utalást hivatkozások szintjén, elsősorban az egyházközség választmányának jegyzőkönyveiben, de összefüggő leírással nemigen találkoztam. Az eddig nyomtatásban megjelent kiadványok sem mondhatók

összefüggőknek és átfogóknak. Még az elhíresült holland kölcsönre vonatkozóan sem találtam elfogadható képet, egyértelmű állításokkal. Idősebb paptestvéreimtől, akik időben is közelebb voltak az egyházközség régmúlt eseményeihez, csak említés szintjén kaptam néhány utalást, megjegyzést, de pontos feleletet nem. Általában úgy emlegetik, hogy az elhíresült holland kölcsön miatt csőd szélére sodródott kolozsvári Szent Mihály-egyházközséget Márton Áron mentette meg a teljes összeomlástól. Kevés az az egyháztörténelmi munka, amelyik részletesen kitért volna a kölcsön-ügyre, a kolozsvári egyházközség „rémére”. Paál Árpád, a korszakot kiválóan jellemző *A kisebbségi lét tanulóévei Erdélyben I-II. kt.* című művében újságírói stílusban Márton Áront dicséri, aki a hollandusokkal történt sikeres tárgyalást követően elkezdte a kamatvisszafizetést.¹ Virt László *Nyitott szívvel. Márton Áron élete és eszméi* című művében megemlíti ugyan a holland kölcsön rendezését, de annak előzményeként nem pontos adatokat közöl egy oldalon keresztül.² A kortárs Domokos Pál Péter *Rendületlenül... Márton Áron Erdély püspöke* c. munkájában ki sem tér a püspök korábbi, h. plébánosi tevékenységére, pedig az ő ismertetése lett volna a leghitelesebb a holland kölcsönről. Hirschler József plébánosról csak egy könyv jelent meg Sas Péter szerkesztésében, amely kissé bővebben tárgyalja a holland kölcsönt, de a hangsúly ebben is a reneszánsz szellemiségű pap életművére helyeződik. Ezek után bennem is ott motoszkált a nagy kérdés: hogyan történhetett meg egy ilyen nagy külföldi kölcsön felvétele, amihez az egyházmegyei hatóság engedélye föltétlenül szükséges?

Doktori disszertációm fő célkitűzése az volt, hogy részletekbe menően kutassam ezt a rejtélyes és máig fel nem tárt ügyet, annak előzményeit és következményeit. A levéltárakban található hivatalos iratok segítségével próbáltam a hollandkölcson-ügynek a kiindulópontját, hátterét, lefolyását, a benne szereplő személyeket, a megoldási kísérleteket és végül Márton Áron rendet teremtő munkáját vizsgálni és rendszerbe foglalni.

1 PAÁL Árpád: *A kisebbségi lét tanulóévei Erdélyben II.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda 2008. 183–184.

2 VIRT László: *Nyitott szívvel. Márton Áron erdélyi püspök élete és eszméi.* Budapest 2002. 51.

Kutatásomnak volt még egy másik indítóoka is. A *Márton Áron hagyatéka*-sorozatban figyelemmel kísértem a nagy püspök beszédeit pap és püspök korában. Általában tanító és vigasztaló, lélekmelegítő és reménykeltő prédikációk. Hiányzik belőlük az ún. kitörés, az erőteljesebb ítélkezés és bírálat. Hallgatóságát nem a kritikán keresztül akarta a helyes keresztény útra vezetni, tudatában volt annak, hogy jóvá nem lehet szidni senkit. A *Hagyatéka*-sorozat 16. kötetében találtam egy olyan beszédet, amelyben Márton Áron h. plébános erőteljesebb hangnemben nyilatkozik. Nyilván megvolt rá az oka. És ez az ok éppen a holland kölcsön ügyének rendezésével függ össze. A beszédet a Szent Mihály-plébánia adminisztrálásának átvételét követő évben, 1937. március 14-én, feketevasárnapon mondta el az egyházközség vezetőtestületének és férfi tagjainak. Vajon mi készítette az aktív lelkipásztort, hogy erős kijelentésekkel teletűzdelt, fájdalmat és aggodást sugalló prédikációt mondjon? Beszédének záróakkordjában nyilvánvaló utalásokat találunk az egyházközség választmányi tagjai között történő pártoskodásokról, illetve a h. plébánost övező nézeteltérésekről, rosszindulatú támadásokról. Íme az idézet:

„Azonban – éppen mert férfiak összejövele alkalmából is férfiakhoz szólok –, legyen szabad a mi életünkhöz közelebb kerülnöm és életünk egy-két tünetére is röviden utalnom. Az egyetemes, az egész emberiséget általában szorongató testi és lelki nyomorúság mellett vannak külön szorongatásaink és nyomorúságunk, a kölcsönös segítség és enyhítő megértés helyett még önvétkeinkkel is tetézzük. A *viszálykodás szelleme*, úgy látszik, sajátos bűnünk. *Önzőségünknek*, turáni átoknak mondják, s valóban úgy néz ki, mintha örökölt hajlamunk volna. Hiába nehéz az élet, hiába figyelmeztet minden arra, hogy össze kell tartanunk: a *pártoskodás*, mely történelmünkön keresztül annyi végzetes szakadást idézett fel, tovább *dúl sorainkban*, ha valaki közülünk való csak egy fél fejjel kiemelkedik, tehetsége, munkája, rátermettsége az alakját megnyújtja, önkezünkkel verjük vissza az egyformaságba, vagy pedig gúny és igazságtalan bírálat mérgével fordulunk ellene, pártot ütünk, ellencsoportot alakítunk (ha kell, a *templomban is kötekedünk*), és ha kell, az *aljas denunciacióktól* sem riadunk vissza.

Szégyellni való szégyenünk, hogy nálunk emberek élnek és megélnek embertársaik *szennyesének nyilvános kitergetéséből*. Amit minden valamire való ember és nép titkol, és belső, elrejtett pirulással kezel, azt mi *kéjjel visszük a világ szemé* elé, hogy embereinket, akik esetleg önző céljainkat megghiúsították, becstelen módon megöljük s önmagunkat a teljes és megérdemelt megvettetésnek odadobjuk. Nem szólok arról, hogy *kortes szándékainktól* már a templomot sem kíméljük meg, hogy a legszentebb helyet és alkalmakat is hajlandók vagyunk közönséges gondolkodásunkkal beszennyezni, de a felelőtlen *bírálgatás*, mellyel az önzetlenül dolgozók kedvét rontjuk el, a *pártoskodás*, mely összefogás helyett az erőnket szándékosan szétszedi, a gyűlölködés, mely *besúgásoktól, felhajtásoktól, hazug rágalmak* terjesztésétől sem riad vissza, olyan undorító erkölcsi szenny, olyan halálos méreg, mely egy nép élő szervezetét rothasztja el, ha nem akad egy elszánt csoport, mely magatartásával, erős, következetes, tiszta jellemével a nemzetölő méreg forrását idejében eldugja.”³

Ha ezt a beszédrészletet önmagában, kontextustól függetlenül olvassuk, akkor akár magunkra is alkalmazhatjuk, mert széthúzások, pártoskodások mindig voltak és lesznek. De itt másról van szó. Márton Áron lelkiismeretvizsgálatra indító beszédével a kolozsvári férfi hallgatóságát jobb belátásra szeretné téríteni. Minden személyeskedést kerülve ugyan, de minden kertelés nélkül kimondja az egyházfiak között előforduló súlyos erkölcsi problémákat, utal a kolozsvári Szent Mihály-egyházközségben évek óta dúló pártoskodásra, hazug rágalmakra, bírálgatásokra stb., amelyek a hívő közösség életét átjárják. Elővételezve állíthatom, hogy doktori disszertációm-ban a figyelmes olvasó ráismerhet azokra, akikre utalás történik a feketevasárnap predikációjában.

3 MÁRTON Áron: *Feketevasárnap. Férfiak áldozása 1937. márc. 14-én*. In: *Márton Áron hagyatéka 16. kt. (Alkalmi beszédek – 1.)* (Szerk. Marton József) Pro-Print Könyvkiadó Csíkszereda 2018. 55–61.

A kutatás forrásai, alkalmazott módszerek és a dolgozat szerkezete

Az egyházközségi eseményeket időrendi sorrendben vizsgáltam, és kerestem az összefüggéseket, melyek fényt derítenek választott témám egységben szemléléséhez. A rendelkezésemre álló levéltári dokumentumokat (jegyzőkönyveket, levelezéseket, feljegyzéseket) igyekeztem mind felhasználni, hogy reális és tiszta képet kaphassunk erről a bonyolult ügyről.

Legnagyobb segítséget számomra a Gyulafehérvári Érseki Levéltár jelentette. Számos iratcsomóban találtam anyagot a húsz évig húzódó kolozsvári kölcsön-üggyel kapcsolatban. A levéltárak közül másodikként a kolozsvári római katolikus Szent Mihály-plébánia levéltárát jelölöm meg. Különösen az egyházközség képviselőtestületének, választmányának üléseiről készült jegyzőkönyvek szolgáltak eligazításul az ügy menetének megismerésében. Mivel a Gyulafehérvári Székeskáptalan abban az időben a püspökség törzsvagyonát és az egyházmegye plébániáinak vagyonkérdését ellenőrzése alatt tartotta, levéltári anyagával ugyancsak hasznos adatokat szolgáltatott a kolozsvári nehéz ügyről is, csakúgy, mint Mailáth G. Károly püspöknek a Batthyaneum könyvtár levéltári részében található személyes levelezése. Ez azért érdekes, mert amit a hivatalos iratokban nem szoktak megfogalmazni, ezekben kertelés nélkül kimondják, gondolok itt Gyárfás Elemér a püspöknek írt tájékoztatásaira, vagy akár Zombory László leveleire. Doktori munkámat nagyobb részt a levéltári okmányokból állítottam össze. Felhasználtam a forráskiadványokban szép számban közölt dokumentumokat is. Számomra igen hasznos volt a *Márton Áron hagyatéka* c. sorozat 20 kötetének anyaga, amit kincsesbányának nevezhetek a dolgozatom megírásában. Forrásként használtam fel a Sas Péter által közölt dokumentumokat is.

Munkámhoz hasznos segítségül szolgáltak a korabeli napilapok és újságcikkek. Mindezek azt is igazolták számomra, hogy a kolozsvári Szent Mihály-plébánián történt események nem kevés figyelmet kaptak a híradásokban. Egész Erdély és Románia-szerte, sőt a határon túli sajtótermékekben is feltűnik a hollandkölcson-ügye. A felsorakoztatott tanulmányok a téma egyes részleteit világítják meg.

Itt jegyzem meg, hogy a dolgozatban szereplő személyeket nem elítélő szándékkal vizsgáltam, hanem a kölcsön-ügy tisztázása végett jelenítettem meg őket.

A témám miatt a narratív módszer alkalmazását választottam, és igyekeztem minden helyzetben az objektivitásra törekedni, még abban az esetben is, amikor egyházi személyekről, papi méltóságokról kellemetlenül kellett nyilatkozni. A holland kölcsön belső egyházi ügy, amelyet kezdeti szakaszában titokban tartottak, de a botrány kitörése után olyan nagy visszhangra talált Erdély-szinten, sőt Bukarestig és Rómáig gyűrűzve, hogy a titkos jellegét hamar elveszítette. Nem véletlen, hogy egyházi berkekben ezt a kényes témát mimózaszerűen kezelték.

A témából kifolyólag a dolgozatot két részre osztottam fel: a holland kölcsön alakulása az azt felvevő dr. Hirschler József plébános adminisztrálási idején és a megoldást levezető Márton Áron h. plébános idején. A két lekipásztor szorosán vett lekipásztori munkáját csak annyiban érintem, amennyiben összefüggtek a holland kölcsönnel vagy annak rendezésével. Hasonlóképpen a társadalmi körülményeket sem részleteztem, csupán a bevezetőben tettem utalást arra. Kifejezetten az egyházközség képviselőtestületén belül történetekre koncentráltam.

Doktori disszertációm két nagy egységben tárgyalom.

Az első részben a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség hollandkölcson-ügyének gyújtópontjára, háttérére és a kölcsön okozta nehézségekre igyekeztem rávilágítani dr. Hirschler József plébánosága idején.

A második részben Márton Áron helyettes plébános, plébános és püspök-plébános adminisztrálása idején vizsgálom az egyházközség anyagi ügyeinek jobbrafordulását, a hollandkölcson-ügy rendezésének háttérét és megoldását.

A kolozsvári Szent Mihály- egyházközség hollandkölcson-ügyének előzetes áttekintése

A kolozsvári Szent Mihály egyházközség vezetőit a holland kölcson felvételekor bizakodás és reménykedés jellemezte. Sikerüket, mondhatnánk, hamar kivitték a nagyközönség elé. A magyar és román nyelvű újságok sokszor részrehajlóan és a teljes igazságot nem ismerve nagyszerű szenzációként, igazi sikertörténetként tudósítottak az ügyről. Az egyházközségen belül lassan kibontakozó anyagi nehézségek áradata megállíthatatlannak tűnt. Az ígéretésekkel és a tények elhallgatásával a felelős vezetők kezdetben még elfátyolozták a szomorú valóságot, de nem sokáig. A jó fényben feltüntetett kölcson nem hozta meg az előrevetített és beharangozott eredményt. Ezért a kölcson felvétele után néhány hónap múlva már Erdély-szerte vész hírként emlegették nemcsak az egyházi berkekben, hanem a civil társadalomban is. Az egyházközség segítségére sietők már olyan személyekbe, akadályokba és bonyolult ügyletekbe ütköztek, amelyek miatt a holland kölcson végleges rendezése közel két évtized áldozatos munkáját vette igénybe.

A holland kölcson ügyének elindulása 1926. február 24-hez köthető, amikor az egyházközség egyháztanácsának rendes ülésén Nemes Ferenc főgondnok részéről először hangzott el a kecsegtető ajánlat. A holland hitelezők nemcsak a Szent Mihály-egyházközségnek tettek ajánlatot, hanem felkerestek minden tehetősebb erdélyi és magyarországi plébániát. A kölcson felvétele dr. Hirschler József apát-plébánost terhelte ugyan, de akire támaszkodott, és akiben teljesen megbízott, az Nemes Ferenc főgondnok volt.

A nagyműveltségű apát-plébános, aki a grandiózus megvalósítások embere volt, teljesen járatlan volt a gazdasági kérdésekben. Az anyagi ügyek intézését már évek óta főgondnokára bízta, aki addig

is – a plébános tudtával és belegyezésével – számos építkezést és az egyházközségi intézmények fenntartását kölcsönpénzből intézett. Az egyházközség tanácsának azért nem volt újdonság a holland kölcsön felvétele, mert a nagy ingatlanvagyonnal rendelkező Szent Mihály-plébánia az ígéretes nagy beruházások érdekében korábban is rendszerint kölcsönökhöz folyamodott, és azokból tartotta fenn már meglévő intézményeket, majd törlesztette az adósságokat. A banki kölcsönök felvétele tehát Hirschler József plébános idején általános gyakorlat volt a Szent Mihály-egyházközség vezetősége részéről. Az egyházközség akkori szorult anyagi helyzetében ez a vállalkozás is ígéretesnek mutatkozott, mert ezzel egy újabb ingatlan eladásától mentesíthették a plébániát.

A képviselőtestület által engedélyezett kölcsön felvételének és rendezésének ügyét Nemes Ferenc teljesen egyedül intézhette. Látszatra belekapcsolta Hirschler József plébánost és a kölcsönügy rendezésével megbízott személyeket is, de valójában mellőzte őket. A személyes beszámolóit azt sugallták, hogy a főgondnok a legnagyobb odaadással és becsülettel dolgozik a Szent Mihály-egyházközségért. Nemes Ferencnek sikerült beférkőznie Hirschler József plébános kegyeibe és rajta keresztül Mailáth G. Károly püspök bizalmába. Hirschler Józsefben a legkisebb gyanú sem merült fel, hogy főgondnokának hangzatos ígéretei csak szemfényvesztés, nélkülözik a valóság alapját.

Az egyházközség főgondnoka már az ügy elindulása előtt tudtában volt annak, hogy a saját vállalkozása veszélyben forog, s ezért annak reményében szorgalmazta a holland kölcsön felvételét, hogy annak bizonyos részét saját üzletének megmentésére felhasználhatja. Ezzel természetesen a Szent Mihály-egyházközség vagyoni helyzetét is megingatta, illetve veszélybe sodorta.

Az egyházközség a holland kölcsön tekintélyes részét kénytelen volt már meglévő adósságainak törlesztésére fordítani. A Nagy Szent Gergely lovagi renddel kitüntetett Nemes Ferenc akkor lett volna lovas és becsületes, ha őszintén beismerte volna balul elsült lépéseit, és lemondott volna a főgondnoki tisztségéről. Ő azonban megállíthatatlanul haladt a lejtőn. Vakmerőségében még a saját üzletét sem tudta becsületesen kezelni, még kevésbé az egyházközség anyagi

ügyeit. A 600 000 holland forintos kölcsönhöz megszerezte a hitelezők által követelt püspöki írásos beleegyezést is. Ahhoz, hogy a püspök bizalmát megnyerje, az ezzel kapcsolatos levél-dokumentumokból rájöhettünk, hogy az egyházközség kölcsönügyét úgy szerepelteti, mint a Státussal együtt lebonyolított közös kölcsön ügyét. A Státusznak azonban semmi köze nem volt Nemes Ferenc ügyleteihez.

A zavaros ügykezelés nemcsak az érintett szakemberekben, hanem Mailáth G. Károly püspökben is gyanút keltett. A főpásztor nemegyszer aggodalommal megírt levelei bizonyítják, hogy számára sem volt minden egyértelmű és átlátszó. A kölcsönrel kapcsolatos iratok Hirschler József plébános felterjesztése nélkül kerültek Mailáth püspök kezébe. Gyárfás Elemér közbelépése után a főhatóság számára világos lett, hogy a kölcsönügy megoldásának pénzügyleti lebonyolítására a jelenlegi egyházközség vezetősége teljesen alkalmatlan. Hirschler József plébános pedig teljesen meg volt győződve, hogy a kölcsönügy rendezése a legnagyobb rendben halad. Leveleiben nemegyszer nyugtatja püspökét, hogy a kölcsön ügyét szakemberek vették kézbe, bankok útján fog lezajlani, ezért a plébániának semmi kára nem származhat belőle. A legnagyobb bizalommal beszél Nemes Ferenc főgondnokáról, aki meggyőzte, hogy erre a kölcsönre nagy szüksége van az egyházközségnek, ezért két kézzel kell utána járniuk.

A főgondnok ügybuzgósága és manőverei miatt az 1926-ban megkötött szerződés ellenére a holland kölcsön ügye csak 1927 áprilisában kerül az egyházközség vezetőtestülete elé. A 600.000 holland forint összegű kölcsönt a National Spaar et Emissie Bank Nijmegen holland pénzügyintézet április 27-én utalta át dollár, svájci frank és font sterling valutában. Az átutalás fő feltétele a Szent Mihály-egyházközség ingatlanainak jelzálogosítása volt, hiteles telekkönyvi kivonatokkal. A megegyezés szerint a tőketörlesztés 1930. április 1-én vette kezdetét, és 1947. április 1-én járt volna le. A kölcsön folyósítása olyan árfolyamon történt, ami eleve veszteséges volt. Az átutaláskor a 600 000 holland forint összegből az egyházközség, jobban mondva Nemes Ferenc kezébe csak 495 827,2 holland forint jutott. Az egyházközség képviselőtestületének többsége tudomásul vette a kölcsönt, a jelzálogosítást, és úgy döntöttek, hogy az adósságok kiegyenlítése

után a megmaradó összeget kamatoztatják. Ezzel az évi költségvetésen mutatkozó hiányokat tervezték pótolni. A képviselőtestület nem minden tagja értett egyet a kölcsönfelvétellel és annak módozatával. Kevesen, de mégis voltak, akik igyekeztek óvatosságra inteni a testületet, amiről a többség nem vett tudomást, vakon ugrottak bele az ügyletbe.

A Hirschler József plébános és Nemes Ferenc főgondnok, valamint a képviselőtestület által jóváhagyott holland kölcsön helyzetről sokáig nem tájékoztatták a gyulafehérvári hatóságot. Nemes Ferenc addig ügyködött és ködösített, hogy a holland hitelezőkkel a szerződést a püspök aláírása nélkül kötötte meg. Mailáth G. Károly utólag írta alá azt a jótállási papírt, amely igazolta, hogy a Szent Mihály-egyházközségnek van elegendő zálogba leköthető ingatlanja. A végleges szerződést tehát a püspöknek már nem kellett aláírnia, mert a hitelezők az előző jóváhagyással és aláírással is megelégedtek.

Nemes a holland kölcsönrel megbízott elnökséget is az orránál fogva vezette. 1927. május 22-én a közgyűlés előtt ismertette a nagy terveket és a megvalósításokat: a meglévő kölcsönök rendezését, valamint a megmaradt összeg építkezésre, illetve banki befektetésre való felhasználását. A megnyugtatás nagy mestere mindenkit elkápráztatott: Mailáth püspököt, Hirschler József plébánost, az egyházközség képviselőtestületét, sőt önmagát is. De a nagy megvalósítások elmaradtak, az adósságok tovább növekedtek.

Az egyházközség képviselőtestülete részéről a holland kölcsön ügyének kezelésére felhatalmazott bizottság előtt Hirschler József az 1928. február 22-i gyűlésén jelentette be a súlyos hibákat, amelyek az ügylet körül történtek. Két választmányi tag (Gabányi Imre és Klumák János) kiderítették, hogy Nemes Ferenc főgondnok az egyházközség adósságaiból rendezett egy pár költségvetési tételt, viszont a megmaradt összeget saját céljaira használta fel: a csőd szélén álló Gergely Ferenc utóda nevű drogériáját próbálta megmenteni és saját adósságait kifizetni. A választmányi jegyző (Szilágyi Márton) bevallása szerint a főgondnok a jegyzőkönyvet is meghamisította. A csőd szélén álló Kolozsvári Kereskedelmi Bankba hatalmas összegeket fektetett be. Mindezt a plébános aláírásával oldotta meg,

aki sokszor azt sem tudta, hogy mit ír alá, legtöbbször üres papírokat íratott vele alá a főgondnok, vagy a tételek megnevezésénél fedőneveket használt. Nemes Ferenc a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbankból a plébános nevére kölcsönöket vett fel saját maga számára.

A sikkasztásokkal terhelt ügy leleplezése után az egyházközség vezetősége átmeneti megoldásokat és megszorításokat igyekezett alkalmazni: újra átírták a költségvetést; ahhoz, hogy az egyházközség anyagi forrásokhoz jusson, a tisztviselőket, az alkalmazottakat és tanítókat 5%-os egyházi járulék fizetésére kötelezték. Hirschler József pedig a plébánosi javadalmat képező sétatéri új villák jövedelmét ajánlotta fel az egyházközségnek.

A felvett 600 000 holland forint kölcsönből az átutalási és kezelési költségek 60 000 holland forintot emésztettek fel. A megmaradt összeg lejre átszámítva 34112252 lejt tett ki. A kölcsönből részben egyházi intézmények adósságát (pl. Marianum, egyházközség) törlesztették, házat és nyomdát vásároltak, egyházi alkalmazottaknak kölcsönöztek (pl. Hirschler Józsefnek), és bankoktól részvényeket vásároltak. A főgondnok egy nagyobb összeget saját üzleti céljaira különített el. Hirschler a Nemes Ferenc által elkülönített összeget magára vállalta, és erre a célra felajánlott évi 1 200 000 lej fizetséget, mindaddig, amíg a kölcsönből származó hiányt rendbe nem hozzák. A másik oktalán befektetés a Providentia nyomda részére történt. A szakértelem nélküli vezetés a Providentia intézetet is megbuktatta, így a nyomda is kénytelen volt kölcsönt felvenni. A legszomorúbb tény, hogy az egyházközség akkor szembesült a holland kölcsön kamatjainak rendezésével, amikor erre nem volt anyagi fedezete.

A holland kölcsön lebonyolításával felhatalmazott bizottság tagjai, akik ez ügyben különben csak egyszer ülészttek, sajnálkozva vették tudomásul Nemes Ferenc főgondnok kíméletlen ügyködéseit. További nehézséget okozott a „Gergely Ferenc utóda” cég. A felhatalmazott hatalmas adósság terhét nehezítette, hogy a főgondnok mindennemű és -fajta embertől kölcsönöket vett fel, akik látván, hogy pénzüik odaveszett, követelésekkel álltak elő az egyházközség felé is.

A főgondnok 1928 márciusában – anyagi károkat okozó intézkedéseit belátva – lemondott tisztségéről. Az anyagilag a szakadék szélére került egyházközség képviselőtestülete némán tudomásul

vette a főgondnok lelépését. Az egyházközség szerencsétlen anyagi helyzete miatt újabb banki kölcsönök felvételére kényszerült. A Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanktól, valamint a Transylvania banktól felvett kölcsönre azért volt szükség, mert ha az egyházközség nem törlesztette volna pontosan a holland kölcsön kamatait, a hitelező holland bank perbe fogta volna az egyházközséget, és elkerülhetetlen lett volna a teljes összeomlás.

Héjja Kálmán, kiküldött püspöki biztos több napon át vizsgálta a Szent Mihály-egyházközség költségvetését, gazdasági ténykedéseit, valamint a holland kölcsön ügyét. Kihallgatta Nemes Ferenc főgondnokot, aki bevallotta, hogy a holland kölcsönből körülbelül 8 millió lej tartozása van, és ezen kívül 16 millió lej magánadóssága (magán-személyektől felvett kölcsön). A holland kölcsön valutáinak beváltásából 34 112 252 lejt vettek kézhez, és ebből az adósságok (hasznos tételek) törlesztése után a jelentkező hiány 20 692 595 lej volt. Nemes a költségvetésben tapasztalható hiányt 116 hitelezőnek adott összeggel magyarázta (Klumák János és Gabányi Imre ügyvédek összeírása szerint 16 millió lejt tett ki). A legkeservesebb veszteséget az által okozta, hogy 7 200 000 lej értékben vásárolt részvényt a plébánia részére a bukás szélén álló Kolozsvári Kereskedelmi Banktól. Héjja Kálmán végső következtetései: a kolozsvári egyházközség holland kölcsön címen 600 000 holland forinttal, azaz 39 900 000 lejjel tartozik. Ebből tényleges érték: 10 602 296 lej. Hiány: 29 297 704 lej.

A püspöki biztos vizsgálódásai folytán a gyulafehérvári hatóság számára is világossá vált, hogy a Szent Mihály-plébánia anyagi veszteségeit Nemes Ferenc sikkasztása okozta, aki gazdasági szakemberként tudta, hogy az eltulajdonított összegeket soha nem tudja kifizetni. A jóhiszemű Hirschler József plébános annyiban okolható a történetekért, hogy a szükséges plébánosi felügyeletet nem tartotta fontosnak. Az ügylet lebonyolítására felhatalmazott bizottság és az egyházközség választmánya is felelős a történetekért, mert a megfelelő felügyeletet elodázták. Mindezen körülmények segítették Nemes Ferenc főgondnokot, hogy saját feje szerint cselekedjen, és az egyházközséget súlyosan megkárosítsa.

Nemes Ferenc főgondnok lemondása után Jelen Gyula vette át a főgondnoki tisztséget és az ezzel járó teendőket. Elképzelései,

amelyek alapján a plébános irányításával vezetni kívánta az egyházközséget, jó irányt mutattak. Nem látta helyesnek, hogy az egyházközség terhét kevesen hordozzák, ezért létrehívta a szakemberekből álló gazdasági bizottságot. Viszont hamar rá kellett jönnie, hogy a holland kölcsönt csakis újabb kölcsönök felvételével képesek törleszteni.

Az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa, különösen Gyárfás Elemér világi elnök, szenátor a gyulafehérvári főhatóság külön kérésére segítő jobbot nyújtott az egyházközség vezetőinek. A kölcsön rendezése ettől kezdve két szálon futott: az egyházmegyei hatóság – Gyárfás és az egyházközség –, Hirschler. Gyárfás Elemér jószándékú ügyködése folyamatosan akadályokba ütközött. A kolozsvári egyháztanács vezetői részéről tapasztalt bizalmatlanság, valamint Hirschler József különakciói nehezítették a kölcsön-ügy általa megkezdett rendezését.

Elkerülhetetlen volt, hogy a külügyminisztérium és a román állami vezetőség ne figyeljen fel a túl sokáig húzódó ügyre. A Szentszék a bukaresti nunciatúrán keresztül mielőbbi megoldást sürgetett. A gyulafehérvári főhatóság pedig túl sokáig hagyta az ügy belterjes rendezését. Már a püspöki biztos ellenőrzése után határozottabban kellett volna lépnie Hirschler József adminisztrátorsága ellen.

A Szent Mihály-plébánia anyagi helyzetét csak tovább nehezítette az illetékegyenérték-adó felhalmozódása, amely az állam részéről zárgondnok kiküldését vonta maga után, ezzel több évre megnyomorítva az egyházközséget. A zárgondnokok az egyházközség jövedelméből vajmi keveset fordítottak adótörlesztésre, sőt saját anyagi hasznukat részesítették előnyben.

Gyárfás Elemért nem hagyta nyugodni az egyházközség siralmas helyzete. Ez ügyben is folyamatos levelezést folytatott Gajdáty Béla irodaigazgatóval és Zomora Dániel püspökhelyettessel. Végül arra a következtetésre jutott, hogy csak Hirschler József félreállításával lehetne megakadályozni a helyzet további romlását. Ennek kivitelezését nehezítették a Hirschler mögé felsorakozott támogatók, akik arra bíztatták, hogy semmit ne engedjen ki a kezéből, ne vállalja a nyugdíjba menetelt. Pedig a plébános már képtelen volt átlátni az egyházközség anyagi ügyeit. A Gyárfás Elemér által áttanulmányozott

1933. évi zárszámadás és az 1934. évi költségvetés, valamint a jegyzőkönyvek megdöbbenő képet tártak elé. Mindezekről jelentést készített az egyházmegyei hatóság részére. Az apát-plébános ezért is, de egyébként is, Gyárfás Elemérben ellenséget látott.

Az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa – egyetlen megoldásként – azt javasolta a püspöki főhatóságnak, hogy az anyagi ügyek teljes rendezését bízza egy egyházi személyre administrator oeconomusi jogkörrel. Előterjesztésük szerint az egyházközség pénzügyi és gazdasági ügyeinek rendezése így az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsának hatáskörébe, ellenőrzése alá kerülne. Erre a feladatra dr. Boga Alajos státusi iskolai referenst találták a legalkalmasabbnak. A kivitelezést viszont akadályozta Hirschler József hozzáállása, aki nem volt hajlandó félreállni.

Hirschler plébános utolsó megoldási kísérlete a kölcsönügy rendezésében a Direktórium felállítása volt. A terv szerint a Direktórium a plébánia anyagi ügyeiben lett volna köteles rendet teremteni, azonban a zárgondnokok (Romulus Fersigan, Gheorghe Dubleşiu, Virgil Nistor) nyomasztó jelenlététől nem tudták az egyházközséget megszabadítani. Ugyanakkor az egyházközség vezető körén belül belső érdekelletétek bukkantak fel: László Endre bankigazgató és Jelen Gyula főgondnok között feszültség alakult ki, s így nem segítettek az ügy megoldásának menetét. Sőt, a gyorsan feltörekvő Péterffy Jenő ügyvéd (László Endre veje) is azon munkálkodott, hogy megtisztítsa a Direktóriumot a nekik nem megfelelő tagoktól, és a látszat szerint Hirschler József plébánost támogassa – bár valójában tévedésében erősítette meg.

A gyulafehérvári főhatóság tárgyalási szinten lépéseket tesz a kolozsvári egyházközség anyagi és lelkipásztori ügyének megoldása érdekében. Miután Boga Alajos nem vállalta a megbízatást, a főhatóság tovább kereste azt az alkalmas papi személyt, aki ebben a bonyolult helyzetben megtalálná a kivezető utat. Három papot kérdeztek meg: Botár Gáspárt, aki Hirschler József barátja volt, Veress Ernőt és Márton Áront. Az isteni gondviselés úgy intézte, hogy Márton Áronra esett a választás; személyében alkalmas egyén került a Szent Mihály-plébánia élére.

Hirschler József továbbra is maradni szeretett volna a plébánosi tisztségben. Maga mögött tudta a Direktórium néhány tagját, akik később sok kellemetlenséget okoztak Márton Áron h. plébánosnak. Hirschler plébánosi és főesperesi megbízatása alóli felmentése napjáig (1936. március 15.), barátai biztatására, személyesen is intézkedni próbált Bukarestben. Valerio Valeri nuncius, Alexandru Cisar bukaresti érsek és a gyulafehérvári hatóság egyöntetűen úgy látta jónak, ha Hirschler távozik az egyházközség éléről, sőt Kolozsvárról is.

A plébános a Direktórium 1936. március 17-én megtartott utolsó ülésén kérte a gyulafehérvári főhatóságot, hogy az 1935. november 18-i lemondását fogadja el, mert az egyházközség életében bekövetkező eseményekért továbbra a felelősséget nem vállalhatja. A jegyzőkönyvet író Péterffy Jenő megjegyezte, hogy cselszövések, vádaskodások és alaptalan hírek nehezítik meg a Direktórium munkáját. Valójában nem történt más, mint az, hogy a Direktórium elmenekült az egyházközség süllyedő hajójáról. „Áldozatos munkájukért” önmagukat dicsérve úgy távoztak, hogy minden felelősséget elhárítottak maguktól, ugyanakkor fenntartották maguk számára azt a jogot, hogy az ügyekbe távolról továbbra is beleszólhassanak, másokat vádoljanak, sőt, az új h. plébános munkáját támadásaikkal keseríthessék.

Márton Áron 1936. március 23-án vette át a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség vezetését mint *vicarius oeconomus*. Ezzel magára vállalta a nagy horderejű ügy felelősségteljes rendezését. A főhatóság megbízásának eleget téve rövid idő alatt a csőd széléről kellett visszarántania az egyházközséget, emellett még rendeznie kellett a nyugalomba vonult Hirschler József ügyeit is.

A fizikailag és lelkileg megtört apát-plébános a főhatóság méltányos és tisztességes eljárásában is rosszindulatot feltételezett. Téveszméiben megerősítették László Endre bankigazgató és veje, Péterffy Jenő ügyvéd.

Vorbuchner Adolf segédpüspök azon fáradozott, hogy a Hirschler-ügy nyugvópontra jusson. Az állami hatóságok semmilyen hivatalban nem túrték meg a ny. plébános személyét, ezért a püspöknek vissza kellett vonnia Hirschler Józsefnek adott újabb megbízását, a Papnevelő Intézet rektori kinevezését. Az állami hatóságok Hirschler

személye iránti neheztelése miatt Vorbuchner úgy ítélte helyesnek, hogy a nyugalomba vonult plébános egyelőre elhagyja nemcsak Kolozsvárt, hanem az országot is. Márton Áron h. plébános pedig intézkedett a külföldi gyógykezelésre kényszerült Hirschler anyagi költségei fedezéséről. A segédpüspök is mindvégig atyai szeretettel viszonyult Hirschler prelátushoz, csak egy kérése volt – éppen az ő érdekében –, hogy lehetőleg ne tartózkodjék Kolozsváron. A Hirschlert bujtogató papok és kolozsvári barátai tovább akadályozták, hogy ügye rendes mederbe terelődhessen. A nyugalomba vonult plébános nyugtalansága, engedetlen hozzáállása sok nehézséget okozott a segédpüspöknek és a Szent Mihály-egyházközség új vezetőségének. Minden lehetőséget megragadott, csakhogy Kolozsváron maradjon. Utolsó vergődései egészségi állapotára is kihatottak. Hirschler József prelátus a kolozsvári Park Szanatóriumában 1936. november 17-én szentségekkel megerősítve elhunyt. Temetésén főpásztori utasításra Márton Áron h. plébános prédikált.

Doktori tézisem második részében Márton Áronnak a holland kölcsön ügyében emberfeletti erővel kifejtett munkásságát vizsgálom meg.

A h. plébános nagy lelkesedéssel fogott hozzá a Szent Mihály-egyházközség anyagi ügyeinek rendezéséhez. Rendkívül nehéz és bonyolult feladatának teljesítése közben nem hiányoztak a folyamatosan felbukkanó akadályok. Nagy számban jelentkeztek a követelők, akik a múltban végzett valamilyen szolgálatukért utólag jutalékokra tartottak igényt. A hajdani Direktórium tagjai ügyészi fogásokkal gáncsokodtak, miközben neki rendeznie kellett a holland kölcsön kamatjainak és egyéb adósságoknak (a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanknál és a Transsylvania Banknál) a törlesztését. Akik eddig a Szent Mihály-egyházközségben jó anyagi forrást láttak, nem szívesen engedték el a kincsesládát. Márton Áronnak nagy küzdelem árán sikerült a méltatlan egyéneket lefejtene az egyházközségről. Számára a legtöbb kellemetlenséget a folyamatosan vádaskodó Péterffy Jenő ügyvéd okozta. A hollandkölcsön-ügy rendezésének történetben ő az a szereplő, aki rosszindulatú árnyékként végigkísérte Márton Áron egész kolozsvári munkásságát. A gyulafehérvéri főhatóság és Márton Áron iránti ellenszenvét

Hirschler József plébános idején, sőt rajta keresztül is kimutatta: folyamatosan uszította az apát-plébánost a főhatóság ellen, bíztatva és befolyásolta a székeskáptalannak megfogalmazott memorandum megírásában. Péterffy Gyulafehérváron olyan kanonokokkal és nyugdíjas papokkal tartotta a kapcsolatot, akik rossz szándékkal folyamatosan informálták a központi eseményekről. Apósával, László Endrével mindent megtettek annak érdekében, hogy Hirschler Józsefet visszaállítsák plébánosi hivatalába. Az ügyvéd Márton Áron h. plébánost folyamatosan provokáló levelekkel bolygatta, mivel őt teljesen kikapcsolta az ügyek rendezéséből, és így komoly ügyvédi járuléktól esett el. Vádleveleket intézett a gyulafehérvári hatósághoz, követelte a bűnösök pellengérré állítását és megbüntetését a múltban elkövetett hibákért. Mindenáron azon ügyködött, hogy a h. plébánost lejárássa és plébánossá választását meggátolja. Hirschler idején végzett ügyvédi munkájáért busás összeget számított fel és követelt. Legvégül pedig feljelentette Márton Áront Alexandru Cisar bukaresti érseknél.

Az egyházközség legnagyobb terhét, a holland kölcsön kérdését Márton Áron úgy oldotta meg, hogy lassan kikapcsolt mindenkit az ügy folyamatából. Elég rövid idő alatt sikerült rendet teremtenie és eltávolítani azokat az alkalmatlankodó személyeket, akik az áldatlan helyzetet előidézték.

Ebben az idegőrlő munkában a h. plébánost a gyulafehérvári központ, a Státus szakemberei, valamint egyháztanács nagyobb százaléka támogatta. Vorbuchner Adolf segédpüspök, aki jól ismerte Márton Áront még nagyszebeni szolgálatuk idejéből, mindenben mellette állt és bátorította, az egyházközségben tett látogatásai alkalmával örömmel állapította meg, hogy Kolozsváron a lelki és anyagi ügyek egyaránt jó úton haladnak. Védőfalként segítette munkáját az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa, Gyárfás Elemér világi elnök, szenátor, aki szakképzettségével és parlamenti kapcsolataival hasznos segítőtársnak bizonyult. Márton Áron munkáját nagy odafigyeléssel követte és segítette a gyulafehérvári püspöki hatóság (Zomora Dániel püspökhelyettes, Gajdátsy Béla irodaigazgató). Jelen Gyula, az egyházközség főgondnoka is a legnagyobb jószándékkal

segítette Márton Áront a plébánia átvétele után. Sajnos a gondnok megbízatásáról elég hamar lemondott.

Külön érdekességnek számít, hogy Márton Áron a hollandkölcson-ügy rendezéséből, saját felelősségére, lassan mindenkit kikapcsolt, és Schilling Dezső ügyvéd háttértárgyalásaival kedvező fizetési feltételeket eszközöltek ki a holland kölcsönzőktől. Később, amikor az ügy nagyobb diszkréciót kívánt, még Schilling ügyvédet is kikapcsolta, és – Vorbuchner Adolf püspök tudtával és beleegyezésével – minden felelősséget magára vállalt: zárt körben intézte tovább a legkényesebb ügyeket – Tusa Gábor ügyvéd háttérsegítségével.

Az idegfeeszítő anyagi gondok és jogtalan támadások mellett nem hanyagolta el a szorosabb értelemben vett lelkipásztori munkáját sem. Doktori disszertációmban – mintegy az ügy kontextusaként – röviden ezt is ismertettem, mivel ez adott neki lelki erőt a kellemetlen és piszkos anyagi ügyek rendezésében. Az ún. rétegpasztorációs tevékenységében minden korosztályhoz elért, és hiteles papi magatartásával sikerült hallgatói körében a krisztusi lelkületet elültetni.

Fontos részét képezi a dolgozatnak Márton Áron plébánossá választása és beiktatása. Ekkor már az események felgyorsulásának lehetünk tanúi: apostoli kormányzói és püspöki kinevezésének, és nem utolsó sorban a kolozsvári püspökszentelésnek. A püspökszentelés kapcsán arra a kérdésre is próbáltam válaszolni, hogy Márton Áron miért választotta szentelése helyszínéül a kolozsvári Szent Mihály-templomot. Szeretném kiemelni, hogy a plébánossá választása és püspökké szentelése tovább növelte Márton Áron személyi tekintélyét, melyre szükség volt a holland kölcsön rendezésében. Az ún. irigyek és ellenfelek által mesterségesen gerjesztett hangulatban támaszra volt szüksége, erkölcsi tekintélyével még határozottabban léphetett fel.

Márton Áron püspökként a Szentszék engedélyével továbbra is a kolozsvári egyházközség anyagi intézője maradt. Figyelemmel kísérte és felügyelte a helyes mederbe terelt holland kölcsön tartozásainak rendezését. Az egyházközség vezetőségétől szigorúan megkövetelte, hogy a legnagyobb pontossággal törlesszék az adósságot. A közel két évtizedig tartó rendkívül terhes kölcsönügy 1945 decemberében zárult le véglegesen.

**A HOLLAND KÖLCSÖN ÜGYE
DR. HIRSCHLER JÓZSEF
PLÉBÁNOS
MŰKÖDÉSE IDEJÉN**

A holland kölcsön felvételének társadalmi-gazdasági előzményei

A kolozsvári Szent Mihály-plébániát alapjaiban rázta meg – több mint két évtizeden keresztül – a holland kölcsön. Amikor a történészek/egyháztörténészek a katolikus egyház kolozsvári történelmét feldolgozzák, leggyakrabban érintőlegesen tárgyalják ezt a sokat emlegetett, vitatott, kényes ügyet, de részletes bemutatása mind- eddig hiányzik. Doktori disszertációmban dokumentumok alapján vizsgálom a meggondolatlanul felvett banki kölcsön felelőseinek kilétét, illetve a főszerepet játszó személyek eljárásainak indítékait. Amint a vizsgált dokumentumok mutatják, megjelölhetjük felelős- ként a megfontolatlanul eljáró egyházi vezetőket, de egyértelműen senkit sem ítélnénk el, senkit sem kiálthatunk ki főbűnösnek. Úgy tűnik, annyiban hibásak a vezetők, hogy nem vették figyelembe a történelmi fordulat által előidézett társadalmi-gazdasági körülmé- nyeket, a banki világban bekövetkezett változásokat.

Jelen fejezetben röviden felvázolom az erdélyi banki világban előállt csőd gazdasági hátterét. A nagy változás egyértelműen az impériumvál- táshoz köthető. Erdélyben hamar meggyengült a bankokat egészségesen működtető befektetők és kölcsönzők rendszere. Trianon után a magyar tisztségviselők a politikai helyzetben nem képviseltek egységes álláspon- tot. Harciasságukra is jellemző, hogy három köztársaságot kiáltottak ki: a Bánságban, Székelyföldön és Kalotaszegen.⁴ A politikusok egymás között is szították az ellentéteket, és végül csökönyös passzivitásba vonultak. Erről a holtpontról a történelmi egyházak főpásztorai mozdultak ki az- által, hogy letették az esküt.⁵ Az egyházak azonban nem mentesültek az

4 LIGETI Ernő: *Súly alatt a pálma*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda 2004. 79–84.

5 MIKÓ Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. „Studium” Kiadása. Budapest 1941. 15–23.

1920-as évek elején lezajlott, a saját és a pártoló híveinek földjét kisajátító földreform igazságtalan végrehajtásától, amely az egyházi és a kulturális-szociális intézményeket alapjaikban rázta meg, s az egyházak elveszítették az anyagi bázisukat. Az európai köztudat számára úgy tűnt, hogy a román földreform egy feudális birtokrendszert számolt fel, a valóságban azonban az erdélyi magyarság közintézményei ellen irányult.⁶ Kétségtelen, hogy az erdélyi román földbirtokreform egyik alapvető célkitűzése éppen az volt, hogy megváltoztassa Erdélynek az elmúlt évszázadok folyamán kialakult közbirtokrendszerét (kincstári és községi birtokok, egyházi és iskolai vagyonok, társulatok, testületek birtokai, közbirtokosságok, úrbéri birtokok stb.).⁷ A földreformok, beleértve a szociális és gazdasági megfontolásokat is, elsősorban az új államkeretek megszilárdítását tűzték ki célul. Erdélyre sokkal radikálisabb rendszabályozást írtak elő, mint az ország más régióiban. Végrehajtásuk során az intézkedések számtalan visszaélésre nyújthattak alkalmat, és irányelvekként éppen a gyulafehérvári rezolúciók nem érvényesültek.⁸ A földbirtokreformot nem egységes jogszabállyal, hanem külön-külön törvényekkel valósították meg az ország egyes tartományaiban.⁹ A régi királyságban a kisajátítás alól mentes területkategóriákat hektárban, Erdélyben holdban állapították meg. A kisajátítható erdélyi terület 3/4-del kisebb, mint az ókirályságbeli. A kártalanítás igazságtalansága még szembetűnőbb Erdélyben, ahol az nem haladhatja meg a háború előtti évi haszonbér hússzorosát, az ókirályságban a sokkal drágább 1916–1920 között szokásos bérösszeg átlagának negyvenszerese.¹⁰ A földbirtokreform végrehajtásával a nemzeti kisebbséghez tartozó földműves családok mellett a legsúlyosabb kárt az egyházi, iskolai és

6 MIKÓ Imre: *Huszonkét év*. 28–31.

7 VENCZEL József: *A volt határőrezredek vagyonának sorsa*. In: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület tizennyolcadik gyűlésének Emlékkönyve. (Szerk. Biró V.). Kolozsvár 1944. 51.

8 CSUCSUJA István: *Gyárfás Elemér korának gazdaságáról*. In: Az Erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából II. Romániai Magyar Közgazdász Társaság. Kolozsvár 2004. 136.

9 Vö. NAGY Lajos: *A kisebbség alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. Kolozsvár 1941. 151: „Az Ókirályság területére vonatkozóan az 1921. júl. 17-i 82. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény, az erdélyi részekre vonatkozóan az 1921. júl. 30-i 93. sz. Hiv. Lapban megjelent törvény.”

10 LADIHAY György: *Az erdélyi agrártörvény és végrehajtása*. In: Magyar Szemle 14 (1928) 151–157.

alapítványi birtokok szenvedtek. Az agrártörvények értelmében csak az erdélyi katolikus egyházmegyék 290570 hold birtokából 277513 holdat (98%) államosítottak.¹¹ A törvény kimondta, hogy ahol az egyházi és iskolai birtokok terjedelme nem éri el a kisajátítás alól mentes birtokrész nagyságát, ott a többi kisajátított birtokból rendelkezésre álló területből a hiányzó rész kiegészítendő. E rendelkezés szerint „érmes földterületekkel” maximumig kielégítették a görögkeleti és a görögkatolikus egyházközségeket, a katolikus egyházat a kisajátított birtokok elosztásánál mellőzték. Pl. Csík megyében kielégítették a görögkeleti és görögkatolikus parókiákat, de egyetlen római katolikus plébánia sem részesült a földreform „áldásai-ban,” sőt ezeknek a meglévő birtokaikból is elvettek, hogy a görögkatolikusoknak adhassák. Csak a gyulafehérvári egyházmegyében 118 plébánia és 71 filia nem kapta meg a törvény által megállapított részt.¹² Különösen sérelmes a kisajátítási törvénynek az az intézkedése, amelyik elrendeli, hogy 300-nál kevesebb hívőt számláló plébániák és a 100-nál kevesebb hívővel rendelkező filiák (leányegyházak) birtokai egészében kisajátíthatók. Ennek az etnikailag és vallásilag vegyes vidékek plébániái és filiái látták a kárát.¹³

Magánál a törvéynél sokkal sérelmesebb volt a végrehajtás, mely jóformán minden jogi és törvényes ellenőrzést nélkülözött. Az egyenlőtlen bánásmód legszembetűnőbb példája a székely határőrkatonák leszármazottainak a „Csík vármegye magánvagyonára” név alatt (62501 hold) kezelt iskolai, közművelődési és jótékonyági alap kisajátítása. Mivel hiányzott a törvényes alap, egyszerűen azon a címen, hogy állami eredetű, lefoglalták, de a hasonló eredetű és rendeltetésű, s nagyobb területű naszódi II. (463.327 hold) és karánsebesi I. (253000 hold) román határőrezred vagyonát meghagyták

11 A protestáns egyházak kisebb ingatlannal rendelkeztek az impériumváltáskor. Őket is sújtotta a kisajátítás. Az erdélyi és Királyhágón túli református egyház 62.148 hold földjéből 25.222 holdat, az unitárius egyház 17.916 holdjából 11.389 holdat, a magyar evangélikus egyház 1041 holdjából 73 holdat vettek el.

12 Lásd PÁL Gábor: *Konkordátum és a katolikus magyarság*. In: Magyar Kisebbség VII (1928) 686.; PAÁL Árpád: *A kisebbségi lét tanulólévei Erdélyben II*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda 2008. 17.

13 JANCSÓ Benedek: *A magyar egyházak helyzete a román uralom alatt*. In: Magyar Szemle 4 (1928. 9-12)141.

a tulajdonosok birtokában.¹⁴ A törvény szerint az állam kötelezte magát, hogy az erkölcsi testületek birtokát 5%-os kamatú állampapírokkal (rente) fogja kártalanítani, de csak a kisajátítás végleges befejezése után. Az 5%-kal kamatozó értékpapírok nem jelentettek nagy jövedelmet, az észak-erdélyi részeken 1940-ben bekövetkezett impériumváltozással értéküket veszítették. A román állam továbbá ígéretet tett, hogy az elvett egyházi vagyon helyett a papságnak (de csak a papságnak) biztosítja a fizetését. A fizetés helyett azonban csak mérsékelt kongruát juttatott.¹⁵

A romániai agrárreformok az országnak nem hoztak gazdasági fellendülést, mert politikai orientációjuk voltak. Az egyházi, iskolai és egyéb kulturális és közcélú intézmények földjeinek a kisajátítása elsősorban a nem ortodox egyházak és a magyar kultúra létalapjait veszélyeztette, tekintve, hogy a fenti intézmények kivétel nélkül mind földbirtokaik jövedelméből tartották fenn magukat.¹⁶ Az egyházaknak a jövedelemforrás leapasztása után is csaknem az egész erdélyi magyar nyelvű hitvallásos iskolarendszert kellett működtetniük.¹⁷

Az erdélyi magyarság tőkeerejét az agrárreform után továbbra is a mezőgazdálkodó vidéki parasztság jelentette, a „nemzeti vagyon

14 LADIHAY György: *Az erdélyi agrártörvény és végrehajtása*. 153.

15 FRITZ László – SÜLYOK István: *Az erdélyi magyarság egyházi szervezeteinek tíz éve*. In: Erdélyi Magyar Évkönyv I. (Szerk. Sulyok I.–Fritz L.). „Juventus Kiadás” Kolozsvár 1930. 42. 44–45. 48.; Vö. NAGY: *A kisebbség alkotmányjogi helyzete...* 151.; SCHEFFLER János: *Erdélyi egyházi jogi problémák*. In: Erdélyi Tudósító XX (1941/1–2) 3–4.; VENCZEL József: *Erdély és az erdélyi román földreform*. In: Hítel VI (1940–1941/3–4) 258–276.; VENCZEL József: *Tallózás az erdélyi földreform román irodalmában*. In: Hítel VIII (1943/1) 7–24.

16 TÓTH Szilárd: *Oberding József György*. In: *Az Erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából II. Romániai Magyar Közgazdász Társaság*. Kolozsvár 2004. 268–269.; Lásd még OBERDING József György: *Az erdélyi agrárreform*. Kolozsvár 1930.

17 VOGEL Sándor: *Európai kisebbségvédelem. Erdélyi nemzetiségpolitikák*. Múltunk Könyvek. Pro-Print. Csíkszereda 2001. 167–171.; L. BALOGH Béni: *A magyar-román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés*. In: *Múltunk Könyvek*. Pro-Print. Csíkszereda 2002. 98–101.; MIKÓ Imre: *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*. Cluj–Kolozsvár 1932. 116–123.

legnagyobb része a gazdatársadalom kezében volt”.¹⁸ A gazdasági intézmények fejlesztését és védelmét a hitel-, tej-, gazdasági szövetkezetek (Kolozsvár központtal) és fogyasztási szövetkezetek (Nagyenyed központtal: a „Hangya”) segítségével próbálták biztosítani. Csakhogy ezek a szövetkezetek zilált anyagi helyzetüknél fogva „nem gondolhattak nagy tőkét igénylő és megmozgató kereskedelmi és gazdasági vállalkozásokra”, hanem azt tekinthették legfőbb feladatuknak, hogy a potenciálisan kis tőkét termelőmunkába állítsák, elősegítsék a belső tőkeképződés folyamatát, és a gazdasági erőtevényezőket összefogják. Trianon után sokáig hiányzott még a hitelszövetkezeti hálózat újbóli erős kiépítése: a mezőgazdasági termékeket értékesítő szövetkezeti hálózat és a városi fogyasztási szövetkezeti hálózat tömörítése.¹⁹ A javaslatot kidolgozók (Petrovay Tibor, Fekete György, Vincze János) az 1937-es Marosvásárhelyi Találkozón gazdaságpolitikai kérdésekről szóló programban szükségesnek tartják „a falusi társadalom és a nép gazdasági nevelésének megszervezését, a gazdasági statisztikai munka megindítását, egy hitelszervezet megalapítását, a Székelyföld iparosítását”.²⁰

A főuralomváltás után az erdélyi magyar ipar és kereskedelem helyzete, vagyoni állapota is nagyon megváltozott. A nagy városokban, köztük Kolozsvárt is lassanként önálló ipar kezdett kialakulni, ahol azelőtt csak kisipar létezett. Fejlődésről beszélhetünk a bekövetkezett nagy világválságig, amely megvékonyította a városi iparosmunkások zsebeit.²¹

Az egyházához ragaszkodó erdélyi hívő, akár falusi gazda, akár városi iparos, már az 1920-as évek végén, éppen a holland kölcsön felvételekor, léthelyzetének fenntartásával küzdött. A gazdasági élet leromlása magával hozta a tőkeképzés gyengülését. Az

18 TELEKI Ádám: *Az erdélyi magyarság gazdasági élete*. In: Erdélyi Magyar Évkönyv II. kt. (Szerk. Kacsó Sándor). A „Brassói Lapok” és a „Népújság” Kiadása. Braşov / Brassó 1937. 115–117.

19 PETROVAY Tibor: *Szövetkezeti ügyünk*. In: Erdélyi Magyar Évkönyv II. kt. 118–123.

20 CSATÁRI Dániel: *A Vásárhelyi Találkozó*. Akadémiai Kiadó. Budapest 1967. 85–87.

21 Vö. BÁNYAI Ernő: *Az erdélyi magyar ipar tizennyolc éves romániai útja*. In: Erdélyi Magyar Évkönyv II. kt. 130–134.

impériumváltás előtt a Budapestre központosított tőkétől függtek a vidék expozitúrái,²² és a világháború után bekövetkezett váltáskor nem bírtak megfelelő tőkeerővel az erdélyi bankok. Az életképesebb magyar bankok nemzetközi jelleget öltöttek fel, csak a profitra hajtottak, a nemzeti ügyek (magyar egyházak vagy gazdasági érdekek) felkarolása háttérbe szorult. Vagyoni erejüket közvetlenül sújtotta az impériumváltás után a hadi kölcsönök révén szenvedett veszteség. Hasonlóképpen az adósok a lej stabilizációját követően fellépett gazdasági válság miatt képtelenné váltak banki kölcsöneik visszafizetésére. A nagymértékű eladósodás kiegyensúlyozása céljából 1934-ben megszavazott adósságrendező törvény könnyíteni akarta a világgazdasági válság következtében súlyos helyzetbe jutott adósok helyzetét. Ez a törvény a bankok számára lehetővé tette, hogy az adósságcsökkentés terhére a betétesekre és általában a bankok hitelezőire hárítsák át. Ezen az úton a bankok szinte kivétel nélkül megmenthették alaptőkéjüket, de részleges megoldást hozott az eladósodott jogi intézményeknek, amilyen a Szent Mihály-plébánia is volt. A jogi személyeket a törvény kivonta a törvény hatálya alól, nem volt érvényes reájuk az adósság megfizetése hosszú haladéknak biztosítása, tehát nekik a meghatározott időn belül kellett megfizetniük adósságaikat.²³

Az 1930-as években Európában végigsöprő bankcsődhullámnak a romániai bankok sem tudtak ellenállni. Új banktípus kelt életre, mely hátat fordított az agrárvilágnak, a kis- és középiparosoknak. Az Erdélyben megmaradt néhány magyar Bank „csak látszat életet él” 1937-ben.²⁴ Ilyen helyzetben a kolozsvári plébánia által felvett

22 Ugyanezt állíthatjuk a román banki hálózatról is. A bukaresti Nemzeti Banktól indult el – román tőkével – a vidéki fiókinézetek alapítása és erősítése. Vö. ZELETIN, Ștefan: *Románia társadalmi fejlődése 1866-tól napjainkig. A román merkantilizmus korszaka*. In: Román eszmetörténet 1866–1945. (Ford. Pászka Imre) Aetas – Századvég. 1994. 215–276.

23 BÍRÓ Sándor: *Kisebbségben és Többségben. Románok és magyarok 1867–1940*. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2002. 267–270; DEBRECZY Béla: *A magyar tőke és tőkeképzés*. In: Erdélyi Magyar Évkönyv. (Szerk. Kacsó Sándor) Brașov / Brassó 1937. 140–144.

24 HALÁSZ Sándor: *Az erdélyi magyar bank- és hitelélet*. In: Erdélyi Magyar Évkönyv. (Szerk. Kacsó Sándor) Brașov / Brassó 1937. 145–151.

újabb és újabb banki kölcsönök visszafizetését nem lehetett tologatni a bankigazgatók legmegértőbb viszonyulása mellett sem.

A holland kölcsön ügye dr. Nemes Ferenc főgondoksága idején

A kolozsvári Szent Mihály római katolikus egyházközség 1926. február 24-én délután 6 órakor dr. Hirschler József prelátus-plébános elnöklete alatt tartott rendes ülésén hangzott el először dr. Nemes Ferenc főgondnok részéről az az ajánlat, mely egy holland szakszervezettől érkezett az egyházközséghez külföldi kölcsön címen. „A kölcsön az Egyházközség ingatlanainak, mint jelzálogi biztosítékoknak lekötése mellett holland forintokban kibocsátandó 92–94-es árfolyam kötelezőkben folyósíttatnék egy bécsi bank del crederéje²⁵ mellett oly feltételekkel, hogy a kölcsön kamatterhe mindennemű költség és árfolyamvesztés beszámításával az évi 90%-ot nem haladná meg. A kölcsön 25 év alatt lesz visszafizetendő tetszés szerinti részletekben úgy, hogy ilyen módon az esetleges árfolyam differenciákból származó veszteségek is a minimumra redukálódnak.”²⁶

Az egyházközség gazdasági és a jogügyi bizottsága kedvezőnek találta az ajánlatot, és úgy határoztak, hogy felméri a szükségleteket, a fennálló adósságokat, a költségvetési hiányt a tervezett építkezésekre, valamint az iskolák szükségleteit. Tehát a kölcsönt elsősorban építkezési és beruházási célokra akarták fordítani.

A nagy ingatlanvagyonnal rendelkező Szent Mihály-egyházközséget anyagilag nehéz helyzetbe hozták az újabb és újabb befektetések és a létrehozott intézmények működtetése (Marianum, Augusteum). Banki kölcsönök felvétele általános gyakorlat volt az egyházközségi vezetőség részéről. Az egyházközség akkori szorult helyzetéről árulkodik az a tény is, hogy újabb ingatlanok eladásával

25 Hitele, szavatossága.

26 *A kolozsvári római katolikus Egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1926. február 24-én.* – KOLOZSVÁRI PLÉBÁNIAI LEVÉLTÁR (továbbiakban KPL): 290h. 6. d.

próbálkoztak. Például 1926. évben a Szent Erzsébet-aggház tulajdonát képező házat szerették volna eladni, melyet a székeskáptalan február 25-én tartott ülésén megakadályozott.²⁷ A gyulafehérvári székeskáptalan az 1928. évben viszont kénytelen volt hozzájárulni a kolozsvári Szent Erzsébet aggház 500 holdas erdőjének eladásához 2500 000 lejért.²⁸ Az ehhez hasonló ügyletek tanúsítják a plébánia anyagi nehézségeit.

A holland kölcsön ügye az egyházközség képviselőtestületének részéről is zöld utat kapott 1926. február 28-án. Nemes Ferenc főgondnok ismét ugyanazokkal a szavakkal ecsetelte a nagy lehetőséget. A közgyűlési jegyzőkönyv csak annyit fűzött hozzá, hogy „örömmel veszi tudomásul a választmánynak a kölcsönre vonatkozó bejelentését és már most, ezen közgyűlésből felhatalmazást ad az elnökségnek arra, hogy minden e kölcsönre vonatkozó és azzal kapcsolatos intézkedést, minden további megkérdezés nélkül saját legjobb belátása szerint végezessen és a kölcsön ügyét lebonyolítassa”.²⁹

A hollandkölcson-ügy további alakulásának világosabbá tétele érdekében ajánlatos egy kitérőt tenni, amely nem kifejezetten a szóban forgó ügyről szól, hanem annak legfőbb kezelőjéről, helyesebben „elkezelőjéről”, dr. Nemes Ferencről, a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség főgondnokáról, aki az évek folyamán megtalálta a módját, hogy dr. Hirschler József plébános megbízzék benne. A tudós és művelt apát-plébános a nagy megvalósítások híve volt, de kevés érzékkel rendelkezett az anyagi ügyek kezelésében. Éveken keresztül sikeres építkezési akciókat hajtottak végre a főgondnok irányításával, banki kölcsönökből,³⁰ igaz, hogy tekintélyes adósság felhalmozásával. Együttműködésük látványos sikere is hozzájárult barátságuk elmélyítéséhez, és ahhoz, hogy a plébános az egyházközség anyagi

27 GYULAFEHÉRVÁRI SZÉKESKÁPTALANI LEVÉLTÁR (továbbiakban KÁPT): Num. 15-1926.

28 KÁPT: Num. 36-1928.

29 *Kivonat a római katolikus Egyházközség képviselőtestületének jegyzőkönyvéből 1926. febr. 28-án.* – GYÉL: Num. 99-1926.

30 SAS Péter: *Egy reneszánsz lelkületű főpap Dr. Hirschler József főesperes-plébános.* Verbum Kiadó, Kolozsvár 2010. 98.

kezelésében a főgondnokra hagyatkozzon. Hirschler plébános mássokkal, az egyházközség testületével is el akarta hitetni Nemes Ferenc érdemeit és minden kétséget kizáróan önzetlen megnyilvánulását. Érdekes egybeesés, hogy az apát-plébános Nemes Ferenc iránti bizalmának éppen a holland kölcsön ajánlata időpontjában adott hangot.

Az eset az egyházközség 1926. február 28-án tartott, évi rendes közgyűlésen történt. Az elnöklő Hirschler József plébános köszöntőjében utalt a napi evangéliumra (Urunk színeváltozása), köszönetet mondott Mailáth G. Károly erdélyi püspöknek, aki kijárta, hogy ezentúl zavartalanul tarthassák gyűléseiket, a választmány tagjainak, akik különös lendülettel feküdtek neki az egyházközség ügyeinek, és mindenek fölött köszönetét fejezte ki Nemes Ferenc főgondnoknak. A következőkben érdemesnek tartom Hirschler plébános beszédét idézni, egyrészt azért is, mert stílusa utánozhatatlan, másrészt, mert segít megérteni az akkor történeteket. A nagy szónok cicerói stílusban igyekezett hallgatóságát megnyerni a szentírási jelenetre utalva.

„Amikor 1922. január 22-én a főgondnok úrnak beiktatását kértem a kegyelmes Püspök úrtól, ezen a helyen, az igen tisztelt közgyűlésnek a színe előtt, indokolásul hivatkoztam az Apostolok cselekedeteinek 6. fejezetére, ahol olvasom, hogy a tizenkét apostol egybehívta a gyülekezetet, és Péter így szólt: Nem illik, hogy az Isten ígését elhanyagoljuk, és az asztalról gondoskodjunk. Válasszatok magatok közül, kik telve vannak Szentlélekkel és bölcsességgel, akikre ezt a dolgot rábízhatjuk. Mi pedig majd imádsággal és az ige szolgáltatásával foglalkozunk. És tetszett a beszéd az egész gyülekezetnek. És megválasztották Istvánt, és az apostolok elé állították, hogy azok imádkozzanak és tegyék reá kezüket.

A Püspök úr elé állítottuk akkor Főgondnokunkat, és kértük, imádkozva tegye reá kezét, hogy maradjon férfiú tetőtől talpig, telve Szentlélekkel és bölcsességgel, legyen támasza a plébánosnak, aki *primus inter pares*, legyen vezére a testvéreknek, díszje, követendő példája a gyülekezetnek, áldása az Egyházközségnek. Isten dicsőségére, a lelkek üdvére, Egyházközségünk felvirágzására, saját boldogságára. Amit előlegeztünk, abban nem csalódtunk. Amikor

ezt itt ünnepélyesen konstatalom, és mindenekelőtt hálát adok a Gondviselő Istennek és megköszönöm, hogy nekem ilyen támaszt, segítőtársat, barátot és sokszor súlyos keresztet viselésében megértő osztályos társat, vigasztaló, erősítő, jó testvért adott.”³¹

A Szent Mihály plébánosát respektáló egyháztanácsosok kénytelenek voltak tudomásul venni Nemes Ferenc nagy érdemeit az egyházközség felvirágoztatásában, és a plébánosnak az iránta megnyilvánuló előlegezett bizalmát, amelyben eddig nem csalódott. De az elnöklő plébános nem állt meg a dicséreteknél, hanem a főgondnoknak érdemeiért kapott elismerésére – a krisztushívek legnagyobb pápai kitüntetésére, Nagy Szent Gergely-rendjére – irányította a figyelmet:

„Ma tőle ünnepélyesen bocsánatot kell kérnem, mert amit sohasem tettem, ez egyszer vele szemben nem voltam őszinte, és az előtt, aki mindig reám bízta minden titkát, gondját, bűjät-baját, ő előtte ez óráig rejtegettem egy titkot. De ma meg kell mondanom: Püspök urunk önagyméltóságának előterjesztésére főgondnokunkat a Pápa Őszentsége a Nagy Szt. Gergely-rend lovagjának nevezte ki.

Szól pedig a pápai brevé a következőképpen:

Kedves Fiunk, üdvözet és apostoli áldás! A kúriánkban időző jelenlegi erdélyi püspök Téged nekünk a legmelegebb szavakkal ajánlván be, tudomásunkra hozta, hogy Te, az ősi hithez hűségesen ragaszkodó férfiú, Kolozsvár városában a katolikus vallást férfias bátorsággal védted, és kimagasló tetteiddel nagy érdemeket szereztél. Nagyon kedves azért nekünk, hogy a fent említett püspök kívánságát teljesítsük, és érdemeinek megfelelő jutalomban részesítsünk, amellyel Irántad való jóindulatunkat is kifejezésre juttassuk. Amiért is a jelen sorokkal Téged Nagy Szent Gergely rendje világi osztályának lovagjává választunk, lovaggá ütünk, és e rend kiváló testületébe felvesszünk. Megengedjük azért, hogy e rendnek külön öltözetét felvehessed és hordhassad, viselhessed, egyben szíved fölött a melleden a rendnek jelvényét, a nyolcágú, pirosan emailírozott³² aranykeresztet, mely közép pajzsában sárgán keretezett kék alapon

31 *A kolozsvári római katolikus egyházközség képviselőtestületének jegyzőkönyve 1926. febr. 28-án.* – KPL: Num. 6. d. 290h.

32 Zománcozott.

Nagy Szent Gergely képét hordja, és sárgán szegélyezett piros selyem szalaghoz van fűzve. Hogy pedig a ruhában és a keresztben eltérés ne legyen, elrendeltük, hogy a lovagrendre, viseletére és keresztjére vonatkozó szabályok idecsatoltan Neked megküldessenek.

Adatott Rómában Szt. Péter mellett, a halász gyűrűje alatt januárius hó 16. napján, pápaságunk negyedik évében.

Gasparri Peter bíboros s. k. államtitkár. Kedves fiúknak, Dr. Nemes Ferencnek.

Elhallgattam eddig püspököm parancsára, aki meghagyta, hogy ne szóljak senkinek, a legközelebbi közgyűlésen pedig az ő nevében tűzzem főgondnokunk mellé a lovagkeresztet. Megteszem. Én kívánom, hogy a legfőbb helyről jövő ez egyik legnagyobb kitüntetés legyen neki jutalom, sok öröm forrása és buzdítás, hogy ezentúl is az Isten szent ügyének bátor harcosa, nemes lovagja, mindnyájunk öröme és büszkesége legyen! Éljen!”³³

Nemes Ferenc a képviselőtestületi tagok éljenzése közepette, meghatottan fogadta a pápai kitüntetést, és köszönetet mondott XI. Piusz pápának, Mailáth G. Károly püspöknek, és nem utolsósorban dr. Hirschler József prelátus-plébánosnak a nem remélt, szép kitüntetésért. Az egyházközség képviselőtestülete előtt megígérte, hogy az egyház ügyét továbbra is a legnagyobb odaadással fogja szolgálni, amihez kéri a képviselőtestület további támogatását.

Sajnos a Nagy Szent Gergely lovagi renddel kitüntetett főgondnok nem váltotta valóra a hozzá fűzött nagy reményeket. Ekkor már minden valószínűség szerint előre látta saját sorsának szomorú végét, mégis elfogadta a kitüntetést, bár a történet kimenetelét ismerve az lett volna helyes és keresztényi eljárás részéről, ha megrendíti ez a bizalom, és visszautasítva a kitüntetést, lemond a főgondnoki tisztségről.

A kölcsön-ügy nagyon sokáig nem bukkan fel az egyházközség választmányának jegyzőkönyveiben. A következő alkalommal csak 1927. május 21-én kerül tárgyalásra; ezen rendkívüli ülés egyetlen tárgya a holland kölcsön ügye volt. Az 1926. február 4-e és 1927. május 21-e közötti időszakból kevés az erre vonatkozó adat. Két, Nemes

³³ *A kolozsvári római katolikus egyházközség képviselőtestületének jegyzőkönyve 1926. febr. 28-án.* – KPL: Num. 6. d. 290h.

Ferenc keze által írt jelentést találtam ebből az időszakból, ugyanakkor Mailáth püspök piszkozatlevelei tudósítanak valamelyest az ügy menetéről. A következőkben ezeket az adatokat próbálom feldolgozni.

Nemes Ferenc főgondnok a kézzel írt jelentéseiben a holland kölcsönt mindig úgy nevezi meg, mint az egyházközség és a Státus közös kölcsönét, habár később látni fogjuk, hogy a Státus soha nem akart belefolyani ebbe a kölcsönügybe. A főgondnok egy előzetes engedélyt, jóváhagyást szeretett volna kicsikarni Mailáth püspöktől. A hitelezők azt kérték, hogy a kölcsön ügyében vállaljon kezességet az állam, a város és maga az erdélyi püspök is. Később ettől eltekintettek, és megelégedtek a püspöki jóváhagyással, amely Nemes Ferenc szerint arról szól csupán, hogy garantálja: az egyházközség kötelezettségeinek eleget fog tenni. Az idevágó okmányok bizonyítják, hogy Szent Mihály-egyházközség vezetősége minden áron és bárhonnan kölcsönt akart felvenni. Sőt, az erdélyi püspökségnek is ajánlatot tett egy egymilliós kölcsön felvételére.³⁴

34 „A Státus és az Egyházközség által felvenni szándékolt 1 100 000 h. F. külföldi kölcsönre nézve az előzetes főpásztori jóváhagyás már megvan s ennek alapján folynak a tárgyalások.

Újabb momentumok

1. A Bank szeptemberben kérte, hogy a kölcsönért vállaljon kezességet az állam, a város és a püspök úr (Minden tekintettel a szekularizáció, egyházüldözés lehetőségeire). Felvilágosításaink után engedtek a követelésükből s csupán a püspök úr jóváhagyását kívánják. Ezt talán lehetne oly formában megadni, hogy a »Pk. a jóváhagyás alkalmával garantálja, hogy adósok fizetési kötelezettségeiknek eleget fognak tenni.«

2. Kérdi a bank, hogy nem venne-e igénybe a Pk. úr az egyházmegye szükségleteire ezzel együtt további 1 millió hollandi forint kölcsönt, mely esetben a lebonyolítás még könnyebben menne?

3. Arra az esetre, ha ezzel a bankkal a tárgyalások a tervezett személyes érintkezés rendén sem vezetnének a kívánt eredményhez, kérjük a Pk. úr beleegyezését ahhoz, hogy más irányban folytathassunk külföldi kölcsön felvétele iránt tárgyalásokat abban a biztos feltevésben, hogy a jelenleginél nem kedvezőtlenebb kölcsön felvételét jóvá fogja hagyni. Jó volna erre nézve Hirschler prelátus úr részére német nyelven egy általános meghatalmazást kiállítani.

Az ügyet előterjesztő küldöttség tagjai voltak: Dr. Hirschler József, Dr. Balázs András, Hevessy József, Xántus János, Dr. Nagy László, Dr. Nemes

A 600 000 holland forintos kölcsön ügye nehezen indult be, mert a hitelezők nem voltak megelégedve a püspöki engedély szövegével. Több ajánlat is van terítéken. Nemes mindenikhez próbálta megszerezni a püspöki jóváhagyást. A főgondnok által kézzel írt, inkább jegyzetnek mondható szöveg, amely *Az egyházközség és a Státus kölcsönügye* címet viseli, beszámol arról, hogy először egy holland érdekeltséggel léptek kapcsolatba a 600 000 holland forintos kölcsön ügyében. Azonban nem voltak megelégedve a püspöki jóváhagyás szövegével, mivel abból arra következtettek, hogy az egyházközség szándékai nem komolyak, ezért ez a próbálkozás valószínűleg meghiúsult.

Egy másik ajánlat Major William Sweet felhatalmazottja, dr. Mischmajewski Emanuel útján érkezett, 260 000 dollár összegben; erre az összegre elkészült egy előzetes szerződéstervezet.³⁵ Ehhez szükséges a püspök jóváhagyása. A kölcsön 100%-ban készpénzben fiztetik ki, a kamat 9%, és 10 évre szól. Az egyházközség a kölcsönt 20 év alatt óhajtotta volna törleszteni, de a hitelezők ezt a feltételt nem vállalták.

A harmadik ajánlat egy Wilhelm Stippler nevezetű úrtól érkezett, aki ugyanahhoz a bankhoz köthető, amely a holland érdekeltséget képviselte. A szóban forgó bank németországi dollárkölcsönt ajánlott mind az egyházközségnek, mind a Státusnak olyan feltételek mellett, hogy a kölcsönt 20 év alatt, 9% „annuitással”³⁶ törlesszék, ami tulajdonképpen egy törlesztéses kölcsönajánlat volt.

Nemes főgondnok beszámolója szerint bankszakértők bevonásával 1926. május 13-án értekezletet tartottak, ahol az a megállapodás született, hogy a felveendő kölcsönt nem váltanák át lejre, hanem „mint dollár adatnék kölcsön egyes bankoknak, s mivel tájékozás szerint minimum 14% kamat elérhető, az így jelentkező 5% kamat többlet elégséges lenne a szeptembertől kezdve adandó tanári és

Ferenc.” *Nemes Ferenc kézzel írt jelentése dátum nélkül.* – GYÉL: Num. 307–1926.

35 „*Agreement Preliminary*” – *előzetes megállapodás német nyelven.* – GYÉL: Num. 307–1926.

36 Olyan egyenlő tagú pénzáramok (ki- vagy befizetések) sorozatát jelenti, amely meghatározott ideig esedékes.

tanítói fizetések és a már ma jelentkező költségvetési hiány fedezésére.”³⁷ Remélve azt, hogy az államsegély végérvényesen biztosítva lesz, a kölcsönt részben vagy teljesen másként lehetne felhasználni. Ebben a megfogalmazásban már kitapintható a főgondnok hátsó szándéka. Ahhoz, hogy a kölcsönügyet gyorsan és célravezető módon tudják lebonyolítani, kétféle jóváhagyást, illetve jóváhagyási záradékot kér a püspöktől, német nyelven. A csak az egyházközséget érdeklő ideiglenes szerződésre „Jóváhagyom” záradékot, amit csak abban az esetben vennének igénybe, ha a németországi dollárkölcson, ami persze előnyösebbnek mutatkozik, meghiúsulna.

A Státusnak és az egyházközségnek tett ajánlatra a következő záradékot kéri német nyelven: „A kolozsvári római katolikus egyházközség/Erdélyi római katolikus Státus³⁸ szándékát, hogy saját ingatlanainak biztosítékul való lekötésével, külföldi kölcsönt akar felvenni, s ez irányban tárgyalásokat folytat helyben, s amennyiben a kölcsönadó pénzügyintézet ebben kész az Egyházközség/Státus³⁹ részéről igényelt kölcsönt megadni a kölcsön felvételéhez jóváhagyással hozzájárulok.” Nemes Ferenc gyorsan hozzáfűzi, hogy „a kölcsön csak egy rendkívüli státusgyűlés határozata alapján lesz felvehető, s ezzel válik a kölcsönügy véglegessé.”⁴⁰

A kölcsönfelvétel zavaros okmánya a jobb érzésű szakemberekben már az induláskor gyanút keltett. Nem véletlen, hogy Nemes Ferenc főgondnok levelére valaki aláírás nélkül hozzáírta a következőket: „A testületi jól ismert vagyongazdálkodási nehézségek mellett attól tartok, hogy még az ügy sikere esetén is az adókezelési és más költségek minden hasznot felemésztenek.”⁴¹

Mailáth püspök, kikérve irodájának véleményét, 1926 áprilisában kétszer is kifejezte aggodalmát a tervezett holland kölcsön irányában. „Jóllehet a csatolt jegyzőkönyvre reávezetett záradék semmi kötelezettséggel nem jár reám nézve a továbbiakat illetően: mégsem

37 GYÉL: Num. 307–1926.

38 Az „Erdélyi Római Katolikus Státus” rész áthúzva szerepel.

39 A „Státus” szó kihúzva szerepel.

40 GYÉL: Num. 307–1926.

41 *Nemes Ferenc főgondnok kézzel írt jelentése, dátum és címzés nélkül.* – GYÉL: Num. 1797. d.

adom azt szívesen ki. Nem szívesen teszem meg ugyanis az első lépést az ügyben, amelyben az utolsó lépést valószínűleg nem tehetem meg. Semmi esetre sem járulhatok ugyanis a tervezett hollandi kölcsönhöz, ha az spekuláción alapszik. Márpedig a mi sajnálatos pénzügyi és gazdasági viszonyaink mellett minden nemes valutában felvett kölcsön formális köre spekulációra kényszeríti a kölcsön felvevőt. Ha ugyanis a nemes valuta lej értékét pénz gyanánt kezelik a lej leromlása esetén (4 év alatt 50% esett) óriási veszteséget szenved a kölcsönvevő; ha ingatlanba fekteti, az érték megmarad ugyan, de féltő, hogy az ingatlan még a kölcsönért fizetendő kamatot (9–10%) sem jövedelmezi ki. Látjuk, mily eljárások vannak gyakorlatban ingatlanainkkal szemben is.⁴² Mindig örömmel töltött el, ha a kolozsvári, anyagilag is szépen fejlődő hitközösséget láttam. Még gondolni sem merek arra, hogy valamely szükségnélküli pénzügyi manipulációval romba döntsük a múlt minden alkotását és elért eredményét.⁴³

A második püspöki leiratban már konkrét értesítéseket találunk, amelyben a püspök nehezményezi, hogy Hirschler semmiről sem tájékoztatta őt a kölcsön-üggyel kapcsolatban. Az iratok a plébános felterjesztése nélkül kerültek Mailáth kezébe. A püspök szerint az egyházközségnek erre a kölcsönre nincs szüksége, sőt veszélyt is rejthet magában, mert ha nem sikerül véghezvinni, nagy veszteségek érhetik az egyházközséget. Mailáth irodája jól látta, hogy maga az egyházközség és annak szervei egyáltalán nem alkalmasak egy ilyen pénzügylet lebonyolítására. Egyfajta üzérkedést és önző érdekeket sejt az ügy mögött, vagy legalábbis az egész ezt a látszatot kelti számára. Ezért a már annyira kívánt püspöki jóváhagyást csak a következő feltételekkel adja meg:

„a) az egyháztanáccsal közöltessék álláspontom és aggályom.

b) az egyháztanács – ha mégis ragaszkodik a kölcsönhöz – ebbéli határozatát foglalja jegyzőkönyvbe. A hozott határozatért az

42 Mailáth püspök itt azokra a rekvirálásokra utal, melyek a római katolikus egyházat érték az utóbbi években.

43 *Mailáth Gusztáv Károly püspök kézzel írt levele Hirschler József főesperes plébánosnak 1926. ápr. 18-án.* – GYÉL: Num. 2092–1926.

egyháztanács tagjait Főtisztelendőségeddel együtt anyagi felelősség is terheli.

c) az egyháztanács hozzájáruló határozata után a szerződést az egyháztanács (egyházközség nevében Főtisztelendőséged és a gondnok írja alá).

d) az így aláírt szerződést jóváhagyás végett, az egyháztanácsosi határozatokkal együtt hozzám terjessze fel. Minden, de különösen ilyen fontos ügyek, csak Főtisztelendőséged felterjesztésével juthatnak hozzám. A plébános az egyházközség feje, minden felelősség elsősorban őt terheli s a püspökkel közvetlenül csak ő érintkezhetik hivatalos dolgokban. Nekem is elsősorban a felelős plébános álláspontját kell ismernem. Kínos helyzet, a jelen és fontos és hónapok óta tárgyalás alatt lévő ügyben a plébánosnak még egy irata sem érkezett hozzám.”⁴⁴

Hirschler kissé megkésve, csak 1926. július 19-én válaszol püspökének. A késést – nem meggyőző érveléssel ugyan, de – megmagyarázza: holland kölcsön ügyének iratai azért kerültek a felterjesztés nélkül a püspök kezébe, mert az ügy még csak előzetes előkészítési stádiumában van. Majd beszámol azokról a tárgyalásokról és megbeszélésekről, amelyeken Kolozsvár legkiválóbb szakembereivel együtt személyesen a legintenzívebben részt vett. A tárgyalások arra a végkövetkeztetésre jutottak, hogy „két kézzel kell a kölcsön után” nyúlniuk. Mielőtt hivatalosan kérte volna a püspök beleegyezését és jóváhagyását, szeretne volna ismerni Mailáth véleményét. Érdekes, amit a főgondnokkal való kapcsolatáról ír: „Hála Istennek a jelenlegi főgondnokom és közöttem a viszony nem olyan, hogy egy pillanatig is kérdésessé válhatnék, hogy ki az egyházközség feje, hogy kit terhel elsősorban a felelősség, és ki érintkezhetik közvetlenül, hivatalos dolgokban a püspökkel. Csodálom, hogy a kölcsön ügye úgy van beállítva, illetőleg úgy ítélik meg, mintha az börzspekuláció volna. Az egyházközség tanácsa sokkal komolyabb, az én hosszú működésem sokkal reálisabb és lelkiismeretesebb, a főgondnokom közreműködése sokkal körültekintőbb, mintsem hogy a gyanúnak árnyéka is hozzáférhetne munkánkhoz. Éjjelt nappallá téve,

44 *Mailáth Gusztáv Károly püspök kézzel írt levele Hirschler József főesperes-plébánoshoz 1926. ápr. 18-án.* –GYÉL: Num. 2092–1926.

számtalan súlyos ülésen nagy odaadással mérlegeljük a mai helyzet nehézségeit, és csak mi tudjuk, minő fáradozással és gonddal tudjuk az egyházközség anyagi egyensúlyát fenntartani.”⁴⁵

Hirschler megítélése szerint tehát a holland kölcsönre a Szent Mihály-egyházközségnek nagy szüksége van. Az iskolák helyzete, a tanszemélyzet fizetése és a beépítetlen plébániai területek – amelyeket elvehetnek, ha nem kezdenek velük valamit – mind megkívánják e kölcsön felvételét. „Mindezek alapján, midőn tisztelettel bár, de határozottan újból óvást emelünk az ellen, hogy könnyelmű börzespekulánsoknak tartsanak, most már hivatalosan és ünnepélyesen szólaltatjuk meg lelkiismeretünk szavát a legilletékesebb fórumon. Ha Nagyméltóságod bölcs belátásában ezt a megelőző ügynevezett jóváhagyást nem tartja szükségesnek vagy pláné veszedelmesnek tartja, fiúi tisztelettel és engedelmességgel meghajlunk Nagyméltóságod elhatározása előtt. Mi a legjobbat akartuk és a legkomolyabb hozzáértők ítélete alapján a legjobbnak láttuk azt, amit akartunk. Hangsúlyozzuk ezt annak kifejezése mellett is, hogy mindent megtettünk, a szakértők véleménye szerint is más megoldást nem találtunk, Nagyméltóságod és a jövő generáció előtt a felelősséget magunkról elhárítjuk, ha esetleg intézményeinket kell csökkentenünk vagy megszüntetnünk.”⁴⁶

Mailáth püspöknek áprilisban feltett aggodalmaskodó kérdéseire Hirschler plébános júliusban válaszol. Tudatja, hogy a felvenni szándékolt kölcsön kezelése, gyümölcsöztetése nem az egyházközség hivatalos szervei útján fog történni, hanem a bankok közvetítésével, oly módon, hogy az egyházközségnek e tekintetben csupán a bankok felelősek. Azt azonban semmi esetre sem tehetik meg, hogy a kölcsönt a bankoknak ugyanolyan kamat mellett utalják át, mint amennyiért kapnák.⁴⁷ Továbbá kihangsúlyozza az egyházközség

45 *Hirschler József főesperes-plébános jelentése Mailáth püspöknek 1926. júl. 19-én.* – GYÉL: Num. 307-1926.

46 GYÉL: Num. 307-1926.

47 Állítását ilyenformán igazolja: „mert hiszen a legelső itteni bankok igazgatói tették azt a kijelentést, hogy minimálisan 14%-ot biztosítanak az egyházközségnek, viszont László Endre igazgató úr említett olyan esetet, hogy 3 hónappal ezelőtt 17% kamatot helyeztek kilátásba egy rövid lejáratú dollárkölcsönért.” – GYÉL: Num. 307-1926.

képviselőtestületének f. évi, február 28-án tartott közgyűlésén hozott egyhangú határozatát, amely mindent mérlegelve állást foglalt ebben a kérdésben, és sürgősen utasította az elnökséget, hogy a kölcsönt lebonyolítsa. Bár még semmiféle határozott eredményről nem számolhatott be a püspök úrnak, eljárásuk sürgős volt, és emiatt sem kérdezhették meg az egyházközség képviselő-szerveit.⁴⁸

Hirschler plébános tehát igyekezett megnyugtatni az aggódo püspököt, külön kiemelve, hogy jóváhagyása nem végleges, nem kötelez senkit semmire, sőt minden a legnagyobb rendben van. A közgyűlés szabad kezet adott az elnökségnek, hogy az a kölcsönt már februárban lebonyolíthassa.

1927. május 22-én az egyházközség képviselőtestületének rendkívüli közgyűlésén a holland kölcsön-üggyel foglalkoztak. Az 1926. február 28-án elindított kölcsön-ügy különböző akadályok miatt nagyon elhúzódott, és csak 1927 áprilisában jutott el a lebonyolítási periódusba. A 600 000 holland forint összegű kölcsönt a Nationale Spaar-en et Emissiebank Nijmegen holland pénzüintézet április 6-án bocsátotta aláírásra, és ugyanezen hónap 27-én utalta át az összeget dollár, svájci frank és font sterling valutában. Ennek a pénzakciónak fő feltétele a Szent Mihály-egyházközség ingatlanainak jelzálogosítása volt, hiteles telekkönyvi kivonatokkal. További feltételek: az első három évben csak az évi kamatot kellett törleszteni, amely 8% volt. A tőketörlesztés 1930. április 1-jén vette kezdetét, és 1947. április 1-jén járt le. A kölcsön folyósítása 90-es árfolyamon történt, ami eleve veszteséget jelentett, továbbá a jutalék, nyomdai és bélyegköltség, valamint a bekebelezés és a tőkeamatadó kifizetése után már csak 495 827,2 holland forint állt az egyházközség rendelkezésére. Az összes költségek a felvett kölcsön 17,67%-át tették ki. Amíg tartott a kölcsön, kamatleszállításra nem volt lehetőség. Az egyházközség képviselőtestülete tudomásul vett mindent, a kölcsönt, a jelzálogosítást és úgy határozott, hogy amikor már minden adósságot kiegyenlítettek, akkor a megmaradó összeget kamatoztatják olyan formán, hogy az évi költségvetésen mutatkozó hiányt

48 Hirschler József főesperes plébános jelentése Mailáth püspöknek 1926. júl. 19-én. GYÉL: Num. 307-1926.

teljesen pótolni tudják. A kölcsönre vonatkozó adatokat az évi zárszámadásban és a költségvetésben külön fejezet alatt kezelték.

A köztestület rendkívüli gyűlésén egy kis vita is kialakult, melyet a jegyző éppen csak megemlített, bár utóbb jelentősnek bizonyult. A vita kezdeményezője, Gabányi Imre⁴⁹ ügyvéd – reális megközelítéssel – indítványt tett, hogy halasszák el a kölcsön-ügy megszavazását. Konkrétabb, átláthatóbb jelentést kívánt az egyházközségnek a kölcsönhöz fűzött igényeiről, a szükségletek konkrétabb megjelöléséről, részletesebb elszámolást a kezelésről, a felhasználásról. Gabányi javaslatát egyedül Hirschfeld Károly választmányi tag támogatta. A közgyűlés többsége az elhalasztási indítványt visszautasította.⁵⁰ A képviselőtestület a holland kölcsön kezelésével a következő tagokat bízta meg: Aszlán László, Hevesi József, Mátray Géza, Szép Béla, Fodor Emil, dr. Bruckner Antal és Lászlóffy Sándor választmányi tagok, valamint azok a szakértők, akik szükség esetén segítenek, továbbá az egyházközség tisztviselői: dr. Hirschler József prelátnok, dr. Nemes Ferenc főgondnok, Váradi Albert gondnok, dr. Szamossi Ferenc pénztáros, dr. Nagy László kebli ügyvéd, Szilágyi Márton jegyző, Rátz Mihály műszaki tanácsos és Xántus János, a Marianum gondnoka.⁵¹

A holland kölcsön ügyével kapcsolatban Nemes Ferenc főgondnok csak 1927. július 29-én jelentkezik a gyulafehérvári egyházmegyei hatóságnál. Mint láthattuk, Hirschler József plébános ezelőtt egy évvel fordult a főhatósághoz, mintegy „magyarázva a bizonyítványát”. A rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján feltételezhetjük, hogy a plébános és a főgondnok e csendes év alatt másokat

49 Gabányi Imre ügyvéd és földbirtokos. Született Szeghalmon (Békés vm.), 1879. szept. 21-én. Középiskolát és egyetemet Kolozsvárt végezte, ügyvédi vizsgát Marosvásárhelyt 1906-ban tett, attól kezdve Kolozsvárt folytatott ügyvédi gyakorlatot. Az OMP elnöki tanácstagja, a római kat. Státus igazgatótanácsosa, a kolozsvári róm. kat. egyházközség választmányi tagja, az EGE alapító és igazgatósági vál. tagja, az EME választmányi tagja s több más társadalmi és kulturális intézmény vezetésében vesz részt. Közgazdasági, etnográfiai cikkei a napilapokban jelennek meg. – Lásd. *Erdélyi Monográfia*. Szerk. VÁRADY Aladár és BEREY Géza, Szatmár 1934. 141.

50 *Kivonat a kolozsvári római katolikus egyházközség képviselőtestülete 1927. május 22-én tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyvéből.* – GYÉL: Num. 1797. d.

51 A kivonathoz mellékelt névsor. – GYÉL: Num. 1797. d.

nem avattak be a kölcsön titkaiba. Nemes Ferenc főgondnok a Mailáth püspökhöz intézett levelében visszautal arra a bizonyos 1926. februári közgyűlésre, ahol az elnökség teljes felhatalmazást kapott a kölcsönügy lebonyolítására. A holland cégtől a kölcsön átutalása 1927. május 9-én megtörtént. A beszámolóból nem egyértelmű, hogy mi az, amit a püspök aláírt, és mi az, amit nem. Nemes főgondnok állítja: „Nagyméltóságod első ízben kifogásokat tett a kölcsönre vonatkozólag, de később oly érzelmű leiratot kaptunk, mely szerint kegyelmes úr hajlandó jóváhagyását adni a kölcsön felvételéhez, sőt a bankhoz intézett és a feltételeket tartalmazó iratot jóvá is méltóztatott hagyni.⁵² A főgondnok további magyarzkodása is homályos, annyit azonban bevall, hogy a holland céggel a végleges szerződést megkötötték, mielőtt egy újabb formulát aláírtak a püspökkel. „Csakis ennek alapján történhettek lépések a végleges lebonyolításra. Amit kegyelmes Úr itt írt alá, az nem a végleges szerződés volt, mert hiszen ezt az előző jóváhagyás alapján már megkötöttük, hanem egy levélben annak az igazolását méltóztatott adni, hogy az egyházközség tényleg rendelkezik azzal az ingatlan vagyonnal, amelyet biztosítékul lekötött. Ezután még csak a bekebelezéshez szükséges »act de garantă« iratot kegyeskedett jóváhagyásával ellátni.”⁵³ Tehát a végleges szerződést Mailáth püspöknek már nem kell aláírnia, mert az előző jóváhagyással ezt érvényesnek tekintették. A püspök csupán azt a garanciapapírt írta alá, amely igazolja, hogy az egyházközségnek van elegendő leköthető ingatlanja.

Az elnökség 1927. május 22-én a közgyűlés előtt jelentést tett. Nemes főgondnok ismertette az elképzeléseket és a megtett lépéseket: a Marianum, a többi intézmények és az egyházközség adósságainak törlesztését rendezték, a megmaradó összeget a Kolozsvári Kereskedelmi Bank fogja kezelni. Évenként 1500 000 lejes nyereségre számít. A gondnok tudatta, hogy dr. Nagy Lászlónak betáblázási illetékre és tőkekamatadóra már kiutaltak 1 200 000 lejt. Jobb gazdasági

52 Két előre megszerkesztett, német nyelven írt jóváhagyólevélről van szó, melyeket Mailáth püspöknek küldtek meg aláírásra. Az egyiket csak enynyi áll: „Wird genehmigt.” 1926. július 22. – GYÉL: Num. 2092-1926.

53 *Nemes Ferenc főgondnok kézzel írt levele Mailáth püspökhöz 1927. júl. 29-én.* – GYÉL: Num. 1797. d.

jövőt remélve megígérte a püspöknek, hogy mindent megtesznek az ügy helyes lebonyolítására. A kölcsön ügye körül keringő hírekről és pletykákról is igyekezett megnyugtatóan nyilatkozni a püspöknek. Érdekes, ahogyan a pletykák kialakulását, illetve a kölcsön ezoterikus kezelését tálalta. Bevallotta, hogy hírek és pletykák keringenek, aminek az lehet a magyarázata, hogy a nagy nyilvánossággal nem volt szabad minden részletet közölni, csupán egy-egy hírlapi cikk erejéig lehetett nyilatkozni. A rémhírekre detektívek jelentek meg a plébánián, és felmerült annak a veszélye, hogy az egész ügyet elgáncsolja a hatóság, s kezét tesz a kölcsönre. A tervet, mely ugyanakkor a Kolozsvári Kereskedelmi Bank útján egy katolikus nagy bankérdekeltség létesítését célozta, nem vihették nagyobb nyilvánosság elé.⁵⁴

A román nyelven kiadott biztosítéki okirat („act de garanță”) elismeri, hogy a kolozsvári Szent Mihály-egyházközségnek, intézményeinek a Nationale Spaar-en et Emissiebank Nijmegen Hollandia 600 000 holland forint kölcsönt adott. A kölcsönösszeg biztosítására jelzálogként lekötötték az egyházközség tulajdonát képező ingatlanokat, éspedig: a kolozsvári római katolikus Leánynevelde ingatlanait, az Auguszteum alapítványi szegényintézet tulajdonát képező ingatlanokat, a Stasitzky Pálné-féle alap tulajdonát képező ingatlanokat, a Kolozsvári Szent Antal Fiúárvaház Egyesület tulajdonát képező ingatlanokat, a Kolozsvári Szent Erzsébet Aggház tulajdonát képező ingatlanokat, a Kolozsvári Szent Ferenc Erzsébet Aggház ingatlanait, az Erdélyi Római Katolikus Püspöki Árvaintézet ingatlanait, a Szábel-Aggház Alapítvány ingatlanait, a Szábel alapítványi Aggintézet ingatlanait, a Marianum Római Katolikus Leánynevelőintézet ingatlanait, valamint az összes fentebb felsorolt ingatlanok hasznélvezetét a holland bank javára írták. A bank az egyházközség képviselőinek megkérdezése nélkül is tehetett bármit. A banki világ labirintusait nem ismerő ember számára is megmagyarázhatatlan, hogy a szerződéssel az egyházközség minden ingatlan vagyonát jelzálogosították. Sőt az egyházközség képviselői azt is megígérték, hogy az ingatlanokat nem terhelik meg kölcsönökkel mindaddig, amíg a holland kölcsönt nem törlesztik, és nem is fogják

54 Nemes Ferenc főgondnok kézzel írt levele Mailáth püspökhöz 1927. júl. 29-én. GYÉL: Num. 1797. d.

eladni azokat. Minden ezzel járó költséget magukra vállaltak. Az ingatlanokat Hirschler József plébános, Nemes Ferenc főgondnok és Váradí Albert gondnok képviselték, teljes felelősséggel. A biztosítéki okiratot aláírták Mailáth püspökkel, aki ezzel hozzájárult a problémás kölcsön felvételéhez.⁵⁵

Nemes Ferenc főgondnok az 1927. június 8-án tartott közgyűlésen számolt be a kölcsönügyről; egészen röviden ismertette, hogy az egyházközségnek ezzel mi volt a célja: a már meglévő kölcsönök rendezése, illetve a megmaradt összeg építkezésre és banki befektetésre való felhasználása.

A Nationale Spaar-en et Emissiebank Nijmegen által kiutalt holland forintos kölcsönösszeg szerepel a jegyzőkönyvben, továbbá fel vannak tüntetve az időközi kamatok, a kölcsön lebonyolítása alatt előállt kiadások és azok a pénznemek, amelyekben a kölcsönt folyósították (dollár, svájci frank és angol font). Viszont azok a rubrikák, amelyekben szerepelnie kellene, hogy ez az összeg mennyi lejben átszámolva, továbbá, hogy milyen célokra és mennyit használtak fel, üresen állnak. Annyit tudunk meg, hogy a kölcsön ügyét a többi plébániai ügytől elkülönítve rendezték, és háromhavonként beszámoltak az ügy alakulásáról.⁵⁶

Mailáth püspök 1927. október 1-jén kelt leveléből megtudjuk azt is, hogy nemcsak a kolozsvári egyházközség volt a hollandok célpontja, hanem más erdélyi, „nagyobb és szorultabb helyzetben lévő”⁵⁷ plébániák is, akik érdeklődtek a püspöknél a holland kölcsön irányában.

Hirschler József plébános az 1928. február 22-i gyűlésén jelentette be a holland kölcsön ügyének kezelésével felhatalmazott bizottság előtt, hogy „a holland-kölcsön körül súlyos hibák történtek,” és szükségesnek látja azt, hogy a felelősséget vállaló bizottság alaposan ismerje meg az ügy jelenlegi állását, mielőtt azt a választmány elé bocsátanák. A meghívott tagok között volt dr. Gabányi Imre és

55 *A biztosítéki okirat magyar fordítása, dátum nélkül.* – GYÉL: Num. 1797. d.

56 *A Holland-kölcsön elszámolásának és felhasználásának megejtésére kiküldött külön bizottság jegyzőkönyve 1927. jún. 8-án.* – GYÉL: Num. 1797. d.

57 *Mailáth levele Hirschler József plébánoshoz 1927. okt. 1-én.* – KPL: Num. 4193-1927.

dr. Klumák János is. A plébános Gabányi Imrét felkérte, hogy a kölcsön ügyében tájékozódjék, és mindent tegyen meg azért, hogy tiszta képet kaphassanak az ügy jelenlegi helyzetéről. Gabányi ügyvéd igyekezett minden adatot begyűjteni az ügy tisztánlátása végett. Fontos momentuma volt ennek a gyűlésnek, amikor Gabányi Imre – mielőtt részletesen beszámolt volna eddigi vizsgálatairól – elkérte az 1927. június 8-án készített egyetlen jegyzőkönyvet, felolvasta azt, és megkérdezte a jelenlévőket, hogy a dokumentum hűen tükrözi-e az ülés lefolyását. Felkeltették ugyanis a figyelmét az üresen hagyott részek. Szilágyi Márton jegyző bevallotta, hogy a jegyzőkönyv teljes megfogalmazása Nemes Ferenc főgondnok munkája volt. Ugyanis amikor ő a jegyzőkönyvet össze akarta állítani, és kérte a főgondnokot, hogy adja meg a pontos számadatokat, a főgondnok azt válaszolta, hogy ő megírja a jegyzőkönyvet. Szilágyi Márton jegyző bevallotta, hogy ő csak átmásolta a főgondok által elkészített szöveget.

Problémát jelentett a Kereskedelmi Banknál történt részvényjegyzés is, mivel a betét előtt nem vizsgálták meg a Bank hitelképességét. A részvényjegyzést a gondnok már adatként jelentette be az akkori gyűlésen, vagyis ezzel a jegyzőkönyvvel a bizottság kész tények elé volt állítva. Érdekes módon azonban a részvényjegyzés nem a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség nevére, hanem Hirschler József plébános, Nemes Ferenc főgondnok, Hevesi József és Xántus János nevére volt kiállítva. Hevesi egyébként a Kereskedelmi Bank igazgatósági tagja volt. Az 1927. évi júniusi gyűlésen Mátray Géza bizottsági tag megkérdőjelezte a bank hitelképességét, ami vitát váltott ki, de a főgondnok azzal nyugtatta a kétkedőket, hogy a bank helyzetét egy bizonyos Gruber temesvári szakértő megvizsgálja majd, és egyébként is nemsokára ő (Gruber) fogja átvenni a bank vezetését.⁵⁸

58 A Kolozsvári Kereskedelmi Bankot ezidőben köztudottan gyanú övezte. Amikor egyesítését kéri a gyulafehérvári Transsylvania Bankkal, a székeskáptalan az 1927. április 28-i ülésén határozottan nemet mond. Bizonyára nem kívánták a csőd szélén álló Kereskedelmi Bankkal együtt az egyházmegye alapítványait kezelő Transsylvania bankot veszélybe sodorni. – KÁPT: Num. 39-27.

A kölcsön kihelyezésére vonatkozóan a bizottság megállapodott, hogy külföldi valutában fogják megtenni, mert ezzel elkerülik a lej inflációjának veszteséget. Gabányi beszámolt továbbá arról, hogy a holland kölcsönből milyen tartozásokat rendeztek: kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanknak (rubrika üres) lej; a plébánosi javadalmak kölcsönére a Pesti Hazai Bank irányába 1 122 556 lej. A Marianum tartozásaira 1 747 984 lejt fizettek ki; a Kolozsvári Takarékpénztárnál részvényjegyzésre 277 249 lejt; a Schütz-alapnak megvették a Gergely-féle üzlet házáat, melynek értéke 4 376 300 lej; a dicsőszentmártoni egyházközségnek adtak 60 000 lejt; Hirschfeld Károlynak kölcsönöztek 300 000 lejt. Vannak kevésbé biztos kölcsönök is, mint a Bacsenszky Emilnek adott 1 100 000 lej; Dr. Bartus Gyulának 43 000 lej és Kabán Józsefnek 25 000 lej. Véggövetkeztésként Gabányi bejelentette, hogy vizsgálatának végeredménye az, hogy a holland kölcsön többi részét Nemes Ferenc főgondnok a saját céljaira használta fel.

Gabányi felfedezte ugyanis, hogy magánembereknél olyan váltók vannak forgalomban, amelyeken a plébános és a főgondnok aláírása szerepel, és az egyházközség bélyegzőjével vannak ellátva. Felmerült az is, hogy mivel a főgondnok hatalmas összeget fektetett be a saját üzletébe, ezért nem lenne-e jobb előbb a Gergely-féle üzlet pénzügyeit orvosolni, hogy aztán abból rendeződjenek az adósságok.⁵⁹ Ez a helyzet, sajnos, az egyházközséget újabb és újabb kölcsönök felvételébe kergette.

Gabányi további intézkedésként a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank szakértőjével elkészíttette a Kolozsvári Kereskedelmi Bank vagyonmérlegét, és kiderült, hogy a 34 millió vesztesége van. Amennyiben a Kereskedelmi Bank csődhelyzetét úgy oldják meg, hogy beolvasztják a Hitelbankba, akkor az elveszíti alaptőkéjét, és a Szent Mihály-egyházközség is a 7 200 000 lej értékű részvényét. Maradt a nagy kérdés: vajon miért fektettek be ekkora összegeket egy csőd szélén álló kereskedelmi bankba? Hiszen a bank igazgatósága a részvények bejegyeztetésekor tudta, hogy a bank helyzete válságos.

59 *A holland kölcsön elszámolásának és felhasználásának megejtésére kiküldött külön bizottság jegyzőkönyve, 1928. február 22-én.* – GYÉL: Num. 83–1928.

Dr. Nagy László kebli ügyvéd, aki a Kolozsvári Kereskedelmi Bank felügyelőbizottságának is tagja volt, a gyűlésen kijelentette, hogy ő erről semmit nem tudott, mert az egész ügyet a főgondnok és Hevesi József intézték el.

Ezen a ponton szükséges volt egy biztosíték a kereskedelmi bank részéről, arra nézve, hogy az egyházközséget nem fogja kár érni. A bank igazgatósági tagságában benne volt a plébános és a főgondnok is, akik időközben beadták lemondásukat.

Gabányi Imrének sikerült megszerzi a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank számlakivonatát és minden ezzel kapcsolatos iratot, amelyeken Hirschler plébános aláírása szerepelt. Nehéz megállapítani, hogyan kerültek az aláírások ezekre a papírokra, mert maga a plébános is úgy nyilatkozott, hogy nagyon sokszor azt sem tudta, mit ír alá. Nem egy esetben a főgondnok annyira sürgette, és annyira sürgősnek ítélte az ügyek elintézését, hogy a plébánossal üres papírokat íratott alá, s azután töltötte ki azokat. Úgy tűnik tehát, hogy átverte a hiszékeny plébánost. Így került Hirschler József aláírása a váltókölcsönökre, amelyeken a „*harangkölcsön*” fedőnév szerepel.

Kiderült, hogy a plébános terhére újabb 2 milliót meghaladó váltóadósság került, amit a főgondnok vett fel. A főgondnok folyamatosan kijátszotta a plébánost, és ezeket az összegeket nem az egyházközség javára, hanem saját céljaira vette fel. Megoldásként megszorításokkal megpróbálták a költségvetést újra átírni, hogy az egyházközség bizonyos anyagi forrásokhoz jusson. Ilyen megszorítás volt például az, hogy a tisztviselők, alkalmazottak és tanítók 5% egyházi járulékot kellett fizessenek. A sétatéri új villák jövedelmét, amely a plébánost illette volna meg, Hirschler felajánlotta az egyházközségnek a nehéz helyzet orvoslására. A holland kölcsön tehát teljes egészében felhasználódott, és a teljes összegből 8 812 773 lej kallódott el Nemes Ferenc főgondnok keze alatt, emellett 3 680 000 lejt ment el a Providentia⁶⁰ nyomda adósságaira. A bizottság, melyet felhatalmaztak a holland kölcsön lebonyolításával, legnagyobb sajnálattal vette tudomásul, hogy dr. Nemes főgondnok, milyen

60 A Providentia nyomda a Marianum alagsorában működött.

kíméletlenül és eléggé nem aposztrofálható módon élt vissza Hirschler és az egyházközség bizalmával.

Dr. Klumák János, Nemes Ferenc megbízottja arra kérte a bizottságot, hogy kövessenek el mindent annak érdekében, hogy a dr. Nemes Ferenc-féle üzletet („Gergely Ferenc utóda”⁶¹) mentsék meg, mert ha nem, csődeljárást kell kezdeményeznie. Az üzlet hatalmas adósságokat halmozott fel, és rengeteg minden nemű és rangú embernek a pénze odaveszett, akik követeléssel álltak elő.

Az egyházközség képviselőtestületének 1928. március 25-én tartott közgyűlésén ismét napirendre került a holland kölcsön ügye. Dr. Nagy László kebli ügyvéd ismertette az előzményeket, és azt is közölte, hogy a holland kölcsön ügyét felvállaló és bonyolító bizottság mindössze egyszer ülésezett. Kérdés, hogy egy ekkora horderejű kölcsönnél elegendő-e egyszeri megbeszélés arra nézve, hogy hogyan használják fel gyümölcsözően a nagy pénzösszeget. „Azonban fájdalom, a kölcsön felhasználása nem sikerült, mert a főgondnok nem fejtette ki azt a gondosságot, melyet ki kellett volna fejtenie.”⁶²

A holland kölcsön kezelését és felhasználását illető iratokat vizsgáló Gabányi Imre elkészítette a jelentést, amelyet 25-én a közgyűlés elé terjesztett. Gabányi előterjesztésében rámutatott arra, hogy a felvett 600 000 holland forint kölcsönből a különböző költségek miatt 540 000 holland forint összeg maradt, ami lejre átszámítva 34 112 252 lej telt ki. Amint korábban jeleztük, a kölcsönből részben egyházi intézmények adósságát (pl. Marianum, egyházközség) törlesztették, az egyházközségnek házat és nyomdát vásároltak, egyházi alkalmazottaknak kölcsönöztek (pl. Hirschler József), és bankoktól részvényeket vásároltak, ugyanakkor a főgondnok üzleti célokra különített el nagyobb összeget. Hirschler József a Nemes Ferenc által elkülönített összeget magára vállalta, mert lelkiismereti kötelességének tartotta az egyházközség anyagi kártalanítását. Erre a célra a plébános évi 1 200 000 lej fizetését ajánlotta fel, mindaddig, amíg a kölcsönből származó hiányt rendbe nem hozzák. A

61 Gergely Ferenc utóda cég (fűszer-, gyarmatáru-, csemege-, gyógyanyag-, és festékáru kereskedés. Kolozsvár, Piața Unirii 21).

62 *A Kolozsvári Római Katolikus Egyházközség képviselőtestülete közgyűlésének jegyzőkönyve 1928. márc. 25.* – KPL: Num. 6. d. 290h.

másik problémát a Providentia nyomda helyzete jelentette. Vezetője, Kende János paptanár, szakértelmi magalapoottságot nélkülöző, idealista elképzeléseivel megbukott, és kölcsönfelvételre kényszerült. Gabányi megoldásként ajánlotta, hogy az egyházközség vegye tulajdonába a Providentia nyomdavállalatot.⁶³ A beszámoló végén sajnálattal állapította meg a szomorú tényt: a holland kölcsön kamatainak rendezéséhez szükséges összeg nem áll az egyházközség rendelkezésre.⁶⁴

A főgondnok könnyelműsége a szakadék szélére állította az egyházközséget. A képviselőtestület megdöbbenéssel hallgatta végig a beszámolókat. Azonban csak néhányan szólaltak fel, kifejezve megdöbbenésüket és keresve a felelősöket.⁶⁵

63 Kijavításra szorul Sas Péter dr. Hirschler József főesperes-plébánosról írt emlékkönyve, melyben a Providentia nyomdát Hirschler prelátus nagy megvalósításai közé sorolja. Valójában a holland kölcsönből átspekulált összegekből fedezték. – SAS PÉTER: *Egy reneszánsz lelkületű főpap. Dr. Hirschler József főesperes plébános*. 78.

64 Vö. A Kolozsvári Római Katolikus Egyházközség képviselőtestülete közgyűlésének 1928. március 25-én kelt jegyzőkönyve egészében közölve a Függelék – 1. alatt.

65 „Dr. Roska Márton választmányi és képviselőtestületi tag, s a jelen levő tagok megdöbbenésének ad kifejezést a történetek felett. Felhívja a tagok figyelmét, hogy magasabb szempontokra való tekintetből emelkedjenek felül a történet súlyos csapások fölé. Az Egyházközség életében lehet, hogy ez volt az első és ez legyen az utolsó csapás. Össze kell szednünk magunkat, meg kell keresnünk az utat és módot, hogy lehet a szakadék szélétől visszalépni, hova a főgondnok könnyelműsége vitte az Egyházközséget. Kérdést intéz az elnökséghez, hogy gondoskodott-e valamilyen kivezető módrról, talált-e valamilyen kivezető utat? Figyelmébe ajánlotta, hogy itt nemcsak az Egyházközségről, hanem az erdélyi katolicizmusról, az erdélyi magyarságról, annak megbízhatóságáról, becsületességéről van szó. Kerülni kell mindent, ami az államhatalomnak, akár az újságoknak módot adna arra, hogy ebbe az ügybe beleavatkozzanak. Ezért arra is kell törekedni, hogy megmentjük a boltot, mert azzal, hogy a főgondnokot elejtettük s hagyjuk őt sorsára, még nem mentettük meg az előbbi két szempontot. Dr. Papp Sándor képviselőtestületi tag felszólal, s kéri a közgyűlést, hogy állapítsa meg, kik a felelősök a történetekért, s ha az anyagi felelősséget nem is, de viseljék az erkölcsi felelősséget.” – *Részlet az egyházközség képviselőtestülete közgyűlésének jegyzőkönyvéből 1928. márc. 25-én.* – KPL: Num. 6. d. 290h.

Olyan megoldásokat kellett keresni, amelyek valamelyest elfogadható mederbe terelik az egyházközség anyagi helyzetét. A decemberben átdolgozott és a közgyűlés által elfogadott költségvetés is ezt igyekezett orvosolni, ahol a bevételi tételeket fokozták, és a kiadásokat csökkenteni próbálták. Megtakarítást célzó intézkedések: a tanárok, tanítók, tisztviselők, segédlelkészek és alkalmazottak fizetésének 5%-os levonása egyházi járulék címen – 1 093 025 lej; a dr. Hirschler József által törlesztésére felajánlott évi 1 200 000 lej; az intézmények, mint a Marianum költségvetésénél elért pénzüsszevonások; különböző házbérek, valamint az a remény, hogy a Kolozsvári Kereskedelmi Bank 10% osztalékot ad. Az egész holland kölcson kamatainak fedezésére szükséges évi összeg 3 192 000 lej.

A gyűlésen elnöklő Hirschler József plébános bejelentette Nemes Ferenc főgondnok minden tisztségéről való lemondását, amelyet a közgyűlés minden megjegyzés nélkül tudomásul vett és elfogadott.

Hirschler plébános Mailáth püspöktől már a gyűlés előtt személyesen kért engedélyt újabb kölcsönök felvételéhez, és pedig 1 500 000 lejt a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanktól a Püspöki Árvaintézet részére, valamint egy 900 000 lejes kölcsönt a Transsylvania Banktól.⁶⁶ Mailáth püspök „a kényszerhelyzetre és a halaszthatatlan sürgősségre való tekintettel”⁶⁷ mindkét kölcsönre megadta az engedélyt. Zomora Dániel püspöki helynök és székeskáptalani nagyprépost március 21-i keltezéssel, Meggondolandók címmel, hét pontban összefoglalta meglátásait e két újabb kölcsön felvételéről. Érdemes felidéznünk a nagypréposti eszmefuttatást, ezzel is jelezve, hogy a holland kölcson ügyét Mailáth püspök szinte titokban, a székeskáptalan véleményét mellőzve kezelte. Pedig régi gyakorlat volt, hogy az egyházmegye plébániáinak anyagi vonatkozású ügyeiben a püspök megkérdezte a székeskáptalan véleményét. Jelen esetben ez nem történt meg, erre utal kis feljegyzésében Zomora Dániel.

Zomora mindjárt az elején összegzi a helyzetet: „Hirschler prelátus úr egyházközségi célra, mint az egyházközség elnöke, de

66 *Hirschler József felterjesztései Mailáth püspökhöz 1928. márc. 17-én* – GYÉL: Num. 114–1928; Num. 109–1928.

67 *Mailáth püspök leirata Hirschler József plébánoshoz 1928. márc. 24-én.* – GYÉL: Num. 1284–1928.

választmányi határozat nélkül akar újabb kölcsönt felvenni a régi kölcsönből folyó kötelezettség teljesítése végett. A kölcsön egyházközségi célt szolgálna, a fedezete mégis a püspöki Árvaház tulajdona.” Továbbá megjegyzi, hogy az újabb kölcsön ismét akkora, hogy a szentszéki engedély szükséges hozzá. Amennyiben a püspök aláírná a biztosítéki okiratot, és felhatalmazná Hirschler József plébánost a váltók aláírására, akkor minden felelősséget magára vállalna. Tekintettel a hasonló körülmények között szabálytalanul aláíratott holland kölcsön-okmányok körül tapasztalt eljárásra, ismét felmerül a kérdés, hogy milyen biztosítékokat tud nyújtani az aláírást személyes felelősséggel kérő Hirschler József arra nézve, hogy nem vész el az egyházközség tulajdonát képező Polonyi-féle ház is. A szóbeli előterjesztések csak információ jellegűek lehetnek. Ezeken kívül szükséges írásbeli hivatalos jelentés a vagyoni helyzetről. A székeskáptalan ezen szükséges iratok nélkül nem járulhat hozzá semmiféle kölcsön felvételéhez. De – állapítja meg a nagyprépost – „nálunk csak a szűkszavú 109. és 114. sz. felterjesztés van ebben az ügyben. Sőt a püspöki biztos vizsgálatáról felvett jelentés szerint az egyházközségnek folyószámlabetétben 20 000 000 lej van, akkor hogyan lehet engedélyt adni 1 500 000 lej váltókölcsön felvételére? Különben is a hír szerint a 20 000 000 lejes betét nem létezik. És amennyiben ez a hír az igazságot tükrözi, ismét megtévesztették a püspöki biztost. Jó volna megállapítani, hogy ki tévesztette meg – akár rosszhiszeműleg, akár mulasztásból, és ki a felelős e tévesztés miatt? A Hirschler plébános felterjesztéseiből hiányzik annak igazolása, hogy milyen garancia fejében adná a Transsylvania Bank a 900.000 lejt. Valószínűnek tűnik, hogy a Bank kezdet akart tenni a Polonyi-féle házra, mert enélkül nem is lenne hajlandó kölcsönt adni. És amennyiben nem kerül sor a Transsylvania Bank 900 000 lejes kölcsönére, marad a kérdés: elegendő-e a Hitelbank 1,5 milliós kölcsöne? Ha pedig nem elegendő, akkor mi haszna van az egyházközségnek a kölcsön felvételéből?⁶⁸

68 *Zomora Dániel nagyprépost feljegyzése 1928. márc. 21-én.* – GYÉL: Num. 1284-1928.

Héjja Kálmán⁶⁹ egyházmegyei számvevő püspöki megbízás alapján az egyházközség anyagi helyzetéről elkészített jelentésében⁷⁰ e két kölcsön felvétele kapcsán megjegyzi, hogy az egyházközség annyira szerencsétlen anyagi helyzetben volt, hogy kénytelen volt ő maga Gyulafehérvárra utazni az engedély kikérése ügyében. Olyan váltókat kellett kifizetni, amit az egyházközség egyszer már kifizetett. A Takarékpénztártól és a Transsylvania Banktól felvett kölcsönökre azért volt sürgősen szükség, mert ha idejében nem fizetik ki a holland kölcsön kamatát, akkor a Holland Bank perbe fogja az egyházközséget, és az anyagi összeomlás elkerülhetetlen lett volna, „mivel a templomok kivételével az egyházközségnek összes ingatlanai a Hollandok javára be vannak telekkönyveztetve.”⁷¹

A Héjja Kálmán által készített jelentés eligazító értékű a Szent Mihály-egyházközség összes alapjairól, ezeknek vagyoni helyzetéről, az ezekhez tartozó tőkék épségéről, az ingatlanok állapotáról és a vagyongazdálkodás mikéntjéről. A püspöki biztos 1928. március 22. és 29. között végezte az ellenőrzést. Tizenkilenc oldalas, kézzel írt jelentése sok mindenre kiterjedt. Megállapította, hogy az egyházközségi alapítványok – Stasitzky-alap, Szábel-alap, Ájtatos-alap, Bándi-alap, Szabó-alap, Schütz-alap – egymás közti tartozásaik törlesztése rendben van. Csupán egyetlen tételnél fedezett fel hiányosságot, még pedig a Schütz-alap követelését a Providentia Könyvnyomdai Műintézettel szemben, amelynek összege 532 209, 87 lej. Érdemes kitérnünk erre a kis részletkérdésre is.

A Providentia Könyvnyomda és Műintézet kivizsgálására Héjja Kálmán nem kapott megbízást, a Schütz-alap és a holland kölcsön azonban jelentős összeget kölcsönzött a fent említett két intézetnek. Az ügyben a püspöki biztos személyesen kereste fel a Műintézet igazgatóját, Kende Jánost, a Marianum hittanárát, és a vele való

69 Héjja Kálmán (1863–1952) 1902-től gyulafehérvári főesperes, számvevői, alapítványi ellenőr, tanfelügyelő. –FERENCZI Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*. Budapest-Kolozsvár 2009. 267.

70 A jelentés szövegét lásd a Függelék – 2.-nél.

71 Héjja Kálmán *egyházmegyei számvevő kézzel írt jelentése a püspöki hivatalnak az egyházközség anyagi helyzetének vizsgálatáról 1928. ápr. 21-én*. – GYÉL: Num. 1797. d.

beszélgetés folyamán kiderült, hogy ő a Providentia Könyvnyomdát Nemes Ferenc főgondnok biztatására hozta létre. Rendeltetése az volt, hogy katolikus napilapokat, könyveket, az egyházközségi nyomtatványokat és naplókat nyomtasson. A nyomdagépeket a főgondnok a Schütz-alap tulajdonát képező ház eladásából vásárolta Budapesten, 1922 októberében, 532 209,76 lejért. A nyomdaüzem 1923. január 15-én indult el Kende János vezetésével. A nyomdai felszerelések kifizetésére magánszemélyektől és különböző pénzintézetektől 42%-os kamattal kölcsönöket vettek fel. Amikor 1927-ben megérkezett a holland kölcsön, a főgondnok a vállalat részére kölcsön címen 3 041 526 lejt vett át. A vállalatnak jelenlegi tartozása 3 573 735,76 lej, amelyből 1 479 895,76 lej fedezetlen összeg. A nyomda és a benne található felszerelés értéke szakértők szerint mindössze 700-800 000 lej. Kende János azt szerette volna, hogy a nyomda kerüljön az egyházközség tulajdonába, ami azért sem volt kivitelezhető, mert a vállalatnak dr. Nemes Ferencért 550 000 lejes szívességi váltója is volt, s ez lecsökkentette az amúgy is alacsony értéket. A püspöki biztos sajnálattal állapította meg, hogy a Providentia „vállalatot Kende János ideális elképzeléssel, szakismeret nélkül vezette s ez megbosszulta magát. A vállalat pénzügyileg nemcsak irreális, hanem mivel a passzívák felülmúlják az aktívákat, már most csődben van, s Kende a kereskedelmi törvények értelmében, a vállalat ellen csődöt kellene tegyen.”⁷²

Egy másik kétes helyzetű történet a Szent Erzsébet Aggház gondnokának, Bidermann Józsefnek és Nemes Ferenc főgondnoknak közös pénzakciója volt. Héjja Kálmán vizsgálódásából kiderül, hogy a „Gergely Ferenc utóda” cég az Aggháznak 504 250 lejjel tartozott. Kérdés, hogy honnét származott ez az összeg. Nemes Ferenc még 1923. április 8-án arra utasította Bidermann József gondnokot, hogy hívjon össze egy állandó bizottsági gyűlést, és azon terjessze elő azt a kérést, hogy a városnak 1918. évben eladott 47 hold szántó árát (300 000 lej) és a Kajántó-völgyi birtok parcelláinak eladási árát (204 250 lej) adják kölcsön az ő tulajdonát képező „Gergely

72 Héjja Kálmán egyházmegyei számvevő kézzel írt jelentése a püspöki hivatalnak az egyházközség anyagi helyzetének vizsgálatáról 1928. ápr. 21. - GYÉL: Num. 1797. d.

Ferenc utóda” cégnek. A bizottság Nagy László ügyvéd jelenlétében a kölcsönt megszavazta, Nemes Ferenc a kölcsönt felvette, és a kamatokat fizette is rendesen 1928. április 1-jéig. A turpisságra akkor derült fény, amikor a fent említett két birtok eladására és kölcsönre az Aggház gondnoka nem tudott püspöki engedélyt felmutatni. Ez az összeg az adósságok listáján sem szerepelt, hanem „különféle bevételek” cím alatt számolták el. Ez egyébként Nemes Ferenc főgondnok ötlete volt.

Héjja Kálmán jelentésében jelentős tételt képezett a holland kölcsön ügye. Mindenekelőtt megállapította, hogy az egyházközség eddig minden régi keletű adósságát rendezte. Pillanatnyilag csak egyetlen adóssága van, ami nem más, mint a holland kölcsön, amit hosszasan és nagyon részletesen elemez. Érdemes a jelentést részletesebben idézni, mert ebből világos képet nyerünk a későbbi években bonyolulttá vált ügyről. A dokumentum szakszerűen bemutatja a holland kölcsön felvételének célját és kivitelezését, valamint a maradványösszeg olyan irányú felhasználását, ami majd hozzájárulhat a tőketörlesztéshez. A kölcsön csak látszólag volt előnyös, mert mind a megszerzése, mind a leszámíttatása akkora összeget emésztett fel, hogy a végén csak 494198 holland forint maradt.

Héjja közli Nemes Ferencnek az elszámolás területén tett iparkodásait is, de megjegyzi, hogy a legtöbb tétel hamis és megtévesztő. Érdemlegesen a Nemes Ferenc féle elszámolást csak a hivatalos számadások felterjesztése után bírálhatja el, amikor azokat a különböző bizottságok (választmány és egyházközségi közgyűlés) is felülvizsgálták. Megjegyzi, bölcs eljárásnak tekintti Hirschler plébános azon eljárását, hogy felkérte dr. Gabányi Imre ügyvédet a valóság kiderítésére, és az általa pénzügyektől beszerzett számlakivonatokat, leveleket, a holland kölcsön mérlegét is közli jelentésében. A holland kölcsön valutáinak beváltásából 34 112 252 lej vettek kézhez, és az adósságok (hasznos tételek) törlesztése után a jelentkező hiány 20 692 595 lej. Dr. Nemes Ferenc a több tételnél tapasztalható hiányt 116 hitelezőnek adott összeggel magyarázza (Dr. Klumák János és Dr. Gabányi Imre ügyvédek összeírása szerint 16 millió lej tesz ki). A legkeservesebb veszteséget azáltal okozta, hogy 7 200 000 lej értékben vásároltak részvényt a bukás szélén álló Kolozsvári Kereskedelmi

Banktól. Ez az összeg ma teljesen elveszettnek tekinthető. Ezek után a holland kölcsön ügyében tett vizsgálódás végső eredményét a következőképpen összegzi: a kolozsvári egyházközség holland kölcsön címen 600 000 holland forinttal, azaz 39 900 000 lejjel tartozik. Ebből tényleges érték: 10 602 296 lej. Hiány: 29 297 704 lej. Ha pedig szigorúan mérlegeljük a helyzetet, akkor kitűnik, hogy jelenleg jövedelmező értéket csak e kettő tétel képez: 1) a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank 1000 db. részvénye (177 249 lej), és 2) a Hirschler Józsefnek kölcsönadott 1 122 556 lej. Összesen: 1 299 805 lej.⁷³

Héjja Kálmán szerint, mivel a holland kölcsön ügyét intéző bizottság mindössze egyszer ülésezett, és a kiutaló leveleken mindig csak Hirschler és Nemes aláírása és a plébánia pecsétje található, ezért a felelősség elsősorban őket terheli. Nemes Ferencet azért, mert „szerénységet színlelő jámborkodó modorával közel férközött a plébános jóindulatához, s többek között őt is megtévesztette, az utalványleveleket vele aláíratta s az ekképpen felvett pénzeket saját céljaira fordította.”⁷⁴ Ezzel óriási kárt okozott az egyházmegye legelső plébániájának, és helyrehozhatatlan erkölcsi kárt az erdélyi katolicizmusnak és magyarságnak. Hirschlert pedig azért terheli felelősség, mert feltétel nélkül megbízott gondnokában. A bizottság többi tagja – Hevesi József, Szép Béla, Mátray Géza és Xántus János – mulasztásokért felelősek, de rajtuk sem lehet semmit behajtani, mint ahogy a főgondnokon sem. Szükséges egy teljes körű pénzügyi orvoslási tervet kidolgozása.

A püspöki hatóság szükségesnek látta a vizsgálat folyamán Nemes Ferenc főgondnok kihallgatását is. Mailáth püspök ezzel is Héjja Kálmánt bízta meg.⁷⁵ A kihallgatás április 30-án meg is történt Nemes Ferenc lakásán. A kihallgatáson jelen volt még Vasvári Aladár

73 *Héjja Kálmán egyházmegyei számvevő kézzel írt jelentése a püspöki hivatalnak az egyházközség anyagi helyzetének vizsgálatáról 1928. ápr. 21.* – GYÉL: Num. 1797. d.

74 Uo.

75 „Megbízom tehát Ntisztelendőségedet, hogy püspöki biztosi minőségében ezen kihallgatást teljes alapossággal és részletességgel eszközölje. Megbízatása és felhatalmazása kiterjed az ezzel kapcsolatosan szükséges és a helyzet teljes tisztázása érdekében legjobb belátása szerint hasznos egyéb kihallgatásokra és vizsgálatokra is.” *Héjja Kálmán megbízólevele a*

kolozsvári segédlelkész mint jegyző. Héjja Kálmán a kihallgatásról jelentést tett a püspöknek.⁷⁶

A jelentéshez csatolta a fent említett jegyzőkönyvet, amely Héjja szerint nehezen olvasható, ezért a jegyzőkönyv tartalmát levelében is ismertetette. Nemes Ferenc beismerte, hogy a közgyűlés felhatalmazása után, a holland kölcsönt ő maga vette fel, és ebből fizette ki az egyházközség korábbi fennálló adósságait. Beismerte azt is, hogy saját céljaira 8 millió lejt különített el, és a Providentia Könyvnyomda vállalatnak ő utalt át a holland kölcsönből 3 041 526 lejt, a Schütz-alapból pedig 532 209 87 lejt. Elismerte, hogy a Kolozsvári Kereskedelmi Banknál ő jegyzett 7 200 000 lejre 600 000 névértéki részvényt. A Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanknál 1000 db. részvényt vásárolt 277 249 lejért, de mivel ő csak 177 249 lejt fizetett ki, a 100 000 lejes túlfizetésre nem tudott magyarázatot és felvilágosítást adni. Ezt a 100 000 lejt valószínű, hogy eltulajdonította. Habár a vizsgálat folyamán elég nagy összegek jelentek meg az egyházközség kiadásaiként, az egyházközség pénztári könyvében ezek nem szerepeltek. Bevallotta, hogy az összes tartozása a holland kölcsönből körülbelül 8 000 000 lejt, és ezen felül 16 000 000 lejt magánadóssága is volt, amelyet a hitelezők önként ajánlottak fel kamatoztatásra. Cáfolta azt, hogy ő bárhol azt nyilatkozta volna, hogy a Gergely Ferenc utóda cég az egyházközség tulajdona volna. Egyedül báró Blambergnek ígérte azt, hogy ha sikerül felvenni a holland kölcsönt, akkor kérni fog belőle, és abból intézi a bárónál fennálló tartozását. Saját bevallása szerint azért halmozódott fel ilyen sok adóssága, mert túl magasak voltak a kamatok, és a gazdasági helyzet pedig kedvezőtlen. Jóllehet Nemes lemondott minden tisztességéről, és ezt az 1928. március 25-én tartott közgyűlés elfogadta, a lemondást írásban még nem tette meg.⁷⁷ Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy képtelen volt szembenézni mindazzal, amit tett, és

püspöki hatóságtól Nemes Ferenc főgondnok kihallgatására, 1928. ápr. 28.
- GYÉL: Num. 1284-1928.

76 *Kézzel írt jegyzőkönyv Nemes Ferenc főgondnok kihallgatásáról, 1928. ápr. 30-án.* - GYÉL: Num. 1284-1928.

77 *Héjja Kálmán püspöki biztos jelentése Mailáth püspöknek Nemes Ferenc volt főgondnok kihallgatásáról 1928. máj. 1-jén.* - GYÉL: Num. sz. n. 1797. d.

ezért Hirschler plébánoson keresztül jelentette be a közgyűlésnek lemondását.

Most már a gyulafehérvári egyházmegyei főhatóság számára is világossá vált, hogy a kolozsvári római katolikus egyházközség veszteségét a holland kölcsön ügyében Nemes Ferenc főgondnok sikkasztása okozta. Nemes Ferenc jóhiszeműségét is kizárhatjuk, mivel ő mint szakember tudatában volt, hogy az eltulajdonított hatalmas összegeket soha nem tudja visszafizetni. Bűnössége miatt a püspöki hatóság szükségesnek látta, hogy Nemes ellen bűnvádi feljelentést tegyen, mert az ügy már nyilvánossá vált.

A volt főgondnokot Gabányi Imre ügyvéd is kihallgatta. A főhatóság szerint Nemes Ferenc mellett anyagi és erkölcsi felelősség terheli Hirschler Józsefet is,⁷⁸ mert a kötelező ellenőrzéseket elmulasztotta, és feltétel nélkül hitt főgondnokának, aki ezt ki is használta, és így tulajdonképpen a főesperes teremtett alkalmat a sikkasztásra. Ugyanúgy a holland kölcsönt kezelő bizottságot is mulasztás terheli, mert nem tartották be a megalakult bizottsági szabályokat, nem ellenőriztek és nem követték nyomon az ügyet. A következő bizottsági tagokat fosztották meg a tiszteletdíjtól: Várad Albert gondnok, dr. Szamosi Ferenc pénztáros, Dr. Nagy László ügyvéd, Rátz Mihály műszaki tanácsos és Szilágyi Márton jegyző. A főhatóság szerint a bizottság tagjai közül elsősorban őket terheli a felelősség. Felelős a választmány is, mert nem gyakorolta az ellenőrzést, ezért hozzá kell járulniuk anyagilag is az adósságok rendezéséhez. A holland alapnak át kell vennie a következő ingatlanokat: a Polonyi-féle házat, a Providentia nyomdát összes tartozásaival és követeléseivel együtt, amelyhez egyébként az egyházközségnek semmi köze nincs. A főhatósági engedély ezeknél az adás-vételeknél teljesen hiányzott, mint ahogy nem kértek engedélyt akkor sem, amikor a Kolozsvári Kereskedelmi Banktól részvényeket vásároltak. Tulajdonképpen a Bank haldoklása közismert tény volt, az igazgatósági tagok azonban – élve itt a gyanúperrel, hogy tisztességtelen szándékkal – elfogadták az

78 „Az emberi élet bizonytalan lévén, Főtisztelendőségem minden néven nevezendő vagyonát kösse le a megkárosított egyházközségnek.” *Részlet a Főhatóság Hirschler József főesperes-plébánoshoz intézett leveléből 1928. jún. 12-én.* – GYÉL: Num. 1230-1928.

egyházközségtől a 7 200 000 lej készpénzt, mert tudták, hogy ebből még ideig-óráig életben tarthatják a bankot.

A főhatóság külön kérése volt, hogy a holland kölcsön ügyét külön kezeljék mindenféle szempontból. Mivel azonban nem tűnt valószínűnek, hogy a holland alap a rá nehezedő terheket bírni fogja, az egyházközség a költségvetésében takaréklángra kellett hogy álljon: bevételeket emelni, kiadásokat csökkenteni, hogy a holland alapnak segítségére tudjon lenni. De mindezt a segítséget csakis átmenetileg és „kölcson formájában”. Mert a felelősség elsősorban azoké, akik kártérítéssel tartoznak. Az egyházközség vagyonát nem lehet erre feláldozni. A főhatóság szorított az egyházközség autonóm jogán is, mert „a költségvetés kereteiben jóváhagyott fix tételeken kívül, minden 5000 lejen felüli kiadáshoz, értékváltoztatáshoz, javításhoz stb. előzetes főhatósági engedélyt írt elő.”⁷⁹

A püspöki leiratra és a benne foglalt intézkedésekre adott válasz több mint három hetet késett. Egy ilyen kényes ügyben minden perc számít. Hirschler a válaszlevélben azzal érvelt, hogy Gabányi Imre ügyvédnek csak mostanra sikerült elkészítenie az írásos jelentést, amely a kérdést teljesen tisztázza.

Hirschler József hajlamos volt arra, hogy elhamarkodott kijelentéseket tegyen. Ez jellemzi a holland kölcsön ügyében kelt teljes levelezését. Folyamatosan arról beszél, hogy Nemes Ferenc volt főgondnokban ő is, csakúgy, mint mindenki, olyan mértékben megbízott, hogy kételkedni sem mertek abban, hogy ezt az embert nem „a legteljesebb odaadó gondoskodás és szeretet vezeti”⁸⁰ az egyházközség irányában. Kimondja azt is, hogy a benne való hit és bizalom áldozata lett, nemcsak ő, hanem a nagy bajban levő egyházközség is. Hirschler még mindig a Nemes Ferenc-féle üzlet megmentését látja megfelelő megoldásnak. Ez a megoldás vagy az üzlet fenntartásában, vagy pedig a rendbehozás utáni értékesítésben állna, és ezáltal a kár legalább egy része megtérülne. Hirschler egyáltalán nem támogatja azt, hogy Nemes Ferenc ellen büntetőeljárás induljon, azért

79 *A Főhatóság levele Hirschler József főesperes-plébánoshoz 1928. jún. 12-én.* – GYÉL: Num. 1230–1928.

80 *Hirschler József plébános levele Mailáth püspöknek 1928. júl. 2-án.* – GYÉL: Num. 234–1928.

sem, mert anélkül elkerülhető lenne a botrány kitörése. Szeretné szépen, csendben, botrányok és kár nélkül megoldani ezt a piszkos ügyet. Beismeri a főgondnok felelősségét, és arra kéri a főpásztort, hogy az a javadalomrész, amelyet ő a kölcsön rendezésére évenként felajánlott, az utódját is kötelezze. Megítélése szerint viszont sem a holland kölcsön bizottságát, sem a választmányt, sem az egyház-közönségi tisztviselőket nem terheli semmiféle mulasztás, mert Nemes annyira a kezében tartotta a kölcsön-ügyet, hogy abba sem a főesperes maga, sem más nem nyerhetett betekintést. A kölcsön dolgait a szeptemberben esedékes rendkívüli közgyűlésen szeretnék tisztázni.

Jelentésében Hirschler kétszer is megemlíti egy Nemes Ferenc által kézzel írt levelet. Ebből a levélből pontosan megismerhetjük Nemes Ferenc korábbi életét és bukásának történetét. A megszólításban egy bizonyos „ügyvéd úr” szerepel, akinek kérdéseire ad feleletet. Az ügyvéd úr, kutatásaim szerint, Gabányi Imre, akit a püspök és Hirschler József kért fel Nemes Ferenc kihallgatására.⁸¹ A levelet a későbbiekben részletesebben tárgyaljuk.

Nemes Ferenc tehát „semmivel sem magyarázható merészséggel és könnyelműséggel használta fel a saját üzleti céljaira a Holland-kölcsönnek befektetésre szánt millióit.”⁸² Az általa vezetett üzlet az adósságok 10%-át sem fedezi, mert a könyvelésben nem szerepel a holland kölcsönből eltulajdonított és jogtalanul felhasznált összeg, sem pedig az a 18 milliós tartozás, amit 102 embertől vett fel. Gabányi ügyvéd nem támogatta az ügy büntető útra való terelését, mint ahogy Hirschler sem. Ehelyett azt a megoldást javasolta, hogy mentsék meg a Nemes Ferenc-féle üzletet a csódtól,⁸³ amely jóváteheti az okozott károkat, és szerezzék meg fölötte a korlátlan rendelkezési jogot. Ehhez viszont újabb hitelre volt szükség. Dr. Klumák

81 *Hirschler József plébános jelentése Mailáth püspöknek 1928. máj. 19-én.* – GYÉL: Num. 234-1928.

82 *Gabányi Imre levele Hirschler József plébánosnak Nemes Ferenc kihallgatásáról 1928. júl. 1-jén.* – GYÉL. Num. sz. n. 1797. d.

83 „Kiemelem, hogy a Dr. Nemes Ferenc féle üzlet fenntartása egyenesen kötelesség, mert az megfelelő forgatókével kitűnő üzlet és ha egyszer a dolog rendezést nyert, azonnal gondolkozhatunk azon, hogy az üzletet mint értékesítsük, hogy annak eladásából a kárnak egyrésze megtérüljön.”

János teljes jogú felhatalmazást kapott Nemes volt főgondnoktól az üzlet felett. Klumák pedig a magánhitelezőknél kijárta azt, hogy a 18 milliós adósság helyett fogadjanak el 6,5 milliót. Az üzlet megmentését részvénytársasági alapon képzelték el, ami abban állt, hogy a magánhitelezők közül egy páran benne maradnának az üzletben.

Gabányi Imrének tehát mindenképp az volt a terve, hogy meg kell menteni a Gergely-féle fűszer- és drogériaüzletet. Sikerült meggyőznie a magánhitelezőket, hogy ne kérjenek csődöt az üzlet ellen. A következő lépés az ehhez szükséges kölcsön felvétele, amelyet az egyházközségnek kellene felvennie, hogy ezzel is megsegítse a részvénytársaságot.

Az egyházközség mindig is elhatárolódott a Gergely-féle üzlettől, de Gabányi úgy érzi, hogy erkölcsi kötelessége az egyházközségnek megmenteni a 105 magánhitelezőt az anyagi összeomlástól. Ezért kérte 1928. augusztus 28-án a választmányt, hogy szavazza meg az 5 176 000 lejes kölcsönt, amelyet a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanktól vennének fel. Ezt a pénzüsszeget az egyházközség adja kölcsön a részvénytársaságnak. A kölcsön felvételéhez szükséges 2 millió betétkönyv biztosíték letételét az egyházközség helyett a Státusnak kellene felvállalnia. Az előterjesztett tervet az egyházközség egyhangúlag elfogadta.⁸⁴ A Státus igazgatótanácsa levélben jelezte, hogy „ilyen ügyletek elintézését elvileg nem áll módjában teljesíteni”,⁸⁵ egyrészt, mert az igazgatótanács ekkora összeggel nem rendelkezik, másrészt a tanárok nyugdíjsegédalap betétálladékát ilyen célokra nem használhatja fel.

Hirschler szeptember 4-én már arról számol be Mailáth püspöknek, hogy sikerült a kárt orvosolni, oly módon, hogy megmentik Nemes Ferenc üzletét.⁸⁶ Az alakuló cég neve: Gergely Ferenc utóda

Gabányi Imre levele Hirschler József plébánosnak Nemes Ferenc kihallgatásáról 1928. júl. 1-jén. – GYÉL: Num. sz. n. 1797 d.

84 *Jegyzőkönyvi kivonat az egyházközség választmányának rendkívüli üléséről 1928. aug. 28-án.* – GYÉL: Num. 1797. d.

85 *Az Erdélyi Római Katolikus Státus Igazgatótanácsának levele a Kolozsvári Egyházközséghez 1928. szept. 20-án.* – KPL: Num. 2124-1928.

86 „Megelőző előterjesztéseim után hosszas és nehéz munka eredményében végre arról tehetek Nagyméltóságodnak jelentést, hogy a volt főgondnok: Dr. Nemes Ferenc által az egyházközségre hozott baj súlyos erkölcsi és

Kereskedelmi R.T., amely kézbe veszi az üzletet, és jövedelmének 85-90%-át fogja Nemes Ferenc adósságainak rendezésére fordítani. A részvénytársaság alapítói dr. Klumák János, dr. Nagy László és dr. Gabányi Imre.⁸⁷ Mailáth püspök beleegyezését és engedélyét az újabb kölcsön felvételéhez nagyon sürgették. Ez ügyben Gabányi Imre még Gyulafehérvárra is felutazott, de csak Boros József kanonokot találta otthon. Mailáth püspök pihenőszabadságon volt. Gabányi később egy Mailáthnak írt levelében úgy fogalmazott, hogy Boros kanonok szóban jónak látta az ügy ilyenfajta rendezését. Azonban Boros kanonok levélre ráírta, hogy: „nem helyeslem”.⁸⁸

Nemes Ferenc volt főgondnokról, aki a holland kölcsön-ügy egyik főszereplője volt, nem sokat tudunk. Kihallgatása után a Gabányi Imre ügyvédnek címzett levelében mégis bepillantathatunk Nemes Ferenc korábbi életébe, és megismerhetjük az ő nézőpontjából bukása történetét.

Ebben a terjedelmes levélben beismeri, hogy a holland kölcsönből saját üzleti céljaira közel 9 millió lejt vett el. A Kolozsvári Kereskedelmi Banknál tett részvényjegyzéseit azzal magyarázta, hogy a kölcsön egy bizonyos részének felhasználásával egy katolikus érdekeket szolgáló bankot létesítenek a Transsylvania Bankkal karöltve. Elmondása szerint mindenben jóhiszeműen járt el, nem látva az előtte tornyosuló veszélyeket, mert akkor a kölcsön felvétele nélkül vállalta volna a bukott kereskedő szerepét. Ezzel a lépéssel viszont elveszítette minden vagyonát, az elmúlt 53 év minden erkölcsi értékét, sőt viselnie kell az ezután ránehezedő terheket: könnyelműségével megkárosította az egyházat.

Saját bevallása szerint amióta az ügy nyilvánosságra került, sokat foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy hogyan tudja ezt a magatartását tisztázni Isten előtt. A válasza: „bár sorozatosan szörnyen

jogi következményeit sikerült elhárítani. És sikerült az ügyet oly módon rendezni, hogy a Dr. Nemes Ferenc tulajdonát képező üzlet megmentésével az egyházközség remélhetőleg az üzlet útján kapja vissza hosszú évek során szenvedett kárát.” *Hirschler József főesperes-plébános levele Mailáth püspöknek 1928. szept. 4-én.* – GYÉL: Num. 416–1928.

87 Unott.

88 *Gabányi Imre ügyvéd levele Mailáth püspöknek 1928. szept. 7-én.* – GYÉL: Num. 4028–1928.

nagy hibákat követtem el, de eltévelyedésem annyira jóhiszemű volt, hogy nyugodt lélekkel állok a jó Isten ítélő széke elé bármelyik percben, sőt most már ismét merészelek az Úr asztalához is járulni.” Zakeus módjára ezután már csak abban fog igyekezni, hogy a károkat megtérítse.

Nemes Ferenc levelében betekintést nyújt korábbi életébe is. Szegénysorsú, árva gyermek volt, aki nyomorban és nélkülözésben élt, saját szorgalmának és jó magaviseletének köszönhetfe felemelkedését. Tanulmányai befejezése után nem kellett törtetnie a ranglétrán, mert a körülmények mindig úgy hozták, hogy minden küzdelem nélkül magas állásokat tölthetett be. Huszonkilenc évesen már tanácsos volt. 11 éven át tanított a kereskedelmi akadémián mint óraadó tanár. Közben megnősült, és ezután már minden idejét családjának és a munkájának szentelte. Elmondása szerint soha nem vágyott magasabbra, de folyamatosan érkeztek a közéleti megbízatások, amelyeket elfogadott. Mivel életében sorozatosan csak sikerek kísérték minden vállalkozását, elbízta magát. Folyamatosan bízott a sikerekben, még akkor is, ha a józan ész nem erre intette. A sorrendet felcserélve: először vásárolt, aztán pedig igyekezett az anyagiakat is megteremteni. Sok baj, küzdelem és munka után 1919-ben elveszítette állását. Vagyontalan maradt, de mégis igyekezett Kolozsváron maradni. Három és fél év eredménytelen küzdelem után újra próbálkozott a kereskedelmi akadémián, de sikertelenül. Később gazdálkodásba fogott, de anyagi lehetőségek nélkül ez sem vezetett sikerre. 1922-ben felragyogott a szerencsecsillaga, mert sikerült megvásárolnia a drogériát. Hogy ez mennyire volt sikeres vállalkozás, abból is kiderül, hogy az egész üzletet adósságokból vásárolta meg. 1921 decemberében választották a Szent Mihály-plébánia főgondnokává. A sok magánhitelező jelentkezését Isten segítségének tudta be. Végzetes hibát követett el azzal, hogy amikor kereskedő lett, nem mondott le minden közéleti megbízatásáról. Habár elmondása szerint reggeltől estig dolgozott, mégsem tudta átlátni a saját üzletét, és az egyházközségben sem tudott rendszeres munkát kifejtetni. A következő kijelentése vakmerőségéről árulkodik: „nem hittem egy percig sem, hogy Isten megengedi anyagi téren való elbukásomat, hanem erősen reméltem, hogy ha az utolsó percben is segítséget fog

nyújtani. A mindenható Isten másként akarta és úgy történt amint Ő akarta! Imprudens magatartásom és az Isten segítségével való vakmerő bizakodásom voltak előidézői a mostani szomorú helyzetnek.” Szomorúan könyvelte el, hogy koldussá lett, azzá tette a családját, elveszítette becsületét, hatalmas károkat okozott az egyháznak, az egyházközségnek és nagyon sok embernek, akik segíteni akartak rajta.⁸⁹

A holland kölcsön ügye dr. Jelen Gyula főgondnoksága idején

A holland kölcsön ügyének rendezése rendkívül lassan haladt. Az egyházközség választmányának jegyzőkönyveiben nem egyszer előfordul olyan felszólalás, hogy a pénztári jelentésekben még semmilyen említés nincs az ügyről, és 1928. december 19-re sem készült el még a probléma rendezését és jelenlegi állását ismertető jelentés, amelyet dr. Gabányi Imrének kellett összeállítania.⁹⁰

Az egyházközségnek időközben új főgondnokot kellett választania Nemes Ferenc helyébe. Az 1928. november 8-án tartott rendkívüli közgyűlésen választják meg dr. Jelen Gyulát.⁹¹ December 12-én megérkezik a kinevezés is.⁹²

89 *Nemes Ferenc főgondnok kézzel írt levele Gabányi Imre ügyvédnek 1928. máj. 26-án.* – GYÉL: Num. 1797. d.

90 *Az egyházközség választmányának jegyzőkönyvei 1928. szept. 12-én és dec. 19-én.* – KPL: Num. 6. d. 290h.

91 „Dr. Bruckner Antal bizottsági elnök bejelenti, hogy beadott 257 szavazat. Ebből Dr. Jelen Gyula kapott 177 és Merza Gyula 79 szavazatot. Egy szavazólap üres volt. A megejtett szavazás alapján elnök kihirdeti a határozatot, hogy a közgyűlés Dr. Jelen Gyulát 177 szavazattal főgondnoknak megválasztotta.” *Az egyházközség képviselőtestülete rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve 1928. november 8-án.* – KPL: Num. 6. d. 290h.

92 *Mailáth püspök leirata az egyházközségnek 1928. dec. 12-én.* – KPL: Num. 5291-1928.

1929. január 10-én fontos esemény következett be az egyházközség életében. Gróf Mailáth Gusztáv Károly elnöklete alatt rendkívüli közgyűlést tartottak az egyházközség gyűléstermében. Hirschler József betegsége miatt nem vehetett részt a közgyűlésen. Megtartva a régi szép szokásokat, először a püspök köszöntötte a megválasztott főgondnokot. A személyes köszöntésből érezhető, hogy Mailáth püspök nem most ismerte meg az újonnan megválasztott főgondnokot, és az sem mellékes, hogy személyesen iktatta be a főgondnoki tisztségbe.⁹³ Jelen Gyula⁹⁴ a püspök előtt teszi le ünnepélyes esküjét. Az eskütétel⁹⁵ után Gabányi Imre szólalt fel, és köszöntötte

93 „A közgyűlés bizalmából, melyhez a hitközség minden tagjának bizalma és jóindulata csatlakozott – és amelyet a püspök is legfőbb igazgatói tekintélyével helyben hagyhatott – üdvözlöm a megválasztott főgondnokot, Dr. Jelen Gyulát, akit jóformán gyermekkor óta ismerek, akinek szorgalmát, tevékenységét megbecsülni tanultam, és akinek hitvallásos katolikus voltáról nem egyszer volt alkalmam személyesen is meggyőződni, és így nem került semmiféle megerőltetésembe, hogy a megnyilvánult közakaratot magam is helyben hagyjam. Kérem a jegyzőt, hogy az ő kinevezési okmányát a kísérő irattal együtt olvassa fel, mert ezek már örök életű okmányok lesznek, amelyekből ő – bár fiatalnak látszik, habár a munkában, tevékenységben, tapasztalatokban előrehaladt – lássa, hogy milyen kötelességek háramlanak reá, és hogy azokról sohasem feledkezzék meg.” *Mailáth püspök köszöntése a közgyűlés jegyzőkönyvében 1929. jan. 10-én.* – KPL: Num. 6. d. 290h.

94 Jelen Gyula csejthei születésű, kolozsvári lakos, ügyvéd. Az impériumváltozás óta földbirtokán gazdálkodik, s általa alapított iparvállalatok vezetésével foglalkozik. Nagy tevékenységet fejt ki az egyesületi élet terén. Elnöke a kolozsvári Nemzeti Kaszinónak és a Kvári Kath. Népszövetségnek. A Kolozsvári Takarékpkt. és Hitelbank igazgatósági tagja. – OSVÁTH Kálmán (szerk.): *Erdélyi Lexikon*. Nagyvárad 1928. 132.

95 „Én, Dr. Jelen Gyula esküszöm az élő Istenre, boldogságos Szűz Máriára és Isten minden szentjeire, hogy mint a kolozsvári egyház főgondnoka kötelességeimet híven és pontosan teljesítem, az egyház és iskola javait, jogait és javadalmait mindenben védeni és tehetségem szerint előmozdítani, azoknak rám bízott vagy bízandó mindennemű vagyont lelkismeretesen kezelni fogom. Valamint pedig jelenben semmiféle titkos, hatóságilag meg nem engedett egyház- vagy alkotmányellenes, vagy az anyaszentegyház által tiltott egyesületnek, nevezetesen a szabadkőművesek társulatának tagja nem vagyok, így jövőre sem fogok ilyenbe lépni. Isten engem úgy segítjen, boldogságos Szűz Mária és Istennek minden szentjei.”

az újonnan beiktatott főgondnokot. Törhetetlen, szorgalmas, tisztességes és becsületes embernek nevezte, és biztosította arról, hogy törhetetlen szeretettel és bizalommal mellette fognak állni a munkában. Jelen Gyula székfoglaló beszédében külön köszönetet mondott a főpásztornak, aki személyesen iktatta be őt főgondnoki tisztségébe. Az újonnan kinevezett főgondnok a következő elveket nevezte meg, amelyek alapján vezetni kívánta az egyházközséget: ő maga az egyházi önállóság és függetlenség híve; az egyházközség ügyeinek vezetése meglátása szerint nem egy zárt társaság feladata; nagyobb teret biztosítana a nők munkájának. Céljai: a szabályzat átalakítása; a jogos kritikák elfogadása; az egyházközség jóhírének megőrzése; az iskolák felkarolása; a gazdasági kérdésekben a múlt lezárása, az abból származó kötelezettségek megvizsgálása, a nem illetékes kötelezettségek elhárítása és az el nem hárítható akadályok rendezése.

A programbeszéd arról árulkodik, hogy két lábbal a földön álló emberrel gazdagodott az egyházközség, aki a való élettől számol a gazdasági életben is. A közpénzek kezelésénél pedig az egyetlen szabály a becsületesség és a szigorú takarékoság. Erre igen nagy szüksége volt az egyházközségnek.

Jelen Gyula ekkor már a Kolozsvári Nemzeti Kaszinó elnöke is volt. A kaszinóban betöltött elnöki megbízatását a bizalom a munka az egymás megismerése és megbecsülése hatotta át. Különös figyelmet fordított a szegény, de jó előmenetelű diákok megsegítésére, a művészek és munkájuk megbecsülésére és a könyvtár bővítésére.⁹⁶

Az 1929-es évben megtartott rendes választmányi gyűlések jegyzőkönyveiben csak annyit találunk a holland kölcsön-ügyről, hogy külön bizottság által előkészítés alatt áll az ügy teljes átvizsgálása Gabányi Imre ügyvéd vezetésével, és amint ez a vizsgálat megtörténik, akkor beillesztik a költségvetésbe is. Erre a püspöktől haladékot is kértek. A gazdasági bizottság jelentéseiben folyamatosan szerepelt a holland kölcsön tőkekamatadója is, amelyet minden hónapban rendezni kellett. Ennek fedezése nem mindig ment egyszerűen, ezért

Az eskütétel szövege a közgyűlés jegyzőkönyvében 1929. jan. 10-én. – KPL: Num. 6. d. 290h.

96 Ehhez lásd még MERZA Gyula, *Száz év története – Nemzeti Kaszinó Kolozsvárt, Kolozsvár 1940.*

az egyházközség nem egyszer kénytelen volt kölcsönhöz folyamodni a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbankhoz.⁹⁷

Az 1930. február 19-én tartott ülésen még mindig problémaként merült fel a holland kölcsön végleges elszámolása, ami miatt a költségvetést nem lehet elkészíteni. Jelen Gyula az ügy felülvizsgálására kiküldött bizottságot, valamint a Gergely Ferenc-féle bolt ügyeinek megvizsgálásával megbízott bizottságot „megsürgette”, hogy jelentéseiket rövid időn belül adják be, mert ennek megtörténte után lesz alkalmuk tiszta képet kapni mindenről.

Rövid összefoglalót találunk az 1929-es év eseményeiről az 1930. július 20-án tartott rendes közgyűlés jegyzőkönyvében. Jelen Gyula főgondnok beszámol a pasztoráció területén végzett előrehaladásokról, az iskolák helyzetéről, és ami minket leginkább érdekel, az anyagi helyzetről. „Ami az anyagi helyzetet illeti, az nem valami könnyű, mert nehézségekkel küzdünk. Igen sok figyelmet, gondosságot és óvatosságot igényel az Egyházközség pénzügyi helyzetének irányítása és vezetése. Az erők egyesítésében látom az általunk óhajtott eredményeket, amelyekhez el fogunk jutni, hogy ti. teljesen stabilizálódva és megerősödve legyen anyagi helyzetünk.

Az Egyházközség pénzügyi helyzetében fő törekvésünk arra irányult, hogy bevételeinkben és kiadásainkban igen szigorú takarékossgot tartsunk. Így az 1929. évi bevételekhez arányítva a folyó 1930. évi bevételt 3 millió Lei többletet mutathatunk ki.

A pénzügyi vezetésnél igyekszünk minden hónapban kiadásainkat leszállítani és adósságainkat konvertálni, hogy egy hitelezőnek tartozzunk lehetőleg olcsó kamatlábbal. Külföldi pénzügyintézettől olyan kölcsönt óhajtunk felvenni, hogy egész helyzetünk konszolidálja és stabilizálja. Hitelezőink közül az úgynevezett holland banknak minden félévben amortizációs részlet rendezésével pontosan eleget tettünk, sőt a folyó év első felében 5000 holland forint tőketörlesztést is teljesítettünk. Mindezen fizetéseket azonban nem új

⁹⁷ Ehhez lásd az egyházközség választmánya rendes üléseinek következő jegyzőkönyveit: 1929. febr. 27-én; máj. 24-én; jún. 27-én; jún. 30-án; szept. 18-án. – KPL: Num. 6. d. 290h., valamint Hirschler József a felterjesztett jegyzőkönyvekhez illesztett rövid levelét 1929. júl. 19-én. – GYÉL: Num. 284-1929.

adósságok felvételével eszközöltük, mint ahogy korábban történt, hanem mi a saját jövedelmeinkből tudtuk teljesíteni. Fel kell említenem, hogy egyik helybeli hitelezőnknek: a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanknak 10.000.000 Leivel tartozunk, azonban e hitelezőnk jóindulatulag viselkedett velünk szemben. Itt a fizetési kötelezettségeinknek nem tudtunk eleget tenni, de a hitelező bank az Egyházközséget békén hagyta és nem élt jogaival.”⁹⁸

A főgondnok visszatekintő jelentése reményre ad okot. Mivel pedig úgy látja, hogy nagyon kevés ember hordozza a vállán az ügy továbbvitelét, ezért szeretné megszervezni az egyházközség gazdasági hivatalát.

Az öröm nem tart sokáig, mert 1931. március 10-én a főgondnok bejelenti egy 4 milliós átmeneti kölcsön felvételét. Ezt a kölcsönt Hirschler plébános veszi fel az Erdélyi Banktól a plébánosi javadalom terhére. A kölcsön felvételére azért volt szükség, mert megjelentek azok a hitelezők, akik annak idején a főgondnokért kötelezettséget vállaltak. A plébánia tulajdonát képező bérházak és villák bérjöveldelmei Hirschler plébánost illették meg. A felvett kölcsön miatt a plébános ezeket a jövedelmeket teljesen átengedte az Erdélyi Bank és Takarékpénztárnak.⁹⁹ A választmány jelenlévő tagjai tudomásul

98 *A Kolozsvári egyházközség képviselőtestülete közgyűlésének jegyzőkönyve 1930. júl. 20-án.* – KPL: Num. 6. d. 290h.

99 „Egyházközség plébánosa igazolom, hogy Önök kérésemre nekem Lei 4000000 (négymillió) összeg erejéig terjedő folyószámlakölcsönt engedélyeztek az intézetük által megállapított külön okiratba foglalt általános folyószámlái összekötötésre vonatkozó feltételek és az alábbi speciális biztosítékok mellett. Minthogy hivatali állásomnál fogva a kolozsvári róm. kat. Egyházközség telekkönyvi tulajdonát képező és a cluji 8146. számú telekjegyzőkönyvben foglalt ingatlanok a Fürdő utca és a Sétátér között levő területen a Fürdő utca, Tompa Mihály és Schütz János utcák vonalaiban épült 8 db kétemeletes és 3 db régi földszintes bérvilla, továbbá a Bartha Miklós utca 18. számú egyemeletes ház, továbbá a Piața Unirii 15. számú házban levő üzletek bérei plébánosi tisztem megszüntéig teljes egészében engem illetnek meg, a fent írt tartozásom és járulékainak fedezetére lekötöm mindezen ingatlanok és üzletek teljes bérjöveldelmét, visszavonhatatlanul Önökre engedményezvén az Önökkel szemben fennálló, vagy a jövőben keletkezendő mindennemű tartozásaim teljes kiegyenlítéséig ezen házbéreket, amelyek behajtása tekintetében Önök jogosítottak rendelkezni, saját megítélésük szerint vagy külön

veszik a kölcsön felvételének tényét és azt is, hogy ezen épületek bérei a jövőben a bank jövedelmét képezik. Ezek a jövedelmek plébánosváltás esetén is a bankhoz folynak be.¹⁰⁰

A püspökhöz jóváhagyásra felterjesztett jegyzőkönyvi kivonat mellett szereplő levélben Hirschler plébános megjegyzi, hogy mivel a volt főgondnok visszaélt bizalmával, ismét „súlyos kötelezettségeket”¹⁰¹ kellett magára vállalnia. Mailáth az engedélyt csak bizalmas levélben adja meg, ami még a választmány előtt is titokban tartandó, és szigorúan felszólítja Hirschlert, hogy a saját és munkatársai tisztességes ellátásán kívül „minden mellőzhető kiadást apasszon, hogy jövedelmének nagyrésze minél gyorsabb törlesztésre fordítás-sék.”¹⁰² Feltűnő, hogy a kézzel írt levélen ez áll: „az összes szakértők

megállapodásaink értelmében utalványozván a bruttó bérjövdelemből a fizetendő közterheket és egyéb kiadásokat, a különbözetet pedig a tartozás és járulékaiknak csökkentésére használnán fel.” *Az egyházközség választmányja rendkívüli ülésének jegyzőkönyvi kivonata, Hirschler József plébános nyilatkozata a kölcsön felvételére 1931. márc. 10-én.* – GYÉL: Num. 747–1931.

100 „Alulírott Kolozsvári róm. kat. Egyházközség, mint a fent hivatkozott ingatlanok tulajdonosa, igazoljuk egyfelől azt, hogy mindezen ingatlanok és üzletek bérjövdele az Egyházközség mindenkori plébánosát, tehát jelenleg Dr. Hirschler József pápai Prelátus urat illeti meg, másfelől tudomásul vesszük azt, hogy Dr. Hirschler József plébános úr ezen minőségében a fenti kölcsönt Önöktől igénybe vette, és hogy a házbéreket fentiek szerint Önökre engedményezte. Ezen tudomásulvételt a magunk részéről azon kötelezettségünk elvállalásával erősítjük meg, hogy a plébánosi tisztségen az Önök teljes kiegyenlítése előtt netán előálló személyi változás esetében a tartozás és járulékaiknak kifizetését, valamint a bérjövdelem megtörtént engedményezésének elismerését és fenntartását az utód által is elismertetjük úgy, hogy az Önök mindennemű követelésének teljes kiegyenlítéséig a fent írt összes bérek kizárólag Önökhöz folyhatnak be, úgy Hirschler dr. úr plébánosságát alatt, mint esetleges plébánosváltás esetén is. Egyben ezen folyószámla tartozás és járulékaiknak kifizetéséért alulírott Egyházközség Önökkel szemben készfizetői kezességet vállalunk, Cluj, 1931. március hó. Tanúk.” *Az Erdélyi Bank és Takarékpénztárhoz írt levél 1931. márc. 11-én.* – GYÉL: Num. 1797. d.

101 *Hirschler József plébános levele Mailáth püspöknek 1931. márc. 11-én.* – GYÉL: Num. 223–1931.

102 *Kézzel írt jóváhagyás a kölcsönre 1931. márc. 12-én.* – GYÉL: Num. 747–1931.

- László Endre¹⁰³ úr - nagyon kedvezőnek találják a kölcsönt. Sürgős jóváhagyást kérnek." Ez Zomora Dániel általános helynök hozzászólása. Ezen szám alatt található még egy levél, amely véleményem szerint ugyancsak Zomora Dániel levele lehet. A levél címzettje „K. J.” vagyis Kedves (Hirschler) József, keltezés és aláírás nélkül. A levél őszinte, személyes és nem rejti véka alá az aktuális problémákat.

Jelen Gyula főgondnok már ünnepélyes beiktatása után megtapasztalta, hogy az egyházközség helyzete nem a legrózsásabb. Az ünnepélyes beiktatás magasztos hangulata hamar elillant, mert egyszerűen nem tudta, hogy mire is vállalkozik. Erről értesülünk abból a levélből, melyet a főgondnok Mailáth püspöknek írt 1931. július 8-án. A beiktatás után képtelen volt átlátni az egyházközség zűrzavaros helyzetét. A plébános a beiktatás után két héttel szíves intézkedés céljából átadta a Holland Bank levelét a főgondnoknak, amelyben a hitelező 24 120 holland forint kamatot követelt. Szembe kellett néznie azzal is, hogy ezen összeg kifizetésére az egyházközség pénztárában nincs pénz. Ekkor látta be, hogy a holland kölcsön kamatait csakis újabb és újabb kölcsönök felvételével lehet törleszteni. A plébánost kérte arra, hogy együtt eszközöljenek ki egy kölcsönt a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanknál, de a plébános ezt visszautasította, mert elmondása szerint a bank vezetőjével a viszony nem felhőtlen.

A főgondnok tehát ezzel a teherrel egyedül maradt. Az egyházközségnek pénzügyi szempontból nem volt jóhíre. A kölcsönt sikerült megszavaztatni, de a kölcsönért a főgondnoknak készfizető kezeséget kellett vállalnia. „A katasztrófa az egyházközség küszöbén volt, az ajtó is ki volt nyitva, ha a Holland kamat akkor nem lett

103 László Endre a Transsylvania Bank R. T. vezérigazgatója. 1882. Impériumváltozás előtt a Törökkanizsai Kerületi Takarékpénztár igazgatója és az ott alapított Villamos R. T. vezetője volt. 1921-ben elfoglalta a gyulafehérvári Takarékpénztár vezérigazgatói pozícióját. Ezen intézet, mely cégét Transsylvania Bank R. T.-ra változtatta. 1928 évben magába olvasztotta az Erdélyi Gazdasági Bankot, és székhelyét Kolozsvárra tette át. Az egyesült intézet ügyv. alelnökévé választották. Az erdélyi róm. kath. státus igazgató tanácsosa. Az Erdélyi Bankszindikátusnak revizora és igazgatótagja. - OSVÁTH Kálmán (szerk.): *Erdélyi Lexikon*. Nagyvárad 1928. 168.

volna átutalva, és hálát adok a Jóistennek, hogy ezt sikerült nekem főgondnokságom első heteiben elhárítanom, viszont úgy gondolom, hogy nem szerénytelen az az alázatos kérésem, hogy immár több mint 2 év után a kölcsönökért vállalt készfizető kezességem alól felmentést nyerjek és magán vagyonomat mentesítsem ezen obligó alól!”¹⁰⁴ Ez a kis mozaikkocka is azt mutatja, hogy a kolozsvári egyházközségben még messze nem mennek rendben a dolgok.

Ezt a tényt egy 1931 augusztusában kelt jelentés bizonyítja. A Nationale Spaar-en Emissionbanktól felvett 40 millió lejes kölcsönből a megmaradt összes tényleges érték 10 370 500 lej.¹⁰⁵

Az 1930. és 1931. években az egyházközség a tőkekamatadót mindig befizette és átutalta. Viszont az is megtörtént, hogy haladékot kellett kérniük, mert a bérházak bérjövendelmét nem tudták időben beszédni. Az egyházközség a bankintézetnek jelezte, hogy számukra az áprilisi és októberi részletfizetés a legalkalmasabb, mert a bérjövendelmek a májusi és novemberi hónapokban folynak be.¹⁰⁶ Ha az egyházközség nem fizetett, a bank azonnal levélben jelezte ezt a főhatóságnak.

A kolozsvári egyházközség holland kölcsön-ügye eljutott egészen Rómáig is. A Zsinati Kongregáció a nunciatúrán keresztül érdeklődött az ügyről. Az Egyházmegyei tanács (a Státus új neve) fülébe jutott, miszerint Serafini bíboros közölte a bukaresti nunciatúrával,¹⁰⁷ hogy a „holland katolikusok panaszt tettek az Apostoli Szentszéknél a kolozsvári római katolikus egyházközség ellen amiatt, hogy ez az annak idején felvett úgynevezett Holland-kölcsön után, már jó idő óta sem tőketörlesztést, sem kamatot nem fizetett.” Ezt a panaszt a holland püspökök is magukévá tették.¹⁰⁸ Mailáth püspök ezügyben

104 *Jelen Gyula főgondnok levele Mailáth püspöknek 1931. júl. 8-án.* – GYÉL: Num. 518–1931.

105 *Jelen Gyula főgondnok jelentése Mailáth püspöknek 1931. aug. 8-án.* – GYÉL: Num. 535–1931.

106 *A kolozsvári római katolikus egyházközség levele Mailáth püspöknek 1931. nov. 4-én.* – GYÉL: Num. 882–1931.

107 *A bukaresti Apostoli Nunciatúra olasz nyelvű levele Mailáth püspöknek Luigi Arrigoni titkár aláírásával 1933. márc. 25-én.* – GYÉL: Num. 8806.

108 *Az Egyházmegyei Tanács levele Mailáth püspökhöz 1933. ápr. 8-án.* – GYÉL: Num. 830–1933.

két levelet is kapott a bukaresti nunciatúrától. A püspök késedelem nélkül levelet ír a kolozsvári plébániának, jelezve, hogy „rövid időn belül” küldjenek egy áttekinthető jelentést az olasz levélben felsorolt pontokra válaszolva. A S. Congregatio levelének¹⁰⁹ első pontjában az egyházközség fizetőképességére kíváncsi, mert egy „francia nyelvű panaszlevél”¹¹⁰ azt igyekszik bizonyítani, hogy „az egyházközség tudna fizetni, de nem akar.”¹¹¹ Hirschler válaszlevele a püspöknek egy újabb problémát is felvet. „A szerződés első pontjában úgy a tőkéért, mint a kamatokért és egyéb járulékokért a püspöki hatóság (Alba Iulia) a készfizető kezességét az egész kölcsön időre elvállalta és ennek bizonyítékául a Kegyelmes Püspök Úr a szerződést aláírta.”¹¹²

Mailáth püspök az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsát kérte fel, hogy részletes jelentést adjon a kölcsönügyről.¹¹³ Az Igazgatótanács ebből a célból bizottságot hozott létre, amelynek tagjai: dr. Inczedy-Joksmann Ödön világi alelnök, gr. Béli Kálmán és dr. Gabányi Imre igazgatótanácsos. Az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa november 28-án türelmet kér Mailáth püspöktől. A „komplikált anyagi kölcsönügy” megvizsgálásához több összejövetelre és időre van szükség, ezért annak elkészítése elhúzódhat januárig is.¹¹⁴ Azonban december 4-én érkezik a megnyugtató levél, hogy elkészült a véleményes jelentés, amelyet először a december 13-i ülésen fognak az igazgatótanács ülése elé terjeszteni véleményezésre.¹¹⁵

109 *A bukaresti Apostoli Nunciatura olasz nyelvű levele Mailáth püspöknek Luigi Arrigoni titkár aláírásával 1933. júl. 27-én.* – GYÉL: Num. 8988.

110 *„Réponse a la question de l'emprunt Hollandais”*

111 *A Főhatóság levele a kolozsvári plébánia hivatalnak 1933. márc. 29-én.* – GYÉL: Num. 1051-1933.

112 *Részlet Hirschler József plébános Mailáth püspöknek írt leveléből 1933. okt. 30-án.* – GYÉL: Num. 948-1933.

113 *„Tisztelettel kérem, szíveskedjenek a Szentszék részéről a kolozsvári Holland-kölcsön ügyében kért hozzászólást mielőbb elküldeni, hogy a S. Congregatio Conciliinek mi is elküldhessük már az oly rég óta esedékes választ.” Mailáth püspök levele az Egyházmegyei Tanácshoz 1933. nov. 25-én.* – GYÉL: Num. 1051-1933.

114 *Az Egyházmegyei Tanács levele Mailáth püspökhöz 1933. nov. 28-án.* – GYÉL: Num. 3049-1933.

115 *Az Egyházmegyei Tanács levele Mailáth püspökhöz 1933. dec. 4-én.* – GYÉL: Num. 3114-1933.

Az Igazgatótanács decemberi ülésén arra az elhatározásra jutott, hogy egy új véleményes jelentés megszövegezésére van szükség. Ennek elkészítésére az Egyházmegyei Tanács világi elnökét, Gyárfás Elemért, az alelnököt, Zomora Dániel nagyprépostot és Jelen Gyula igazgatótanácsost kérték fel. A kolozsvári egyházközség vezetőségétől sürgős és teljeskörű tájékoztatásra volt szükség az egyházközség anyagi helyzetéről, az adósságokról, emellett a holland kölcsön ügyét teljesen kimerítő részletes kimutatásra.¹¹⁶ Az Egyházmegyei Tanács a véleményes jelentés beterjesztésére haladékot kért a nunciaturától.¹¹⁷

Mindkét jelentés dokumentumértékű. Az első, korábban készült jelentésen Jelen Gyula főgondnok és Hirschler József plébános aláírása szerepel. Valószínű, hogy az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa ezen válaszjelentést dolgozta át és nyújtotta be Mailáth püspöknek. Az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa által kibővített helyzetjelentés 1934. január 10-re készült el. Mindkettő az Apostoli Nunciatura közvetítésével a Sacra Congregatio Concilii (Zsinati Kongregáció) által feltett kérdésekre adja meg a választ.

Az összeállított első válasz röviden összefoglalja, hogy mikor és miért vette fel az egyházközség a holland kölcsönt. Kitér Nemes Ferenc volt főgondnok gondatlanságára, aminek következményeként a felvett kölcsönösszeg $\frac{3}{4}$ része teljesen elveszett. A válasz közli, hogy a gondnok lemondott, és a kölcsön felhasználásának ellenőrzésére az egyházközség által kiküldött bizottság felbomlott. Az anyagi veszteség súlyos válságba kergette az egyházközséget.

Az 1928. és 1929. években az egyházközség belföldi pénzügyektől felvett kölcsönökkel tudta rendezni adósságait. 1931-ben ennek a kötelezettségnek már csak részben tudott eleget tenni. Azonban az 1932. és 1933. években az egyházközség egyáltalán nem tudott eleget tenni fizetési kötelezettségeinek. Ennek okait a következőkben foglalmazták meg:

116 *Az Egyházmegyei Tanács levele Mailáth püspökhöz 1933. dec. 13-án.* – GYÉL: Num. 3186–1933.

117 *Az Egyházmegyei Tanács levele Mailáth püspökhöz 1933. nov. 18-án.* – GYÉL: Num. 2824–1933.

„1. 1930. évtől kezdve a világ minden részére kiterjedő gazdasági válság állott elő, ami 1931. és 1932. években még fokozódott és ami még ma is teljesen megoldatlan. (Az államok nem tesznek eleget fizetési kötelezettségeiknek, valutáris zavarok állnak fenn, gazdasági elzárkózás stb.)

2. Romániában a gazdasági krízis máig súlyosabb. Agrárállam, amely nem tudja elhelyezni a világpiacon termékeit, ipara, kereskedelme nem elég fejlett és versenyképes. Ezért az állam nemcsak nehezen tud eleget tenni külföldi fizetéseinek, de belsőleg is fizetésképtelen. Nem tudta rendesen fizetni tisztviselőit, nyugdíjasait, még ismételten redukált fizetésekkel sem, egyéb állami tartozások (dologi kiadások, szállítások, stb.) pedig több évre visszamenőleg kifizetetlenek. Költségvetési hiányát magas adók sem fedezik, a magas adók pedig a legszigorúbb behajtás mellett sem folynak be, mert az állampolgárok teherviselőképessége kimerült. Ez az állami pénzügyi krízis most is állandóan tart.

3. A gazdasági válság legerősebben sújtja az erdélyi kisebbségeket, részben mert a közterhek itt a legnagyobbak, másrészt pedig az állami támogatás a kisebbségek részére aránytalanul kevesebb. Kongruát¹¹⁸ az egyházak aránytalanul kapnak, iskoláink államsegélyben nem részesülnek.

4. A gazdasági krízis következtében az ingatlanok jövedelmezősége több mint 50%-kal visszaesett. Míg 1927. évben egyházközségünk jövedelme összes alapjaival együtt 7 381 114 lejt tett kimutathatólag, addig 1932. évben már csak 5 120 532 lejt tett ki papíron és 1933. évre már csak 3 742 500 lejt irányozhattunk elő. Valóságban egyrészt a terhek miatt, amelyek nagyobbak, másfelől a bérkövetelések behajthatatlansága miatt ez sokkal rosszabb. 1932. évben összesen 200 000 lej összeg lett leírva, mint be nem hajtható követelés, perelve van és behajtás alatt áll 1 566 063 lej összeg. Ebből látható, hogy a gazdasági krízis miatt a bérlők még a csökkent béreket sem tudják fizetni.

5. Egyházközségünk 1932. évben annak dacára, hogy a holland-kölcsön esedékes részleteit nem fizette ki, még deficittel¹¹⁹ zárta

118 Papok, lelkészek jövedelmét kiegészítő állami juttatás.

119 Hiánnyal, veszteséggel.

le mérlegét. A helyzet még súlyosabb 1933. évben, amennyiben rendszeres bevételekben 4 777 600 lejben előirányzott jövedelemmel szemben áll 6 016 993 lej előirányzott és már tovább nem mérsékelhető kiadási tétel. Látható, hogy egyházközségünk azokat kénytelen fenntartani, hacsak nem akarja hitvallásos iskoláit, gyönyörű intézményeit (Marianum, Augusteum, Szent Antal Árvaház stb.) feladni.

6. Egyéb adósságai is vannak az egyházközségnek, így terheli még közadó, és illeték egyenérték címén 1 531 148 lej hátralék, egyéb adósságok címén 16 046 000 lej összegnek kamatja és törlesztő részletei.

7. Időközben a Spaar-en Emissiebank csődbe került. A kötött szerződés szerint az egyes kötvénytulajdonosok nem állanak egyenként jogviszonyban az adós egyházközséggel és így az egyházközség egy csődben lévő banknak nem fizethet – még ha tudna is fizetni –, mert nincs semmi garancia arra, hogy az átutalt pénzt a bank a kötvénytulajdonosoknak kifizeti.

Egyházközségünk ezen nehézségek miatt ismételten levelezést folytatott az egyes holland hitelezőkkel, kérve egyrészt azok türelmét, másrészt ígérve azt, hogy megfelelő Treuhändert¹²⁰ igyekszik keresni a közvetítésre. Nem fedti tehát a teljes valót az, hogy az egyházközség nem adott választ az egyes hitelező kötvénytulajdonosoknak, hanem az a való tényállás, hogy egyes türelmetlen hitelezők – bár ez a mai gazdasági körülmények között teljesen érthető – ismételten fordultak sürgető levelekkel hozzánk, s nem elégedtek meg azzal, hogy igyekszünk megfelelő megoldást találni.¹²¹

Ebből a válaszeljeből sok mindent megtudhatunk és megállapíthatjuk, hogy az egyházközség egyrészt az országban uralkodó súlyos gazdasági válság miatt vált fizetéseképtelenné, ugyanakkor minden erejével arra törekedett, hogy rendezze a holland kölcsön ügyét. A kötvénytulajdonosok jószándékán múlik az, hogy hozzájárulnak-e lényeges tőke- és kamatengedményekhez.

120 Megbízott személy.

121 *Az Apostoli Nunciatúra kérésére a Sacra Congregatio Concilii számára megfogalmazott válaszelevél a holland kölcsön-ügyről dátum nélkül.* – GYÉL: Num. 1797. d.

Az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsának jelentésében mindenekelőtt leszögezi, hogy ezzel az ügygel első ízben csak 1933. november 10-én nyílt alkalma foglalkozni, mert az 1932. május 30-i egyezmény előtt az egyházközség anyagi ügyeibe nem láthattak bele, sem tanácsadás, sem figyelmeztetés formájában. Mivel ez az összetett és bonyolult kérdés eddig számukra ismeretlen volt, ezért haladékat kértek az Apostoli Nunciatúrától, és egy felkészült bizottság felállításával arra törekedtek, hogy a jogilag, gazdaságilag és pénzügyileg bonyolult helyzetet felderítsék. A fent említett bizottság tagjai – Inczedy-Joksmann Ödön, gr. Béldi Kálmán és dr. Gabányi Imre – elkészítették a jelentést, amelyet az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanács két ülésen – 1933. december 12–13. és 1934. január 9–10. – tárgyalták meg.

Az összefoglaló jelentés röviden összefoglalja a holland kölcsön felvételének időpontját, célját és a kölcsön felvétele előtt fennálló tartozásokat. Érdekes, hogy ezzel egyidőben hasonló összegű holland forintos kölcsönt akartak ráerőszakolni a brassói és a gyergyószentmiklósi egyházközségre, sőt a Státus Igazgatótanácsára is. Minden esetben az intézmények kezelésében lévő ingatlanokat akarták zálogosítani. Az Igazgatótanács okosan járt el akkor, amikor nem ment bele ebbe a kockázatos üzletbe.

Pontos kimutatást találunk arra nézve, hogy a felvett kölcsönből – már ami a kezelési költségek, veszteségek és különböző jutalékok után megmaradt – mit sikerült kifizetni. A rendelkezésükre álló összeg román lejre átváltva 34 112 252 lej. Ebből az összegből a következőket fizették ki:

1. A kölcsön romániai illetékére és egyéb költségekre – 1 589 013 lejt
2. A fennálló régi tartozásokra – 5 736 650 lejt
3. A bankoknak kamatokban – 903 368 lejt
4. Emeletes bérház vásárlására Kolozsvár főterén – 4 310 000 lejt
5. Nyomda és berendezés vásárlására – 2 849 743 lejt
6. Kolozsvári Takarékpénztárnál részvényvásárlásra – 280 999 lejt

7. Kolozsvári Kereskedelmi Banknál részvényvásárlásra - 7200 000 lejt

8. A Kereskedelmi Banknál letétbe helyezve - 2 300 000 lej

9. A Gergely-féle fűszerüzletbe befektetve - 8 786 927 lejt

10. A kiküldött bizottság által meg nem állapítható célra - 155 552 lejt

Ha valaki járatos a pénzügyi kérdésekben, már a kölcsön felvételekor megállapíthatta volna, hogy a „Holland-kölcsön a kolozsvári egyházközségre nézve rendkívül hátrányos”. A Kolozsvár főterén lévő emeletes ház és a nyomda megvan, de értékük a felére csökkent. A részvények, betétek és a Gergely-féle fűszerüzletbe befektetett összeg, összesen 18 723 478 lej, teljesen elveszettnek tekinthető. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a pénzügyi válság idején, amely Romániát az 1931-1933-as években különösen érintette, a részvényvásárlások miatti veszteség szinte elkerülhetetlen. Az eltűnt összeget csak úgy lehetett volna részben megmenteni, ha azt az egyházközség ingatlanvásárlásokra vagy építkezésekre fordítja. Egyszóval a 40 millió lejes holland kölcsönből az egyházközségnek csak mintegy 3-4 millió lej értékű tárgya maradt meg.

Jelzálog gyanánt le volt kötve az egyházközség összes ingatlanja. A kölcsön-papírokon szerepelnek a telekkönyvi számok. A jelzálogosított épületek listáján nem szerepel a Szent Mihály-templom. Az itt tárgyalt jelentésbe még a templomot is bevették. Később viszont kiderült, hogy a templom kivételt képez.¹²²

122 „...megállapítottam azt, hogy sem a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank kölcsönénél, sem pedig a Holland-kölcsönnél nincsen lekötve jelzálogilag a templom. Igen sajnálatos az, hogy ebből a téves megállapításból az Egyházközségünkre nézve többé-kevésbé kellemetlen következtetések vonattak le és legutóbb a templom jelzálogi teher alól való kivétele, mint a holland-kölcsön transzaksiójának egyik különösen kedvező eredménye lett feltüntetve. Mindenesetre szükségesnek látom azt, hogy a Kegyelmes Főpásztor továbbá az Egyházmegyei méltóságos igazgatótanács és általa a Nunciatura is megfelelő módon felvilágosítást nyerjenek a tévedésről és arról ezzel kapcsolatosan, hogy a templomot semminemű veszély nem fenyegeti, amint hogy azt nem is fenyegethette.” *Részlet Nagy László ügyvéd a kolozsvári egyházközséghez írt leveléből 1934. máj. 29-én.* - GYÉL: Num. 560-1934.

A szóban forgó időpontban (1934) az összes tartozás 687 415 holland forint, ami átszámítva meghaladja a 46 millió lejt. Ebben a jelentésben is szerepel, hogy az egyházközség 1931-től már nem tud eleget tenni a visszafizetéseknek, ezért is fordultak újabb és újabb kölcsönökhöz. A bizottság megállapította, hogy a vizsgálat idején az egyházközség terhén milyen tartozások állnak fenn.

A holland kölcsön körülbelül 46 millió lej; a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank követelése: 16 596 250 lej; a plébánosi javadalom tartozása az Erdélyi Bank és Takarékpénztár fele: 2 181 000 lej; adó tartozások: 2 800 000 lej. Összesen 67 577 450 lej. Megállapítható tehát, hogy a holland kölcsön felvételekor meglévő 5 millió tartozás az eltelt hat év alatt a tizenháromszorosára emelkedett.

Az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa a Sacra Congregatio Concilii 1933. július 13-án kelt leiratában feltett kérdésekre a következő választ adta: az egyházközség nevében a kölcsönokmányt Hirschler József preláthus-plébános, Nemes Ferenc volt főgondnok és Váradi Albert gondnok írták alá. Az egyházközség rendelkezik a jelzálogosított ingatlan-vagyontárgyakkal. Ehhez a kölcsönhöz „az Ordináriusnak a káptalan hozzájárulásával adott engedélye nemcsak hogy nem adatott meg, hanem ellenkezőleg a püspöki hivatal a hozzá felterjesztett kölcsön-szerződést, mint az egyházközségre károsat, 1926. április 30-án 2092/1926. szám alatt ennek vissza adta anélkül, hogy azt a káptalanhoz véleményezésre csak áttette volna is.” A kölcsön-okmányban nem szerepelt sem a kölcsön célja, sem a felvett összeg befektetési módja. „A kölcsön tőkéjéért, törlesztési részleteiért és kamataiért Mailáth püspök úr önagyméltósága feltétlen és egyenes adóstársi minőségben való felelősségét állapítaná meg, amennyiben a kölcsön-okmányon a sajátkezű aláírása szerepel. Ez azonban csakis a püspök úr erkölcsi és legfeljebb személyes

„Hogy e kérdésben teljesen tisztán lássunk, felkértem még külön Dr. Krasznay Pál ügyvédemet, nézzen ő is utána. Ő is megerősítette Dr. Nagy László jelentését, hogy a telekkönyvben a templom nincs jelzálogilag lekötvé a holland kölcsön miatt. Érdekes volna megállapítani, hogy kicsoda, minő alapon és minő célból jelezte a Nuncius Óxellenciájának, hogy a templom meg van terhelve?” *Részlet Hirschler József plébános leveléből Mailáth püspöknek, amellyel felterjeszti Dr. Nagy László ügyvéd fent idézett levelét 1934. jún. 14-én.* - GYÉL: Num. 560-1934.

felelősségét jelentheti, de semmiesetre sem a püspökség, mint jogi személy vagyoni felelősségét.”¹²³

Az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa fenti jelentéstervezetét elfogadta, és véleményezés után a végleges szöveget Zomora Dániel személyesen vitte fel az Apostoli Nunciatúrára. Az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa felkérte Mailáth püspököt, hogy a kolozsvári egyházközség vezetőségét utasítsa, hogy a jövőben egyetlen lépést se tegyen a székeskáptalan és az igazgatótanács megkérdezése nélkül. Ugyanakkor jelentsen be minden olyan egyházközséghez beérkező ajánlatot, ami a holland kölcsön-ügy helyreállítására megoldást ajánl. Enélkül nem igazán tudnak segíteni az egyházközség helyzetén.¹²⁴

Az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa, az egyházközség helyzetét tovább vizsgálva arra a döntésre jutott, hogy radikális lépések megtételére lesz szükség. Az egyházközség vagyoni ügyeinek teljes rendezéséig teljes felügyelet és ellenőrzés szükséges. Ez a felügyelő szerv jelen esetben csak az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa lehet. Mindez természetesen a főpásztor megbízásával. Az ellenőrzés érintené a kolozsvári Szent Mihály-egyházközséget érintő pénzügyi és gazdasági ügy jóváhagyását, a hollandkölcson-üggyel kapcsolatos összes tárgyalások lebonyolítását, és rendelkezne a plébánosi javadalom fölött is. Ez egyszóval azt jelenti, hogy az egyházközség autonóm szerveinek működése fölött a legteljesebb ellenőrzést és felügyeletet gyakorolná.¹²⁵

Ezen tervezet elkészítése mögött Gyárfás Elemér állt, aki eredetileg négy pontban fogalmazta meg a sürgős teendőket. Az ok, amiért ez a tervezet elkészült, az volt, hogy Valerio Valeri nuncius is áttanulmányozta a fentebb említett jelentést a vagyoni helyzetről, és meglátása szerint „ha ezt így felterjeszti, a Congregatio nyomban elejti Hirschlert”. Ezért a nuncius a jelentéssel együtt fel akarta

123 *Az Egyházmegyei Tanács jelentése a holland kölcsönről 1934. jan. 10-én.* – GYÉL: Num. 3292–1934.

124 *Ld. Az Egyházmegyei Tanács levele Mailáth püspöknek 1934. jan. 11-én.* – GYÉL: Num. 3292–1934.

125 *Ld. Egyházmegyei Tanács Igazgatótanács levele Mailáth püspöknek 1934. febr. 15-én.* – GYÉL: Num. 380–1934.

terjeszteni Gyárfás javaslatait is a további teendőkre nézve. A nuncius úgy látta jónak, hogy egy 3-7 tagú bizottság teljhatalommal vegye kézbe az ügyek rendezését, és tegye ezt az egyházközség jelenlegi szerveinek kikapcsolásával. Gyárfás pedig azt a megoldást javasolta, hogy amennyiben lehetséges, Hirschlert menteni kellene, mert az ő esetében nem áll fenn a ravaszság és a csalás terhe. Ugyanakkor az egyházközség szerveinek teljes kikapcsolásával nem akart „nagy felfordulást kelteni s egyben veszedelmes praecedentet teremteni”, ezért a 4. pontban úgy fogalmaztak, hogy csak „korlátoztassék az autonómia, míg a tartozások rendeztetnek.” Javaslatát az igazgatótanács két okból nem fogadta el. Egyrészt tekintettel akart lenni az egyházközség vezetőinek érzékenységre, másrészt pedig nem akarta magára vállalni az üggyel járó kellemetlenségeket, mert egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy „az ügyek rendezése véres áldozatok nélkül lehetetlen, s ezek meghozataláért a felelősséget egyedül nem akarta vállalni.” E szempontokat figyelembe véve született meg a három pont, amelyet felterjesztettek a nunciushoz is. Tehát az igazgatótanács csak „felügyeletet és ellenőrzést” fog gyakorolni az ügy lezártáig.

Az ügy rendezése ettől a ponttól két szalon futott. Gyárfás Elemér az Egyháztanács világi vezetői részéről teljesen indokolatlan érzékenykedést és bizalmatlanságot tapasztalt. Ez érezhető lesz a továbbiakban is.¹²⁶

A levelezésekből kitűnik, hogy Gyárfás Elemér jó kapcsolatot ápolt Valerio Valeri apostoli nunciussal. A nuncius nagyon sürgette a hollandkölcsön-ügy mielőbbi megoldását, mert a bukaresti holland követ már háromszor is személyesen felkereste ezzel kapcsolatban, ami azt jelentette, hogy az ügybe már a holland kormány is beavatkozott. Valeri, de maga maga Gyárfás is attól tartott, hogy ha a holland követ a román külügyminiszterhez fordul, a botrány elkerülhetetlen lesz.¹²⁷ Gyárfás Elemér minden levelében érezhető az aggodalom, a legjobb szándék és akarat az ügy rendezésére. Folyamatos

126 *Lásd Gyárfás Elemér kézzel írott levele Zomora Dániel püspökhelyetteshez 1934. febr. 21-én.* – GYÉL: Num. sz. n. 1797. d.

127 *Lásd Gyárfás Elemér kézzel írott levele Zomora Dániel püspökhelyetteshez 1934. jan. 12-én.* – GYÉL: Num. sz. n. 1797. d.

levelezést találunk közte és Zomora Dániel, valamint Gajdátsy Béla pápai kamarás¹²⁸ között. Gyárfás az ügy minden sikeréről és kudarcáról beszámol. Egyik ilyen beszámolólevélből megtudhatjuk, hogy ő volt az, aki megértette a nunciussal, hogy az igazgatótanács miért nem vállalhatja az intézkedési jogkört és miért szorítkozik csak a felügyeletre és az ellenőrzésre. Azt is megtudjuk, hogy Hirschler és Jelen Gyula valamikor február elején a nunciushoz járt.¹²⁹ A nuncius határozottan kijelentette, hogy Hirschlert tekinti a felelősnek a bekövetkezett nehézségekért, és ragaszkodik az ügy erélyes rendezéséhez. Arra kérte Hirschlert, hogy a plébánosi javadalmat minél inkább korlátozza. Hirschler viszont védekezni kezdett, és csúsztatott, mindent Mailáth püspökre akart hárítani, aki szerinte mindent tudott és jóváhagyott. A Státust is belekeverte az ügybe, mert azt állította, hogy a Kereskedelmi Bankba a Státus hozzájárulásával helyezte el a pénzeket, amelyek ott elvesztek. Gyárfás ez ellen tiltakozott, mert a Státus soha semmiféle formában nem szólt bele a kölcsön-ügybe.¹³⁰ Habár ha visszaemlékszünk, Nemes Ferenc főgondnok többször címezte így a kölcsön-ügy papírjait, hogy az Egyházközség és a Státus Holland-kölcsön ügye.

128 Gajdátsy Árpád Béla (1887–1952) Bécsben született. A gimnáziumot Budapesten végezte. 1904-ben belépett a jezsuita rendbe. 1908–1912: Kalocsán és Pozsonyban filozófiát, Innsbruckban teológiát végez. 1918. szeptember 22-én szentelte pappá Mailáth. 1935: irodaigazgató, 1939: pápai prelátus. 1951. március 10-én a kommunista hatóságok letartóztatták. Meghalt 1952. szeptember 14-én, Nagyenyeden, a börtönben. In: FERENCZI Sándor: *A Gyulafehérvári (Erdélyi) Főegyházmegye történeti papi névtára*. Budapest-Kolozsvár 2009. 251.

129 Zomora Dániel püspökhelyettes Gyárfáshoz intézett leveléből megtudjuk, hogy Hirschler a Főpásztor utasítására ment a nunciushoz. „Hirschler a Nunciushoz a Kegyelmes Főpásztor utasítására ment el, de magam is elkerülhetetlennek gondoltam, mert nem vállalhatom azt a vádat, hogy meghallgatása nélkül ítélnék felőle; alkalmat kellett tehát adnunk, hogy illetékes helyen előterjeszthesse álláspontját. Utólag is azt látom, hogy ez szükséges volt, még hátrányai mellett is.” *Részlet Zomora Dániel püspökhelyettes Gyárfáshoz intézett leveléből 1934. febr. 26-án.* – GYÉL: Num. sz.n. 1797. d.

130 „A Státus semmiképp sem folyt bele a holland-ügybe” *Gyárfás Elemér kézzel írt levele Zomora Dánielnek 1934. febr. 25-én.* – GYÉL: Num. sz.n. 1797. d.

Hirschler más utakon próbált intézkedni. Gyárfás megjegyezte, hogy „nemcsak barátságatlan lépésnek, hanem súlyos imprudenciának is kell minősítenem Hirschler ama eljárását, hogy ahelyett, hogy eljött volna üléseinkre [ti. az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa gyűlésére], s ott velünk együtt, igaz jóakarattal és szeretettel kereste volna a jelentős mérvben az ő mulasztásai által okozott bajok megoldását, a mi és a főhatóság megkerülésével a nunciusról a Püspök Úr és az Igazgatótanács rovására igyekezett helyzetét könnyíteni. Világosan kiéreztem a nuncius szavaiból, hogy ez az eljárás reá is kedvezőtlen benyomást gyakorolt, sőt egyenesen az ellenkező hatást váltotta ki, mint ami szándékozott.”¹³¹

Hirschler József és Jelen Gyula a nunciusról tett látogatásuk¹³² alkalmával, a holland kölcsön és az egyházközség ügyeinek rendezésére május 1-jéig haladékot kért. Azt mondták a nunciusról, hogy eddig az időpontig elérik, hogy a román kormány elengedje a jogtalanul kirótt adótartozásokat, másfelől pedig összevásárolják a Hollandiában lévő zálogleveleket, amelyre a magyar kormánytól kapnak pénzt. A főesperes bizalmasan megsúgta a nunciusról, hogy a magyar kormány mindig is támogatta a Marianumot, és jelenleg egy nagyobb összeggel van elmaradva. Ebből is látszik, hogy Hirschler még mindig nem fogta fel a helyzet súlyosságát, álomvilágban és teljes tájékozatlanságban él. Gyárfás tudta jól, hogy az adótartozás nem csekély, és azt is, hogy a magyar kormány ilyen hatalmas összegeket még belföldi célokra sem tudna adni, nemhogy a kolozsvári plébániának. „Nem találok szavakat ennek a meggondolatlanságnak jellemzésére; szerencse, hogy a rendkívül derék, egyenes és nemeslelkű nuncius megértő jóakarattal vette mindezeket; ha Dolcinak mondták volna el, nem ússzák meg simán. Most az a nagy aggodalmam, vajon nem mondtak-e ilyesmit Cisar érseknek vagy pláne

131 Gyárfás Elemér *bizalmas beszámolója a nunciusról és a minisztériumban végzett munkájáról 1934. febr. 15-én.* – Gyél: Num. sz.n. 1797. d.

132 Hirschler József Mailáth püspök utasítására tett látogatást az apostoli nunciusról.

Zomborynak is, akinek segítségével az adóügyet az itteni kormány-nál rendezni remélik.”¹³³

Láthatjuk, hogy Valerio Valeri teljesen tájékozott volt a holland-kölcson-ügyben. Hirschler azzal is indokolta a haladékkérést, hogy mivel a Holland Bank csődbe jutott, nincs kinek fizetniük. A nuncius viszont tudta azt, hogy a holland kötvénytulajdonosok szervezetbe tömörültek, és az utóbbi időben velük leveleztek.

Ezek után Gyárfás és a nuncius is meg volt győződve arról, hogy Hirschlerék nem találják meg a megoldás útját. Gyárfás őszintén fogalmaz Zomora Dániel vikáriusnak írt levelében, és megjegyzi, hogy mivel az egyházközség vezetősége részéről csak bizalmatlanságot és „indokolatlan érzékenykedést tapasztalt”, ezért sem ő, sem Inczedy-Joksmann Ödön, sem a referens, sem Boga Alajos nem vállalkoznak ennek a feladatnak a rendezésére. Tévedtek, amikor azt gondolták, hogy ezért az egyházközség vezetői köszönetet fognak mondani. A kezdeményezés nem részükről indult, hanem a Szentszék kérésére kerültek bele az ügybe. Gyárfás Elemér szerint számukra az volna a legideálisabb mindenféle szempontból, „ha semmiféle formában sem kellene többé a kolozsvári egyházközség majdnem megoldhatatlan ügyeivel foglalkoznunk, hanem – miután nyilvánvalóvá vált, hogy az egyházközség vezetősége a megoldásra tökéletesen képtelen – a káptalan, a püspöki főhatóság vagy akár közvetlenül a Szentszék venné kezébe az ügyek további intézését.” Az egyházközség vezetői nem értették meg Gyárfásék jószándékát, és ellenséget vagy legalábbis hatalomra törő ellenfelet láttak bennük. Gyárfást és csapatát mindig is a jó szándék és a segíteni akarás vezérelte. Ezért is írja, hogy addig is készséggel állnak rendelkezésére tanáccsal azoknak, akik felelősséggel az ügy megoldásán fáradoznak.¹³⁴

Zomora Dániel megfontoltsága és körültekintő magatartása folyamatosan érezhető. Nagy szükség volt olyan emberekre, akik ebben a nehéz és bonyolult ügyben megpróbálták tisztán látni. Zomora Gyárfásnak írt levelében beszámol azon aggodalmáról, hogy bizony

133 Gyárfás Elemér bizalmas beszámolója a nunciusról és a minisztériumban végzett munkájáról 1934. febr. 15-én. – GYÉL: Num. sz. n. 1797. d.

134 Gyárfás Elemér kézzel írt levele Zomora Dániel püspökhelyettesnek 1934. febr. 21-én. – GYÉL: Num. sz. n. 1797. d.

az igazgatótanács egyes tagjai érdekeltek voltak a holland kölcsön felvételében és felhasználásában. Nem nevezi meg, de világos, hogy Nagy László ügyvédről beszél elsősorban, aki az egyházközség jogtanácsosa is.

Nagy László tevékenyen részt vett a kölcsön előkészítésében, és ez azt is jelenti, hogy ismernie kellett a szerződést és annak szövegét. Mint jogász figyelmeztetnie kellett volna az egyházközséget és a püspököt is, hogy a végérvényes aláírások előtt ki kell kérni a székeskáptalan véleményét, különösen a templom jelzálogosításáról,¹³⁵ ami természetesen nem történt meg. Zomora két embert említ név szerint, akik érdekeltek voltak ez ügyben. Hevesit, aki a holland-bizottság elnöke volt, és Gabányit, aki a Nemes Ferenc-féle tartozásokat rendezte, s akinek pont emiatt voltak gondjai a plébánossal és Jelen Gyula főgondnokkal. Aztán ott vannak a Kereskedelmi Bank igazgatósági tagjai, akik egyben Nemes hitelezői is. Ezek fényében Zomora úgy látta jónak, hogy csak azokat bízzák meg az ügy rendezésével, akik távol álltak az előzményektől. A felügyelet kérdésében három ember jöhetne szóba: az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsból Gyárfás Elemér elnök és Béli Kálmán, a káptalanból pedig Boga Alajos. A főgondnok megbízást kapna, hogy a plébánostól és a plébániától függetlenül is intézkedni tudjon.¹³⁶

A nuncius felszólítására Hirschler plébános terjedelmes memorandumot készít, melyben beszámol a holland kölcsön történetéről és annak megoldási tervéről, kedvező fordulatban reménykedve. A levél végén találunk egy különös kijelentést: „Még sok küzdelemről számolhatnék be. Rámutathatnék arra, hogy a holland kölcsönnel titokban manipuláló Nemes Ferenc üzletével kapcsolatosan mennyi visszaélés történt és hány botrányt kellett a nagyobb botrányok elkerülése végett elsimítani. Mondhatom, ha az idevonatkozó akták napvilágra kerülnének, Erdély mágnás-világa, sok-sok vezető és

135 Valószínű, hogy Nagy László ügyvéd erről a dologról valahogy értesült, mert levelet írt az egyházközségnek, melyben jelezte, hogy a templom nincs jelzálogosítva; ezt a levelet Hirschler a püspöknek is felterjesztette.

136 *Ld. Zomora Dániel püspökhelyettes levele Gyárfás Elemérhez 1934. febr. 26-án.* – GYÉL: Num. sz. n. 1797. d.

előkelő állásban levő egyén volna súlyosan kompromittálva. Ezért csitítottam és áldoztam súlyos milliókat.”¹³⁷

Helyesebb, ha úgy értelmezzük, hogy Hirschler ezzel a levélzárással kicsit sajnáltatni akarta magát a nunciussal, de a szomorú igazságot is meg kell látnunk: sokan nem az egyház érdekeit tartották szem előtt, hanem elsősorban a haszon és a könnyű pénzszerzés volt a fő cél.

Az igazgatótanács az ügy megoldásának halaszthatatlanságát látva május 1-jéig haladékat kért a gyulafehérvári főhatóságtól. Ha május 1-jéig nem sikerül az ügyben előrelépniük, akkor két megoldás van: vagy az egyházközség szervei fölötti felügyelet, vagy ugyan ezen hatáskör betöltésére egy püspöki biztos kiküldése.¹³⁸ A főhatóság közölte az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsával, hogy a nuncius tudomásulvételével és jóváhagyásával a haladékat május 2-ig szabta ki. Amennyiben az ügy a határidőig nem rendeződik, akkor „megfelelő szigorú intézkedések” következnek.¹³⁹ Erről a végzésről Hirschler József plébános is leiratot kapott a gyulafehérvári főhatóságtól, amelyben újra határozottan utasították, hogy szüntesse be az elkerülhető fölösleges kiadásokat.

Közben Rómából a S. Congregatio Concilii részéről Serafini bíboros keresi meg Mailáth püspököt. Levelében utal arra, hogy a sérelmes hitelezők Mailáth nevével hozakodnak elő, s mint kezesre hivatkoznak rá. A bíboros kérdéseket tesz fel: vajon az egyházközség kölcsönét az illetékes főhatósági elöljáró hagyta-e jóvá; az egyházközség plébánosa értesítette-e a püspöki hivatalt a kölcsönfelvevési szándékáról; Mailáth püspök aláírta-e a kölcsönszerződést, és a kezesség a magánjavadalomra vonatkozik-e, vagy pedig a püspöki javadalomra?¹⁴⁰ A főhatóság Serafini bíboros levelét megküldi Hirschler prelátusnak eredeti latin és magyar nyelvű fordításban, és

137 *Hirschler József plébánosnak a nunciushoz intézett memoranduma 1934. febr. 22-én.* – GYÉL: Num. 184–1934.

138 *Ld. Egyházmegyei Tanács felterjesztése Mailáth püspöknek 1934. márc. 17-én.* – GYÉL: Num. 662–1934.

139 *A Főhatóság levele az Igazgatótanácsnak 1934. márc. 18-án.* – GYÉL: Num. 477–1934.

140 *Ld. Serafini bíboros latin nyelvű levele Mailáth püspökhöz 1934. ápr. 28-án.* – GYÉL: Num. 1471–34; 490–34.

ugyanakkor választ kér arra is, hogy kik azok, akik a szerződés aláírását tanácsolták Mailáth püspöknek, és rávették anélkül, hogy „az Apostoli Szentszék engedélye kikéretett volna”.¹⁴¹ Utóbbi kérdés a bonyolult események rejtélyének megfejtésében segít. A gyulafehérvári püspöki aula felelős vezetői (Zomora Dániel általános helynök, Gajdátsy Béla irodaigazgató, Szélyes Dénes ált. helynökhelyettes) mindezedig ki voltak kapcsolva a kölcsön-ügy intézkedéseiből. Hirschler József prelátus és Nemes Ferenc főgondnok Mailáth püspökkel személyesen intézték a szerződés aláírását. Az 1934. esztendőben viszont a püspök betegsége súlyosbodott,¹⁴² s az ügy főhatósági továbbvitelét Zomora Dániel vikárius és Gajdátsy Béla irodaigazgató végezték. Ahhoz, hogy a Szentszéknek a választ megadhassák, választ vártak Hirschler prelátustól, főleg arra vonatkozóan, hogy ki vagy kik vették rá Mailáth püspököt a szerződés aláírására.

Dr. Nagy László ügyvéd a plébános meghagyásából válaszolt a főhatóság által leküldött kérdésekre. Tudomása szerint a püspöki főhatósággal közvetlenül Nemes Ferenc volt főgondnok tárgyalt, és ő eszközölte ki a püspöki jóváhagyást. Arról viszont nem tud, hogy erről más is tárgyalt volna Mailáthtal. Ő maga személy szerint nem volt jelen az aláírásnál. A biztosítéki okiraton szerepel a püspök jóváhagyása.¹⁴³ Nagy László válasza alapján is megállapítható, hogy Nemes ugyanúgy kijátszotta Mailáth püspök jóhiszeműségét és naivságát, mint ahogyan azt Hirschler József plébánossal tette.

Várható volt, hogy a végső határidőig, május 2-ig az ügyet a kolozsvári egyházközség vezetősége nem tudja megoldani. Zomora Dániel helynök május 4-én kelt, kemény hangvételű levelében mulasztásáért megrója Hirschler József plébánost, mert az ügy állásáról nem tett jelentést, és további haladékot sem kért.

A bukaresti nuncius, Valerio Valeri ezügyben Gyulafehérvárra utazott, sajnos, Zomora Dániel általános helynök semmilyen biztató

141 *A Főhatóság levele a kolozsvári Szent Mihály plébániának 1934. jún. 8-án.* – GYÉL: Num. 1607-1934.

142 Vö. BÍRÓ Vencel: *Székhelyi Gr. Mailáth Károly.* Az Egyházmegyei Tanács Kiadása. Cluj-Kolozsvár. 1940. 249-252.

143 *Dr. Nagy László ügyvéd levele Hirschler József plébánoshoz 1934. jún. 11-én.* – GYÉL: Num. 591-1934.

tájékoztatással nem tudott szolgálni. A nuncius bejelentette, hogy a holland minisztérium egy kiküldöttje nemsokára Bukarestbe érkezik és a román külügyminisztérium közbelépését fogja kérni. Zomora Dániel és Gyárfás Elemér közbenjárt a nunciussal, hogy az ügy rendezésére adjon újabb haladékot május 15-ig.¹⁴⁴

Hirschler prelátus május 8-án kelt válaszlevelében a gyulafehérvári főhatóságnak bevallja, hogy a jelen körülmények között a háttáridőt nem tudják betartani. Tehetetlenségről árulkodó levelében megjegyzi, hogy az „annyiszor kilátásba helyezett, fejét fenyegető rendszabályok életbeléptetésével”¹⁴⁵ sem tud ennél konkrétabb választ adni. Mellékletként csatolja dr. Nagy László ügyvéd jelentését, melyből megtudjuk, hogy közben a holland Trustes Kantoor cég egyik kiküldöttjével tárgyalásokat folytattak, ő viszont nem tudott a holland kormány közbelépéséről. Dr. V. Kessler közvetítő ügyvéd május 5-én látogatott Kolozsvárra, s közölte, hogy az Amsterdami Trustes Kantoor N. V. bank időközben megszerezte a csődbe jutott bankkölcson részvényeinek többségét. Nagy László igyekezett Kessler ügyvédet megértésre bírni, hiszen az egyházközség fizetőképessége 1927-től annyira megromlott, hogy képtelen volt teljesíteni az eredeti megállapodásban foglalt kötelezettségeket. A holland ügyvéd elvileg megígérte: hajlandó közreműködni abban, hogy a 8%-os kamatot csökkentsék, de közölte, hogy a „tőkeengedményről vagy lebélyegzésről a holland kötvénytulajdonosok hallani sem akarnak.”¹⁴⁶

Hirschler prelátus mentőövként kapaszkodott Konrád Ottó, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatója baráti hangvételű levelébe. Ebben a bankigazgató beszámol arról, hogy súlyos akadályok állnak fenn az egyes országok közötti pénzügyi átutalásoknál. A bizakodó Hirschler csalfa reményeit szétoszlatta egy megjegyzés: „A jelenlegi nemzetközi pénzviszonyok és különösen is a fizetési

144 *Ld. Zomora Dániel püspökhelyettes levele Hirschler József plébánoshoz 1934. máj. 4-én.* – GYÉL: Num. 477-1934.

145 *Hirschler József plébános levele Mailáth püspöknek 1934. máj. 8-án.* – GYÉL: Num. 456-1934.

146 *Nagy László egyházközségi ügyvéd levele Hirschler József plébánoshoz 1934. máj. 8-án.* – GYÉL: Num. 388-1934.

korlátozások közepette, nagy tudásod dacára, ebben a szakmában való tájékozatlanságodnak kell tulajdonítanom, hogy lehetségesnek tartod kívánni, hogy az elintézés röviden, még hozzá záros határidőn belül meg is történjék.” A levél nemcsak az akadályokra mutatott rá, hanem Hirschler tájékozatlanságára és hozzá nem értésére is.¹⁴⁷

1934 nyarán már a Külügyminisztériumhoz is eljutott a kolozsvári Szent Mihály-plébánia hollandkölcsön-ügye, ami előbb-utóbb várható volt. Richard Franasovici külügyminiszter meglátogatta Constantin Anghelescu kultuszminisztert, és az ügy tisztázását kérte.¹⁴⁸ Július 9-én a kultuszminiszter levélben szólította fel Mailáth püspököt, hogy a kolozsvári plébánián történő ügyekről küldjön egy tanulmányt.¹⁴⁹ Ugyanakkor a kolozsvári plébános is felszólítást kapott, hogy küldje meg jelentését.¹⁵⁰ Az ügyről készült tanulmányt a főhatóság szeptember 29-re készíti el. Ebben ismét rövid összefoglalást találunk arról, hogy miért volt szükséges ez a kölcsön az egyházközség részére, ugyanakkor értesülünk belőle a jelenlegi tárgyalásokról. Talán dr. V. Kessler közvetítő ügyvéd látogatása azért volt jó, mert láthatta világosan, hogy az egyházközség nem „csalárd módon akar megszabadulni”¹⁵¹ a fizetés kötelezettségétől – jegyzi meg a tanulmány. Hirschler jelentése szeptember 26-i keltezéssel található meg az érseki levéltárban.¹⁵² A főhatóság külön leiratban rendelkezik arról, hogy a plébániai hivatal csakis az egyházmegyei hatóság útján érintkezhet a minisztériummal.¹⁵³

147 *Konrád Ottó a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatójának levele Hirschler József plébánoshoz 1934. máj. 1-én.* – GYÉL: Num. sz. n.

148 *Ld. a Kultuszminisztérium levele Mailáth püspöknek 1934. szept. 13-án.* – GYÉL: Num. 126.337-13848.

149 *Ld. a Kultuszminisztérium levele Mailáth püspöknek 1934. júl. 9-én.* – GYÉL: Num. 82.991-9185.

150 *Ld. a Kultuszminisztérium levele a plébánosnak, „Domnule Preot” címzéssel 1934. júl. 9-én.* – GYÉL: Num. 82.991-9185.

151 *A Főhatóság emlékirata a Kultuszminisztériumhoz a holland kölcsön-ügyről 1934. szept. 29-én.* – GYÉL: Num. 1950-1934.

152 *Ld. Hirschler jelentése a Kultuszminisztériumhoz 1934. szept. 26-án.* – GYÉL: Num. 691-1934.

153 *Ld. Főhatóság leirata a Kolozsvári Plébániai Hivatalnak 1934. júl. 15-én.* – GYÉL: Num. 1950-1934.

Az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa, látva, hogy a kölcsön rendezésével járó igen nagy terheket az illetékesek képtelenek megoldani, Mailáth püspöktől haladéktalanul püspöki biztost kérvényez. „Úgy találjuk, hogy a kölcsön rendezése érdekében az erélyes, körültekintő eljárás elodázhatlan. E nehézségekkel, meggyőződésünk szerint, csak egy kellő jártassággal rendelkező, erőskezű, tapintatos püspöki biztos tudna megbirkózni.”¹⁵⁴ Az Igazgatótanács Boros József¹⁵⁵ székesegyházi kanonok prelátust ajánlotta. A főhatóság aggodalommal követte az erdélyi egyházmegye legtekintélyesebb egyházközségének anyagi leromlását.

Követve minden egyes levélváltást, megítélésem szerint ez az ún. szemlélés túl sokáig tartott, mert megbíztak Hirschler prelátusban, nem kételkedtek hitegetésében. Hirschler pedig folyamatosan abban reménykedett, vagy inkább arról ábrándozott, hogy sikerül neki megoldania ezeket a bonyolult és igen terhes ügyeket. Reményeit olyan emberek táplálták, akik hitegették, és hamis ábrándok kergetésére készítették, valósággal bekötötték a szemét.

Az 1934. október 2-án kelt, Hirschlernek címzett főpásztori levél határozottabb hangvételű. A főpásztor közli, hogy a felügyelői és intézkedési jogait nagyobb erélyességgel fogja gyakorolni. A plébánosnak feltett kérdések viszont azt bizonyítják, hogy az ügy korántsem világos a főhatóság számára.¹⁵⁶ Hirschler pedig hálás köszönettel fogadja a főpásztor „aggódó jóindulatát”,¹⁵⁷ és beszámol a készülő 1933. évi zárszámadásról és az 1934. évi költségvetésről, melyet egy külön bizottság javaslatai alapján állítanak össze és terjesztenek a választmányi ülés elé.

A holland kölcsön ügyét Jelen Gyula főgondnok is egészen magáévá tette. A holland kölcsön presszióját csak fokozta az aequivalens (illetékegyenérték) adó, ami az örökösödési illetéket helyettesítette

154 *Az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsának levele Mailáth püspökhöz 1934. aug. 9-én.* – GYÉL: 1835–1934.

155 Boros József (1883–1972) Gyulafehérváron, a püspöki aulában szolgált – FERENCZI Sándor, *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*, 198.

156 *Ld. Mailáth püspök levele Hirschler prelátusnak 1934. okt. 2-án.* – GYÉL: Num. 2695–1934.

157 *Hirschler levele Mailáth püspöknek 1934. okt. 19-én.* – GYÉL: Num. 1194–1934.

a jogi személyeknél, és évente fizetendő.¹⁵⁸ Az állami hatóságok az *aequivalens* adót az egyházak felé nem azonos eljárással kezelték. A görögkeleti államegyház és a görögkatolikus nemzeti egyház általában mentesült ezen adó alól azon a címen, hogy egyházi intézményeik kulturális célt szolgálnak. A kolozsvári Szent Mihály-egyházközség nem részesült ebben a kedvezményben. Sőt, a holland kölcsön miatt még inkább megterhelték a kulturális célokat (iskolák, bentlakások) szolgáló egyházi épületeket az illetékegyenérték-adóval. Évről évre növelték a fizetés elmaradása miatt. Az ügyvédek nagy ígéretekkel szédítették az egyházközség vezetőségét, s közben busás perköltségeket vágtak zsebre. 1933 októberétől már olyan helyzetet teremtettek, mely anyagilag működésképtelenné tette a plébániát. Beállt a csődhelyzet. Az egyházközség anyagi vezetését állami adóügyi biztos, Romulus Fersigan zárgondnok irányította, és az egyházközséget nyomorgatta.¹⁵⁹

A zárgondnokság létrejöttéről Hirschler beszél egy kézzel írt bizalmas levelében, amelyben megjegyzi, hogy „az adóügyi biztos dolga tavaly nyáron távollétemben intéződött el: hazajövet tiltakoztam, de tiltakozott az ügyvéd is. Nehéz volt a helyzetem, mert a főgondnok és János Gáspár ügye. A főgondnok külön adóügyi bizottságot küldött ki, annak elnöke János Gáspár lett. Itt is figyelmeztettem a főgondnokot, hogy János Gáspárt el kell ejteni. A felelet volt: idővel. Mivel János Gáspár azt hangoztatta, hogy követelni valónk van – ne fizessenek adót, nem fizettek. Ez is javarészt elintéződött, mert a javadalmak adója rég rendben van, az egyházközség súlyos pénzeket fizetett már be, úgyhogy csak kicsi összeg van még. Ezt is el fogjuk intézni. A zárgondnok dolgaiban kijelentettem, hogy ha okt. 15-ig nem megy, minden fórumon ellene fellépek.”

A zárgondnok tevékenysége kiterjedt minden egyházi vagyonyügyre, sőt mindenbe bepillantást nyerhetett. Kérdés, hogy Hirschler és a vele együttműködő ügyvédek vajon Fersigantól várták-e a megváltó intézkedést. Ugyanis Krasznay Pál ügyvéd, Nagy László

158 Márton Áron: *Relatio a Szentszéknek 1943. nov. 30-án.* – GYÉL: VEGYES IRATOK I. 13/e.34. a.

159 *Részlet Hirschler „Kamarás Úrnak” (Gajdáty Béla) címzett, kézzel írt, bizalmas leveléből.* – GYÉL: dátum és sz. n. 1797. d.

kebli ügyvéd és Fersigan zárgondnok együtt utaztak Bukarestbe, hogy az egyházközségre kirótt házbérvédelem eltitkolása miatti büntetést rendezzék.¹⁶⁰ Ezek után miért írja azt Hirschler, hogy mindent megtesznek annak érdekében, hogy az adóügyi biztostól megszabaduljanak? Többek között ezt erősíti meg a választmány és az általa kiküldött „kilences bizottság” jegyzőkönyve is. Azonnal foganatosítandó intézkedésként javasolta, hogy „mindenekelőtt az adóhátralék ügye intézendő el, hogy az egyházközség a zárgondnokságtól mentesüljön.”¹⁶¹

Az egyetlen ember, aki tisztán látott, és aki nagy erőfeszítéseket tett az egyházközség ügyeinek rendezésében, az Gyárfás Elemér szenátor volt. Levelei mély aggodalomról és fájdalomról árulkodnak. Meglátásai „egy igazán csak az egyház magasabb érdekeitől vezérelt hívó embernek a legsúlyosabb aggodalmaktól sugallt javaslatai.”¹⁶² Kétségbevonhatatlan egyháza iránti hűsége és szeretete. Míg Hirschler bizalmi emberei a holland kölcsönből meggazdagodni akartak, addig Gyárfás segítőkész maradt: „Amíg a Jóisten erőt és egészséget ad s kis birtokom és szerény ügyvédi munkám jövedelme lehetővé teszi magam és családom megélhetését, ki akarok tartani amellet, hogy egyházi ügyekben végzett munkámért díjazást senkitől sem fogadok el.”¹⁶³ A Hirschlerhez fűződő harmincéves ismeretséget és barátságot kész volt az egyház oltárán feláldozni, a magasabb egyházi érdekek miatt a személyes szempontokon felülemelkedett. Nem kiiktatni akarta Hirschlert az ügyből, habár látta számtalan meggondolatlan lépését, hanem segíteni és óvni próbálta. Haragvó hangvétellű leveleiben sohasem érezhető a rosszindulat és a rossz szándék, hanem az egyházáért való buzgalom.

160 Ennél a pontnál pirossal ez a megjegyzés áll: „Mennyibe került a 3 Úrnak vasúti jegye?”

161 *Lásd a kolozsvári egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1934. okt. 25-én.* – GYÉL: Num. 1418– 1934; *továbbá a választmány által kiküldött „kilences bizottság” megbeszélésén készült jegyzőkönyv 1934. szept. 21-én.* – GYÉL: Num. sz.n. 1797. d.

162 *Gyárfás Elemér levele Gajdátsy Béla püspöki titkárnak 1934. nov. 7-én.* – GYÉL: Num. sz.n. 1797. d.

163 *Gyárfás Elemér levele Gajdátsy Béla püspöki titkárnak 1934. dec. 6-án.* – GYÉL: Num. sz.n. 1797. d.

Gyárfás Elemér az egyházközség számadásait megvizsgálva „borzalmas, megdöbbentő és siralmas” képet kapott az egyházközség helyzetéről. Ezzel ellentétben, ha a választmány jegyzőkönyveit, Hirschler hivatalos és személyes leveleit olvassuk, az a benyomásunk, hogy nincs is akkora baj, a kölcsön és adóügyek hamarosan megoldást nyernek. Viszont Gyárfást a tényleges valóság nem hagyta nyugodni. Abban a reményben ír a gyulafehérvári főhatóságnak, hogy a megoldás kemény lépéseit válasszák. Ahogy fogalmaz: „a borzalmas és megdöbbentő kép, mely a kolozsvári egyházközség siralmas és valóban felháborító számadásaiból kitükrözik, nem hagy nyugodni. Azért írok, hogy ismét nyomatékosan figyelmebe ajánljam, hogy proximus ardet.¹⁶⁴ Ma még a Püspök Urunk nevében lehet megtenni az intézkedéseket. Ha késünk, félek s alaposan tartok attól, hogy más fog intézkedni, s olyan botrány lesz, mely alapjaiban fogja egyházmegyénket megrázni.”

Gyárfás személyes jellegű levelekben arra kérte Gajdátsy Béla püspöki irodaigazgatót és Zomora Dániel püspökhelyettest, mihamarabb lépjenek kapcsolatba Hirschlerrel, és minden habozás és feltétel nélkül hozzák tudomására, hogy a legokosabb lépés az lesz, ha „lemond a székesegyházi kanonok illetményeit (8000 lej) meghaladó minden anyagi igényéről a szanalás tartamára.” Ugyanakkor bölcs dolog, ha „lemond arról, hogy a szanalás tartama alatt bármi módon befolyást vagy akárcsak ellenőrzést gyakoroljon az egyházközség anyagi ügyeire s ezeket teljesen átengedi a főhatóságnak.”¹⁶⁵ Ha Hirschler hajlandó lenne erre a lépésre, akkor Jelen Gyula főgondnokkal („aki szintén mondjon le az 50 000 lejáról”)¹⁶⁶ egyetértésben szükségesnek lát egy olyan, a főhatóság által kinevezett világi embert, aki teljes hatókörrel és felelősséggel intézné az ügyeket; mellé pedig egy 8-10 tagú, ugyancsak a főhatóság által kinevezett bizottságot. Ha Hirschler nem hajlandó a fentiekből engedni, akkor a püspöki biztos kinevezése a megoldás. Gyárfás Elemér az igazgatótanáccsal egyetértésben a püspöki biztos tisztjére Boros József

164 Már a szomszéd háza ég, nyakunkon a veszedelem.

165 *Gyárfás Elemér levele Gajdátsy Béla püspöki titkárnak 1934. nov. 8-án.* – GYÉL: Num. sz.n. 1797. d.

166 Gajdátsy Béla megjegyzése a Gyárfás Elemér levelén.

székesegyházi kanonok személyét vélte alkalmasnak. Amennyiben pedig Boros nem vállalná e megbízást, akkor egyedül Boga Alajos¹⁶⁷ főtanfelügyelő lenne alkalmas a püspöki biztosi feladat ellátására. A lehetőségek sorában még szerepelt Veres Ernő is, aki Gyárfás szerint nem felelne meg, továbbá a levél címzettjét, magát Gajdátsyt is megemlíti, azzal a megjegyzéssel: „megfelelne, ha a sok rafinált róka félre nem vezetné.”

Gyárfás Elemér riadalma és sötéten látása nem véletlen, és nem feltűnősködésből ered, hanem a tisztánlátásából és egyházhűségéből. Szerinte ha hamar nem cselekszenek, akkor a csapás és a botrány elkerülhetetlen lesz, amely alapjaiban fogja megrázni nemcsak a kolozsvári egyházközséget, hanem az egyházmegyét is. Tényfeltáró levelének záradéka elkötelezett magatartásáról árulkodik: „Nagyon-nagyon kérem, fogadja ezeket az aggódo soraimat ugyanazzal a komolysággal és aggodalommal, mellyel azokat én megírtam.”¹⁶⁸

Ha igazán szembe akarunk nézni a tényállással, és bele akarunk látni a kolozsvári egyházközség siralmas helyzetébe, akkor helyesebb, ha a továbbiakban a részletek tekintetében Gyárfás Elemér véleményezésére hagyatkozunk. Az 1933. évi zárszámadás és az 1934. évi költségvetés, valamint a jegyzőkönyvek áttanulmányozása megdöbbentő képet tár fel. Már 1930-tól kezdődően semmit nem fordítottak sem a tartozások, sem a kamatok törlesztésére. A számadások úgy tüntetik fel a helyzetet, mintha az egyházközségnek nem is lennének tartozásai. Továbbá az egyházközség nem fizette a közköltségeket; a szolgálai teendők ellátása horribilis összegeket emészt fel; a káplánok fizetése túl magas; a misebor tételnél hatalmas összeg szerepel; tőke és kamatok törlesztésénél semmi sincs feltüntetve. Gyárfás szerint az előirányzat kétségbeejtő. A zörgöndök

167 A Gajdátsynak címzett levélben szép jellemzést találunk Boga Alajosról. „Ő székesegyházi kanonok, komoly, jószándékú ember, Hirschlerrel jól van, megbízását nem használná arra, hogy hecceket rendezzen, hanem, hogy megoldja a kérdéseket. Pennája nehézkes, de gazdasági és pénzügyi érzéke kitűnő, világos fejű, s nem hagyja magát pénzkérdésekben becsapni.”

168 *Uott.*

működése és fenntartása katasztrófához vezet. Az adóhátralék ügye a legfontosabb elintézendő tételek közé tartozik.

Gyárfás Elemér véleményezésében reflektál László Endrének, a Transsylvania Bank igazgatójának javaslatára is. László Endre október 1-jén Hirschlernek címzett levelében az egyházközség tartozásainak megoldására a következő elképzelés szerepel: mivel a tartozás egyre több, ezért terepszemlét kellene tartani, hogy melyik az az ingatlan, amelyet áruba lehetne bocsátani. Körmönfont javaslat. Szerinte fel kellene ajánlani az Egyhámségi Főhatóságnak, hogy vásárolja meg a Marianum épületét. Ha a főhatóság hajlandó lenne belemenni a vásárlásba, akkor képviselőjében Mailáth Gusztáv Károly püspök, Gyárfás Elemér, Hirschler József plébános és Jelen Gyula főgondnok azonnal utazzanak Rómába, és ahol egy 3 millió lírás hitelt vehetnek fel. Ebből az összegből megvásárolhatná a főhatóság a Marianumot, a tartozást azonban neki kellene visszaadnia.¹⁶⁹ Gyárfás szerint László Endre javaslata egészében elvetendő. Szerinte az igazgatótanácsra kellene bízni a Marianum, sőt az összes kolozsvári hitvallásos iskola vezetését. Megítélése szerint László Endre át sem gondolta, hogy Róma ekkora összeget – 40-50 millió lejt – nem fog folyósítani egy olyan ingtag országnak, mint Románia, és főleg nem egy olyan egyházközség részére, mely teljességgel képtelen az egyházi közvagyon megfelelő kezelésére. Ami talán megkísérelhető, hogy a Szentszék gyakoroljon befolyást a holland püspöki karon keresztül a hitelezőkre, hogy azok kedvező kamatozási és visszafizetési feltételeket biztosítsanak. Ehhez azonban nagy remények nem fűzhetők. A vagyoni ügyek csak úgy rendezhetők, ha az egy lelkiismeretes és hozzáértő ember kezében összpontosulnak. Gyárfás megfogalmazása szerint a kolozsvári Szent Mihály-plébánián „kritikán aluli rablógazdálkodás” folyt.¹⁷⁰

Hirschler plébános kérésére a főhatóság az egyházközség anyagi ügyeinek intézőjévé a fiatal Krasznay Pál ügyvédet nevezte ki a következő meghagyásokkal: feladata az egyházközség anyagi és

169 *László Endre bizalmas levele Hirschler Józsefnek 1934. okt. 1-jén.* – GYÉL: Num. sz. n. 1797. d.

170 *Gyárfás Elemér véleményezése az egyházközség zárszámadásáról és előirányzatáról 1934. nov. 7-én.* – GYÉL: Num. sz. n. 1797. d.

jogi képvisellete; hatáskörébe tartozik az egyházközségi tisztviselők és alkalmazottak elbocsátása; kiadásoknál 50 ezer lejig egyedül is rendelkezhet, 200 ezer lejig a főgondnokkal egyeztetet. A költségvetés keretein belül 200 ezer lejen felüli és a költségvetés keretein kívüli 500 ezer lejen felüli kiadásokhoz pedig köteles a Főegyházmegyei Hatóság írásbeli engedélyét kérnie.¹⁷¹ Természetesen László Endre nem volt elragadtatva Krasznay kinevezésétől. Gajdátsy Béla irodaigazgatónak írt levelében elfogadja Krasznay ügyvéd személyét, de megjegyzi, hogy Gyalui Sándor talán jobb választás lett volna.¹⁷²

Gyárfás Elemér jól látta, hogy az egyházközség önrendelkezési jogát nem szabad felfüggeszteni, mert ez politikailag problémákat vetne fel, ugyanakkor a mulasztásokért valójában a plébános és a felsőbb vezetőség a hibás, nem pedig a közgyűlés és a választmány. A megoldás tehát a püspöki biztos, akinek vezetése alatt egy kisebb bizottság működne. Krasznay Pál személye számára ismeretlen volt. Aggódott, mert ezekben a súlyos ügyekben nem lehet ötletszerűen dönteni, és megítélése szerint továbbra is olyan emberek kezében van az ügyintézés feladata, akiknek nem érdekük az ügyek tisztázása, sőt ezekért a huzavonákért még pénzt is kapnak. Véleménye kedvezőtlen volt Romulus Fersigan ügynökről és arról a bizonyos dr. Nagy László ügyvéd által felmagasztalt dr. Răchițan Pompei ügyvédről, aki már a Státustól is több ízben olyan ügyekért akart hatalmas tiszteletdíjakat kapni, amelyeket maga Gyárfás pár szóval ingyen elintézett. Semmi jót nem hozhatott az, ha ezek betekintést nyernek az ügyekbe, mert nem a becsületesség és az egyenesség hajtja őket, hanem a pénz. Oktalanságnak tartotta eladni a Gergely Ferenc-féle házat vagy a sétatéri házakat csak azért, hogy a Kolozsvári Takarékpénztár követeléseit rendezzék.

Gyárfás még magát sem tartotta alkalmasnak arra, hogy ezeket a nehéz ügyleteket megoldja. Gajdátsy püspöki irodaigazgatónak őszintén bevallotta, hogy „csak minden egyéb teendőtől felmentett

171 *Ld. Krasznay Pál ügyvéd egyházközségi adminisztrátorrá való kinevezése 1934. nov. 24-én.* – GYÉL: Num. sz. n. 1797. d.

172 *A levél elején ez áll: „Gyárfás válasza engem is meglepett”, emellett látható egy kézzel írt megjegyzés: „Engem nem!” László Endre levele Gajdátsy kamarás úrnak 1934. dec. 8-án.* – GYÉL: Num. 3117-1934.

és egész energiáját e nagy ügynek szentelő ember tudna itt rendet teremteni”.¹⁷³ Mivel nem volt teljes betekintése az egyházközség anyagi ügyeibe, legszívesebben távol tartotta volna magát. Ő, aki tisztességesen próbált intézkedni Bukarestben, azt tapasztalta, hogy az egyházközség vezetősége részéről vele párhuzamosan a hátsó ajtón keresztül próbálnak eredményt elérni – gondolva itt Hirschler plébánosra és az őt orránál fogva vezető háttérszemélyekre.

A gyulafehérvári főhatóság Gyárfás sokszori győzködése nyomán belátta, hogy a kolozsvári plébánia felelős vezetői teljesen alkalmatlanok arra, hogy az évek óta súlyosbodó helyzetet megoldják. Ezért a főhatóság Hirschlernek címzett leiratban határozottan elrendelte, hogy a plébánosi javadalmat az egyházközség anyagi helyzetének rendezésére fordítsák; felfüggesztette az egyházközség önkormányzatát, beleértve a közgyűlést, a képviselőtestületet és a választmányt, kivéve a főgondnokot. Hirschlert felmentette az anyagi dolgok kezelésétől, és mindent az adminisztrátor kezébe helyezte. Az adminisztrátor működését a főhatóságtól tette függővé, helyi ellenőrzője pedig a főgondnok és az egyházközség által kinevezett tanácsadó bizottság lett. A főhatóság mindezt azért látta szükségesnek, mert az anyagi összeomlás már az ajtóban állt, és ezzel együtt elkerülhetetlen lett a Szentszék beavatkozása is.¹⁷⁴

Az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa pár nappal később levélben azt javasolja, hogy ne függeszék fel az egyházközség önkormányzatát. Az anyagi ügyek teljes rendezését se bízzák világi személyre, hanem egyházi férfira, administrator oeconomus-jogkörrel. Ugyanakkor minden pénzügyi és gazdasági ügy az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsának hatáskörébe kerülne. A Gyárfás Elemér aláírásával kelt levél végén két fontos elintézni valóra hívja fel a figyelmet: a zárgondnoktól való szabadulást és a tartozások rendezését.¹⁷⁵

173 Gyárfás Elemér levele Gajdátsy Béla püspöki titkárnak 1934. dec. 6-án. – GYÉL: Num. sz. n. 1797. d.

174 Ld. az egyházmegyei főhatóság levele a kolozsvári Szent Mihály plébániának 1934. dec. 6-án. – GYÉL: Num. 3117-1934.

175 Ld. az Egyházmegyei Igazgatótanács levele Mailáth püspöknek 1934. dec. 12-én. – GYÉL: Num. 2917-1934.

A Székeskáptalan és az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa az erre alkalmas személyt Boga Alajos főtanfelügyelőben, státusi tanügyi referensben látta. A főhatóság levélben közölte ezen szándékát Boga Alajossal. Lépésüket azzal igazolták, hogy Hirschler József plébános jelenleg betegsége miatt nem foglalkozhat az anyagi ügyek rendezésével, ezért az ő kérését teljesítik, amikor ezt a nehéz feladatot rá mint anyagi adminisztrátorra bízák. Nem tévedtek abban, hogy Boga Alajos tapasztalata, ismeretei és munkaereje miatt alkalmas lett volna a feladat elvégzésére.

A főhatóság pontosítja a munkakörét: „Kétségtelen, hogy a legnagyobb eréllyel kell törekednie a visszaélések megszüntetésére; szigorú és következetes tevékenységet kell minden téren bevezetnie; fokoznia kell az egyházközség jövedelmét; az alkalmazottak számát a szükséglethez mértén csökkentenie és minden téren a költségvetés egyensúlyát helyre kell állítania. Szükségét látom továbbá az egyházközség érdekében annak is, hogy az egyházközség iskolái és tanerői is egységes vezetés alá kerüljenek. Ezért ideiglenes jelleggel további intézkedéséig az egyházközség összes iskoláinak és intézeteinek vezetését az egyházmegyei főtanfelügyelőre bízom, megmaradván az egyházközségnek azon kötelezettsége, hogy fenntartásukról a főtanfelügyelő intézkedései szerint gondoskodik.”¹⁷⁶

A főhatóság jogosan érvelt Hirschler betegségével: 1934. december 7-én ugyanis a plébános meggyengült egészségi állapotára hivatkozva hosszabb időre szabadságot igényelt. Arra kérte a püspököt, hogy az anyagi ügyek intézése alól mentse fel addig, amíg egészsége helyreáll, és helyette bízson meg valakit ezzel a feladattal. December 30-án Mailáth püspök teljesítette kérését.¹⁷⁷ Utóbb kiderült, hogy a főesperes-plébános nem élt a biztosított szabadsággal,

176 A főhatóság levele Dr. Boga Alajos székesegyházi kanonok, főtanfelügyelő úrnak 1934. dec. 20-án. – GYÉL: Num. 3435-1934.

177 Vö. Jegyzőkönyv a kolozsvári egyházközség választmányának 1935. április 8-i üléséről, továbbá a választmány által kiküldött „kilences bizottság” megbeszélésén készült jegyzőkönyv 1934. szeptember 21-én. – GYÉL: Num. sz. n. 1797. d.

mert amint 1935. február 2-án kelt levelében írja: „munkabírásomat teljesen visszanyertem, jelentéktelen lábfájdalomtól eltekintve”.¹⁷⁸

Boga Alajos referens 1935. január 8-án kapta kézhez kinevezését. Azonnal kapcsolatba lépett az egyházközség vezetőivel, és a tőlük kapott felvilágosítás, valamint a kézhez kapott költségvetési adatok alapján megpróbált pontos képet alkotni a plébánia anyagi helyzetéről. Meggyőződött „a vezetés szertelenségéről, a dolgok bonyolult kuszáltságáról, azokról a meggondolatlanságig könnyelmű költségekről”, melyek előidézték ezt a kilátástalan anyagi helyzetet. Elmondása szerint Hirschlernek esze ágában sem volt ténykedéseit abbahagyni. Boga észrevételei azt mutatják, hogy Hirschler nem szándékozik abbahagyni az egyházközség anyagi ügyeinek kezelését. A referens meggyőződése, hogy a plébános magatartása hátulról irányított, s ezért inkább ő maga mond le megbízatásáról. „Úgy látom, hogy a nekem adott megbízatás a jelen körülmények között nem elégséges arra, hogy ennek keretein belül eredményes munkát lehessen végezni. Ettől eltekintve azonban Prelátus-Plébános úr nem óhajt a dolgokból kikapcsolódni, sőt reméli, hogy rövidesen megvalósíthatja kibontakozási terveit s legfeljebb csak tanácsot kér, de az ügyeket továbbra is az ő elgondolásai szerint óhajtja vezetni. Meggyőződésem az, hogy igen fontos szempontok, egyházi érdekeink és a hívők vallási érzésének kímélése is megkívánják, hogy ez a nehéz ügy békés úton és az érdekeltek közös megértésével rendeztessék. Minthogy személyi hiúságokkal, évtizedes begyökerezett szokásokkal és rendszerrel megküzdeni nemcsak gyötrelmes, de egyenesen képtelenség, továbbá, minthogy a békés elintézésnek a lehetősége több okból nincs meg, hanem csak erőszakosan, s így botrányok között lehetne a dolgokat új irányba terelni, erre pedig én vállalkozni nem tudok és nem is akarok, mély tisztelettel bejelentem Nagyméltóságodnak, hogy a megbízatást vállalni nem áll módomban.”¹⁷⁹

178 *Hirschler József levele Mailáth püspöknek 1935. febr. 2-án.* – KPL: Num. 176–1935.

179 „...csekélységemet a kolozsvári Szent Mihály egyházközség vagyoni adminisztrátorává kegyeskedett kinevezni, hogy nevezett egyházközség váltságos vagyoni helyzetében az autonómia hivatott szerveinek segítségével igyekezzem az egyensúlyt helyreállítani. E megbízatás alapján, melyet f.

Boga Alajos röviden, de lényeglátóan számol be Gajdátsy Béla irodaigazgatónak Hirschlernél tett látogatásáról. Gyárfáshoz hasonlóan ő is sötéten látja a dolgokat, aggódik az egyházközségben történő események miatt. Őszintén bevallja, hogy a plébánián tett látogatása alkalmával Hirschler fenyegetőzve fogadta, sőt cinikusan arra bízta, hogy vállalja el a gazdasági bizottság elnökségét, és ott majd lehetősége lesz kitűnő tanácsokat osztogatni. Előkerült Pop Augustin neve is, aki Hirschler megbízottjaként járta Bukarestet, és akiről Boga úgy vélekedik, hogy ő róla „a komolyabb embereknek a legrosszabb véleménye van”.¹⁸⁰

Hirschler erről a találkozásról úgy ír Mailáth püspöknek, mintha szívesen venné Boga kinevezését, sőt távol áll tőle minden olyan szándék, mellyel akadályozná a főhatóság intézkedéseit.¹⁸¹

Az újév semmi biztatót nem hozott magával. Sőt, egy 1935. január 17-én keltezett kancelláriai lejegyzés Boga Alajos visszalépését rögzíti, és ezért az egyházmegyei hatóság a döntést egy újabb személy kinevezéséről február 1-jéig elhalasztja. Addig viszont Hirschlernek engedélyezik az egyházközség adminisztrálását azzal a megkötéssel, hogy köteles Bogával konzultálni. Amennyiben Boga február 1. után is fenntartja visszalépését, tovább nem „kísérletezhetnek.” Hirschlernek ultimátumot adnak: ha a fent említett dátumig nem számolja fel a zárgondnokságot, akkor az egyházmegyei hatóság „a reá nehezedő felelősség tudatában a legerélyesebb intézkedéseket

hó 8-án vettem kézhez, érintkezésbe léptem az egyházközség vezetőivel s a tőlük kapott felvilágosítások valamint a kezeimhez jutott egyes adatok és az 1934. évi egyházközségi költségvetésből megkíséréltem képet alkotni magamnak nevezett egyházközség anyagi helyzetéről és közben meggyőződtem a vezetés szertelenségeiről, a dolgok bonyolult kuszáltságáról, azokról a meggondolatlanságig könnyelmű költségekről, melyek az egyházközséget mai nehéz helyzetébe juttatták.” *Dr. Boga Alajos kanonok, főtanfelügyelő levele Mailáth püspökhöz 1935. jan. 16-án.* – GYÉL: Num. 1797-1935.

180 *Dr. Boga Alajos kanonok, főtanfelügyelő kézzel írt levele Gajdátsy Béla kamarás úrnak 1935. jan. 21-én; jan. 25-én; febr. 1-én.* – GYÉL: Num. sz. n. 1797. d.

181 *Ld. Hirschler József plébános levele Mailáth püspöknek 1935. febr. 2-án.* – GYÉL: Num. 176-1935.

foganatosítja”. Hirschler magánténykedéseit tovább nem engedélyezhetik, nem marad más hátra, mint fegyelmi úton való elmozdítása.¹⁸²

Gyárfás örömmel vett tudomást a főhatóság erélyesebb fellépéséről. Meg kell állapítanunk, hogy a főhatósági ügykezelést Zomora Dániel általános helynök és Gajdátsy Béla irodaigazgató veszik kezükbe, a Hirschlert megértő Mailáth püspök súlyos betegsége miatt háttérbe szorul, még abban az évben Budapestre szállítják az Úri utcai kórházba.¹⁸³

Az átmenetinek számító ügykezeléskor még egy súlyos eset adódik. Az egyházközség aktuális vezetősége Romulus Fersigan zárgondnok ellen fordul, és per útján börtönbe akarja záratni. Gyárfás Elemér ezt a lépést egyenesen örületségnek tartja. „Félek, olyan lavinát indítottak meg, mely nemcsak őket temeti el.” Józanon ítéli meg a kialakult helyzetet. Bár bevallása szerint életében egyszer, egy utazás alkalmával találkozott és beszélgetett el Fersigannal, megítélése szerint olyan adatok biztosítékában van, és olyan jogi felkészültséggel rendelkezik, amivel – támadása esetén – még többet ártana az ügyintézésnek: „öt oly ravasz és veszedelmes embernek tartom, hogy a magam román nyelvtudásommal, összeköttetésemmel, jogász felkészültségemmel s parlamenti mandátumomra támaszkodva is csak végszükség esetén akasztanék vele tengelyt. Ezért ajánlottam Bogának is, hogy véres áldozatok árán is igyekezzék őt simán likvidálni. Örületség volt zárgondnokot kérni; örületség volt, hogy mikor látták Fersigan agresszivitását a Kolozsvári Takarékpénztár ellen, meztelenen vetköztették le előtte az egyházközség legkényesebb ügyeit, szívességeket kértek és fogadtak el tőle, amint ezzel ő nekem dicsekedett is, de legnagyobb örületség ebbe a veszedelmes emberbe így belekötni; hisz a legjámborabb ember is megvadulna, ha azt látja, hogy börtönbe akarják juttatni.”¹⁸⁴

A február elsejére kitűzött határidőig Hirschler nem tudta felszámolni a zárgondnokságot. Rajta kívülálló erőkre hivatkozott,

182 *Gajdátsy Béla jegyzetei 1935. jan. 17-én.* – GYÉL: Num. 3435–1935.

183 BÍRÓ Vencel: *i. m.* 253–258.

184 *Gyárfás Elemér kézzel írt levele Zomora Dániel püspökhelyettesnek 1935. jan. 20-án.* – GYÉL: Num. sz. n. 1797. d.

amelyek akadályozták őt az ügy előmozdításában. Magára nézve megalázónak találta a határidő kitűzését. Abból azt olvasta ki, hogy egyik napról a másikra halogathatja az ügyeket, ami persze igaz is. A halogatáson túl tesz még egy meggondolatlan lépést az ügyek megoldásában: „végső, egyéni útra léptem”.¹⁸⁵ Hirschler eddigi egyéni akciói egyszer sem vezettek megoldásra, így ebben az esetben sem. Személyes és barátságos megbeszélésre magához kérte Romulus Fersigan zárgondnokot, aki „becsületszavát adta, kézfogással”, hogy január 1-jére megszünteti a zárgondnokságot. A ravasz Fersigan felbátorítva érezte magát. Nem engedte el addig áldozatát, amíg saját zsebét még volt miből tömni. Hirschler még mindig reménykedett az ügy megoldásában. Gyárfás Elemér szenátor és Willer József képviselő éppen „Hirschler képzelt reményeiért” nem tudtak segíteni, és ezért nem vállalták az egyházközség ügyeinek közvetlen képviselőtét, mert „valaki mindig a hátsó ajtón járva már intézkedni próbál”. Ezen fontoskodók közé tartozik Pop Augustin is, aki január 30-án kelt levelében¹⁸⁶ Hirschler plébánosnak olyan embereket említ, akik jó barátok, de a végén mindenért pénzt kérnek. Íme, egy példa a sok közül, hogy Hirschler prelátnak túl sok pénzéhes és kiszámíthatatlan szakembert engedett betekinteni az egyházközség belső ügyeibe, akik a megoldás helyett a kölcsönöket és az adóbüntetések tovább növelték.

Az egyházközség anyagi helyzete annyira megromlott, hogy halaszthatatlanná vált újabb intézkedések életbeléptetése. A nagy adósságot maguk előtt görgető eddigi manőverek csak súlyosbították a helyzetet. Hirschler József plébános utolsó sikertelen próbálkozása az egyházközség anyagi javainak rendbehozatalára a Direktórium felállítása volt. László Endre főgondnok 1935 márciusára készítette el a kilenc tagból álló ügynevezett Direktórium szabályzatának és működésének tervezetét. A vezéregyéniségek nagy ígéretekkel kecsegtettek, mások viszont már a létrejöttékor kételkedtek: vajon

185 *Hirschler József plébános levele Mailáth püspöknek 1935. febr. 2-án.* – GYÉL: Num. 176–1935.

186 *Pop Augustin levelének másolata, igazgató úrnak címezve 1935. jan. 30-án.* – GYÉL: Num. sz. n. 1797. d.

a Direktórium ténykedése meghozza-e a várt eredményt, a súlyos anyagi helyzet megoldását. Az elkövetkezőkben ezt a kérdést próbálom meg körüljárni.

A tervezet szerint a Direktórium a plébániai javadalmak anyagi ügyeiben volt köteles rendet teremteni, megvizsgálni a zárszámadást, dönteni az alkalmazottak felett, felelőssé tenni azokat, akiket mulasztás terhel az egyházközség anyagi helyzetéért, megállapítani a plébános jövedelmét, leegyszerűsíteni az egyházközség adminisztrációját és mentesíteni a plébánost az anyagi ügyek intézése alól, hogy ő csak kifejezetten pasztorációs munkát végezzen. A Direktóriumot pedig a plébános javaslatára a főhatóság nevezte ki. A főhatósághoz küldött okmánytervezetre Hirschler ráírta, hogy „a tervezetet helyesnek tartom és a magam részéről, reám vonatkozólag is kötelezőnek elfogadom.” Gyárfás szenátor is elfogadhatónak tartotta a Direktóriumot.¹⁸⁷

A Direktórium működése dr. Romulus Fersigan zárgondnoksága idején

Mailáth G. Károly püspök 1935. március 17-én kelt bizalmas levelében ismét aggodalmát fejezte ki Hirschler József főesperes-plébánosnak „az egyházközség vagyoni ügyeinek állapota és intézése felől”. Emlekeztette a prelátust, hogy a múlt év december 27-én személyesen is félreérthetetlenül kijelentette kívánságát, hogy a főesperes-plébános vonuljon vissza az anyagi ügyek intézésétől, és egy, a püspök által kinevezett vagyongazdálkodónak adja át az összes anyagi ügyek intézését, mivel „jó igyekezeteit nem mindenben kísérte siker”. Mailáth püspök nyomatékosan három fontos dolgot kért: 1.) az egyházközség ideiglenes Direktórium kiküldésére vonatkozó rendeletét haladéktalanul végrehajtani; 2.) a rendelkezést illetően kerülni a kedvezőtlen megvilágítást, akár nyilvánosan, akár magánbeszélgetésekben; 3.)

¹⁸⁷ *A Direktórium tervezete, Hirschler és Gajdátsy kézzel írott megjegyzéseivel 1935. márc. 6-án.* – GYÉL: Num. 714–1935.

a rendelkezések pontos végrehajtását és szándékának megfelelő értelmezését.¹⁸⁸

Mailáth a magánlevél mellett ugyanazon keltezéssel (márc. 17.) hivatalos püspöki leiratot is küldött, amelyet április 8-án, az egyházközség választmányának rendkívüli ülésén olvastak fel. Ekkor a választmányi tagok előtt is nyilvánvaló lett, hogy Boga Alajos a megbízást nem fogadta el.

Mivel az egyházközség vagyoni helyzetét illetően a helyzet változatlan volt, Mailáth püspök úgy döntött, hogy a vagyoni ügyek egységes és szakszerű vezetésére van szükség. A tanácsadók javaslatára, meghagyva az egyházközség önkormányzatát, „a plébános előterjesztése szerint az Egyházközség tapasztalt és nehéz anyagi kérdésekben is járatos világi férfiaknak önzetlen segítségét rendkívüli módon”¹⁸⁹ óhajtotta igénybe venni. A vagyoni ügyek kezelését a Direktóriumra bízta a szabályzatban meghatározott hatáskörrel. A Direktórium tagjai: elnöke: dr. Jelen Gyula főgondnok; alelnöke a tagok közül a Direktórium által abszolút szótöbbséggel választandó. Tagjai: dr. Ehrlich István ügyvéd, dr. Bartha Ignác ügyvéd, dr. Péterffy Jenő ügyvéd, Gyalui Sándor közigazdász, Petrovay Tibor közigazdász, Xántus János tanár, László Endre bankvezérigazgató, Török Árpád iparos. Az Egyházközség anyagi ügyeinek előadója: dr. Krasznay Pál ügyvéd.¹⁹⁰

Az ideiglenes egyházközségi Direktórium Szabályzata¹⁹¹ megszabja, hogy a tagok megbízatása „tiszteletbeli és teljesen díjtalan;” az alakuló ülésen a plébános előtt esküt kell tenniük a megadott szöveg szerint.¹⁹² A tagokat és mindazokat, akik részt vesznek az

188 *Mailáth püspök bizalmas levele Hirschler plébánoshoz 1935. márc. 17-én.* – KPL: Num.174–1935.

189 *A kolozsvári Szent Mihály plébánia egyháztanácsának jegyzőkönyve 1935. ápr. 8-án.* – KPL: 6. d. 290h.

190 *Ld. a kolozsvári Szent Mihály plébánia egyháztanácsának jegyzőkönyve 1935. ápr. 8-án.* – KPL: 6. d. 290h.

191 A Direktórium szabályzatát lásd a *Függelék* – 4. alatt.

192 „Én... esküszöm, hogy az Egyházközségnek javait és jogait tehetségem szerint védelmezem a reám bízott vagy bízandó javakat lelkiismeretesen kezelem és szorgosan megőrzőm; minden eljárásomban személyválogatás nélkül, magam érdekeit nem keresve az igazságot és egyházközségem

üléseken, titoktartás kötelezi; hatáskörük az egyházközség ingó és ingatlan javainak kezelésére vonatkozik; mindenben az egyházmegyei hatóság rendeletei és utasításai szerint járnak el. A Direktórium határozatait 48 órán belül az egyházmegyei hatóság elé terjesztik; haladéktalanul munkaprogramot állít fel, és ha szükséges bizottságokra tagolódik; minden ülésen joga van megjelenni a plébánosnak vagy az egyházmegyei hatóság megbízottjának. Hivatalos felterjesztéseit és levelezéseit a plébánia hivatal útján intézi.¹⁹³

A Direktórium 1935. március 20-án tartotta alakuló gyűlését, amikor a tagok letették az esküt. A Direktórium tagjai nyomatékosan, egyhangúlag és határozottan megegyeztek, hogy „az eskü értelmében minden hivatalos titkot megőriznek”, és „a legszigorúbb titoktartás mellett semmiféle kérdésben sem nyilatkozhatnak személyesen”¹⁹⁴ az ülésen tárgyalt kérdésekről. Ezt azért is tartom fontosnak kihangsúlyozni, mert a későbbiekben éppen a titoktartás körül adódtak problémák. A jegyző dr. Péterffy Jenő ügyvéd volt. A Direktórium irattárát a plébánia tanácstermében helyezték el, ahol egyébként a gyűléseket is tartották heti három alkalommal: kedden, csütörtökön és pénteken.

Az alábbiakban a Direktórium működését részletezem az üléseken készült jegyzőkönyvek alapján.

Az adóügyek rendezésére több ügyvéd is jelentkezett, köztük dr. Răchișan Pompei, akinek a nevével már korábban is találkoztunk. Ő is a haszon reményében tett ajánlatokat, melyeket az egyházközség bizonyos kiegészítésekkel elfogadott, és szerződést kötött vele. Korábban az adóügyek intézésével dr. János Gáspár ügyvéd volt megbízva, aki ekkor is magánál őrzött több, adóügyekre vonatkozó okmányt. Az egyházközség adóügyeire vonatkozó iratokra azért is szükség volt, hogy a köztartozások végösszege megállapítható

javát tartom szem előtt és hogy a hivatali titkot megőrzöm. Esküszöm továbbá, hogy nem vagyok tagja az Anyaszentegyháztól tiltott semmiféle társaságnak, sem a jövőben ilyenek tagja nem leszek. Isten engem úgy segítsen és Istennek ezen szent evangéliuma, melyet kezemmel érintek.”
Az eskü szövege – GYÉL: Num. 714–1935.

193 *Ld. a kolozsvári Szent Mihály plébánia egyháztanácsának jegyzőkönyve 1935. ápr. 8-án.* – KPL: 6. d. 290h.

194 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. márc. 20-án.* – GYÉL: Num. 714–1935.

legyen. A zárgondnokság alá helyezett plébánia szeretett volna mielőbb megszabadulni ettől a tehertől, azonban a dr. Romulus Fersigan zárgondnok kinevezésére vonatkozó okmányok hiányoztak, ezek nélkül sem elszámoltatni, sem elmozdítani nem lehetett.

A László Endre ügyvéd által összeállított direktóriumi munkaprogram mindenki részéről elfogadást nyer.¹⁹⁵ A munkaprogram 10 pontja röviden a következőket tartalmazza:

- sürgős folyó ügyek; köztartozások, hátralékok és adók, ingatlanterhek, tőketartozások, hitelezők névsora, követelések;
- az alapok és a plébániai javadalmak személyi és dologi terheinek összeírása;
- az 1935-ös évben várható jövedelmek;
- a jövő évi költségvetés megállapítása a terhek figyelembevételével;
- tisztviselők, alkalmazottak, tanárok, tanítók jogviszonyainak megállapítása;
- végkielégítések, nyugdíjaztatások, elbocsátások;
- annak a megállapítása, hogy az egyházközség jelenlegi anyagi helyzete miatt valamelyik tisztviselőt vagy alkalmazottat terhel-e vétkes mulasztás;
- annak a megvizsgálása, hogy valamelyik tisztviselő vagy alkalmazott élvezett-e jogtalan előnyöket;
- ki milyen összegekkel tartozik az egyházközségnek;
- az 1936-os évre megállapítani a tanárok, tanítók, tisztviselők és alkalmazottak járandóságait.¹⁹⁶

Răchitan Pompei március 29-i jelentéséből fény derül arra, hogy az Egyházközségnek 2 700 000 lej adótartozása van. Ha ezt a nagy összeget az egyházközség bonokban¹⁹⁷ szeretné törleszteni, akkor ezt megteheti március 31-ig. Tehát mindössze két nap áll az egyházközség rendelkezésére, hogy ezt a nagy adótartozást kifizesse a Pénzügyminisztériumnak. Ezért „egy nagyobb összegű kölcsönre

195 *Ld. a Direktórium jegyzőkönyvei 1935. márc. 21, 23, 25, 28-án.* – GYÉL: Num. 714–935.

196 *A Direktóriumi jegyzőkönyv kiegészítő részét képező munkaprogram 1935. márc. 28-án.* – GYÉL: Num. 714–1935.

197 Rövid lejáratú kötelezvény.

van szükség,” éspedig 1700 000 lejre. A Direktórium a felmerülő helyzetben kénytelen volt az Egyházmegyei Tanács és a püspökség segítségét kérni.¹⁹⁸

Egyébként az április 1-jén tartott gyűlés jegyzőkönyvéből és dr. Krasznay Pál kimutatásából kiderül, hogy az egyházközség összes jelenleg fennálló adótartozása 7701428 lej, és Romulus Fersigan zárgondnok összesen 5383101 lejt „inkasszált” be. A kérdés csak az, hogy ebből a nagy összegből Fersigan mennyit fizetett be az adóhivatalhoz. Az intézendő ügyek nagy száma miatt nagyon lassan a Direktórium munkája halad. A befolyó házbérek zárlat alatt vannak, és az összegek Fersigan zsebébe folynak be, aki elvileg ezekből a pénzekből kellene az adótartozást rendezze.¹⁹⁹

Közben a hírlapok is ráharaptak a Szent Mihály-egyházközség anyagi problémáira. Az *Erdélyi Lapok*ban 1935. március 23-án megjelenő cikk Fersigan Romulus zárgondnoki tisztsége alóli felfüggesztését híresztelte.²⁰⁰ A lap állítása szerint visszaélése miatt, mivel az egyházközség bevételét képező házbérekkel úgy rendelkezett, mint sajátjával, Petrescu pénzügyi vezérigazgató megvonta tőle a megbízást. A tudósító szerint Fersigan „elvesztette a fejét”, és levelet intézett a bérlőkhöz, megrágalmazva Hirschler plébánost azzal, hogy az egyházközség súlyos vagyoni helyzetének ő az oka, és hogy összejátszott a pénzügyi felügyelővel annak érdekében, hogy őt eltávolítsa, pedig rendet teremtett volna a gazdasági ügyekben. Továbbá Petrescu vezérigazgató őt nem függesztheti fel, mert kinevezését nem tőle kapta. Az *Erdélyi Lapok* tudósítója közli Fersigan „lelépési díját” (1800 000 lej) is. Különös, hogy ugyanebben a lapszámban nyilatkozik Hirschler József plébános az őt és az egyházközséget ért vádak ellen.²⁰¹ A *Brassói Lapok* is felkapták a kolozsvári híreket. Itt Fersigan kijelentette, hogy őt Petrescu nem mozdította el zárgondnoki

198 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. márc. 29-én.* – GYÉL: Num. 714-1935.

199 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. ápr. 1-jén.* – GYÉL: Num. 714-1935.

200 Az újságcikkben Petrescu pénzügyi vezérigazgató meg is indokolja eljárását: „mikor tudomást szereztem vagyongondnoki tevékenységéről, megállapításaimról jelentést tettem a pénzügyminiszternek. Érdemben kijelenthetem, hogy Fersigan hivatalosan csak adóbeszedő volt.” – *Erdélyi Lapok*, 1935. márc. 23, IV. évf., 68. sz., 4.

201 Ld. *Erdélyi Lapok*, 1935. március 23, IV. évf., 68. sz., 4.

tisztségéből. Továbbá cáfolta azokat a híreket, hogy ő Hirschler ellen röpiratot bocsátott volna ki, vagy esetleg lelépési összeget kért volna az egyházközségtől. „A közlemény állításával ellentétben ma is zárgondnok vagyok” – jelentette ki a *Brassói Lapok*nak.²⁰²

A hírlapok csak a problémákra világítottak rá, és nem a teljes valóságot tudósították, inkább a Szent Mihály-egyházközség kölcsönök alatt egyre súlyosbodó helyzetére fordították az erdélyi emberek figyelmét. Azt a következtetést is meg merem kockáztatni, hogy a katolikus napilapban (*Erdélyi Lapok*) megjelent két cikk Hirschler József plébános kívánságát és öngazolását szolgálták, és a baloldali irányultságú *Brassói Lapok* Fersigan zárgondnok válaszát tartalmazzák. A súlyos ügy megoldására egyik napilap sem tért vissza.

László Endre bankigazgató a munka gyümölcsözőbb végzése érdekében szükségesnek látta a Direktóriumon belül két albizottság – egy jogi és egy gazdasági (pénzügyi) – létrehozását.²⁰³

Az egyházközség „legsúlyosabb terhe, a közadók és ezek rendezése”. Az ügyek átvizsgálására négy embert kértek fel a Direktórium tagjai közül: dr. Bartha Ignácot a visszatérítendő adók ügyével, dr. Ehrlich Istvánt a házadók és adóbírság ügyével, dr. Krasznay Pált a tőkekamattal ügyével, a folyóadó és a zárgondnokság ügyét pedig dr. Péterffy Jenőre bízták. Ezen kívül Péterffynek el kellett járnia a dr. János Gáspár ügyvédtől átveendő iratok ügyében, valamint az Egyházmegegyei Tanácstól felveendő kölcsön ügyében.²⁰⁴

„Az adózárlat miatt az Egyházközség pénztára üres. A húsvéti ünnepek közeledtével az alkalmazottak és tisztviselők fizetését ki kell egyenlíteni, ezért az egyházközség tulajdonát képező 300.000 lej névértékű agrár-kisajátítási papírokat elzálogosítják, hogy e célból a Transsylvania Bankból 80.000 lejes kölcsönt tudjanak felvenni.” A jegyzőkönyvben felfedezhető egy jelentéktelennek tűnő megjegyzés, ami véleményem szerint a későbbiekben fontos lesz: „a kölcsön szerződést ez esetben is a plébános úr és az elnök írják alá”.²⁰⁵

202 *Brassói Lapok*, 1935. március 24.

203 László Endre levele a Direktóriumhoz, 1935. április 1-jén. – GYÉL: Num. 714-1935.

204 A Direktórium jegyzőkönyve 1935. ápr. 11-én. – GYÉL: Num. 714-1935.

205 A Direktórium jegyzőkönyve 1935. ápr. 18-án. – GYÉL: Num. 714-1935.

Dr. Péterffy Jenő április 25-én a Direktórium elnökségéhez címzett levelében viszonylag megnyugtató helyzetjelentést tett. Habár az egyházközség zárlat alóli feloldása rá volt bízva, ebben az ügyben még mindig nem sikerült lépéseket tennie. Ennek a sikertelenségnek okát abban látta, hogy „noha több mint 1 és ½ éve van az Egyházközség nyakán a zárgondnokság és idegen kézbe folynak be az Egyházközség bevételei, illetve házbérfelvételei, amely idegen kéz ellenőrzés és elszámoltatás nélkül gazdálkodik e több milliós vagyonban, semmiféle kimutatás nem volt található az Egyházközségnél a zárgondnok által inkasszált és az adóhivatalhoz befizetett vagy be nem fizetett házbérekéről.”²⁰⁶ Péterffy pontos kimutatást szorgalmaz a Fersigan zárgondnoktól 1933. október 23. óta beszedett bérekről. A jelenlegi adóhelyzetről ő maga készített egy kimutatást a további eljárások érdekében. A kimutatás a következő: „Az Egyházközségre kiróttak 1928. óta 1935. április 1-ig házadóban összesen 10 418 642 lejt. Illeték egyenérték adóban 2 080 654 lejt, összesen 12 699 296 lejt. Az Egyházközség befizetett 1934. április 6-ig egyenes adóban 6.135.096 lejt, illetve egyenértékadóban 554 832 lejt, további befizetés 1935. április 15-ig 325 899 lejt. Dr Fersigan inkasszált 3 880 447. lejt, a kirótt adóból elengedtek 3 284 479. lejt, tehát összesen az Egyházközség javára írható 14 180 753. lejt. A javunkra álló összeg tehát 1 489 457. lejt. Ez összeg jóval felette van az esetleges kamat és más zárgondnoki illeték teheren is, úgy hogy amennyiben ez adatok a mostan összeállítandó kimutatás szerint helyesnek bizonyulnak, az Egyházközségnek kivéve a folyó évi adókat, nincs adó tartozása.”²⁰⁷

„[A] helyzet tisztázása és az ügyek békés mederbe való terelése végett” tárgyalásokba kezdenek a zárgondnokkal és az újonnan kinevezett Pop Ionica pénzügyigazgatóval.²⁰⁸

László Endre direktórium tag, akit „méltatlan, durva és célzatos támadás” ér a Friss Újság részéről, hosszabb beadványban mutat rá az egyházközség jelenlegi helyzetére, és ismertet egy szanálási

206 Dr. Péterffy Jenő levele a Direktóriumhoz 1935. ápr. 25-én. – GYÉL: Num. 714-1935.

207 Dr. Péterffy Jenő levele a Direktóriumhoz 1935. ápr. 25-én. – GYÉL: Num. 714-1935.

208 A Direktórium jegyzőkönyve 1935. máj. 3-án. – GYÉL: Num. 714-1935.

tervet, amellyel az egyházközséget „adósságaitól mentesíteni lehetne.”²⁰⁹ A László Endre által készített szanálási javaslat, melyet a Direktórium május 16-án – Hirschler jelentlésében – tárgyal meg részletesen, elfogadást nyer. A dokumentum szerint a Marianum és a hozzátartozó épületek eladása rendezné az egyházközség jelenlegi nehéz anyagi helyzetét. Hirschler csak azzal a kikötéssel fogadja el a határozatot, hogy az épület eredeti rendeltetése megmaradjon továbbra is, és mint leánynevelő intézet működjön. Az elkészített memorandum aláírását, melyet a püspökségre fognak felterjeszteni, a következő ülésre halasztják.²¹⁰

László Endre május 21-re elkészíti a püspöki főhatósághoz beterjesztendő memorandumot, és ennek szövegét az ugyanezen a napon tartott rendes ülésen be is mutatja. A bemutatás után azonnali aláírást és felterjesztést javasol. Viszont érdekes fordulat következik: Jelen Gyula, a direktórium elnöke kijelenti, hogy addig nem írja alá az előkészített memorandumot, amíg annak teljes szövegét nem vizsgálja át. László Endre viszont hajthatatlan, azonnali aláírást sürget, és kijelenti, hogy a késleltetésből erkölcsi és anyagi károk keletkezhetnek, amiért ő nem vállal felelősséget. A vita annyira elfajul, hogy először Jelen Gyula hagyja el a gyűléstermet, mivel úgy érzi, hogy képtelen tovább elnökölni. Jelen Gyula távozása után László Endre is elhagyja a termet.²¹¹

A május 21-én készült jegyzőkönyv kiegészítéseképpen találunk egy csatolmányt, melyben László Endre mintegy tisztázza a vitás helyzetet. Szerinte a jegyzőkönyv nem adja vissza hitelesen a tényeket, és csak ezzel a kiegészítéssel hajlandó aláírni azt. „Én Jelen Gyulát egyéni személyében nem támadtam, az ő személyével szemben a legnagyobb becsüléssel és tisztelettel vagyok, hanem kizárólag főgondnoki minőségében egyházközségi működését bíráltam, mert véleményem szerint, mint az a tényekből megállapítható, negatív volt és nem szeretném, hogy elnöki magatartása miatt a Direktórium

209 A Direktórium jegyzőkönyve 1935. máj. 9-én. – GYÉL: Num. 714-1935.

210 A Direktórium jegyzőkönyve 1935. máj. 16-án. – GYÉL: Num. 714-1935.

211 Vö. A Direktórium jegyzőkönyve 1935. máj. 21-én. – GYÉL: Num. 714-1935.

működése is hasonlóan negatív legyen.”²¹² A memorandumot a tagok aláírták, viszont László Endre lemondott a direktóriumi tagságáról.

Váradai Albert gondnok előrehaladott kora és más problémák miatt nem tudja már ellátni feladatait, ezért egy új adminisztrátorra van szükség, mert Péterffy szerint „így az Egyházközség anyagi ügyeinek egységes és sikeres vezetésében bízni nem lehet”. A jövedelem növelése érdekében szükséges a hívek pontos nyilvántartásának elkészítése és az egyházadó meghatározása. Erre a munkára a Direktórium Hirschler prelátus által egy új káplánt kér a főhatóságtól.²¹³ A prelátus május 17-én levélben kéri Mailáth püspöktől erre a feladatra Bálint Józsefet,²¹⁴ az akkori segédlelkészt. A prelátus szerint Bálint József jól ismeri a kolozsvári viszonyokat, a feladatra a legalkalmasabb, és szívesen vállalná újabb megbízását, továbbra is besegítené a plébániai munkákba, és vezetné a legényegyletet.²¹⁵

Május 21-én keltezett levelében Péterffy Jenő újabb kimutatást készít az egyházközség adóhelyzetéről, a holland kölcsön óta összeírva a megterheléseket, mely szerint 1928-tól 1935. április 1-jéig az egyházközségre kirótt adó 10 418 642 lej, az illetékegyenérték-adó 2 080 654 lej. Ez összesen 12 499 296 lejt tesz ki. Az egyházközség befizetett 4 830 378 lejt. Jelzálogteher-mentesség miatt töröltek 3 776 667 lejt. Dr. Fersigan és az egyházközség hívei útján befizettek 3 542 031 lejt, összesen 12 147 066 lejt. Tehát 1935. április 1-jén csak 352 230 lej tartozás áll fenn. A 3 776 667 lejes jelzálogteherrel az egyházközséget joggalanul terhelik.²¹⁶

A május 28-án megtartott rendes ülésen előkerül a javadalmazás kérdése is. Dr. Bartha Ignác alelnök javasolja, hogy Péterffy Jenő „a jelenleg érvényben lévő ügyvédi tarifális díjnak 25%-át, mint

212 *László Endre csatolmánya a Direktórium 1935. máj. 21-én készült jegyzőkönyvéhez.* – GYÉL: Num. 714–1935.

213 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. máj. 14-én.* – GYÉL: Num. 714–1935.

214 *Bálint József, dr. (1901–1988) kolozsvári s. lelkész, majd az Erdélyi Katolikus Népszövetség igazgatója.* – FERENCZI Sándor: i. m. 166.

215 *Hirschler József főesperes-plébános levele Mailáth püspöknek 1935. máj. 17-én.* – KPL: Num. 26–1935.

216 *Péterffy Jenő levele a Direktóriumhoz 1935. máj. 21-én.* – GYÉL: Num. 714–1935.

honoráriumot fogadja el”.²¹⁷ Péterffy, mivel a rábízott ügyek – nevezetesen a Fersigan-ügy és a Klumák-féle per – a legfontosabbak az egyházközségre nézve, elfogadja az indítványt, viszont a direktórium néhány tagja ezt kifogásolja. A kialakult vita miatt a döntést május 30-ra halasztják, amely ülésen Péterffy nem jelenik meg, sőt a dr. Fersigan- és Klumák-féle perek ügyiratait is visszaküldi egy levél kíséretében. A levél sértődöttségről, meg nem értettségről, a direktórium tagjainak hálátlanságáról és az egyházközség iránti „aggódásról” árulkodik. A gyűlésről való távollétét azzal indokolja, hogy a direktórium személyes jelenlététől nem feszélyezve, tárgyilagosan tárgyalhassa meg a tiszteletdíj kérdését. Az ügyiratok visszaadásával jelezni kívánja, hogy a képviselőt tovább nem vállalhatja, és elhárítja magától a felelősséget, ha a nem megfelelő képviselő miatt az egyházközséget kár érné. Ezután csak annyit fog tenni, mint a direktórium bármelyik tagja. „Minden személyi kérdés csak másodrangú lehet a direktórium előtt és elsősorban csak arra kell tekintettel lennie, hogy e nagy anyagi és erkölcsi fertőből valahogy kiemeljük az egyházközség szekerét, és hogy a romok eltakarítása után építeni tudjunk.”²¹⁸

Péterffy ügyvéd a direktóriumhoz intézett levelében fényt derít Fersigan zárgondnok olyan ravaszkodásaira, amelyről ezidáig nem volt tudomásuk. Érdeemesnek tartom a levél erre vonatkozó részletét szó szerint idézni. Az ügyvédek, akik a fent említett ügyekben eljárnak „kérjenek felvilágosítást Dr. Fersigan Romulus ügyvédtől arról a 177.000 lej fizetési utalványról, melyet az Egyházközségtől felvett, és állítólag a Dr. János Gáspár és a Dr. Krasznay Pál jelenlétében egy köztisztviselőnek átadott és ezzel az illető köztisztviselőt megvesztegette. Ezenkívül újból 15.000 lejt fordított e célra a Butas alezredes házbér különbözete címén felvett összegből. Megkérdezendő nyíltan Dr. Fersigan Romulus, hogy 1933. november 7-én milyen bonokat vásárolt az Egyházközségtől 200.000 lej értékben, illetve 200.000 lej névértékű bont 70.000 lejért és hova fordította a különbözeti 130.000 lej összeget. Mivel e tételek nem szerepelnek a Dr. Fersigan Romulus

217 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. máj. 28-án.* – GYÉL: Num. 714-1935.

218 *Péterffy Jenő levele a Direktóriumhoz 1935. máj. 30-án.* – GYÉL: Num. 714-1935.

elszámolásában, sem pedig a Gazdasági hivatal által elkészített kimutatásban, szükségesnek tartottam, hogy ezt megemlítsem.”²¹⁹

A Direktórium Péterffy Jenő lemondásakor az általa visszadobott ügyek továbbvitelére dr. Nagy László ügyvédet és dr. Krasznay Pál javadalmi ügyvédet bízta meg. Működési szabályzatuk értelmében leszögezik, hogy tiszteletdíjat munkájukért nem igényelhetnek, mert direktórium tagok, még ha ügyvédként végeznek is szolgálatot.²²⁰

A június 4-én tartott ülés jegyzőkönyvében feltűnik Zombory László prelátus neve, aki Xántus Jánossal magánbeszélgetést folytatott és jelezte, hogy „hajlandó volna önzetlenül az egyházközség segítségére sietni és az ügyet kedvezően elintéztetni”.²²¹ A Direktórium június 7-én már meg is bízta Xántus Jánost, hogy az adóügyek tisztázása érdekében mihamarabb utazzék Bukarestbe, és vegye fel a kapcsolatot a segítségét felajánló Zombory prelátussal.

Közben újabb botrány tör ki a gazdasági tanácsban. Sáska Kálmán segédosztályvezető, aki a lakbérleti szerződések illetve kezelését végezte, ideiglenesen a pénztárt is kezelte – egyedül ő nyitotta és zárta –, körülbelül 25 000 lejhez jutott hozzá. Május hónapban az egyik egyházi adóbeszedő 15 000 lejt sikkasztott. Ehrlich István fegyelmi biztosként végzett vizsgálata után jelentést tesz a Direktóriumnak, és ebben többek között kifejti, hogy egyelőre bűnvádi eljárást nem indítanak, mivel „egy újabb botrány kipattanása csak fokozhatja azt a rossz véleményt, amely híveink és a közönség körében terjed az egyházközségi pénzkezelés tekintetében.”²²² Továbbá vétkes mulasztással vádolható Krasznay Pál, Váradi Albert gondnok, Csíky Emánuel, Adorján Ödön és dr. Mustárdi Miklós, akik távol tartják magukat az egész ügytől. Sajnos a felelősséget egyikük sem vállalja a mulasztásokért, amelyek már hónapok óta jellemzik a gazdasági tanács működését. Fontos megjegyezni, hogy miközben az

219 Péterffy Jenő levele a Direktóriumhoz 1935. máj. 30-án. – GYÉL: Num. 714-1935.

220 A Direktórium jegyzőkönyve 1935. máj. 30-án. – GYÉL: Num. 714-1935.

221 A Direktórium jegyzőkönyve 1935. jún. 4-én. – GYÉL: Num. 714-1935.

222 Ehrlich István jelentése a Direktóriumnak a Sáska Kálmán féle sikkasztási ügyben 1935. jún. 5-én. – GYÉL: Num. 714-1935.

egyházközség ilyen nehéz anyagi gondokkal küzdött, a megelőző egy év alatt nem volt pénztári ellenőrző vizsgálat.

A Szent Mihály-egyházközség adóssága a kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank felé közben a korábbi 6 millióról 18 millióra dagadt, mivel az egyházközség nem fizette sem a tőkét, sem a kamatot. Xántus János tárgyalásokat folytatott a bank vezetésével, akik az eddigi megértő állásponttól tudni sem akartak, és készültek az ügyet peres útra terelni. Dr. Gyalui Sándor összeköttetései révén ezt megakadályozta újabb egyezkedések fejében. Ugyanis a Hitelbank az egyházközség Főtér 21. szám alatt lévő épületét árverezés útján szerette volna megkaparintani, és mindenképpen az árverezési pénzből kívánta követeléseit kielégíteni. Feltételnek szabták meg, hogy amennyiben két hét alatt az épületet eladni nem sikerül, kénytelenek lesznek a pert beindítani. Ellentmondásos a banki ajánlat: perelne is, és ugyanakkor szívesen segítene betétkönyvek vásárlásában – vagyis adna is, de el is venne. Eljárásuk furcsasága abban rejlik, hogy szívesen megvásárolnák az épületet. Arra a kérdésre, hogy miért ebben a nehéz időszakban akarják beindítani a pert, a direktórium intézők részéről a válasz: „ez nemcsak a banknak, hanem az egyházközségnek is érdeke”.²²³ Minden jel szerint a Direktórium irányából személyes érdekeket gyaníthatunk az ügyben.

A püspöki főhatóságot képviselőként a június 13-i direktórium rendes ülésén Gajdátsy Béla irodaigazgató vett részt. A direktórium teljes létszámban jelen volt, még a három héttel azelőtt a tagságáról lemondott László Endre is. Gajdátsy Béla nem kívánt véleményt formálni, inkább protokolláris tisztelgéssel köszöntötte a Direktóriumot: „örömmel állapítja meg, hogy a direktórium kebelében keletkezett ellentéteket sikerült kiküszöbölni úgy, hogy most a már teljes számban működő direktórium aktívabban, ütemesebben és harmonikusabban fog dolgozni az egyházközség érdekében.”²²⁴ Rövid köszöntője után Gajdátsy Béla és Jelen Gyula elnök távoztak az ülésről. Sokatmondó, hogy a tagok teljes létszámban megjelentek, mert hasonló csak az alakuló ülésen történt. Együttlétük azonban

223 Xántus János jelentése a kolozsvári Takarékpénztár- és Hitelbank kölcsöne ügyében 1935. jún. 10-én. – GYÉL: Num. 714-1935.

224 A Direktórium jegyzőkönyve 1935. jún. 13-án. – GYÉL: Num. 714-1935.

nem jelentett békés együttműködést, az érdekellentétek továbbra sem oldódtak meg.

Közben – nem hivatalos források szerint – a Pénzügyminisztérium a kolozsvári egyházközséghez új zárgondnokot nevezett ki dr. Dubleşiu Gheorghe vajdahunyadi ügyvéd személyében. Az új zárgondnok ügyét a június 18-án tartandó ülésre programozták; erről az ülésről Jelen Gyula elnök szeretne volna magát kimenteni. De a kényes ügy miatt nem tehetett, elnökletével megtartott gyűlésen a további lépéseket pontosították. A tervek szerint a jövőben az adóhivataltól beszerzik az egyházközség fennálló tartozásairól a kimutatást és bizonyítványt, és ezzel a bizonyítvánnyal felkeresik Pop Aurel pénzügyi igazgatót. Ha Pop Aurel kedvezően nyilatkozik, akkor a bizonyítvánnyal és ezzel a nyilatkozattal a megbízott direktóriumi tagok Bukarestbe utaznak „a zárgondnokság végleges feloldása érdekében.”²²⁵ Ha a hivatalos értesítés megjelenik a zárgondnokról, azonnal fellebbezéssel fognak élni. Ehrlich István és Péterffy Jenő tagok – nem hivatalos formában – megpróbálnak kapcsolatba lépni Dubleşiuval, „hogy felvilágosítsák a tényleges helyzetről, rábírják a zárgondnokság visszautasítására, esetleg megegyezzenek vele az egyházközség rendezetlen adóügyeinek kedvező elintéztetésére.”²²⁶ Az adóhátralékok kiegyenlítésére – kölcsön felvétele ügyében – haladéktalanul az Egyházmegyei Tanácshoz szeretnének fordulni.

A pénzügyigazgatóság 1935. június 21-én küldött rendelkezése alapján az egyházközséget 2 731 698 lej adó és 10 926 792 lej bírság terheli. Továbbá átiratban közlik, hogy dr. Romulus Fersigan helyébe dr. Gheorghe Dubleşiu ügyvédet nevezték ki zárgondnoknak. Ezzel „az egyházközség mindennemű jövedelme ismét zár alá vétetett.”²²⁷ Dubleşiu június 28-án hivatalba lép, ez ellen a megbízott direktóriumi tagok jegyzőkönyvileg is tiltakoznak. Mindhiába. Ismét egy zárgondnok gyakorol kényszert anyagilag az egyházközségre, teljeskörű belátással annak pénztári helyzetébe.

225 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. jún. 18-án.* – GYÉL: Num. 714-1935.

226 *Uott.* – GYÉL: Num. 714-1935.

227 *A Direktórium Gazdasági Bizottságának jegyzőkönyve 1935. jún. 28-án.* – GYÉL: Num. 714-1935.

A Direktórium működése dr. Gheorghe Dubleşiu zárgondnoksága idején

A direktóriumba visszatért László Endre erősen kapacitálta valamelyik egyházi épület eladását. Június 25-én az általa vezetett gazdasági bizottság azzal a javaslattal állt elő, hogy a belvárosi hitvallásos elemi leányiskolát szüntessék meg, és annak ingatlanjait – kis befektetéssel feljavítva – értékesítsék. Ajánlotta az egyházközségi tisztviselők és alkalmazottak, valamint a tanárok fizetésének felülvizsgálását és „az esetleges feleslegessé válандó személyzetek nyugdíjaztatását, leépítését”.²²⁸ A bizottság javasolta továbbá: a Direktórium kérje fel a plébánost és a főgondnokot, hogy az egyházközség összes alkalmazottját – melybe beletartoznak a tanárok, tisztviselők és egyéb alkalmazottak – hívják össze, és tudassák velük, hogy az 1935–1936-os év költségvetésében megállapított fizetést csak akkor kapják meg, ha „az egyházi adó kivetésében és behajtásában önként segédkeznek, s abban közvetlenül közreműködnek”.²²⁹

Gheorghe Dubleşiu új zárgondnok bemutatása sem volt a legreménykeltőbb, a tisztviselők előtt olyan kijelentéseket tett, amelyek egyértelműen jelezték: az egyházközség élete nehezedni fog: a „szerződéseket kizárólag ő fogja megkötni, hátrálékos számlákat nem utalványoz, ha a befolyó jövedelmekből nem sikerül az adókat megfelelő gyorsasággal rendeznie, akkor ingatlant fog eladatni. Ezen kijelentése mintha megegyezne László Endre terveivel. A kiadásokat oly mértékben megszigorította, hogy a 350 lej értékű irodai papírszükségletet sem engedélyezi” – olvassuk a direktórium gazdasági tanácsának július 2-án kelt jegyzőkönyvében.²³⁰ A direktórium tagok természetesen megdöbbenéssel veszik tudomásul ezeket a kijelentéseket, és a megoldást egy újabb kölcsön sürgős felvételében látják. Dubleşiu később leiratban is a Direktórium tudomására hozta, hogy csak olyan tételeket hajlandó kifizetni, amelyek az épületek

228 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. jún. 25-én.* – GYÉL: Num. 714-1935.

229 *Uott.* – GYÉL: Num. 714-1935.

230 *A Direktórium Gazdasági Bizottságának jegyzőkönyve 1935. júl. 2-án.* – GYÉL: Num.714-1935.

karbantartásához feltétlenül szükségesek. A hátrálékokra és peres ügyekre vonatkozóan kimutatást kért, mert ezeket nem ügyvédek útján, hanem közigazgatásilag ő maga szeretne volna behajtani. Ez utóbbit a direktórium megtagadta, mivel ez az eljárás a zárgondnok zsebében gazdagította volna, holott a folyó ügyeket a megbízott ügyvédek díjmentesen intézték.

A belvárosi leányiskola helyzetéről július 25-én hoztak határozatot. Egyházi és kulturális érdekek mellőzésével, pusztán anyagi megfontoltságból önkényesen számoltak fel egy hitvallásos iskolát. „Tekintettel az egyházközség súlyos gazdasági helyzetére és arra, hogy a Belvárosi leányiskolánál egy tanulóra ... lej fenntartási költség esik és tekintve azt, hogy a római katolikus leányok részére amúgy is fennáll az Auguszteum, Marianum és szentpéteri iskolákban leányelemi iskola, másrészt a fiúgyermek részére elegendő a Lyceum és szentpéteri fiúelemi iskola, másrészt a jelenlegi Belvárosi leányiskola helységei átalakítás után jelentékeny jövedelmet fognak hozni az amúgy is súlyos nehézségekkel küzdő egyházközségnek, elhatározza a Belvárosi leányiskola megszüntetését f. é. szeptember 1-től kezdődő hatállyal és tisztelettel kéri a Püspökséget, hogy ezen határozatát jóváhagyni méltóztassék.”²³¹ Az iskola felszámolását meghozó döntésük után a tagok megtárgyalták a tanintézmény alkalmazottainak a helyzetét. Ezeket az intézkedéseket Fejér Gábor,²³² akkori segédlelkész vehemensen bírálta, és a direktórium ellen agitált. Ezért a direktórium javasolta Hirschler prelátus-plébánosnak, hogy a segédlelkészt helyeztesse el.

László Endre felkereste Gyárfás Elemér világi elnököt, akinek beszámolt a fejleményekről: a zárgondnok intézkedéseiről, az iskolák fenntartásának nehézségeiről, a tanárok fizetéséről és az Erdélyi Bank és Takarékpénztártól felveendő 10 milliós kölcsönről. Beszámolója szerint az Egyházmegyei Tanács Igazgatósága az Egyházmegyei Főtanfelügyelőséggel együtt hajlandó átvenni „az egyházközség összes iskoláinak átmeneti irányítását és fenntartását”, és

231 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. júl. 25-én.* – GYÉL: Num. 714–1935.

232 *Fejér Gábor 1931–1936 között a kolozsvári Szent Mihály plébánia segédlelkésze.* – FERENCZI: i. m. 238.

ezzel a lépéssel menteni, amit lehet.²³³ Mindezt addig tudná vállalni, amíg az egyházközség anyagi helyzete valamelyest nem rendeződik. A kölcsönrel kapcsolatban Gyárfás Elemér világi elnök és Inczedy-Joksmann Ödön státusi alelnök írásban is hozzájárultak a hitelező Erdélyi Bank és Takarékpénztár képviselőjénél – „tisztán a saját nevükben és erkölcsi felelősségük mellett”²³⁴ – ahhoz, hogy ha megtörténik a kölcsön felvétele, akkor annak tartamára az egyházközség összes jövedelme a kölcsön és a kamat törlesztésére legyen fordítva. Ebből a jövedelemből a bank átutalja azt az összeget, amely a plébánia fenntartására és kiadásaira szükséges. Ezt az összeget egy háromtagú bizottság állapítaná meg, nevezetesen a püspöki főhatóság megbízottja, az Egyházmegyei Tanács világi elnöke és az egyházközség főgondnoka. A jegyzőkönyv utal Jelen Gyula főgondnok Hirschler József plébánoshoz intézett kijelentésére, melyet nem tudunk egyértelműen megmagyarázni, csak következtethetünk a főgondnok banki akcióira: „Más még kenyeret sem hoz, ő kalácsot hoz, pénzt. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank az Erdélyi Bank útján csinálja.”²³⁵

A gyulafehérvári főhatóság engedélyezte az újabb kölcsön felvételét a Gyárfás Elemér által felajánlott kezesség mellett. A három tagból álló bizottságnak el kellett volna készítenie a költségvetést, és azt benyújtania az Erdélyi Bankhoz. Közben ez ügyben augusztus 12-én Gajdátsy Béla püspöki irodaigazgató Kolozsvárra jött a direktórium ülésre. De a legilletékesebb személy jelenlétének hiánya miatt a költségvetés elkészítését kénytelenek voltak elhalasztani. Jelen Gyula főgondnok még a városból is eltávozott, habár tudott erről az ülésről.

A Direktórium jogkörébe tartozott a Merza Gyula²³⁶ által adományozott földbirtok kezelése is. Merza Gyula a Darvas község

233 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. aug. 13-án.* – GYÉL: Num. 714–1935.

234 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. aug. 20-án.* – GYÉL: Num. 714–1935.

235 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. aug. 20-án.* – GYÉL: Num. 714–1935.

236 Merza Gyula turisztikai szakíró. Született Kolozsvárt 1861-ben. A kolozsvári, majd a bécsi egyetemen orvosi és gazdasági kollégiumokat hallgatott. A turisztika művelésére adta magát. Európa-szerte tanulmányozta a kirándulólhelyeket, idegenforgalmi intézményeket, nép- és tájrajzi múzeumokat. Az Erdélyi Kárpát Egyesület 1892-ben jegyzőjévé, 1894-ben

(Magyarország) határában fekvő, „Borsod puszta” néven ismert 640 holdnyi földbirtokot az egyházközségnek adományozta. Az ajándékozási szerződést 1928-ban kötötték meg. Akkor a birtokot több mint 300 ezer pengőre értékelték, amely 1935-ben körülbelül négy és fél millió lej értékű vagyont jelentett. Az adományozás óta a Borsod puszta-birtokkal nem sok minden történt. Az adományozó Merza Gyula a Direktórium megalakulása után, 1935. augusztus 14-én dr. Jelen Gyula főgondnok és elnökhöz fordul. Aggasztotta az adományozót a birtok bizonytalan sorsa. Részletesen beszámolt a Direktóriumnak az eddigi fejleményekről, a birtok bizonytalan helyzetéről. Az adományozás óta több bérlő is gazdálkodott már a birtokon, a sorozatos csőd, a gazdasági válságok és az elemi csapások miatt már tarthatatlan a helyzet. Valósággal esdekelt, hogy „ha ezzel a nagyfotosságú kérdéssel – talán egyéb sürgős ügyek miatt – a Direktóriumnak még nem volt alkalma foglalkozni, akkor kérem az idevonatkozó aktáknak a levéltárból leendő kikérése mellett és Dr. Jelen Gyula személyes megkérdezése alapján az ügyet komoly tárgyalás alá venni, hogy nehogy egyszer csak az adóteher miatt elárvereztessék és meghiúsuljon ez a nemes szándék.”²³⁷

Amikor Xántus János számonkérte Jelen Gyulát a Merza-féle birtokkal kapcsolatban, a főgondok védekezésképpen azt felelte, hogy „ezt az ügyet az adományozó határozott kívánságára a legnagyobb diszkrécióval kezelte”,²³⁸ sőt Merza úrnak segítségére volt tanácsal és útmutatással. Helyszíni kiszállást javasolt, hogy tiszta képet lehessen kapni a birtokról és a birtokot kezelő ügyvéd munkájáról. Xántus János és Gyalui Sándor augusztus 15-én meglátogatták Merza Gyulát, és biztosították őt arról, hogy a Direktórium mindenben

főpénztárosává választotta. 1903–1908 években az Erdély honismertető folyóiratot szerkesztette. Része volt a kolozsvári Kárpát-múzeum és a szamosújvári örmény múzeum alapításában. Irodalmi hajlandóságai nem szakmabeli terekre is elvitték, írt verseket, műfordítással is foglalkozott. – OSVÁTH: *Erdélyi Lexikon*. 191.

237 Merza Gyula levele a Direktóriumhoz 1935. aug. 14-én. – GYÉL: Num. 714–1935.

238 Xántus János és Gyalui Sándor jelentése a Jelen Gyulánál és Merza Gyulánál tett személyes látogatásról. – GYÉL: Num. 714–1935.

támogatni fogja, és gondoskodik róla. Merza Gyula végrendeletében ingóságait is a kolozsvári egyházközségre hagyta.

Augusztus 20-án Xántus János és Gyalui Sándor jelentést tettek a Direktórium előtt a Merza Gyulánál tett látogatásról és a fent említett levélről. A Direktórium többi tagja meglepetéssel vett tudomást minderről, és arra kérték Jelen Gyulát – aki nem vett részt a gyűlésen –, hogy tegyen jelentést 1932. év óta a birtokkal kapcsolatos ügyintézésről, a birtok jövedelméről, és számonkérték, hogy miért nem tájékoztatta a Direktóriumot Merza Gyula 1935-ös évi beadványáról. Javasolják a birtokra való sürgős kiszállást.

Augusztus 26-án Merza Gyula, Jelen Gyula, Xántus János és Gyalui Sándor a Nemzeti Kaszinóban találkozik. Jelen a megbeszélésen kijelenti, hogy részéről semmilyen szándékos elhallgatás nem állt fenn a birtoküggyel kapcsolatban. Diszkréciójában az elővigyázatosság vezette, sőt ajánlja, hogy a félreértések elkerülése végett a kiszállást is nagy elővigyázatosággal ejtsék meg, méghozzá vónattal.²³⁹ A kiutazás mégis autóval történik, amire a román sajtó is felfigyel, és az *Ardealul* napilap 1935. szeptember 9-i számában *A kolozsvári római katolikus közösség körüli szabálytalanságokról – Miközben vizsgálat alatt áll szabálytalanságok miatt, Dr. Hirschler Magyarországra utazott címmel* cikk jelenik meg.²⁴⁰ Íme, ez az eset

239 Vö. *A Nemzeti Kaszinóban készült jegyzőkönyv, Merza Gyula, Jelen Gyula, Xántus János és Gyalui Sándor találkozásáról 1935. aug. 26-án.* – GYÉL: Num. 714–1935.

240 „Az utóbbi időben a Hirschler és társai által elkövetett üzletelések ügyében olyan fordulatok következtek be, amelyek szenzációszámba mentek, főként jogászörökben. Hirschler pápai preláthus, akit több szabálytalanság elkövetésével helyeztek vád alá, Magyarországra távozott, ahol találkozott Dr. Nemes Ferencsel, aki a szabálytalanságok fő elkövetője, és aki azonnal Magyarországra távozott, amikor ezekre kezdett fény derülni. A Magyarországra tett utazása során Hirschler preláthus dr. László úr is elkísérte, aki a csódbe juttatott Transsylvania Bank igazgatója és a római katolikus közösség jogtanácsosa. Elkísérte még egy ifjú ügyvéd is, aki jogi, jogtanácsosi feladatokat lát el a már említett közösségben. Hogy miről tárgyalt Hirschler preláthus a volt bűntársával, Nemes Ferencsel nem tudhatjuk. Ami azonban tagadhatatlan tény, hogy a római katolikus egyházfő magyarországi utazásának egyetlen célja a dr. Nemes Ferencsel való találkozás volt, aki súlyos szabálytalanságok elkövetője a kolozsvári római

is bizonyítja, mennyire a támadások kereszt-zébe került Hirschler prelátus és vele együtt a kolozsvári egyházközség tartozásai.

Dubleşiu zárgondnok folyamatosan követelőzik a Direktóriummal szemben. Kéri a hátralékos bérlők kimutatását, a perelt bérlők kimutatását, az összes lakbérszerződéseket, a holland kölcsönnel kapcsolatos összes iratokat és szerződéseket. A Direktórium részéről László Endre a közvetítő. Petrovay Tibor kivételével, aki „elvi szempontból tiltakozik mindennemű tárgyalások ellen a zárgondnokkal,” a direktóriumi tagok egyöntetűen beleegyeznek abba, hogy mindennemű iratot átadjanak a Dubleşiunak.²⁴¹

Péterffy Jenő augusztus 27-én tartott ülésen támadóan lép fel Jelen Gyula főgondok ellen: „a Főgondnok úr tüntetőleg távol tartja magát a direktóriumi ülésektől, sértő magatartást tanúsítván a direktóriumi tagokkal szemben; még súlyosabb sértést követett el azáltal, hogy nem informálta a direktóriumot az egyházközség vagyoni állapotáról. »Diszkréten« elhallgat bizonyos dolgokat, noha mindnyájan titoktartási esküt tettünk le és az általunk betöltött hivatal megkövetelt magaslatán állunk, ezzel szemben a direktórium határozatáról más személyek [Merza Gyula] előtt lekicsinylőleg nyilatkozik, közölvén, hogy a direktórium kebelében személyi ellentétek vannak s így a hívők előtt bizalmatlanságot kelt a direktóriummal szemben, főleg mikor leszögezi, hogy magától minden felelősséget elhárít, azt már úgyis elhárította nem jelenvén meg a direktórium ülésein és így nem vesz részt az egyházközség aktív vezetésében.”²⁴² Érdeemes tudni azt, hogy augusztus 17-én Péterffy Jenő megkérdezte a gyűlésen épp jelenlévő és elnöklő Jelen Gyulát, hogy hajlandó-e a direktóriumi gyűléseken részt venni és azokat vezetni.

katolikus közösségben, amit a múlt év tavaszáig Hirschler prelátus adminisztrált. A kolozsvári közvélemény, nemzeti hovatarozástól függetlenül, értetlenül teszi fel a kérdést: hogy tudta a vádolt és kivizsgálás alatt álló dr. Hirschler elhagyni az országot, amikor a törvény világosan kimondja, hogy ilyen helyzetben semmiképp sem kaphat útlevelet. Itt van tehát a kérdés, amely válaszra vár, egyébként olyan gyanú merülhet fel, ami csak kellemes nem lehet.” *Az Ardealul újság 1935. szeptember 9-i, hétfői száma, melyet az iratok között találtam.*

241 A Direktórium jegyzőkönyve 1935. aug. 27-én. – GYÉL: Num. 714-1935.

242 A Direktórium jegyzőkönyve 1935. aug. 27-én. – GYÉL: Num. 714-1935.

Eközben két újságban is – a *Keleti Újság*ban és a *Brassói Lapok*ban – cikkek jelennek meg a belvárosi katolikus leányiskola bezárásáról. Él-e vagy meghal a belvárosi katolikus leányiskola?²⁴³ – teszi fel a kérdést a *Keleti Újság*. A zárgondnoksággal megnyomorított egyházközség anyagi eszközök hiányában komolyan gondol az iskola bezárására. – Mi lesz százhuszonnégy katolikus magyar gyermekkel? Nyolcvanezer lejen múlik az iskola léte²⁴⁴ – olvasható az alcímben. Az iskola bezárásának híre „rendkívüli meglepetést és fájdalmas megütközést keltett az egész városban”. A cikkíró több kérdésre keresi a választ: szegény sorsú, gyermekeiket egyedül nevelő édesanyákat, szülőket szólaltat meg.

A *Brassói Lapok*ban Szentimrei Jenő²⁴⁵ közöl egy komoly hangvételű írást „E milliókért valaki felelős. – Tanév küszöbén fájdalmas meglepetés virradt Kolozsvár magyarságára.”²⁴⁶ A cikk írója hivatkozik a hatalmas bérpalotákban fekvő vagyonna, a hatvanmillió forgotókéjú holland kölcsönre. „Ma mégis olyan fájdalmas műtétet kell végrehajtania az egyházközségnek önmagán, hogy éppen a város szívében működő iskoláját kénytelen feláldozni bagatell negyedmillió hiányában. Miért kellett eljutni a hatvanmillió csaknem kamatmentes kölcsöntől a zárgondnokságig? Jöjjön a kilenctagú direktorium helyett egyetlenegy, de intakt és erélyes kéz és végezze el azt a nagytakarítást, melyre úgy látszik megértek már az egyházközség gazdasági ügyei. Két iskolát feladtunk, elég volt a közösségre is kiható áldozatokból. Jöjjön el a magánszemélyek felelősségre vonása a most olyan égetően hiányzó milliókért. Műtét lesz ez is. De inkább operáljunk ki egy-két vakbélnyúlványt az egyébként egészséges szervezetből, mint esetleg másfélszáz katolikus gyermek szájából az édes anyanyelvet.”²⁴⁷ (Zárójelben ugyanakkor megjegyzendő, hogy a hitvallásos kolozsvári iskoláért annyira aggódó Szentimrei Jenő 11

243 Keleti Újság, XVIII évf. 197. Sz, 1935. augusztus 30, 5.

244 *Uott*.

245 Szentimrei Jenő, író és újságíró, erdélyi napilapok munkatársa, folyóiratok szerkesztője. OSVÁTH: *i. m.* 278–279.

246 Brassói Lapok, XII évf. 204. Sz, 1935. szeptember 7, 1.

247 Brassói Lapok, XII évf. 204. Sz, 1935. szeptember 7, 1.

évvel később a felekezeti intézmények kulturális tevékenységének gáncsoskodásában vállalt szerepet.²⁴⁸⁾

Az újságcikkek tartalmára László Endre hívja fel a Direktórium figyelmét, melyek – megítélése szerint is – a nagyközönség bizalmát rendítik meg a Direktóriummal szemben, és felkéri Hirschler József plébánost, hogy tegye vizsgálat tárgyává ezen cikkeket, mert szorinte valaki a cikket a közvetlen környezetéből sugalmazta. Továbbá magyarázatot kér a Direktórium ülésén jelen nem lévő Jelen Gyula kijelentésére,²⁴⁹ mely az újságban is megjelent. László Endre megjegyzi, hogy Jelen Gyula 1935 májusától nem vett részt az üléseken, és az ő „főgondnoki kultúrpolitikája hozta az egyházközséget a mai anyagi helyzetbe.”²⁵⁰

A szeptember 10-iki direktóriumi ülésen László Endre három beadványa kerül feldolgozásra. Felszólítják Jelen Gyulát: akarja-e tovább betölteni a Direktórium elnöki tisztségét és továbbra is távol akar-e maradni az ülésekről. Köszönetet mondanak azoknak, akik közbenjártak a 10 millió lejes kölcsön felvételének ügyében,²⁵¹ különösen dr. Gyárfás Elemérnek, az Egyházmegyei Tanács világi elnökének, aki „önzetlen közreműködéssel segítette elő a súlyos helyzetbe került egyházközség szanálási ügyét. Felismerte az egyházközség helyzetének anyagi tarthatatlanságát, megértő és jóindulatú javaslatával kezdeményezte,”²⁵² hogy az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa átmenetileg átvállalja az iskolák ügyét.

László Endre harmadik beadványa Szemere Miklós Biharvármegyei Takarékpénztár igazgatójának ajánlatáról szól, aki jelezte László Endrének, hogy az egyházközség tartozásait előnyösebb feltételekkel tudná elintézni. László Endre nehezményezi, hogy értesülései szerint Szemere Miklós ajánlatát még júliusban vagy augusztusban elküldte, s mivel Jelen Gyula azt az egyházközségre nézve nem látta

248 GYÉL: Num. 249-1946.

249 *Uott.*

250 *László Endre beadványa a Direktóriumhoz 1935. szept. 9-én.* – GYÉL: Num. 714-1935.

251 Hirschler József plébános, Xántus János alelnök a Darvasra kiküldött bizottsággal együtt utaztak Budapestre, ahol Gyárfás Elemérrel találkoztak.

252 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. szept. 10-én.* – GYÉL: Num. 714-1935.

jónak, nem értesítette sem őt, sem a Direktóriumot. Saját személyére nézve bántónak tartja, és magyarázatot kér arra vonatkozóan, hogy Jelen miért mulasztotta el a tájékoztatást.

Jelen Gyula szeptember 17-én személyesen elnököl a direktóriumi ülésen, ahol az ellene felhozott vádakra válaszol. Mint kiderül, a Direktórium súlyos félreértések alapján hozott a főgondnok ellen „szemrehányó határozatokat”²⁵³ a kölcsön-ügyben. Gyárfás Elemér a kölcsön-ügyben senkinek nem adott ki személyes információt, Gajdáty irodaigazgató pedig nem a kölcsön tényleges megvalósítása érdekében utazott Kolozsvárra, hanem azért, hogy lássa, megvan-e a kölcsön. Mindketten – Gyárfás és Gajdáty – személyes levélben tudatták ezt Jelen Gyulával. Az ülésen az elmérgesedett helyzet rendeződni látszik a főgondnok és a direktórium tagjai között. Azonban szeptember 29-én újra elmérgesedik a helyzet Jelen és László Endre között. Jelen arra kéri Lászlót, hogy a Direktórium tagjai előtt tisztázza szavahihetőségét. László Endre viszont csak négy szemközti megbeszélésre hajlandó. Először Jelen Gyula, majd László Endre és Péterffy Jenő távoznak a gyűlésről. A direktórium tagjai végül bizalmat szavaznak mind a főgondnoknak – aki, mivel a kölcsön-ügyben „buzgalommal járt el, és ezért téves megállapításon nyugszik”²⁵⁴ az augusztus 20-i jegyzőkönyv idevágó 5. pontja, amelyet hatályon kívül helyeznek –, mind László Endrének.

Jelen Gyula szeptember 30-án a Direktóriumhoz címzett nyilatkozatban tisztázza az őt jogtalanul ért vádakat.²⁵⁵ László Endre azzal replikázik, hogy ezek már teljesen személyes ügyek, és aki akkor személyeskedik, amikor a Direktórium a legnagyobb problémákkal küszködik, az „egyháza és faja ellen cselekszik”.²⁵⁶ Ő viszont nem szeretne abba a hibába esni, mint Jelen Gyula. Személyeskedő pengeváltásuk elfedi az igazi problémát: anyagi érdekeltségek miatt László Endre mindent elkövet, hogy az „akadékoskodó” elnököt és tagokat eltávolítsa a Direktóriumából.

253 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. szept. 17-én.* – GYÉL: Num. 714-1935.

254 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. szept. 19-én.* – GYÉL: Num. 714-1935.

255 Jelen Gyula válaszát a Direktórium előtt lásd *Függelék* – 5. alatt.

256 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. szept. 30-án.* – GYÉL: Num. 714-1935.

A szeptember 30-i ülésen több javaslat is születik ezen áldatlan harc megoldására. Elsőként Bartha Ignác nyújtja be javaslatát, aki a személyi harc okát a direktórium összetételében látja, mivelhogy két tag véleménye teljesen önállóan és függetlenül érvényesül, amihez természetesen hozzákapcsolódnak a rokoni szálak is (László Endre, Péterffy Jenő apósa). A Direktórium bizonyos ügyekben nem kellően megfontolt, elhamarkodott döntéseket hozott. A határozatok tettenérő és elítélő hangneme is ezt bizonyítja, ugyanakkor kézzelfogható, hogy az ügy személyeskedésbe csapott át mind László Endre mind pedig Jelen Gyula részéről. Ezen előzmények alapján Bartha javasolja, hogy térjenek napirendre a történetek fölött, és az amúgy is lehetetlen helyzetben lévő egyházközség érdekében álljanak el a személyes sérelmek megtorlásától; felveti azt is, hogy a direktórium tagjai szavazzanak bizalmat mindkettőjüknek.²⁵⁷

Péterffy Jenő határozottan visszautasítja Bartha Ignác azon érvelését, mely szerint a rokoni szálak befolyásolták volna a Direktórium döntéseit. Kijelenti, hogy ő maga mindig a „kicsinyes egyéni szempontok és beteges hiúságokon felülemelkedve az egyházközség érdekeit nézve”²⁵⁸ szavazott. Tiltakozik a kijelentések ellen, mivel szerinte a direktóriumban nem „meggondolatlanul cselekvő és az ügyekkel nem törődő tagok ülnek”.²⁵⁹ Éppen azért meglátása szerint a hozott határozatokat nem lehet semmissé tenni, hiszen azokat nemcsak a direktórium egyes tagjai hozták, hanem mindenki hozzájárult valamilyen módon. Javasolja, hogy Bartha Ignác indítványát utasítsák vissza. Továbbá a Direktórium ezentúl a személyes kérések, kívánságok és viták nélkül intézze az egyházközség anyagi ügyeit. A Direktórium titkos szavazással Péterffy előterjesztését fogadja el, és határozatban fogalmazza meg, „hogy az Egyházközség mai helyzetében nem tartja helyénvalónak a személyi kérdésekkel és kívánságokkal való foglalkozást s ezért a jövőben minden személyi vita kiküszöbölésével, minden személyi kívánságtól függetlenül fogja vezetni az Egyházközség anyagi ügyeit. Így a határozat, mint a Direktórium egyhangú határozata a jövőre nézve kötelezővé vált,

257 *Bartha Ignác javaslata 1935. szept. 30-án.* – GYÉL: Num. 714-1935.

258 *Péterffy Jenő javaslata 1935. szept. 30-án.* – GYÉL: Num. 714-1935.

259 GYÉL: Num. 714-1935.

melytől a Direktórium az Egyházközség ügyeinek intézésénél el nem tekinthet.”²⁶⁰

Jelen Gyula kérést nyújt be Hirschler József plébánoshoz, amelyben a választmány összehívását szorgalmazza a közte és a Direktórium között felmerült nézeteltérések rendezésére. Kérését Hirschler József felterjeszti a gyulafehérvári főhatósághoz. A főhatóság határozatát megnyugvással veszik tudomásul a Direktórium tagjai: „a Direktórium ne foglalkozzék sem személyi kérdésekkel, sem a múlt hibáinak kikutatásával,”²⁶¹ amíg ennek ideje el nem érkezik.

Október 24-én a Direktórium rendes ülése után zártkörű gyűlést tartanak, amelyen csak a direktórium tagok voltak jelen. Hirschler plébános kérésére döntés születik a káplánok járandóságait illetően, mivel a segédlelkészek sürgetik a téli tűzifa beszerzését. A direktórium a káplánoknak 1500 lej fizetést és 1500 lej koszthozzájárulást szab meg a lakás mellett, viszont a faszükségletről ezentúl nekik kell gondoskodniuk. Ugyanakkor határozat születik, hogy 1936. január 1-jétől beszüntetik körülbelül 20 alkalmazott²⁶² munkaviszonyát.

1935. október 5-én keltezett javaslatában Péterffy Jenő részletesen és névre szólóan kifejti, hogy kit, miért és milyen szabályok alapján lehet azonnal vagy bizonyos határidőn belül elbocsátani állásából. Péterffy szívtelensége nem ismer határt, figyelembe sem veszi, hogy az általa felsorolt nevek mögött családos emberek állnak. Az ő javaslata, hogy minél előbb el kell távolítani ezeket az alkalmazottakat, akik között szerepel a gondnok, továbbá tisztviselők, gépiprózó, kántorok, sekrestyések, szolgák, ruhatáros és harangozók. „Ma a gazdasági lehetetlenség helyzetében vagyunk, amely minden

260 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. szept. 30-án.* – GYÉL: Num. 714-1935.

261 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. okt. 10-én.* – GYÉL: Num. 714-1935.

262 Dr. Krasznay Pálnak, Várady Albert gondnoknak, Szilágyi Márton jegyzőnek, Csíki Emánuel, Adorján Ödön és Dr. Mustárdi Miklós tisztviselőknek; Dr. Nagy László ügyvédnek; Rácz Mihály műszaki tanácsosnak megszűnik a tiszteletdíja; Szőke Máriának; Zsizsmann Rezső karnagynak csak havi 6000 lej fizetés folyósítandó; Kuti József kántor és Tóth Dénes segédkántor csak a költségvetésbe beveendő fizetést fogja kapni; Berényi László, Kontros Gizella, Lőrinczi János, Buttinger Ádám, Jánossy Jakab, Fülöp Antal, Blanár Sándor, Brünyi György alkalmazottaknak. *Ld. A Direktórium zártkörű gyűlésének jegyzőkönyve 1935. okt. 24-én.* – GYÉL: Num. 714-1935.

más jogelvtől függetlenül feljogosítja a Direktóriumot a tisztviselők elbocsájtására.”²⁶³ A gazdasági lehetetlenségre való hivatkozással az összes eddigi jogviszonyok megszüntethetők. Egyébként is minden a Direktórium kezébe tétetett le. A felmondóleveleket maga Péterffy készíti el.

Várható volt, hogy a Direktórium november 18-i ülését a főgondnok ellen irányuló közhangulat fogja meghatározni. Péterffy ügyvéd már az ülés kezdetén kijelenteti, hogy Bartha Ignác direktóriumi taggal, valamint Jelen Gyula direktóriumi elnökkel képtelennek tartja az együttműködést. Magatartásukkal kivívták a Direktórium bizalmatlanságát maguk ellen. A Direktórium rövid visszatekintéssel szeretné tisztára mosni magát, ezért felvázolják azokat az okokat, melyek az egyházközséget a jelenlegi szomorú helyzetbe taszították. A Direktórium narratívája szerint a helyzet kiindulópontja, hogy 1928-ban az egyházközségnek a holland kölcsönrel együtt körülbelül 50 millió lej tartozása volt. Az elmúlt hét esztendő alatt ez a tartozás szinte megkétszereződött.²⁶⁴ A kiadások emelkedése, a bevételek csökkenése, mulasztások, gondatlanság, az adóügyi zárlat, amely már két éve fojtogatja az egyházközséget, mind hozzájárultak a jelenlegi helyzethez. Ebben a helyzetben lépett közbe a Főegyházmegyei Hatóság javaslata által megalakult Direktórium. Az elmúlt bő félév intézkedései miatt az egyházközség közvéleményében hangulatváltozás állt be. Emiatt Bartha Ignácot és Jelen Gyulát hibáztatják, akik a titoktartás megsértésével a Direktórium többségét cselekvésképtelenné tették. A főgondnok kivette az anyagi ügyek intézését a plébános kezéből, amit a közgyűlés megnyugvással fogadott el, és mentesítette a plébánost az anyagi ügyek ellenőrzése és felügyelete alól. A Direktórium szerint a kialakult helyzetért nem a

263 *Péterffy Jenő javaslata a Direktóriumnak 1935. okt. 5-én.* – GYÉL: Num. 714–1935.

264 „Ma az Egyházközség összes köztartozásai az adóhivatal hivatalos kimutatása szerint, több mint 23 milliót tesznek ki. A Holland-kölcsön nem fizetett kamataival egymaga 50 milliót. A Kolozsvári Takaré- és Hitelbanknál fennálló tartozás pedig a 20 milliót meghaladja. Az Erdélyi Banknál cca 2 ½ millió lej tartozás áll fenn. Tehát 7 év alatt 1935-ben de facto jogilag több mint 95 millió lej tartozás terheli az Egyházközséget.” *A Direktórium november 18-i jegyzőkönyve.*

plébános a felelős, hanem a gazdasági hivatal és Jelen Gyula főgondnok, aki egyedül akarta intézni az anyagi ügyeket, és aki szerintük összejátszott a zárgondnokkal az egyházközség jövedelmének zároltatásában.

A Direktórium a főhatósággal folytatott levelezései, illetve a kapott információk alapján úgy látja, hogy „a Főegyházmegyei Hatóság új alapokra akarja helyezni az Egyházközség vezetését és ezért távozása előtt lelkiismeretbeli kötelességének tartja az Egyházközség mai szomorú erkölcsi és anyagi helyzete okainak leszögezését, abból a célból, hogy a felelősség csak azokat terhelje, akik mulasztásaikkal és gondatlanságaikkal vagy tetteikkel előidézték vagy súlyosbították e szomorú helyzetet.”²⁶⁵

November 18-án Hirschler József plébános felterjeszti a fent idézett jegyzőkönyvet, és a Mailáth püspökhöz címzett levelében észrevételezi: „szomorúan kell megfigyelnem, hogy a Főhatóság részéről tárgyalások folynak plébániámon és azon kívül, mely tárgyalásokból engem annyira kizárnak, hogy még látogatással sem tisztelnek meg. Kérésem tehát: méltóztassék kegyesen intézkedni, hogy ilyen esetekben legalább a forma és a látszat őriztessék meg. Nem szolgálhat semmi tekintélynek, a közös ügy érdekeinek sem, ha a plébánost ilyen feltűnő módon kerülnek, és a plébános a káplánok kérdésére csak azt felelheti, nem tudom a mellőzés okát.”²⁶⁶

Sérelmezi, hogy az ő álláspontját soha nem hallgatták meg igazán, sőt az utóbbi idők hibáiért őt vonták felelősségre. Javasolja, hogy a Direktórium zavartalanul működjön tovább, annak ellenére, hogy két tag lemondott és az elnököt is félreállították. Javaslatát megindokolva szerinte szükséges a Direktórium bátorítása a főhatóság részéről; ugyanakkor a Direktórium megszüntetése a jelenlegi helyzetben nem volna helyénvaló.

265 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. nov. 18-án.* – GYÉL: Num. 714-1935.

266 *Hirschler József levele Mailáth püspökhöz 1935. nov. 18-án.* – GYÉL: Num. 714-1935.

A Direktórium utolsó három hónapi működése

Időközben felgyorsulnak az események. November végén Péterffy Jenő indítványára felmondanak Nagy László ügyvédnek,²⁶⁷ december 5-án Ehrlich István a Direktórium tagjáról önként lemond az elmúlt napok eseményei és sajtóközlemények miatt; leveléhez egy szemelvényt is mellékel.²⁶⁸ Az újságból kitépelt szemelvényen²⁶⁹ nem

267 „Dr. Nagy László 1920. dec. 12-én kifejezetten 1 évre választatott meg. Tehát 1921. december 12-től minden jogcím nélkül tölti be az Egyházközség ügyvédi tisztségét. Nagy László nem hivatkozhat szerzett jogaira. Nagy László nem bírja vitaképesen az állam nyelvét és így nem vindikálhatja a maga számára az Egyházközség ügyvédi tisztségét. Mivel Nagy László az Erdélyi Egyházmegyei Tanács ügyvédje is, állása összeférhetetlen az Egyházközség ügyvédi állásával. A kolozsvári belvárosi rom. kat. Egyházközség anyakönyvei tanúsága szerint, Dr. Nagy László gör. kat. vallású és így az Egyházközség ügyvédje nem lehet, mert egyházközségi tisztségeket csak rom. kat. vallású egyének tölthetnek be. Nagy László nem teljesítette hűen ügyvédi tisztségéből származó kötelezettségeit a Holland-kölcsön, valamint az Egyházközség adó ügyeiben, mely mulasztások az Egyházközséget az anyagi romlás szélére állították és így Dr. Nagy László szolgálati viszonya bármikor megszüntethető minden más körülményre való tekintet nélkül.” *Ld. Dr. Péterffy Jenő véleményezése a Direktóriumhoz 1935. dec. 13-án.* – GYÉL: Num. 714-1935.

268 *Ehrlich István levélben közli a Direktóriummal lemondását 1935. nov. 29-én.* – GYÉL: Num. 714-1935.

269 „Nagy takarítás a cluji római katolikus egyházközségnél – mindenkinek felmondtak. A cluji katolikus egyházközség élére tudvalevőleg Mailáth püspök, az autonómia fenntartásával kilenctagú direktóriumot nevezett ki dr. Jelen Gyula főgondnok elnöklete alatt. Most hirtelen dr. Jelent és Dr. Bartha Ignác ügyvédek leváltották tisztségükből, mire a direktórium hét tagúvá zsugorodott össze. A vezetőség lelke László Endre, a Transsylvania-bank vezérigazgatója, akinek tanácsára a direktórium azonnal felmondott a következőknek: Dr. Nagy László jogtanácsosnak, aki 1922-ben csupán egy évre lett megválasztva, de azóta minden választás nélkül bent ült állásában. Kitétték Váradi Albert gondnokot is, aki az egyházközségi házakat kezelte. Csíky Emánuel főkönyvelőt, aki nyugdíjas, vagyonos egyén, szintén elküldték, úgyszintén Mustárdy Bélát és Adorján Ödön pénztárnokot is február 1-i hatállyal. De felmondtak dr. Krasznay Pál direktórium referensnek és plébánosi javadalmi ügyvédnek is, aki e két állásban 8+4=12000 lej havi fizetést élvezett. A legérdekesebb dr. Nagy

szerepel az újság neve, de egyértelmű, hogy Hirschler prelátus és a két hozzá hűséges direktórium tag, László Endre és Péterffy Jenő, álláspontját tartalmazza. De mégiscsak egy újságcikk. A nagy direktórium tisztogatások után dr. Péterffy Jenő átveszi a dr. Bartha Ignác, dr. Ehrlich István és dr. Krasznay Pál ügyvédek által kezelt ügyiratokat és az adóügyi peres aktákat is.²⁷⁰

Romulus Fersigan volt zárgondnoknak még mindig követelései vannak, jelen esetben 50 ezer lejjel hajlandó lenne megelégedni. Gheorghe Dubleşiu jelenlegi zárgondnok pedig hivatalának meghosszabbítását kéri 1936. január végéig, hogy az adóügyeket teljesen lezárhassa, és aztán utód nélkül távozzon.²⁷¹

December 15-én Xántus János és Péterffy Jenő Gyulafehérvárra utaztak, ahol – elmondásuk szerint – az egyházmegyei főhatóság képviselőjétől a Direktórium működésére vonatkozóan nem kaptak sem megfelelő utasítást, sem támogatást. Ezért a kancellárián hagyták az előre elkészített és aláírt lemondónyilatkozatot, hogy a főhatóság hozza meg a szükséges intézkedéseket, ha a Direktórium további működését nem látja sikeresnek. A kölcsönre vonatkozó kérések sem találtak az ezt megelőző hónapokban meghallgatásra, sőt akadályozva voltak.

László esete. Ez az úr éveken át azt híresztelte magáról, hogy életfogytiglan megválasztott ügyvédje az egyházközségnek. Most kisült, hogy minden jogalap nélkül garázdálkodott ott 12 év óta. Ahol ennyire törvényes alapon mentek a dolgok, akkor nem szabad azon csodálkozni, hogy különféle bűnügyek fekszenek ma a törvényszéken az Egyház volt vezetői ellen. Dr. Klumák István ugyanis két irányú bűnvádi eljárást is indított dr. Hirschler József prelátus-plébános és dr. Gergely Ferenc elsőkötő főgondnok ellen és az 50 milliós holland kölcsönrel kapcsolatos sikkasztások miatt is külön bűnügy folyik a vizsgálóbíró előtt. Mindezen csúnya és következményeiben kiszámíthatatlan erkölcsi és anyagi kárral járó pereknek likvidálása lenne a direktóriumnak elsődendő kötelessége és az is, hogy az egyházközség bevételeit mielőbb felszabadítsa a pénzügyminisztérium gondnoksága alól. Félni lehet attól, hogy ezen radikális intézkedések nyomán újabb perek zúdulnak az egyházközség nyakába és tisztázás helyett zavarosabb helyzet áll elő...” Ehrlich István lemondónyilatkozata mellé csatolt újságcikk.

270 *Dr. Péterffy Jenő levele a Direktóriumhoz 1935. dec. 13-án.* – GYÉL: Num. 714–1935.

271 *A Direktórium jegyzőkönyve 1935. dec. 5-én.* – GYÉL: Num. 714–1935.

A Direktórium december 17-i ülésén hangoztatja, hogy „működésében kifejezetten az Egyház, az Erdélyi Egyházmegye és a Római Katolikus Egyházközség magasabb érdekei vezették, amikor fáradtságot, időt és munkát nem kímélve, saját erkölcsi presztízsük, erkölcsi és anyagi tőkéik felhasználásával és érdekeik elhanyagolásával, önzetlenül dolgozva igyekeztek tiszta helyzetet teremteni.” Megítélésük szerint úgy tűnik, mintha a főegyházmegye nem engedné érvényesülni a Direktórium kibontakozását, ezért „tekintettel a tornyosuló veszedelmekre, melyek a vég kezdetét jelentik, a jövőben bekövetkezendő minden tényért az Egyházközség sorsa mai nappal az Egyházmegyei Főhatóság kezébe helyeztetett.”²⁷² Határozat is születik, hogy a Direktórium eddigi működéséről a jegyzőkönyvek alapján egy összefoglaló készüljön, melyet Péterffy Jenő készít el, aki egyébként is a jegyzőkönyvek szerint sok mindent kézben tart és igazgat. Ettől kezdve minden döntésre váró ügyet a főhatóságnak küldenek meg. A Direktórium lemondásának elfogadásáig és annak kiértékeléséig a plébánia adminisztrációjának vezetésére Gyalui Sándor direktórium tagot kérik fel.

Xántus János és Gyalui Sándor december 21-én jelentést tesznek Hirschler plébánosnak a Dubleşiu zárgondnokkal folytatott tárgyalásokról. A 12 millió eltírt házbér nem maradt rejtve, hiszen a pénzügyminisztérium rajta tartotta a kezét az ügyön és kivizsgálást rendelt el. Emiatt előreláthatóan hatalmas büntetést rónak ki a plébániára, amelynek pontos összegét még nem lehet tudni. Azonban ha december 31-ig sikerülne kifizetni 2 milliót, rendeződne az ügy. Ha viszont nem sikerül megoldást találni rövid időn belül, akkor ez az összeg január 1-jétől 20%-kal növekszik, április 1-jétől viszont már 11 millió körüli összeget kellene kifizetni. A tőkekamatadót is visszaállították, ez 3 milliónyi összeget tesz ki. Amennyiben a fenti összegeket sikerül elintézni, Dubleşiu ígérete szerint a zárgondnokság alól teljesen mentesíteni tudná a plébániát. Ellenkező esetben január 1-jétől – Dubleşiu visszavonulása után – Virgil Nistor helyi ügyvédet nevezik ki zárgondnoknak, aki haláláig látná el ezt a feladatot.

272 A Direktórium jegyzőkönyve 1935. dec. 17-én. – GYÉL: Num. 714-1935.

Hirschler plébános Xántus és Gyalui jelentését azonnal felterjeszti Mailáth püspök úrhoz címezve, az ügyben gyors intézkedését kérve. Megjegyzi, hogy „ettől az intézkedéstől függ most már igazán az egyházközségnek sorsa. Dr. Dubleşiu zárgondnok tele van a legjobb szándékkal, de ha hamarosan a hóna alá nem nyúlunk, ő sem tarthatja magát. Ellene máris hatalmas támadás indul, amelynek végcélja, hogy Virgil Nistor kerüljön helyébe zárgondnoknak. A kár e halogatás és habozás következtében rohamosan növekedik.”²⁷³

Az 1936. január 4-i direktórium ülésen Hirschler plébános elnököl. Bejelenti: két főhatósági leirat miatt hívta össze a tagokat. Az egyikben Zomora Dániel általános helynök sajnálkozásának ad hangot amiatt, hogy a Direktórium visszavonult a munkától, még mielőtt ebben a főhatóság döntött volna. A másik leiratban ugyanő arra utasítja Hirschlert, hogy a Direktóriumtól kérjen tanácsot, és ehhez tartsa magát a jövőben.

Az elnöklő Hirschler plébános szóközi képességét latba vetve védelmezi a Péterffyék által megtisztított Direktóriumot. Hangsúlyozza, hogy az egyházközség további sorsát minden kísérletezés elejtésével csak a Direktórium fenntartásában látja biztosítva. „Ismételen ki kell jelentenem, hogy papi ember kezében – bármilyen címen – az egyházközség szanálását lehetetlennek tartom. A mostani Direktórium $\frac{3}{4}$ évi keserves és odaadó munka után teljesen tisztán látja a helyzetet. Látja, hogy a legfontosabb kérdések milyen úton oldhatók meg. Nagy előnye, hogy a jelenlegi zárgondnok úrral teljesen megértik egymást. Már karácsonyra rendezhették volna az ügyeket, ha a kölcsönt külső illetéktelen és felelőtlen befolyás meg nem akadályozta volna. Ezekért az egyházközséget ért súlyos kárért valakinek a felelősséget vállalnia kell és ez nem lehet a Direktórium. Nagyon fontos dolog, hogy a jelenlegi zárgondnok többszöri kijelentése szerint csak a mostani direktóriummal hajlandó tovább dolgozni és terveit végrehajtani.” Ezt követően az Erdélyi Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsát bírálja a bajbajutott kolozsvári egyházközség iránt tanúsított közömbös hozzáállásáért. Górcső alá veszi a gyulafehérvári főhatóságot is. Emlékeztet, hogy amikor a

²⁷³ *Hirschler József levele Gróf Mailáth Gusztáv püspökhöz 1935. dec. 21-én.* – GYÉL: Num. 714-1935.

holland kölcsön ügyében Valerio Valeri nuncius tőle memorandumot kért, ő azt felettes hatósága útján juttatta el, de megítélése szerint cenzúrára ment keresztül, hogy „az egész ügy lényegesen más világításba helyeztetett. Én szótlánul tűrtém a cenzúrára és ezzel nem védekezés, hanem vád alá helyezés lett saját magam memorandumom. Eltűrtém ezt is zokszó nélkül tiszteletből felettes hatóságom iránt és bízva főpásztorom védelmében.” Felvezetésében engedelmesként és egyházának hűséges fiaként állítja be magát, ugyanakkor bizonyítja az engedetlenségét: „Ki kell jelentenem azt is, hogy főpásztoromnak csak törvényes egyházi előjárásomat ismerem el és fogadom el, mert csak püspökömnek tettem engedelmisségi fogadalmat.” Tehát a Gyulafehérvárról már féléve eltávozott Mailáth G. Károly püspököt fogadja el előjárójának, nem kíván engedelmeskedni a mostani egyházmegyei főhatóságnak. Félretesz minden egyházi közügyet, csak a személyi ügyei érdeklik. Ügyeit, főleg plébánosi javadalmát, kizárólag Mailáth püspökkel kívánja intézni. „Kizárólag ezzel az egyházi főhatósággal állapodtam meg önként és szabadon, hogy a plébánosi javadalmamnak jövedelmét ideiglenesen az egyházközség szanalásának céljaira fordítsák, amennyiben az egyházközség automatikus szervei, jelenleg a direktorium kezeli.” Amennyiben a gyulafehérvári főhatóság a direktorium lemondását elfogadja, – megítélése szerint – visszanyeri jogát plébánosi jövedelmének kezelésére. Súlyos váddal illeti továbbá a gyulafehérvári főhatóságot: számukra „az utóbbi időben nem az egyházközségnek az érdeke a fő, hanem személyem, hogy elmozdítsanak helyemről. ... De most személyemet kikapcsolom és csak egyházközségemet nézem, személyes ügyem ráér, az egyház ügye azonban nem.”²⁷⁴ A jelenlevő direktóriumi tagok plébánosuk mellett kötelezték el magukat. Meglátásom szerint Hirschler direktóriumi beszéde túl merész, helyesebben: vakmerő kijelentések sorozata, főleg olyan papi méltóságtól, aki az egyházközséget 100 milliós teherrel terhelte meg, és az most is a zárgondnokság kényszere miatt nyög.

Hirschler József plébános fogadkozása, hogy „személyes ügyem ráér”, csak szóközi szóvirág volt. Nemsokára kéri a Direktoriumot,

274 A Direktorium jegyzőkönyve 1936. jan. 4-én. (Hirschler József beszédének teljes szövegét ld. Függelék 7.) – GYÉL: Num. 4389-1937.

hogy szíveskedjenek számára olyan kimutatást kiállítani, amelyben pontosan szerepelnek az egyházközséggel szemben fennálló követeléselei. A plébános személyi jövedelmeit a Direktórium állapítja meg, a Főhatóság jóváhagyása mellett. A Direktórium által 1935. évre megállapított plébánosi jövedelmet (havi 40 000 lej) ezidáig a főhatóság nem hagyta jóvá, de nem is kifogásolta. A Direktórium 1936. január 11-i ülésén ismételten pontosítja a plébános járandóságait: 1935. évre havi 40 000 lej – évi 480 000 lej; 1936. januártól március 31-ig havi 25 000 lej – összesen 75 000 lej. Mindösszesen 555 000 lej, amit azonban a főhatóság nem hagyott jóvá. Káplántartás címén káplánonként havi 1500 lej, 1935. január 1-jétől 1936. március 31-ig 67 500 lej. Mindösszesen 622 500 lej. Ezen összeg terhére a Hirschler plébános felvett 363 380 lejt, és a fel nem vett járandóságának összege 1936. március 31-ig 259 120 lejt tett ki.²⁷⁵

A Direktórium igyekszik mindent felszámítani a plébánost megillető jövedelmekből. A javadalmát képező ingatlanok lakóitól a házbérhátralékokat 1935 januárjától 1 626 715 lejben állapítják meg. Igaz, hogy 400 000 lejt kétesnek mondanak. Ilyen címen az egyházközség 1 076 002 lejjel tartozik neki. Azonban figyelembe kell venni az Erdélyi Bank és Takarékpénztárnál lévő kölcsönét is, amelynek tisztázása után állapítható meg a plébános tényleges követelése.

Január 16-án a gyulafehérvári főhatóság – a Direktórium határozatát figyelembe véve – hivatalosan is megszünteti dr. Nagy László ügyvéd megbízatását. Mivel sürgősen új ügyvéd szükséges az egyházközség ügyeinek intézésére, a Direktórium azonnali megbízatással, ideiglenes jelleggel dr. Péterffy Jenőt ajánlja, aki el is fogadja a felkérést. Természetesen ehhez is szükséges lesz Gyulafehérvár utólagos jóváhagyása.

Az új év nem hozza el a várva várt megoldást. Bekövetkezik, amitől Hirschler hűséges intézői rettegetek: a pénzügyminisztérium dr. Gheorghe Dubleşiu zárgondnokot felmentette tisztsége alól, aki a Direktórium szerint az „Egyházközség ügyeivel szemben mindig megértést tanúsított”. Helyébe dr. Virgil Nistor ügyvédet nevezte ki, akinek jövőbeni működése iránt az egyházközség „a legnagyobb

275 A Direktórium jegyzőkönyve 1936. jan. 11-én. – GYÉL: Num. 4389-1937.

aggodalommal van eltelve”.²⁷⁶ Az ülésen többek között elhangzik az is, hogy ha 1935 augusztusában a kilátásba helyezett kölcsön folyósítva lett volna az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa által, akkor rég nem lenne zárlat alatt a plébánia. Íme, a Péterffyék direktóriuma olyan váddal illeti az Egyházmegyei Tanácsot, amely teljesen jogtalan: éppen az Egyházmegyei Tanács tartotta távol magát az holland kölcsöntől, nem kívánt beleavatkozni az egyházközség adóügyeibe, mert olyan sötét elemek munkálkodtak, akikkel a korrekt együttműködést elfogadhatatlannak tartották.

A január 18-án készült kimutatás szerint a plébániát 3 117 914 lej tőkekamatadó, 2 356 271 lej házadó, illetve kegyenértékadó terheli. Dubleşiu az összes hátrálékos adótartozása utáni kamatot törölte. Félő, hogy az új zárgondnok, a kormányváltás, a pénzügyi közegek változása miatt ez megghiúsul. Amint kiderül, az új zárgondnok, Nistor Virgil jó barátságban van a korábbi zárgondnokkal, Romulus Fersigannal. Egyébként Dubleşiu véleménye az, hogy a bűnvádi feljelentéseket Fersigan ellen minél előbb meg kell tenni, kérve ehhez a főhatóság felhatalmazását, mert megállapítása szerint „az állam által kiutalt házkülönbözeti összegeket, melyek körülbelül 180 000 lejt tesznek ki, 1934. év őszén valaki felvette.”²⁷⁷ Ennek már a nyoma sem található, mert közben a bizonyító iratok is eltűntek. Csak egy bűnvádi eljárással lehetne megállapítani azt, hogy ki károsította meg ezzel az összeggel az egyházközséget.

A Direktórium arra kérte az Egyházmegyei Tanácsot, hogy adótúlfizetését (600 000 lej) engedje át az egyházközségnek, hogy ezzel a hátrálékos adótartozás rendezésébe besegítsenek. Az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa ezt a kérést is megtárgyalta, de elvből nem teljesítette. Pontosan nem tudható, hogy mi áll az elutasítás mögött. Csak feltételezhető, hogy a Direktórium novemberi lemondásával komolytalan partner fényébe helyezte magát. Péterffy Jenő az Egyházmegyei Tanács visszautasító álláspontját közölte dr. Dubleşiu zárgondnokkal, aki megdöbbenéssel jegyezte meg: „Nekem, mint görögkeletinek a keblem csak dagadhat, azonban személyesen fogok érdeklődni, hogy van-e a gör. kel. Püspökségnek hasonidőből

276 *A Direktórium jegyzőkönyve 1936. jan. 20-án.* – GYÉL: Num. 714-1935.

277 *Uott.*

adótülfizetése és amennyiben lenne, mint konzisztórium tag, személyesen fogok interveniálni, hogy önöknek ez az összeg rendelkezésére álljon.”²⁷⁸

Az egyházközség irodáján megjelent egy görögkatolikus vallású ügyvéd, dr. Juga Iustin, és a következő kijelentést tette: „Feszült érdeklődéssel kísérjük a Direktórium adórendezési törekvését és munkásságát, s mi mint románok, szimpátiánk jeléül kötelezőleg felajánlok, anyagi tehetségemhez mérten, 700 lejt, azaz hétszáz lejt, adórendezési célra, úgy azt részemről csak megtiszteltetésnek venném.”²⁷⁹ Nyilván, hogy 700 lejjel nem lehet megoldani a több milliós adósságot. De Dubleşiu zárgondnok nyilatkozata és dr. Juga ügyvéd gesztusa Egyházmegyei Tanács ellen irányulnak, a mostani Direktórium vezérei így akarják elhárítani magukról az ódiumot és a felelősséget. Fájó pont inkább az, hogy az egyházközség belső, pénzügyi nehézségeit kívülállókkal osztják meg, és gúny tárgyává teszik azt.

Dr. Dubleşiu zárgondnoki tisztségét, amely január 31-én lejárt, a Direktórium kérésére meghosszabbítottak február 28-ig.

Xántus János Gyulafehérvárra utazott, hogy a Fersigan volt zárgondnokkal kötendő egyezés részleteit megtárgyalja. Gajdátty Béla irodaigazgató ugyanekkor Kolozsváron tartózkodott, ezért nem tudott vele tárgyalni. Ellenben Péterffy Jenő a gyulafehérvári főhatóság eminens képviselőjével, Gajdátty Bélával – aki magánemberként volt épp Kolozsváron – két ügyet beszélt meg: a Romulus Fersigannal kötendő egyezés feltételeit és Virgil Nistor új zárgondnok ügyét. Gajdátty hivatalosan nem nyilatkozhatott a főhatóság álláspontjáról; azzal hárította el, hogy a döntés joga kizárólagosan Zomora Dániel vikárius és Szélyes Dénes helyettes vikárius hatáskörébe tartozik.

A gyulafehérvári főhatóság tárgyalási szinten lépéseket tesz a kolozsvári egyházközség anyagi és lelkipásztori ügyének megoldása érdekében. Keresi azt az alkalmas papi személyiséget, aki ebben a bonyolult helyzetben megtalálná a kivezető utat. Három papot kérdeznek meg. Zomora Dániel vikárius már 1935. december

278 *A Direktórium jegyzőkönyve 1936. jan. 25-én.* – GYÉL: Num. 714-1935.

279 *Uott.*

23-án magához kéreti Botár Gáspár tordai plébánost,²⁸⁰ aki – sejtve, hogy a kolozsvári ügyről van szó – a megbeszélés előtt álláspontját írásba foglalta. Kifejti, hogy a kolozsvári plébánia ügyeinek lebonyolítását csak úgy vállalja, ha a tényleges plébános, azaz Hirschler József „félre áll, sőt a városból is elköltözik ideiglenesen bár, mert az adminisztrátornak elég ügye-baja lesz a külső hatalmakkal, nem kívánatos tehát, hogy még a háttér se legyen biztos”.²⁸¹ Mindjárt jegyezzük meg, hogy Botár Gáspár jól látta az ügy megoldásának titkát, meg is fogalmazza, annak ellenére, hogy Hirschler Józseffel baráti viszonyt ápol. Csakis a kölcsönökkel évtizedeken keresztül manipuláló és mind nagyobb és nagyobb adósságokat felhalmozó plébános felmentésével kezdődhet el az érdemleges munka.

A főhatósági megbeszélésre karácsony harmadnapján, december 27-én került sor Gyulafehérváron Zomora Dániel vikárius, Szélyes Dénes helyettes vikárius és Gyárfás Elemér szenátor, az Egyházmegyei Tanács világi elnöke jelenlétében. Botár Gáspár csak azzal a feltétellel volt hajlandó elvállalni a kolozsvári adminisztrátori megbízást, ha megtarthatja a tordai plébániát is. Szándékát a tordai egyháztanáccsal is igyekezett megerősíteni. Gyűlésen fogalmaztatta meg álláspontjukat, helyesebben a saját álláspontját: „A tanács ugyanis nem látja biztosítva az itteni ügyek energikus rendezését és intézését”. Ennek alapján előbb táviratban, majd „terjedelmes levélben” közölte a gyulafehérvári főhatósággal, hogy nem vállalja a kolozsvári egyházközség adminisztrálását. Csak érdekességként jegyzem meg, hogy Botár jó barátja volt Hirschler Józsefnek és – bevallás szerint – nem kívánt volna vele ütközni, mert az egyházközség anyagi ügyét csakis félreállításával oldhatta volna meg ő is. Botár Márton Áron kinevezése után közölt levélben magyarázatot Széles Dénes vikáriushelyettessel: „Visszalépésem oka az volt, mert bár vallottam, hogy Hirschler prelátus, plébános ott-maradása esetén nem lehet eredményes dolgot végezni, de arra, hogy én molesztáljam ki onnan, semmi szín alatt nem vállalkozhattam, mert

280 GYÉL: Num. 3047-1935.

281 Botár Gáspár feljegyzése. In: *Domus Historia Potaisaensis*, 46-47. lap.

sokkal inkább becsültem Hirschler plébánost, semhogy ilyen nagy kellemetlenséget okozzak neki.”²⁸²

Második jelöltként Veress Ernő kolozsmonostori plébános neve jött szóba. Képzett és lelkiismeretes lelkipásztor volt, aki elindítója és szerkesztője volt a népszerű *Erdélyi Tudósító* folyóiratnak. Szerepelt a „püspöki biztos”-típusú megoldás esetében is, Gyárfás Elemér azonban akkor nem tartotta alkalmasnak. Szerény papi magatartásával valószínűleg valóban nem tudta volna kezelni a dörzsölt ügyvédek ravaszkodását.

A kolozsvári Szent Mihály egyházközség adminisztrálására Márton Áron volt a harmadik jelölt, aki végül elvállalta a terhes feladatot.

Hirschler József sejthetett valamit plébánosi sorsáról. Az események összefüggésében levonhatjuk a következtetést, hogy Botár Gáspár tordai plébánostól tudhatta meg. Ezt fogalmazta meg elnökként az 1936. január 4-én tartott direktórium ülésen. „Ismételten ki kell jelentenem, hogy papi ember kezében – bármilyen címen – az egyházközség szanálását lehetetlennek tartom.” Az általa favorizált és a hozzá hű maradt direktórium tagokat továbbra is maga mellett akarta tudni az esetleg bekövetkező leváltása esetében is. Hadd tegyük hozzá, hogy sikerült. Később éppen azok a direktórium tagok keserítették meg az egyházközség helyettes plébánosának kinevezett egyházközségi adminisztrátora, Márton Áron munkáját, akik Hirschler József plébánost hitegették, és anyagilag a teljes csődbe vitték.

A gyulafehérvári főhatóság a kolozsvári ügyben kellemetlen intézkedések árán is, de a helyes megoldást választotta. Dr. Boga Alajos főtanfelügyelőt megbízta, hogy hallgassa ki Péterffy Jenő ügyvédet a Nistor Virgil leendő új zárgondnok vádja ügyében: Nistor ugyanis személyesen járt Gyulafehérváron, és Péterffy Jenő direktórium tagot vesztegetéssel vádolta meg, tudniillik hogy 100 000 lejt ajánlott, csak hogy ne foglalja el a zárgondnoki tisztséget. Valami lehetett a dologban, mert Hirschler is a január 4-i védbeszédében erősen ragaszkodott dr. Gheorghe Dubleşiu zárgondnok személyéhez, és

282 Botár Gáspár feljegyzése. In: *Domus Historia Potaisaensis*, 48. lap.

amikor őt a pénzügyminiszter felmentette, Péterffyékkel karöltve elérték, hogy még egy hónapig maradjon.

Amikor Péterffy Jenő tudomást szerzett Nistor ügyvéd kihallgatásáról, sérelmezte, hogy a kihallgatás és vizsgálat után a vád alaptalanságáról nem értesítették, megítélése szerint ugyanis őt alaptalanul vádolta és rágalmazta meg. Ezért az 1936. február 3-i ülésen bejelentette, hogy az elkövetkezőkben nem hajlandó direktóriumi tag minőségében bárki zárgondnokkal tárgyalni. Nehezményezte továbbá, hogy mivel a főhatóság semmilyen felvilágosítást és utasítást nem adott az egyházközség jelenlegi helyzetére vonatkozóan, a Direktórium az egyházközség anyagi ügyeiben az esetleges mulasztásokért a felelősséget nem vállalhatja. „A Főhatóság nincs azzal a feltétlen bizalommal a Direktórium érdektelen működését illetően, mely bizalom a mai aggodalmas helyzetben az egyházközség érdekében kifejtendő és teljes felelősséggel járó eredményes munkához szükséges ... ezért tisztelettel felkéri az Egyházmegyei Főhatóságot, hogy még 1935. novemberi jegyzőkönyvbe foglalt lemondás felett azonnal döntsön, mert mai naptól kezdve a Direktórium még a folyó ügyek vitelére sem érez magában további feljogosítást.”²⁸³

László Endre önigazolásként összehasonlítja azt az anyagi helyzetet, ami a Direktórium működésének kezdetén állt fenn, a jelenlegi helyzettel. Az adóhivatalok által vezetett könyvek a következőket mutatták:

- tőkekamatadó – 3 116 263 lej;
 - hátralékos házaadó – 3 776 654 lej;
 - 1934/35 évi hátralékos adó – 382 013 lej;
 - hátralékos illetékegyenérték – 1 148 370 lej;
 - 1936. évi folyó adó – 1 700 000 lej;
 - hátralékadók késedelmi kamata – 2 680 000 lej;
 - városi adó – 426 541 lej;
 - vízdíj – 930 000 lej;
 - összesen 14 159 841 lej.
- Ellenben a jelenlegi köztartozások:
- tőkekamatadó – 970 470 lej;

283 A Direktórium jegyzőkönyve 1936. febr. 3-án. – GYÉL: Num. 714–1935.

- házadó – 1 001 719 lej;
- 1934/35 évi hátralékadó – 428 630 lej;
- folyó évi adó – 506 520 lej;
- vízdíj – 180 000 lej;
 - összesen 3 087 339 lej.

Az eddig törlesztett összeg: 10 872 502 lej. A Direktórium kilenc hónapos működése alatt az egyházközség anyagi terhét körülbelül 11.679.000 lejjel csökkentette. A Direktórium megállapítása szerint az egyházközség köztartozásait minden külső segítség nélkül sikerült lecsökkenteni, ezért „az egyházközség múltbeli gazdálkodásával szemben olyan teljesítményt végzett, hogy nyugodt lelkiismerettel, minden honorálása nélkül bocsátja az egyházközség anyagi ügyeinek intézését, a lényegtelen és kisebb munka teljes befejezésére, olyan egyházi vagy világi tényezők kezébe, kikkel szemben az Egyházmegye Igazgató Tanácsa, esetleg a Főhatóság nagyobb bizalommal lesz, mint amilyennel az egyházmegye Igazgató Tanácsa a Direktórium tárgyi működésével volt akkor, amikor az egyházközségünk adózárzata alóli mentesítés céljából kért anyagi támogatást megtagadta, elutasította.”²⁸⁴

1936. február 7-én délelőtt különös esemény történt. A zárgondnok, Nistor Virgil megjelent a Szent Mihály-plébánián, és azt követelte a jelenlévő tisztviselőktől, hogy Fersigan Romulusnak azonnal fizessenek ki 120 000 lejt – jelenti a *Brassói Lapok*.²⁸⁵ A tisztviselők Nistor kérésének teljesítését megtagadták, arra hivatkozva, hogy Fersigan követelése nincs bíróságilag megállapítva, és ezen kívül követelései nem lehetnek. Nistor ezek után a rendőrségre telefonált, ahonnan két bűnügyi rendőr érkezett, akik lefoglalták a plébánián található készpénzeket, sőt a plébános személyes pénzszekrényét is felnyitatták. Az egyházközség tisztviselői behívták Péterffy Jenőt, aki tiltakozott Nistor cselekedete ellen. 350 000 lej készpénzt találtak a plébánián, amelyből Fersigan megkapta követelését, a megmaradt pénzt a plébános gazdasági hivatalban lévő pénzszekrényébe zárták. Az egyházközség képviselői Dunca Eugen prefektusnál jelentést tettek az esetről, ő pedig megígérte, hogy eljár az

²⁸⁴ *Uott*.

²⁸⁵ *Brassói Lapok*, V évf. 35. sz, 1936. február 11, 5.

ügyben. Ugyanaz a bizottság felkereste az éppen Kolozsváron tartózkodó Alexandru Lapedatu kultuszminisztert, aki végighallgatva a küldöttséget, „megütközéssel vette tudomásul,” hogy a egyházközség zárlat alatt van. Azt ajánlotta, hogy erről az esetről tegyenek jelentést a belügyminiszternek, a miniszternek, valamint a pénzügy és igazságügy miniszternek.²⁸⁶

A *Brassói Lapok* egyik munkatársa felkereste László Endre bankigazgatót és direktórium tagot, aki azt nyilatkozta, hogy mielőtt Lapedatu kultuszminiszterhez mentek volna, ő személyesen kereste fel a zárgondnokot az ügy békés elintézése érdekében, Nistor azonban ridegen elutasította. A tisztviselők által megfogalmazott memorandum szövegét a *Brassói Lapok* teljes egészében közölte.²⁸⁷

Hirschler József, Xántus János és Péterffy Jenő Bukarestbe utaztak, ahol találkoztak Pop Valeriu igazságügyi miniszterrel. Azt kérték tőle, hogy szüntesse meg a zárlatot, mert a plébánia csak akkor tud fizetési köztelezettségeinek és tartozásainak eleget tenni, ha szabadon gazdálkodhat. A miniszter helytelenítette a plébánia rendőri lerohanását, és ígéretet tett a zárlat feloldására. Ezzel egyidőben Nistor Virgil mindent megtett annak érdekében, hogy az egyházközség feloldása ne történjen meg. A *Brassói Lapok* azt közölte, hogy Nistor ennek érdekében még Cisar érsekhez is ellátogatott.²⁸⁸

Zomora Dániel általános helynök február 25-én baráti hangvételű levélben fordul Hirschler plébánoshoz, hogy mind a saját, mind pedig az egyházközség érdekében mondjon le a kolozsvári plébánosi tisztségről, és nyújtsa be nyugdíjazási kérelmét. A zárgondnokság esetleges megszüntetése után is elkerülhetetlen lenne távozása. Ígéri, hogy mindent megtesz kívánságainak legkedvezőbb intézésében. Kéri viszont, hogy kívánságai a hivatalos kérelmében ne feltételekként szerepeljenek. „Nehéz szívvel hozom ezeket Méltóságod tudomására, de kötelességemet vélem teljesíteni Méltóságoddal és egyházmegyénkkel szemben is. Kérem, fogadja megértéssel, és

286 *Brassói Lapok*, V évf. 35. sz, 1936. február 11, 5.

287 *Brassói Lapok*, V évf. 35. sz, 1936. február 13, 8.

288 *Brassói Lapok*, V évf. 1936. február 17, 9.

elhatározását közölje velem a legsürgősebben.”²⁸⁹ Hirschler József február 28-án kelt rövid válaszban kérelmezi javadalma terhére a nyugdíjazását, de most sem akarja tudomásul venni a gyulafehérvári főhatóságot, hanem szeretett püspökének döntéséhez akarja kötni – aki súlyos betegsége miatt az egyházmegyétől, és az egyházmegyei ügyektől távol van –: „ha Kegyelmes Főpásztorom személyes meggyőződése és lelkiismerete így jónak látja, és engem is meggyőznek, hogy ez lelkiismeretben kötelez. Én természetesen a kegyelmes Úrnak nem írok.”²⁹⁰

Március 7-én maga Hirschler József prelátus-plébános is részt vesz a Direktórium ülésén, ahol beszámol a Gajdátsy Béla irodaigazgatóval március 5-én folytatott beszélgetésről, viszont elhallgatja a Zomora Dániel vikáriussal történt levélváltást. Gajdátsy irodaigazgató ekkor Zomora vikárius nevében kérte fel Hirschler plébánost, hogy nyugdíjaztatásával együtt fogadja el a Papnevelő Intézet rektori állását. Hirschler a március 7-iki direktóriumi ülésen az egyházközség jelenlegi helyzetére hivatkozva – a folyamatban lévő és befejezetlen bűnügyek miatt – károsnak tekinti nyugdíjazását és rektori kinevezését mind az egyházmegyére, mind az egyházközségre, mind pedig saját személyére nézve. Ehhez a kérdéshez kéri a Direktórium megoldási javaslatát. Hosszas vita után egyhangú döntés születik. Bármennyire is megtisztelő a főhatóság elhatározása, a plébános távozása a plébánia éléről addig, amíg nem zárulnak le a bűnügyi eljárások, egyáltalán nem alkalmas. Azonban javasolják, hogy már most fogadja el a rektori kinevezést, de a tisztség elfoglalása csak az eljárások lejárta után legyen kötelező. Addig pedig „megrendült egészségi állapotára, valamint ezzel járó fizikai gyengeségére való tekintettel, a Főhatóság által – kérésre 10 000 lej havi készpénzjárandósággal és a sétatéri villákban általa szabadon választandó

289 Zomora Dániel püspökhelyettes levele Hirschler József plébánosnak 1936. febr. 25-én. – Közölve: SAS PÉTER, *Egy reneszánsz lelkiületű főpap. Dr. Hirschler József főesperes plébános*, 518.

290 Hirschler József válaszelevele Zomora Dániel püspökhelyettesnek 1936. febr. 28-án. – Közölve zavarkeltő címzéssel és dátummal (Zomora Dániel püspökhelyettes levele Hirschler József plébánosnak, Gyulafehérvár, 1936. február 25); helyesen: Hirschler József levele Zomora Dánielnek febr. 28-án. Vö. SAS Péter: i. m. 519.

4-5 szobás természetbeni lakással ½ évre szabadságotlatik.” Ha a bűnügyi eljárások kimenetele a plébánosra nézve kedvezőtlen lenne, vagy ha el kellene vállalja ez idő alatt a rektorságot, akkor ez a szabadságotlatás „nyugdíjazással minősül át”.²⁹¹ Ha viszont egészségi állapota megengedné, hogy továbbra is ellássa plébánosi kötelezettségeit, vagy ha a kormány megakadályozná a rektori kinevezést, visszatérhetne plébánosi teendőihez. Ha elfogadja a rektori állást, vagy nyugdíjba vonul, akkor az egyházközséggel szembeni minden igényéről lemond. Ha nyugdíjas éveit külföldön töltené, akkor havi nyugdíja 500 pengőben állapítható meg. Ezeket a kéréseket Hirschler március 8-án levélben is megküldi Gajdátsy Béla irodaigazgatónak, hozzátéve, hogy ezekhez a pontokhoz ragaszkodik, ugyanakkor megjegyzi, hogy „milyen ádáz intrika”²⁹² folyik ellene.

Péterffy ugyanezen a gyűlésen beszámol arról, hogy öt napon keresztül tárgyalta Bukarestben az adóügyzárlat érdekében. Járt a Pénzügyminisztériumnál, de az érsekségen is. Egy dr. W. Fildermann nevű ügyvédet bízott meg ennek rendezésével, és reméli, hogy március 11-re rendeződik az adóügy kérdése. Péterffy 200 000 lej honoráriumot ígért Fildermannak a megígért 100 000 lejen kívül. Ha mégsem sikerülne az ügyvédnek rendezni az ügyet, akkor nem kapja meg a honoráriumot. Az összesen 300 000 lejes honoráriumhoz kéri tehát a Direktórium hozzájárulását.

Jelenti továbbá, „hogy a parlamentben történt 1936. február 21-i Modreanu képviselő interpellációja után kértem Dr. Gyárfás Elemér, valamint Dr. Willer József képviselő urakat, hogy interveniáljanak, vagy interpelláljanak az egyházközség érdekében, de mindketten kijelentették, hogy megtárgyalták az összes parlamenterek ezt és arra az elhatározásra jutottak, hogy egyházközségi ügyben nem interveniálhatnak sehol.” A Direktórium álláspontja, hogy Jelen Gyulát mielőbb mentsék fel főgondnoki tisztsége alól, mivel „az erkölcsin kívül az egyházközségnek kiszámíthatatlan anyagi károkat okozott”.²⁹³

291 A Direktórium jegyzőkönyve 1936. márc. 7-én. – GYÉL: Num. 714–1935.

292 Hirschler József levele Gajdátsy Béla irodaigazgatónak 1936. márc. 8-án. Közölve SAS Péter: i. m. 524.

293 A Direktórium jegyzőkönyve 1936. márc. 7-én. – GYÉL: Num. 714–1935.

Azonban Péterffynek van még egy megjegyzése, ami sokmindent elárul bukaresti tartózkodásáról. „Szükségesnek tartom még jelenteni, hogy Dr. Zombory László úr Őméltósága is több ízben ígérte az intervenciót és több ízben kijelentette, hogy Dr. Jelen Gyula főgondnok informálta az Érsek Urat az egyházközség ügyeiről és főleg arról, hogy a jelenlegi Direktórium is összejátsszik Dr. Dubleșiuvval, hogy így anyagi előnyökhöz jusson.”²⁹⁴

A „titokzatos”²⁹⁵ Zombory László élettörténetéről keveset tudunk. Kedvelt személyiség és befolyásos ember a bukaresti kormánykörökben. Több éven keresztül szolgált a kolozsvári egyházközségben mint hittanár és segédlelkész. Nagy szerepet játszott a négy erdélyi egyházmegyét átfogó Erdélyi Római Katolikus Népszövetség megszervezésében, amelyet négy éven keresztül ügyvezető igazgatóként vezetett, ahonnan botrányos módon távozott, még a gyulafehérvári egyházmegyét is elhagyta, és a bukaresti érsekségre inkardináltatta magát. Karrierista magatartásával és a kormánykörökben való bennfentességével nem annyira az egyházi ügyek megoldását szolgálta, hanem inkább egyházi személyek lejáratásán és meghurcoltatásán munkálkodott. Meghatározó szerepet játszott Glattfelder Gyula csanádi püspök Romániából való kiutasításában.²⁹⁶ Mailáth püspök, aki sokáig kedvelte, időközben kiismerte, a nagyváradi szentjobbi apátságra való kinevezésekor értesíti a bukaresti apostoli nunciátúrát, hogy semmilyen állami nyomásra ne nevezzék ki Zomboryt szentjobbi apátnak. A kormánykörökben még gyulafehérvári püspökjelöltként is emlegették. Egyházi körökben „Zomboryról mindenki tudta, hogy Alexandru Theodor Cisar bukaresti érsek rossz szelleme, kormánybarát, és bukaresti működése alatt igen sokat ártott az ottani magyarságnak. Tetejében még a saját püspöke sem bírt vele.”²⁹⁷ Cisar érsek segítségével Zombory az egyházi

294 A *Direktórium jegyzőkönyve 1936. márc. 7-én.* – GYÉL: Num. 714–1935.

295 Így nevezi Zomboryt Pacha Ágoston (1870–1954) temesvári vikárius 1923. december 22-én kelt, Mailáth G. Károly püspöknek írt levelében. – BATHYANEUM. Mailáth G. Károly-hagyaték. Nr. inv. 26.224.

296 *Ld. Glattfelder Gyula püspök levele Mailáth G. Károly püspöknek.* – BATHYANEUM. Mailáth G. Károly hagyaték. Nr. inv. 26.224.

297 TEMPFLI Imre: *Sárból és napsugárból.* Budapest 2002. 51–52.

ranglétrán a pápai prelátus cím megszerzéséig vitte, de karrierista életét nem Bukarestben, hanem innen is, Alexandru Cisar érsek által exkardinálva az Amerikai Egyesült Államokban fejezte be.²⁹⁸

Különösen fontos számunkra Zombory Lászlónak Hirschler Józseffel való hol baráti, hol ellenséges, hol ismételten baráti viszonya.²⁹⁹ Marton József Zomboryról írt tanulmányában részletesen elemzi, témánkhoz elégséges egyik következtetése: „szerintem Zombory jól tudta szédíteni Hirschlert, éppen a holland kölcsön körüli bonyodalmak nyújtottak lehetőséget neki, hogy nagy ígéreteivel felmelegítse régi viszonyukat”.³⁰⁰

Hirschler plébánosi végnapjain kap Zomborytól március 7-én kelt tényfeltáró és megoldást javasoló levelet. Bár Hirschler prelátus és az egyházközség anyagi helyzetének rendezése ekkor már eldöntött tény volt, Zombory megítélése a direktóriummi vezéregyéniségek félrecsúszott tevékenységéről alátámasztják eddigi következtetéseinket. A vele igen jó viszonyban lévő Alexandru Lapedatu kultuszminisztertől informálódott a dr. Virgil Nistor körül kialakult akcióról. Zombory is helyteleníti Hirschler és Péterffy eljárását Nistor ellen az „ámító Dubleşiu” miatt. Felteszi a Cisar érsek által is megfogalmazott szembesítő kérdéseket; ezek rávilágítanak Péterffyéék küzdelmének hátsó mozgató rugójára, az inkorrekt munkájukra. „Milyen oka volt az egyházközség egyes tagjainak, hogy Dubleşiuhoz olyan görcsösen ragaszkodjanak és élet-halál harcot vívjanak Nistor ellen? Miért kellett dr. Nistornak felajánlani 100 000 lejt, hogy csak február 10-én vegye át a hivatalt?” Nyilván az új zárgondnok, Virgil Nistor korrekt hozzáállásával adja meg a feleletet, aki Cisar érseknek és Zomora vikáriusnak kijelentette, hogy a legnagyobb lelkiismerettel fog dolgozni az egyházközség pénzügyi helyzetének rendezésében, ő sem fog, de mást sem enged lopni. Zombory már-már vádolja Hirschler prelátust, akit az egyházközség egyes képviselői következetesen

298 MARTON József: *Zombory László papi karrierizmusa*. In. *Studia Theologica Transsylvaniensia* 20 (2017/1) 116–117.

299 Ehhez a témához lásd bővebben MARTON József: *Zombory László papi karrierizmusa*. In. *Studia Theologica Transsylvaniensia*. 20 (2017/1) 83–117.

300 MARTON József: *Zombory László papi karrierizmusa*. In. *Studia Theologica Transsylvaniensia* 20 (2017/1) 109.

becsapták, mert becsaphatták. Nem nevezi meg, mert „nagyrészt ismeretes az illetők neve”, akik megállapodtak „lelkiismeretlen román tisztviselőkkel, hogy bizonyos ügyet, főleg az adóztatás terén kedvezően fognak elintézni, ha a vesztegetés címén az egyházközség egy bizonyos összeget fizet, ellenkező esetben a legnagyobb kár éri az egyházközséget stb.” Az ún. lopás könnyű és kényelmes fajtájának minősíti ezt az eljárást, mely által az érdekeltek maguknak szép anyagi sikereket könyvelhettek el. Kereken kimondja Hirschler prelátusnak, a jó barátának: „az ilyen ügyeket igen könnyű veled elhittetni, hogy Romániában nem lehet másképpen dolgozni”. A Zombory általa javasolt megoldás viszont saját hiúságáról árulkodik. Ismételten megígéri, hogy a holland kölcsönt és az adóügyeket díjmentesen és kommissziómentesen elintézi. „Azt hiszem, én szebb és nemesebb gesztussal nem igazolhattam volna Előtted azt, hogy lelkem mélyéből megbocsátottam az engem ért támadásokat, bántalmakat, rágalmakat, amelyen majdnem véglegesen elrabolták tőlem azt, ami e földön mindenkinek a legértékesebb, a becsületét, minthogy ezt az ajánlatot tettem.”³⁰¹ Zombory ajánlata amolyan szólam. Ő is tudja, hogy egyházjogilag nem könnyű kivitelezni. Ezért kéri Hirschlert, hogy a gyulafehérvári főhatóságnál intézkedjék, és kérje az ügykezelés továbbvitelének áthelyezését a bukaresti érsekséghez, mert ő mint bukaresti egyházmegyés csakis ilyenformán tudna segíteni.

Ami Hirschler személyének további sorsát illeti, ajánlatai meg egyeznek a nuncius, Cisar érsek és a gyulafehérvári főhatóság elképzeléseivel: betegségére való tekintettel kérje nyugdíjaztatását, és a kolozsvári egyházközség vezetését vegye át egy fiatal plébános. Ebből is nyilvánvaló, hogy Zombory önzetlen ajánlata csak baráti szólam volt, a megoldást ő is Hirschler József végleges félreállításában látta, ami levelének megérkezésekor – bizonyára – meg is történt. Zárógondolata is csak a személyi barátság fenntartásáról árulkodik: „Nagyon örvendenék, ha levelemből kiérezned, hogy azt az Egyház nagy érdekeiért való aggodás íratta velem, de ugyanakkor

301 *Zombory László prelátus levele Hirschler József plébánosnak 1936. márc. 7-én.* – Közölve: SAS: i. m. 519–524.

őszinte szeretettel tartottam szem előtt azt, hogy a megoldás Reád nézve is minél megnyugtatóbb legyen.”³⁰²

Hirschler, bár jól tudja, hogy az már nem tartja kezében az egyházmegye vezetését, március 8-án Mailáth püspöknek is ír egy levelet, melyben tudatja: elfogadja a Papnevelő Intézet rektori állását azaz a kikötéssel, hogy előbb – gyógykezelés és pihenés végett – több havi szabadságra menne. Mailáth püspök válasza helyett Zomora Dániel vikárius március 15-én kelt hivatalos levelét kapja kézhez, aki a Szent Mihály-egyházközség plébánosának „megrendült egészségére való tekintettel a kolozsvári plébániai javadalomról történt lemondását, érdemeinek főpásztori elismerésével” elfogadja, és a plébániát megüresedettnek tekinti. A jogilag és ténylegesen megüresedett plébánia ideiglenes adminisztrálását és átadását illetően egyidejűleg külön intézkedik.³⁰³

1936. március 15. napja fordulópontot jelent a kolozsvári egyházközség életében. Zomora Dániel vikárius felmenti Hirschler Józsefet plébánosi és a kolozs-dobokai kerületi főesperesi megbízása alól, és a Szent Mihály-plébánia ideiglenes vezetésével Márton Áront, a Róm. Kat. Népszövetség igazgatóját bízza meg. A plébánia átadása után Hirschler plébánosnak távoznia kell Kolozsvárról, amiről jelentést kell tennie a bíróságon. „Nem tartom az időt alkalmasnak és Főtisztelendőséged szempontjából sem megfelelőnek az egyházközséggel szemben támasztott igényeinek megvizsgálására. Fölötte kívánatos, hogy ezen igények köztudomásra ne jussanak. A további nehézségek és bonyodalmak elkerülése végett kötelességemnek tartottam fenti intézkedéseimet megtenni.”³⁰⁴ A változásokról Zomora Dániel értesíti az egyházközség választmányát is.³⁰⁵

A Direktórium 1936. március 17-én megtartja utolsó ülését, melyen kéri a főhatóságot, hogy az 1935. november 18-i lemondását

302 *Uott.*

303 *Zomora Dániel vikárius levele Hirschler József prelátusnak 1936. márc. 15-én.* – Közölve: SAS: i. m. 525.

304 *Zomora Dániel vikárius levele Hirschler József prelátusnak 1936. márc. 15-én.* – Közölve: SAS: i. m. 525–526.

305 *Zomora Dániel vikárius 1936. márc. 15-én kelt levele a Kolozsvári Róm. Kat. egyházközség választmányának.* – Közölve: SAS: i. m. 526.

fogadja el, mert attól a naptól kezdve már az egyházközség életében bekövetkező eseményekért a felelősséget nem vállalja. A jegyzőkönyvet író Péterffy megjegyzi, hogy intrikák, vádaskodások és alaptalan hírek nehezítik meg a Direktórium munkáját. Ezért a főhatóság kezébe tesz le minden intézkedést és rendelkezési jogot. A Direktórium szerint az egyházközség attól a naptól kezdve vezetőség nélkül maradt. A Direktórium a főhatóságtól kivizsgálást kér az erkölcsi és anyagi felelősség megállapítására vonatkozóan, mert „meg nem engedhető az, hogy aki az egyházközség, mint közjogi, erkölcsi testület vagyonából jogtalan erkölcsi előnyökhöz jutott, e jogtalan előnyök gyümölcsét tovább is élvezze és az egyházközség pedig a vétkes mulasztások és rosszindulatú eljárások következtében reá zúdult bajok és csapások terhe alatt szenvedjen”. A jegyzőkönyvíró rámutat arra, hogy „hosszas, fárasztó és idegölő munkával” az egyházközség adótartozásait 3 millió lejre csökkentették, és ha ezt kifizetnék, megszűnne a „megszégyenítő” adózárlat. A problémát növeli az, hogy dr. Ehrlich István rossz helyre adta be a fellebbezést, későn iktatódott, és az a veszély fenyegeti az egyházközséget, hogy a 13 millió lejt ki kell fizetnie. A Direktórium lelkiismereti kötelességének tartotta, hogy beszámoljon ezekről a veszélyekről, „félreállításával nem akarja a süllyedő hajóról menekülők szerepét” magára öltetni, mert soha nem menekült a felelősség elől. Csupán mihamarabbi intézkedésre szólítja fel a főhatóságot, mert „az erdélyi magyarság legnagyobb katolikus vagyonának léte forog kockán, és nem vállalhatja azt, hogy a Direktórium működése sodorta az egyházközséget még veszélyesebb helyzetbe.” Az utat megmutatta, ezért „tisztá lelkiismerettel teszi le mandátumát” és az intézkedéseket ugyanilyen „tisztá lelkiismeretből fakadó féltő aggodalommal fogja kísélni”. A végleges felmentés után alkalmat kérnek arra, hogy az eddigi munkáról és megállapításokról jelentést tehessenek.³⁰⁶ A megrostált Direktórium önfelszámolásának bejelentése, felmentésének kérése túl magasztosnak sikerült: felelősségmentes és áldozatos munkáról dicsekszenek olyanformán, hogy a későbbiekben is jelentést tehessenek, vagyis magukról a felelősséget elhárítva az

306 A Direktórium jegyzőkönyve 1936. márc. 15-én. – GYÉL: Num. 714–1935.

ügyekbe beleszólhassanak, másokat vádolhassanak, sőt, az új plébániai adminisztrátort is támadhassák.

A holland kölcsön ügye a zörgöndnokság felszámolásáig

Zomora Dániel püspökhelyettes 1936. március 15-én Márton Áront bízta meg a Szent Mihály-plébánia holland kölcsön miatt elmergesedett anyagi helyzetének rendezésére és a plébánia ideiglenes adminisztrálására *vicarius oeconomus* (helyettes plébános) címmel.³⁰⁷ Márton Áron „lojalitását és talpraesettségét”³⁰⁸ bizonyítja újabb felelősségteljes és idegörlő megbízatása.

Hogyan jelent meg Márton Áron a kolozsvári Szent Mihály-plébánia életében, és hogyan vette át azt? Ezekre a kérdésekre az egyházközség választmányának két üléséről készült részletes jegyzőkönyv enged betekintést. 1936. április 19-én, vasárnap délelőtt 11 órakor, az egyházközség gyűléstermében megtartott rendes ülésen jelen van Gajdátsy Béla pápai kamarás mint püspöki biztos, dr. Jelen Gyula főgondnok, valamint a tisztviselők: Váradi Albert gondnok, dr. Nagy László ügyvéd, Adorján Ödön pénztáros, Rátz Mihály műszaki tanácsos, Csiky Emánuel számvevő és Szilágyi Márton egyházközségi jegyző. A választott tagok névsorát nem közlöm, csupán annyit jelzek, hogy az ülésen 38-an voltak jelen. A főgondnok bejelenti, hogy a gyulafehérvári főhatóságtól érkezett leiratot Szilágyi Márton egyházközségi jegyző olvassa fel.³⁰⁹

Zomora Dániel bejelenti, hogy az egyházközség érdemes plébánosa, dr. Hirschler József pápai prelátus, március 8-án kelt iratával – egészségi állapotára hivatkozva – lemondott plébániai javadalmáról

307 MARTON József: *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. században*. Pro-Print Könyvkiadó Csíkszereda 2014. 94.

308 SZŐKE János – Dr. Baranyi Mária: *Márton Áron életrajza*. Nyíregyháza 1990. 130.

309 *A kolozsvári Szent Mihály plébánia egyháztanácsának jegyzőkönyve 1936. ápr. 19-én.* – KPL: Num. 7. d. 290h.

és állásáról. Lemondását elfogadva a plébániai javadalmat megüresedettnek deklarálja. A megüresedett plébánosi állást egyelőre csak ideiglenesen kívánja betölteni Márton Áron népszövetségi igazgatóval.³¹⁰

Az ülésen jelen lévő választmányi tagok tudomásul veszik az általános helynök határozatot, és „Dr. Hirschler József lemondott plébános úr iránt – kiváló lelkipásztori működéséért, alkotásaiért – nagyrabecsülésüket és szeretetüket nyilvánítják ki”. Megtartva a régi szokást, egy öt tagból álló küldöttség hívja be a gyűlésterembe Márton Áront. A teremben lévő választmányi tagok a „belepő Márton Áron népszövetségi igazgató-vicarius oeconomust lelkes éljenzéssel fogadták”. Jelen Gyula főgondnok üdvözlí a helyettes plébánost „ebben az új és nehéz pozíciójában. Arra kéri, hogy működésében ne a személyeket, hanem mindig az egyházközség érdekeit nézze. A választmány tagjai munkájában támogatni fogják. A jó Isten áldását kívánja munkájára.”³¹¹

A főgondnok, ha röviden is, de utal arra, hogy Márton Áronnak nehézségekkel, problémákkal kellett szembenéznie. Azért tartom ezt fontosnak megemlíteni, hogy „nehogy valaki abba a kísértésbe essen, hogy úgy gondolja, Márton Áront egy jól menő, gazdag plébániával tüntették ki. Nem jutalom volt ez, hanem nagyon nehéz megbízatás.”³¹²

Gajdátsy Béla részletesen ismerteti a főhatóság álláspontját az egyházközség ügyeiben. A fent ismertettek mellett jelzi, hogy 1936. március 15-én megszüntette a Direktórium további működését, tagjait a jövőre nézve a további kötelezettségek és felelősség alól felmentette.³¹³ Mivel a Direktórium működését a főhatóság

310 *Kolozsvár Szent Mihály plébánia iratai 290/b 1936, 130.* – A választmányhoz küldött főhatósági levelet egészében lásd *Függelék – 8.*

311 *A kolozsvári Szent Mihály plébánia egyháztanácsának jegyzőkönyve 1936. ápr. 19-én.* – KPL: Num. 7. d. 290h.

312 KOVÁCS Gergely: *Szentnek lenni nem kevesek előjoga, hanem mindenki hivatala.* In: *Keresztény Szó XXV/4, 1.*

313 „Az egyházközség volt direktóriumának liquidálását, és az általa kezelt javak, s ügyek átvételét az általam ezen célra kinevezett bizottságra kívánom bízni.” *Zomora Dániel püspökhelyettes levele a kolozsvári Plébánia Hivatalnak 1936. ápr. 22-én.* – KPL: Num. 1936, 130. 290b.

engedélyezte, ezért a megszüntetésének kizárólagos jogát is fenntartja, így ehhez nem szükséges a közgyűlés külön hozzájárulása. Gajdátsy külön kihangsúlyozza: a főhatóság nem volt bizalmatlan a Direktóriummal szemben, eltörlését is szabályszerűen fogja végrehajtani egy megbízott független bizottság által. Az átvételről és az ezzel kapcsolatos ügyekről a közgyűlés joga dönteni. De a főhatóság a „Direktóriumot semmiféle formában nem kívánja újra felállítani. A Direktórium működéséről kifelé a nyilvánosság előtt közlések sem pro, sem kontra ne tétessenek”. Közgyűlés tartására az időt nem látta alkalmasnak a főhatóság, a választmányt a jelenlegi összetételben továbbra is fenntartani kívánja.³¹⁴

A megelőlegezett bizalmat megköszönve Márton Áron arra kérte a választmány jelenlévő tagjait, hogy „legyen[ek] segítségére nehéz munkájában, hogy ez az erdélyi egyházközségek között vezető szerepre hivatott egyházközség nehéz helyzetéből kitisztuljon”. Márton Áron jól tudta, hogy nagyon nehéz feladatra vállalkozott, de hitte, hogy a választmányban jelen lévő megbízható és hűséges emberekkel sikerül a nehézségeket leküzdeni.

A jelenlévők nevében dr. Sulyok István szerkesztő-választmányi tag lelkes szavakkal üdvözölte a helyettes plébánost „mint áldozatkész férfit, aki nagy feladatra vállalkozott”.³¹⁵

Az plébánia átadás-átvétele 1936. március 23-án délelőtt negyed 10 órakor, a Kolozsvár belvárosi egyházközség irodájában veszi kezdetét. Jelen vannak: dr. Hirschler József plébános mint átadó, Márton Áron helyettes plébános mint átvevő, valamint dr. Balásy Imre kolozsvár-szentpéteri plébános mint a kerület főesperesi teendőik ideiglenes végzésével megbízott személy, dr. Bíró Vencel, dr. P. Jánossy Béla, az egyházközség választmányának felkért tagjai, Váradi Albert egyházközségi gondnok, Gyalui Sándor helyi referens, a gazdasági hivatal helyi vezetője, volt direktórium tag, valamint Fejér Gábor segédlelkész.

314 *A kolozsvári Szent Mihály plébánia egyháztanácsának jegyzőkönyve 1936. ápr. 19-én.* – KPL: Num. 7. d. 290h.

315 *A kolozsvári Szent Mihály plébánia egyháztanácsának jegyzőkönyve 1936. ápr. 19-én.* – KPL: 290/b 1936.

A jegyzőkönyv a következőkről tudósít: az átadó Hirschler bejelentette, hogy három évtizeddel ezelőtt leltárak nélkül vette át a plébániát. Az akkori állapotokkal szemben lényegesen megváltozott és gyarapodott a leltári állomány, ezért az új leltárak elkészítése folyamatban van. Tehát jelen esetben csak általános átadásról és átvételről lehet szó.

Márton Áronnak el kellett tekintenie a leltárak alapján történő részletes átvételtől, de a plébániát, az iskolaszéket és az egyházközség egész adminisztratív állományát általánosságban kénytelen volt átvenni, viszont ragaszkodott a részletes átvételhez is, amely majd az elkészített leltárak alapján fog megtörténni. Márton Áron a reá háruló nagy felelősségre hivatkozva bejelentette, hogy „a részletes átadás-átvételnek ki kell terjednie a teljes hivatali adminisztrációra, különös tekintettel az egyházközség gazdasági hivatalában elintézés alatt álló összes ügyekre, megjelölve a fontosabbakat külön tárgy szerint is az összes kapcsolatos iratok felsorolásával.” Körültekintéséről és tisztánlátásáról tesz bizonyosságot az a kijelentése is, miszerint „az ő felelőssége a plébánia ügyeinek vezetéséért a mai naptól kezdődik. Ez a felelősség azonban nem bír visszamenőleges hatállyal, ami annyit jelent, hogy a felelősséget csak az ő kezdeményezése – vagy elhatározásából származó ügyintézésért vállalja, de az átvétel idejében főnálló és már korábban, tehát az ő közreműködése nélkül folyamatba tett anyagi természetű intézkedések eredményéért felelősséget nem vállalhat.” Hirschler sietett megjegyezni, hogy őt a püspöki főhatóság 1935. évi március hó 15-én minden anyagi felelősség alól felmentette.³¹⁶ Ezzel azt kívánta hangsúlyozni, hogy március 15-től az átadás napjáig a Direktórium tartozik felelősséggel. Azonban biztosította Márton Áront

316 „Folyó évi 176. számú felterjesztésére, ismételt megfontolás és az ügyek beható megvizsgálása után a következőket közlöm. Múlt év dec. 27-én alkalmam volt személyesen élőszóval közölni Főtisztelendőségeddel súlyos aggodalmaimat az egyházközség vagyoni ügyeinek állapota és intézése felől, s egyben közöltem óhajtasaimat és szándékaimat. Megbeszéléseink folyamán félreérthetetlenül kijelentettem, hogy kívánságom az, hogy Főtisztelendőséged a vagyoni ügyek vezetésétől visszavonuljon, és a helyzet súlyosságára való tekintettel az általam kinevezendő vagyonkezelőnek adja át az összes anyagi ügyek intézését.” – *Mailáth G. Károly erdélyi püspök levele Hirschler József főesperes-plébánosnak, Gyulafehérvár 1935. márc. 17-én.* – KPL: Num. 290/b 1935, 129.

arról, hogy ennek ellenére, amíg Kolozsváron tartózkodik, mindenben rendelkezésére áll. Gyalui Sándor volt direktórium tag is elismerte a felelősséget, hogy vannak olyan tételek, amelyekért a Direktórium nem vállalhat felelősséget a hiányzó okmányok miatt.³¹⁷

A plébánia átvételével Márton Áron minden felelősséget zúgolódás nélkül magára vállalt. Felső főhatósági parancsra munkateret munkatérrel vált, gyors iramban, rövid idő alatt olyan feladatot kell megoldania, amit elődje tíz év alatt halmozott fel, és az egyházközséget a csőd szélére juttatta. Mert nincs megalázóbb a gazda nélkül hagyott fél munkánál, nincs keserítőbb a torzóba maradt kezdeménynél – tartja, és ehhez igazodik a továbbiakban is... „Akart és tudott munkát lelkesedésből, a nagy ügyek szeretetével vállalni.”³¹⁸

Hirschler József nyugalomba vonulása és az azt követő problémák

Mailáth G. Károly megyéspüspök súlyos betegsége miatt 1935. október 28-án végleg elhagyta gyulafehérvári rezidenciáját, a budapesti Úri utcai Vöröskereszt Kórházba szállították.³¹⁹ Az egyházmegye kormányzását már korábban is (főleg 1931-től) Zomora Dániel nagyprépost, általános helynök végezte a beteg püspök helyett, és ezután még inkább. 1936. április 18-án Vorbuchner Adolf személyében az egyházmegye segédpüspököt kapott, akit május 28-án szentelt püspökké Alexandru Theodor Cisar bukaresti érsek.³²⁰ Az egyházmegyei főhatóság központi szervét így az alábbi trió képezte: Vorbuchner

317 *A kolozsvári Szent Mihály plébánia egyháztanácsának jegyzőkönyve 1936. máj. 17-én.* – KPL: Num. 7. d. 290h.

318 VENCZEL József: *Márton Áron püspök életpéldája.* In: Szentelik a püspököt. Az Apostol kiadása. Kolozsvár 1939. 7.

319 MARTON József (összeállította): *Márton Áron élete és munkássága.* Kronológia (1896–1944) I. kt. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2020. 37.

320 VERESS Ernő: *Figyelő.* In: Erdélyi Tudósító. XIX. évf. 1936. május. 167–170.; BADILLA János: *Vorbuchner Adolf püspök.* In: Az Apostol. 1938. dec. 25. 4–5.

Adolf segédpüspök, Zomora Dániel általános helynök és Gajdátsy Béla irodaigazgató. A kolozsvári kényes ügy intézésében a gyulafehérvári egyházi központ sokkal nyíltabban és határozottabban járhatott el. Mailáth püspökben Hirschler József legfőbb erkölcsi támaszát veszítette el. Megszűntek számára azok a kibúvók, melyeken keresztül az utóbbi tíz évben biztosítani tudta a kényelmetlenné vált plébánosi helyzetét, illetve kolozsvári létét. Viszont az egyházmegyei hatóságot nem a bosszúállás vezette, hanem méltányosági szempontokra is figyelve Hirschler József preláthus-plébános ügyének tisztességes megoldása volt a cél. A helyzetet tovább bonyolította, hogy a bukaresti kormányzat sem nézte jó szemmel Hirschler jelenlétét Kolozsváron. Ezek a körülmények is közrejátszottak plébános felmentésében.

Mivel képtelen volt az egyre súlyosabbá vált egyházközségi ügyeket megoldani, és a jószándékú és korrekt segítséget visszatartotta, egyházi elöljárói a tarthatatlan helyzet miatt javasolták lemondását (1936. március 8.). Hirschler eddigi munkájának elismerésül Zomora Dániel püspöki általános helynök a gyulafehérvári Papnevelő Intézet, filozófiai és teológiai főiskola rektorává nevezte ki. Az újonnan kinevezett rektor egészségi állapota annyira megromlott a nagy hercehurcában, hogy a főhatóság – saját kérésére – szabadságra és gyógykezelésre engedte.³²¹

Hirschler József nemcsak egészségileg, hanem lelkileg is megtört. Minden egyházi főhatósági intézkedésben rosszindulatot látott. Zomora Dániel ált. helynök bizalmas levélben közli vele, hogy az Apostoli Szentszék különös kérése az, hogy távozzon Kolozsvárról: „nem okvetlenül szükséges, hogy Főtisztelendőséged külföldre menj; de szükséges, hogy Kolozsvárt elhagyja”. Bizalmasan kéri, hogy ne nehezítse tovább a helyzetét, mert akkor kénytelen lesz életbe léptetni az Apostoli Szentszék kívánságait teljes egészében.³²²

321 Zomora Dániel általános helynök levele Hirschler József nyugalmazott plébánosnak 1936. márc. 15-én. – KPL: Num. 964-1936. Közölve SAS Péter: i. m. 526.; MUREȘAN, Iulius: *Episcopul Márton Áron*. Cluj-Napoca 2008. 30-31.

322 Zomora Dániel általános helynök levele Hirschler József nyugalmazott plébánosnak 1936. márc. 21-én. – KPL: Num. 962-1936. Közölve SAS Péter: i. m. 527.

Hirschler József ny. apátplébánosra vonatkozóan fontos információkat tudhatunk meg Vorbuchner Adolf segédpüspök f. év. (1936) március 22-én hozzá intézett leveléből. A gyulafehérvári püspöki rezidencián március 16-án váratlanul megjelent Jenciu Moise, a valóságügyi minisztérium vezérfelügyelője, és Hirschler teológiai rektori kinevezése felől érdeklődött. Valerio Valeri bukaresti nuncius már korábban jelezte az esedékes látogatást, mert Hirschler rektori kinevezésének (a napilapokban való) nyilvánosságra hozatala kiváltotta a kormány ellenszenvét. A nuncius azt tanácsolta, hogy ezt a kinevezést mielőbb vonják vissza. A kormány által kiküldött vezérfelügyelő meggyőződött, hogy nem a püspöki főhatóság az oka a rektori kinevezés nyilvánosságra hozatalának. Ennek ellenére határozottan közölte, hogy Hirschler Józsefet „a kormány semmiféle hivatalban vagy munkakörben nem tűri meg”, és a gyulafehérvári püspöki főhatóság esetleges ellenkezése „súlyos következményekkel járhat.” Az egyházmegyei hivatal ezért kénytelen volt a Hirschler rektori kinevezését visszavonni.

Vorbuchner Adolf segédpüspök ennek a veszélynek a tudatában a következő döntéseket hozta Hirschler Józseffel kapcsolatban: Kolozsvárra nem térhet vissza még csak átmeneti tartózkodásra sem; leghelyesebb, ha egyelőre külföldön marad, amíg az ügyek teljesen nem rendeződnek.³²³ A püspöki felszólítás ellenére Hirschler csak akkor volt hajlandó elhagyni az országot, ha biztosítják számára a külföldi kezelés költségeit, és a sétatéri villák egyikében egy 3-4 szobás lakást berendeznek nővére számára.

1936. május 5-én Hirschler József külföldre utazott. Elutazása előtt Márton Áron *vicarius oeconomus*szal (plébániai kormányzó, helyettes plébános) megbeszélést folytatott. Márton Áron nagylelkűségéről tanúskodik az a tény, hogy elintézte a gyulafehérvári egyházmegyei hatóságnál, hogy a Hirschler nyugdíját az egyházközség költségvetése által megállapított 10 000 lejről 15 000 lejre emeljék,

323 Vorbuchner Adolf püspök levele Hirschler József nyugalmazott plébánosnak 1936. március 22-én. – KPL: Num. 2075-1936. Közölve SAS Péter: *i. m.* 527-528.

egyelőre néhány hónapra.³²⁴ Az egyezség értelmében Hirschler József nővére számára plébániai bérlakást kellett felszabadítani. A főhatóság jóváhagyta Márton Áron kérését, vagyis a nyugalmazott plébános nyugdíjmelését és a lakás biztosítását Hirschler Irma számára, azzal a kikötéssel, hogy ez az engedély „nem jelenti azt, mintha Dr. Hirschler Józsefnek külföldi gyógykezeltetése után visszatérve Kolozsvárt való tartózkodását megengedném.”³²⁵

Klumák István ügyvéd pere Hirschler Józseffel szemben

Hirschler József hosszú plébánosi munkája során rengeteg peres ügy halmozódott fel. Miután külföldi szabadságáról visszatért, többek között rendeznie kellett a Klumák-pert. Korábban dr. Klumák István ügyvéd, édesapja nevében, aki az egyházközség ügyvédje volt, eljárást indított Hirschler József ellen, és anyagi követelésekkel állt elő. Feljelentette a bíróságon Nemes Ferenc volt főgondnokot és Hirschler József plébánost, mert a holland forint néven elhíresült kölcsönt nem megfelelő módon használták fel. A vád szerint a plébános abban hibázott, hogy a vétkes és gondatlan kezelést tulajdonképpen elősegítette azzal, hogy nem ellenőrizte az ügyek intézésének menetét. A rövid szabadságáról hazatérő Hirschler Józsefet ebben a peres ügyben meglepetésként érte az a hír, hogy Klumák István az ellene tett feljelentést visszavonta, csupán az egyházközséggel szemben tartotta fenn jogos követeléseit. Klumák a feljelentéséről és feljelentésének visszavonásáról a *Brassói Lapok*nak is nyilatkozott. Itt megindokolta eljárását. Az volt a célja oka, hogy az édesapja követelését az egyházközséggel szemben polgári per útjára terelve érvényesítse. „Hogy e per lefolyását meggyorsítsa, egyidejűleg bűnvádi feljelentést is tett, elsősorban Dr. Nemes Ferenc volt főgondnok ellen, aki nemcsak az egyházközséget, de ennek kapcsán az ő édesatyját

324 Márton Áron megbízott plébános levele Mailáth Gusztáv püspökhöz 1936. május 6-án. – KPL: Num. 439-1936.

325 Zomora Dániel püspökhelyettes levele a Szent Mihály plébániának 1936. május 14-én. – KPL: Num. 1765-1936.

is súlyosan megkárosította. Hirschler prelátus ellen e feljelentés éle csak annyiban irányult, hogy ő ezekben az anyagi természetű ügyekben a köteles felügyeletet elmulasztotta. Az idők során azonban belátta, hogy jogi természetű ügyekben teljesen járatlan plébánost méltánytalan egy bűnügyi eljárás kálváriájának kitenni, s nemcsak visszavonta ellene a bűnvádi feljelentést, de Hirschlert személyesen meg is követte.³²⁶ Klumák István ügyvéd nyilvánosan is bocsánatot kért Hirschler Józseftől.³²⁷ Több újság is foglalkozott a

326 *A feljelentő belátta tévedését és megkövette Hirschler dr. volt kolozsvári plébánost.* In. Brassói Lapok 1936. okt. 10. 2.

327 „Lelkiismereti kötelességemnek érzem, hogy ma midőn minden hatóságtól elégtételt kapott a meghurcoltatásokért, melyekben évek óta része volt, a magam részéről is elégtételt szolgáltatassak méltóságodnak azokért a kellemetlenségekért, amelyeknek okozója – közvetve vagy közvetlenül – én voltam. Vannak az életben olyan helyzetek, amelyeknél önvédelmében az egyén oly eszközökhöz kénytelen folyamodni, amelyekre rendes körülmények között még csak nem is gondolna. Az egyházközséggel és méltósággal szemben fennálló vitás ügyeinkben az egyházközség és méltóságod nevében eljáró egyének magatartása elzárt minden békés utat, nem maradván más, csak a polgári perek és büntető ügyek útja. Kénytelen voltam feljelentést tenni dr. Nemes Ferenc volt főgondnok ellen, aki néhai édesatyámat és az egyházközséget súlyos összegekkel károsította meg. Ebben a feljelentésben méltóságodat is megvádoltam azzal, hogy ezekben az anyagi természetű ügyekben a köteles felügyeletet elmulasztotta. Bár a köztünk levő vitás ügyek inkább személyi jellegűek voltak és sohasem szántam azokat a nyilvánosság számára, mégis azokból politikai és gazdasági tőkét kovácsoltak azon egyének, akik közéletünk minden zavarosából maguknak anyagi vagy erkölcsi tőkét akarnak halászni. Meg kell állapítanom, hogy senki nem akadt, aki békét igyekezett volna köztünk létre hozni, de úgyszólván mindenki szükségesnek látta az ügyben állást foglalni és kihívó magatartással, adat-szolgáltatással vagy egyenes izgatással elmérgesíteni az amúgy is áldatlan helyzetet. Ennek tulajdonítható, hogy dr. Fabius István szenátor úrnak a parlamentben méltóságod és az egyházközség ügykezelése ellen március havában elhangzott interpellációját – sajnálatosan – részben éppen az én vádjaimra alapíthatta. A magam részéről utólag meggyőződtem arról, hogy méltóságodat mulasztás sem terheli azokban az ügyekben, melyek az ügyészség elé kerültek. Azt pedig sohasem állítottam, hogy méltóságod az egyházközségnél történt szabálytalanságokból személyes hasznot húzott volna. Tudom, hogy sok nehéz órát okoztam méltóságodnak, mint ahogy én is nehéz időket éltem át, annak a rágalmakra alapított hajszának közepette, melyet méltóságod

Hirschler József elleni hajszával és meghurcoltatásával: a *Magyar-ság*, a *Magyar Szemle* és a *Pécsi Napló*.³²⁸

Romulus Fersigan ügyvéd rosszindulatú támadása Hirschler Józseffel szemben

A Hirschler-támadók sorában találjuk Romulus Fersigan ügyvéd-zárgondnokot is. Fersigan, zárgondnoksága idején, államellenes izgatással vádolta Hirschler Józsefet. A feljelentésben az állt, hogy maga Hirschler az 1927-ben felvett holland kölcsönt államellenes cselekedetekre fordította, ezen kívül 1934. december 31-én a Szent Mihály-templomban elhangzó beszédét irredentának nevezte, s állítása szerint ezzel a román hatóságok ellen izgatott. Az ellene szóló feljelentés tartalmát közzétette a *Magyar Lapok* újság is. Eszerint Hirschler József plébános 1927-ben 600 000 holland forint kölcsönt vett fel, és „ezt a román állam megkárosítására és veszélyére használta fel.” A feljelentésben Fersigan Hirschler József plébánost „legismertebb irredentának” és „magyar kémnek” nevezte, aki ellen már 1922-ben és 1923-ban is bűnügyi eljárást indítottak. A vádlevél

nevében és azzal visszaélve, indítottak ellenem, éppen azok, akiknek legkevesebb erkölcsi alapjuk és létjogosultságuk van közéletünkben szerepet vinni. Azzal az őszinte tisztelettel és szeretettel gondolok méltóságodra, amellyel a hívő tartozik a tiszta lelkületű egyházfőnek, a fiatalember a puritán idősnek. És attól a megbánástól áthatva írom ezeket a sorokat, melyet a sok megpróbáltatáson átment érez az iránt, akinek - ha jószándékkal is - de igaztalanul okozott annyi keserűséget. A magam részéről őszinte sajnálattal örökre lezártam ezt az ügyet és kérem méltóságodat is, hogy bocsássa meg nekem mindazt, amit okoztam és amiről úgy hitte, hogy én okoztam. Fogadja méltóságod őszinte nagyrebecsülésem és tiszteletem kifejezését, igaz híve.” Dr. Klumák István nyilvános bocsánatkérő levele Hirschler József plébánosnak. Lásd *A polgári bíróság is teljes elégtételt adott Hirschler József apátkanonok pápai prelátnak*. In. *Magyar Lapok* 1936. okt. 10. V. évf. 230. sz. 5.

328 *A kolozsvári római katolikus egyházközség pénztárából közel félmillió lejt vitt el jogtalanul a román zárgondnok*. In. *Magyar-ság* 1936. febr. 13. 9.; *A kolozsvári hadbíróóság megállapította Hirschler prelátnak ártatlanságát*. In. *Pécsi Napló* 1936. szept. 26. 5.; ZATHURECZKY: *Magyarok megfélemlítése Erdélyben*. In. *Magyar Szemle* 1937. jan. 4. 195.

Vorbuchner Adolf és Hirschler József kolozsvári találkozója

Vorbuchner püspök szeptember elején Kolozsvárra látogat. Márton Áron h. plébános értesíti Hirschler Józsefet, hogy a segédpüspök szeretne vele személyesen találkozni, ezért „szeretettel kéri”, hogy keresse meg őt akár a plébánián vagy akár egy általa kiválasztott helyen.³³¹

A levélváltásokból tudjuk meg, hogy Vorbuchner Adolf segédpüspök és Hirschler József találkozására a kolozsvári plébánián került sor, ahol hosszasan tárgyaltak az érintett sérelmeiről, valamint a székeskáptalanba vetett bizalmáról, amelyről Hirschler egy terjedelmes memorandumot tett közzé. A Márton Áron h. plébános által közvetített találkozóra Vorbuchner és Hirschler között szeptember 9-én került sor. A személyes beszélgetés alkalmával Hirschler prelátusnak az volt a benyomása, hogy a segédpüspök félreinformálásából fakadóan ítélte el magatartását. Természetesen a segédpüspök jogosan úgy tekintett Hirschler Józsefre, mint lemondott plébánosra, amit Hirschler még mindig nem tudott elfogadni: „a kolozsvári plébániáról való lemondásomat nem tekinthetem érvényesnek, mert olyan indokokkal kényszerítettek reá, melyekről utólagosan kellett tapasztalnom, hogy helyt nem állók”. Vagyis Hirschler azt próbálta igazolni, hogy azok a gyulafehérvári központi papi méltóságok, akik kikényszerítették és elfogadták lemondását, nem voltak illetékesek erre. Felrótta Gajdátsy Béla irodaigazgatónak, hogy megváltoztatva korábbi véleményét, „fenyegetések mellett” lemondását, sőt a városból való távozását követelte. Mivel 1936 júliusától nem volt fizetése, el kellett adnia a házsongárdi villáját. Az országot nem hagyhatta el, mert a Klumák-féle feljelentések miatt eljárást indítottak ellene. Abban a hitben élt, hogy lemondását Mailáth Gusztáv Károly püspök felhatalmazásából kérték, és ő ezért fogadta el. Azonban amikor 1936. augusztus 23-án meglátogatta Mailáth püspököt a budapesti Vöröskereszt kórházban, és előadta lemondásának ügyét és körülményeit, a megyéspüspök közölte, hogy „mindezen dolgokról őneki

³³¹ Márton Áron plébános levele Hirschler József nyugalmazott plébánosnak 1936. szept. 9-én. – KPL: Közölve SAS Péter: i. m. 537.

tudomása nem volt, ő ilyen processzus megindítására senkit meg nem hatalmazott”. A jóságos, de az ügyekben teljes járatlan püspök arra kérte őt, hogy térjen vissza Kolozsvárra, lelkipásztori munkahelyére. Hirschler ezért tért vissza Kolozsvárra. Meg volt győződve arról, hogy Mailáth püspök visszaülteti „fényes elégtétellel és diadallal” a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség plébánosi székébe.

A székeskáptalannak címzett memorandumban szerepel az a levél is, amelyet Hirschler József Vorbuchner püspöknek írt. Ebben feltárta szomorú és hányatott életét; még azt is, hogy svájci és budapesti tartózkodása idején többször folyamodott kölcsönhöz, de régi barátai rendszerint visszautasították. Egykori ismerősei gyanakodva néztek rá. Testileg, lelkileg és anyagilag is lerongyolódott. Ezért volt kénytelen pár napra visszatérni Kolozsvárra. Továbbá Vorbuchner segédpüspök tudomására hozza, hogy az ő elmozdítása a Szent Mihály-plébániáról törvénytelen volt, mert Mailáth püspök erről nem tudott, sőt betegágyán megerősítette őt plébánosi mandátumában és kolozsmonostor őre kanonoki címében. Levelében leszögezte, hogy csakis Vorbuchner püspökkel mint törvényes előjárójával hajlandó közreműködni, kizárva a megítélése szerinti illetéktelen egyházmegyei hatóság személyeit [értsd: Gajdátsy Béla irodaigazgató, Zomora Dániel általános helynök]. „Minden törekvésem az lesz, hogy Nagyméltóságod helyzetét könnyítsem, de a legnagyobb reverencia mellett biztosítva akarom látni életem utolsó napjait. Szeretnék teljesen visszavonulni és senkinek útjába még szalmaszálát sem helyezek. Végtelenül fáj, hogy mint kitaszítottal bántak velem. Fekete lappal zárul életem” – írja Hirschler a segédpüspöknek, akinek egyébként a szentelésére nem kapott meghívást.

Azt is jelezte, hogy jogorvoslásért és helyzetének tisztázásáért hajlandó Rómáig is elmenni, mert meggyőződése, hogy vele „olyan jogcsorbítás és hivatalos erőszak alkalmaztatott, amelynek nincsen párja egyházmegyénk történetében” és kérelmezte a törvénytíprók megbüntetését. Emellett feltette a kérdést, hogy miért kell távol maradnia Kolozsvártól, sőt az országtól. Rágalomnak és hazugságnak könyvelte el azt a híresztelést, mely szerint ő a magyar kormány-
nak titkos értesítéseket küldött romániai titkos eseményekről. Elégtételt követelt dr. Gyárfás Elemér szenátortól is, aki jóváhagyta az

öt rágalmazó Fabius szenátor kijelentését: „gratulálok, szóról szóra igaz, amit mondott. Hirschlert menesztjük.” Furcsa és zavaros Hirschler prelátus Gyárfás Elemér elleni érvelése, hiszen azt a Fabius szenátort használja bizonyításra, aki aljas rágalmakat szórt reá.

Memorandumában az eddig még szelídnek mondható Hirschler jogi támadásba lendült. Kijelentette, hogy Vorbuchner Adolf, mivel csak segédpüspök, semmit nem tehet ellene, nem mozdíthatja el törvényes lakhelyéről, nem tilthatja ki Kolozsvárról és az országból. Hozzáfűzte: hálátlanságnak tartja, ahogy az általa összeállított Direktóriummal elbántak, sőt Jelen Gyula főgondnok és Nagy László ügyvéd felelősségre vonását kéri. Leginkább az egyházközséggel szembeni követeléseit fájlalta, amelyet a memorandum megírásáig nem kapott meg. Megítélése szerint Nagy László ügyvéd lehet az, aki meg fogja akadályozni, hogy a neki kijáró és a Direktórium által meghatározott 1516890 lejt megkapja. Záró soraiban kijelenti, hogy „fekete lappal amúgy is kálváriás életemet lezárni nem hagyhatom”.³³²

Hirschler József memoranduma szellemiségében és tartalmában nem sokban különbözik Péterffy Jenő ügyvéd leveleitől. Az őt pártfogásba vevő ügyvéd hozzá intézett levelei Hirschler József nyugalmazott plébánosban megerősítik az ártatlanság érzetét: „Örömmel kell tapasztalnunk ezt akkor, amikor Méltóságodat egyházi főhatósága koholt, de be nem bizonyított rosszakarató vádak alapján elítélte, vagy az elítélési lépéseket megtette.”³³³ Péterffy Jenő levelében is érezhető az a főhatóság-ellenesség, amely Hirschler memorandumában, pár nappal később testet öltött.

Vorbuchner Adolf segédpüspök atyai hangvétellő levelében örömét fejezi ki Hirschlernek, hogy nincs többé „semmi baja az állami hatóságokkal”. A kolozsvári plébánia mindenben igyekszik teljesíteni kéréseit, de mivel az elmúlt időben az egyházközség 222500 lejt fizetett ki

³³² Hirschler József memoranduma a gyulafehérvári székeskáptalannak 1936. szept. 17-én. Közölve SAS Péter: i. m. 537–543.

³³³ Péterffy Jenő ügyvéd levele Hirschler Józsefhez 1936. szept. 18-án. Közölve SAS Péter: i. m. 544.

neki, ezért „fogytán van a pénz.” A segédpüspök továbbra is arra kéri Hirschler, hogy lehetőleg Kolozsváron kívül tartózkodjék.³³⁴

A Hirschler Józsefet „pártoló” személyek hitegetései

A Gyulafehérváron tartózkodó Forster János³³⁵ nyugalmazott ceremonárius állandó levelezésben állt Péterffy Jenő ügyvéddel. Imprudens módon kibeszélte a gyulafehérvári kancellária valós, de még inkább vélt eseményeit. Ő tájékoztatta Péterffyt mindenről, ami a gyulafehérvári egyházi központban történt. Örült Hirschler József memorandumának, főleg annak, hogy a preláthus úr végre „nekibátorodott.” Zomora Dániel általános helynököt cinikusan olyan aláíró „masinának” nevezte, amelynek „mindig mások voltak a kezelői”.³³⁶ Forsterhez hasonlóan a Hirschlert bátorítók csoportjához csatlakozott Botár Gáspár³³⁷ tordai plébános is, aki alpári módon biztató leveleket küldött Hirschler Józsefnek, ezekben többek között Gajdáty ellen hangolta, tudatlannak, gögösnek, hazugnak és „pseudoeписcopusnak” nevezve őt. Biztatta Hirschlert, hogy semmiképpen ne mondjon le a Szent Mihály-plébániához való jogáról, sem a kanonokságról, mert a plébánosi lemondása „brutális kényszer alatt történt”.³³⁸

A Hirschlert pártoló klerikusok biztatásai csupán ugratásszerűek voltak, és az ügyét inkább akadályozták, mint segítették. A nyugalmazott plébános magatartása, valamint az általa megfogalmazott memorandum határozottabb lépésre készítette Vorbuchner

334 Vorbuchner Adolf püspök levele Hirschler Józsefnek, 1936. szept. 22-én. Közölve SAS Péter: i. m. 545.

335 Forster János (1862–1939) 1891-től Gyulafehérváron ceremonárius. – FERENCI Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*. SzIT-Verbum. Budapest-Kolozsvár 2009. 247.

336 Forster János nyugdíjas pap levele Péterffy Jenő ügyvédnek 1936. szept. 24-én. Közölve SAS Péter: i. m. 545–546.

337 Botár Gáspár tordai plébános (1884–1937).

338 Botár Gáspár levele Hirschler Józsefnek 1936. szept. 26-án. Közölve SAS Péter: i. m. 546.

Adolf segédpüspököt. A volt kolozsvári plébánoshoz írt levelében kifejtette, hogy a plébániáról történt lemondása és annak elfogadása törvényes keretek között történt. A segédpüspök a beadvány egyéb részleteivel nem kívánt foglalkozni. Azonban „ismételten és utoljára”, az Apostoli Szentszék kérésére, arra szólította fel Hirschlert, hogy a levelének „kézhezvételétől számított 48 órán belül hagyja el” Kolozsvárt és előzetes írásbeli engedély nélkül még átmeneti tartózkodásra se térjen oda vissza, ellenkező esetben büntetéseket lesz kénytelen alkalmazni. Vorbuchner egyelőre nem akarta konkrétan meghatározni Hirschler József nyugalmazott plébános tartózkodási helyét, de mindenképp biztonságosabbnak látta, hogy Kolozsváron kívül telepedjen le.³³⁹ Sajnos Hirschler a hátulról érkező biztatások hatására Vorbuchnerben is ellenséget látott, és önfejlően nem engedelmeskedett az egyházmegyei hatóságnak, ezzel is sok kellemetlenséget okozva a segédpüspöknek, a püspöki kancelláriának, az egyházmegyének és magának a kolozsvári Szent Mihály-egyházközségnek is.

A levéltári dokumentumokból az is kiviláglik, hogy Hirschler József csak személyes beszélgetésekben volt kegyes és ártatlan, írásaiban arrogánsan nyilvánult meg. Egyébként ugyanazt folytatta, mint plébánossága idején. A „hátsó ajtókon” keresztül, régi barátaival karöltve próbálta megakadályozni a Kolozsvárról való elhelyezését és kitiltását. Az 1936. október 4-én Péterffy Jenő ügyvédnek írt bizalmas leveléből más titkos eljárásaira is fény derül. Megtudhatjuk, hogy szeptember végén Bukarestbe utazott, és felkeresett minden régi barátot, akik plébánossága idején rengeteg rossz tanácsal látták el, sőt nem egyszer be is csapták. Az angolkisasszonyok papi otthonában szállt meg. Itt találkozott több ízben előbb Zombory Lászlóval, aztán Alexandru Cisar érsekkel, majd a nunciatúrára is ellátogatott. Zombory László azzal biztatta Hirschlert, hogy „szabad a nunciatúrán ütni a vasat”, vagyis még nincs minden veszve számára. Moise Jenciu vallásügyi miniszter-vezérfelügyelővel is szeretett volna találkozni, aki korábban megakadályozta a rektori kinevezését. Helyette a vezérfelügyelő egyik osztálytársával, régi jó

³³⁹ Vorbuchner Adolf püspök levele Hirschler Józsefnek 1936. szept. 27-én. Közölve SAS Péter: i. m. 547.

barátjával találkozott. Péterffynek írt levelében jó érzésének ad hangot, hogy mindenki – Zomborytól kezdve Cisarig – a gyulafehérvári egyházi főhatóság és Gyárfás Elemér szenátor ellen van. Cisar érsek „teljesen Gyárfás ellenes és le akarja törni. Zomborytól tudom, hogy Botárt akarta Cisar, állítólag Zombory is püspöknek, de nagyobb volt a presszió felülről, német követség részéről Vorbuchner ellen.” Nagy reményeket fűzött ahhoz is, hogy a Cisar érsekhez bejáró Nistor Virgil ügyvéd jó véleménnyel van róla és a Direktóriumról, együtt akarják megbuktatni Gyárfást. Cisar érsek többször kijelentette, hogy Gyárfás Elemér „vagy politikus marad, vagy le kell mondania a Státus alelnökségéről. E kettőt együtt többé nem tűri.”³⁴⁰ Hirschler József levelét elemezve kellemetlen érzéssel tölti el az olvasót, hogy a nyugalmazott plébános szinte örül, ha a gyulafehérvári egyházmegye ellenségeiről értesül, valósággal nekik szurkol.

A jó barátok igyekeztek megvédeni és tájékoztatni mindenről Hirschler Józsefet. Botár Gáspár, akinek bujtogató levelét Hirschler József még Zomborynak is átadta, jelezte, szívesen látná Tordán. De ő és a lelkipásztori munkába besegítő Rass Károly³⁴¹ nyugalmazott paptanárs is jobbnak látnák, ha Hirschler József engedelmeskedne a főpásztori felszólításnak, és elhagyná Kolozsvárt.

A kolozsvári biztatók sorából nem hiányzott László Endre; Péterffy Jenő ügyvéd apósa is levelezésben állt Hirschler Józseffel. Egyik levelében többek között arra biztatta a nyugalmazott plébánost, hogy egy olyan nyilatkozatra tegyen szert, amelyben az áll, hogy a kormánynak semmi kifogása nincs az ellen, hogy ő Kolozsváron tartózkodjék, és a lelkipásztori szolgálatot továbbra is ellássa. László Endre és Péterffy Jenő arra számítottak, hogy miután Hirschler Józsefet a hadbíróóság és a polgári bíróság is felmentette, a kolozsvári prefektus ajánlásával vissza tudják állítani Hirschler ledől plébánosi székét. László Endre levelének zárásaként a volt plébánosnak három ellenségét nevezte meg: Gajdátsy Béla irodaigazgatót és Gyárfás Elemér szenátort, valamint a nunciushelyettest (nevet nem említ). Ismételten a lelkére kötötte a nyilatkozat megszerzését, mert

340 *Hirschler József bizalmas levele Péterffy Jenő ügyvédnek 1936. október 4-én.*
Közölve SAS Péter: *i. m.* 547-548.

341 Rass Károly (1872-1962) gimnáziumi tanár, kanonok.

az az egész ügyben perdöntő lehet. Nagyon fontosnak tartotta, hogy az új nuncius, Andrea Cassulo megérkezése után Hirschler Bukarestbe utazzon, még mielőtt a gonoszlelkűek más irányba befolyásolnák Cassulót. „A pesszimizmust tartsd távol magadtól és légy optimista és bízva bízzál. Az igazság, ha későn is, de feltétlen jönni fog” – zárja levelét László Endre.³⁴²

Hirschler József sem tétlenkedett, Péterffy Jenő ügyvédet arra kérte, hogy járjon közbe ügyében, és keresse fel Kolozsváron Duca prefektust a kormánytól beszerzendő nyilatkozat érdekében. A Szent-székhöz is készített egy keresetlevelet, melyet Forster János nyugalmazott ceremonárius fordított latin nyelvre. Hirschler József attól félt, hogy a pereskedést nem fogja bírni idegekkel, de anyagilag sem.

A levelezések azt bizonyítják, hogy László Endre és Péterffy Jenő mindent megtettek annak érdekében, hogy Hirschler József visszatérhessen Kolozsvárra. Ugyanakkor ellenséget szimatoltak ott, ahol nem volt. Vorbuchner segédpüspök is sajnálatát fejezte ki Hirschlernek, hogy ilyen kellemetlen helyzetbe jutott. Közölte, tudomásul veszi, hogy 48 órát átmenetileg Kolozsváron tartózkodik, de arra kéri, hogy kerüljön minden nyilvánosságot. Sőt azt is ígérte, hogy a Szent Mihály-plébánia mindent megtesz az anyagi követelések rendezésére.³⁴³

Péterffy közbenjárásával a kolozsvári prefektúra kiadta Hirschler számára azt a bizonyítványt, amely igazolta, hogy az államnak soha semmilyen kifogása nem volt a nyugalmazott plébános Kolozsváron tartózkodása ellen, sem az ellen, hogy ellássa a lelkipásztori teendőket. A bizonyítvány beszerzése után László Endre arra biztatta Hirschlert, hogy haladéktalanul utazzék Bukarestbe, és ott teljesülhet reménye, hogy a bizonylatokkal jóhírét és becsületét helyreállítsák.³⁴⁴ Ezt a bukaresti kiruccanását azonban egészségi állapota akadályozta meg. Betegsége annyira súlyosbodott, hogy kénytelen

342 László Endre levele Hirschler Józsefnek 1936. október 5-én. Közölve SAS Péter: i. m. 549–550.

343 Vorbuchner Adolf püspök levele Hirschler Józsefnek 1936. október 16-án. Közölve SAS Péter: i. m. 553–554.

344 László Endre levele Hirschler Józsefnek 1936. okt. 8-án. Közölve SAS Péter: i. m. 554–555.

volt Kolozsváron kezelésre bevonulni a Park Szanatóriumba. Vorbuchner segédpüspökhöz fordult, akinek ismételten megígérte, hogy nem érintkezik senkivel, és kérte, hogy anyagi ügyeinek intézésében támogassa.³⁴⁵ Vorbuchner engedélyezte a kolozsvári tartózkodást, és testvéries hangvételű levelében figyelmeztette, „hogy úgy a saját egészsége, mint a kolozsvári egyházközség nyugalma érdekében tartsa távol magát minden izgalomtól”. A segédpüspök jelezte: a prefektúrától megszerzett bizonyítvány fölösleges, és felelősségének tudatában még mindig nem látja „annyira nyugodtnak a kolozsvári helyzetét, hogy ottan való letelepülését lehetségesnek és kívánatosnak” tartaná.³⁴⁶

Hirschler József felvette a kapcsolatot Márton Áron megbízott h. plébánossal, és támogatását kérte anyagi ügyeinek intézésében. A házbérek után járó javadalmát és a plébánián maradt dolgok felértékelését később akarta intézni, amelyre külön bizottságot tervezett kérni a főhatóságtól. Ekkor csak az elmaradt fizetés kiutalására és arra az összegre tartott igényt, ami káplántartás címén őt megillette. Sürgősen kért a zárgondnok útján 20 000 lejt.³⁴⁷ Márton Áron megbízott plébános tisztelettel válaszolt, és megígérte, hogy mindenre igyekszik megoldást találni, és a kért 20 000 lejes előleget mihamarabb, a püspöki főhatóság engedélyével, rendelkezésére bocsátja.³⁴⁸

Hirschler József egészségi állapotának súlyosbodása

Vorbuchner Adolf megdöbbenéssel vette tudomásul Hirschler József egyre romló egészségi állapotának további súlyosbodását. Megnyugtatóására arról biztosította, hogy anyagi gondjai nem lesznek.

345 *Hirschler József levele Vorbuchner Adolf püspöknek 1936. okt. 26-án.* Közölve SAS Péter: *i. m.* 555–556.

346 *Vorbuchner Adolf püspök levele Hirschler Józsefnek 1936. okt. 29-én.* Közölve SAS Péter: *i. m.* 557–558.

347 *Hirschler József levele Márton Áronhoz 1936. okt. 26-án.* Közölve SAS Péter: *i. m.* 556.

348 *Márton Áron levele Hirschler Józsefnek 1936. október 29-én.* – GYÉL: Num. 3498–1936.

A kolozsvári tartózkodását illetően csak annyit írt, hogy „legyen kérem bizalommal hozzám”.³⁴⁹ A püspöki levél, amelyet László Endre közvetített, megnyugtatta a gyengélkedő Hirschler József prelátust, aki 1936. november 17-én szentségekkel megerősítve elhunyt a kolozsvári Park Szanatóriumban.

Temetésén Márton Áron h. plébános főpásztori parancsra prédikált, temetési beszédében Hirschler József életművét próbálta összefoglalni. Számba vette alkotásait, munkájának anyagi vonatkozásait is: a Szent Mihály-templom belső elrendezését, a plébánia egyik szárnyának berendezését, a sétatéri villák, az Auguszteum, a Szent Antal Árvaház és az egyházmegye büszkeségét képező Marianum leánynevelő intézet építését és berendezését. De azt is hozzátette, hogy „nagy elgondolásainak, jövőbe építő akaratának nagyszabású terveinek” kivitelezését nem mindig sikerült megvalósítania, mert „jóhiszemű és valamiképpen ebben a világban mindig idegen” ember volt.³⁵⁰ Összegzésként elmondta, hogy Hirschler József nagy vállalkozásaiban a holland kölcson felvétele jelentette a fordulóponzt, amelynek rosszul sikerült kivitelezése nemcsak a Szent Mihály-egyházközségnek, hanem a főesperes kálváriájának a kezdetét is jelentette, s amiről a tágabb közösség is tudomást szerzett. A helyzet annyira nyomasztó volt, hogy egész Erdély közvéleményét nyugtalanságban tartotta – a különböző hírek és rosszindulatú híresztelések miatt.³⁵¹

Márton Áron egy 1937 augusztusában kelt levelében a Hirschler prelátus halálának körülményeiről Szilágyi Endre ügyvédnek így számol be: „A megboldogult hosszú évek óta súlyos fokú cukorbetegségben szenvedett, ehhez járult, mint röviddel halála előtt kitudódott, szívkoszorú elmeszesedése. Ez ölte meg szegényt. Az egyházközség nehéz anyagi helyzete, ami az utóbbi években egyre súlyosbodott, nagyon megviselte, igen sok gondot és aggodalmat okozott neki.

349 *Vorbuchner Adolf püspök levele Hirschler Józsefnek 1936. nov. 4-én.* Közölve SAS Péter: i. m. 559.

350 A temetési beszédet lásd *Márton Áron hagyatéka 17. kt. (Alkalmi beszédek – 2.)* (Szerk. Marton József) Csíkszereda 2018. 57.

351 *Márton Áron h. plébános levele Vorbuchner Adolf segédpüspöknek 1938. márc. 14-én.* – GYÉL: Num. 783-1938-

Múlt év márciusában a plébánia vezetéséről le is köszönt, egy ideig külföldön volt pihenni, ősszel megint hazajött Kolozsvárra, jól is nézett ki, azonban szívbaja az izgalmak következtében megint elővette, szanatóriumba kellett mennie s rövid kétheti szenvedés után, 1936. november 17-én meghalt. Nemcsak Kolozsvár, hanem egész Erdély meggyászolta a kiváló főpapot, akinek nagy érdemeit alkotásai, apostoli lelkét pedig hívei és lelki fiai ma is szeretettel és a legnagyobb tisztelettel emlegetik, és fogják hirdetni mindig.”³⁵²

Vorbuchner Adolf segédpüspök Boga Alajos státusi iskolareferenst bízta meg Hirschler József hagyatékának rendezésével.³⁵³ A püspöki biztos december 2-án számolt be Vorbuchnernek a hagyatéki ügyben tett lépéseiről. Az első végrendelet még tekintélyes vagyonról tanúskodik (szovátai és házsongárdi villák, 227 000 koronás életbiztosítás). A pótvégrendeletben saját nővére, Hirschler Irma szerepel örökösként. 1933. február 13-án „adásvételi szerződést kötött nővérével, amelyben 150 000 lej készpénz ellenében leltár szerint felsorolt összes ingóságait nővérének eladta.” Boga Alajos megállapította, hogy „az elhunyt prelátus után sem ingatlan, sem ingó vagyon nem maradt.” Érdeemes azt is megjegyezni, hogy az elhunyt prelátus a plébánosi javadalomból a Szent Mihály-templom berendezésére 60.000 koronát költött (sekrestye bútorzata, stallumok, gyónatószékek, oltárok, kápolna, ajtók).³⁵⁴

A Hirschler József és az egyházközség között fennálló anyagi ügyek rendezésére a gyulafehérvári főhatóság bizottságot állított fel. A kiküldött hármas bizottság tagjai Héjja Kálmán egyházmegyei alapítványi igazgató, Biasini Sándor banki pénztáros és Thuróczy Albert számvevő voltak. A hagyatéki biztos Boga Alajos státusi iskolareferens. A bizottság feladata az volt, hogy megvizsgálja Hirschler József és az egyházközség közötti követeléseket és tartozásokat. Hirschler József hagyatékkövetelése – a bizottság által – 1 140 550

352 Márton Áron megbízott plébános levele Szilágyi Endre ügyvédnek 1937. aug. 17. – KPL: Num. sz. n.

353 Vorbuchner Adolf püspök levele Boga Alajosnak 1936. november 18-án. – GYÉL: Num. 3638–1936.

354 Boga Alajos levele Vorbuchner Adolf püspöknek 1936. dec. 2-án. – GYÉL: Num. 3638–1936.

lejben állapítottatott meg. Ebbe beletartozott a „rendes jövedelem és nyugellátás” és a plébánosi javadalmat képező házak járulékai. Ezzel szemben viszont ott állt a hagyatékot terhelő adósság az Erdélyi Banknál, ami összesen 2 150 842 lej tett ki. Azonban az egyházközség épületfenntartásokra, állami adók, vízdíjak és városi díjak hátralékaira, adóbüntetésekre, zárgondnoknak, ügyvédeknek kifizetett 3.619.254 lej. Ha ebből kivonjuk Hirschler József követeléseit, akkor 2.478.504 lej tartozása marad.³⁵⁵ Boga Alajos bizottsági elnök és a három tag „fáradásaiért, valamint tapintatos és eredményes eljárásáért” Vorbuchner Adolf püspök köszönetét fejezte ki.³⁵⁶

A hagyatéki ügy tisztázásáig az egyházközség Márton Áron plébániai kormányzó javaslatára gondoskodott Hirschler Irmáról. Hirschler József halála után az egyházközség választmánya mindjárt egy kétszoba-konyhás lakást és 3000 lej kegydíjat szavazott meg.³⁵⁷ Miután kiderült, hogy az elhunyt prelátus után nem maradt semmiféle vagyon, a választmány újra elhatározta, hogy gondoskodik nővéréről. Márton Áron h. plébános azért is szorgalmazta a prelátus nővére ügyének rendezését, mert Péterffy csoportja ürügyként ezt is fel akarták használni ellene. Kezdeményezésére a képviselőtestület 1938. február 27-i közgyűlése véglegesen megszavazta Hirschler Irma számára a kétszoba-konyhás lakásból és havi 3000 lejből álló kegydíját élete végéig. Márton Áron erre a határozatra püspöki engedélyt kért.³⁵⁸

355 *Néhai Hirschler József és az egyházközség anyagi ügyeinek rendezésére kiküldött bizottság jegyzőkönyve 1937. január 27-én.* – GYÉL: Num. 4389–1937.

356 *Vorbuchner Adolf levele Boga Alajos kanonoknak 1937. február 27-én.* – GYÉL: Num. 3638–1937.

357 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmánya rendes ülésének jegyzőkönyve 1936. dec. 7-én.* – KPL: 7. d. 290h.

358 *Márton Áron levele Vorbuchner Adolf püspöknek 1938. március 5-én.* – KPL: Num. 293–1938.

**A HOLLAND KÖLCSÖN
ÜGYE MÁRTON ÁRON
ADMINISZTRÁLÁSA
IDEJÉN**

Márton Áron plébániai kormányzó kezdeti gondjai

Márton Áron megbízása előtt néhány hónapig a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség gazdasági hivatalának vezetését és a gazdasági ügyek intézését átmenetileg Gyalui Rozenberg Sándor volt direktóriumi tag vette kezébe a Direktórium felkérésének eleget téve, amelyhez az egyházmegyei hatóság is hozzájárult.³⁵⁹ Zomora Dániel püspökhelyettes 1936. január 14-én az egyházközséggel tudatta, hogy a Direktórium lemondásával halaszthatatlan ügyek ideiglenes megoldásaként igénybe veszi Gyalui Sándor további tevékenységét, megtartva eddigi munkakörét. Mivel ennek a munkakörnek ellátása teljes embert igényelt, Zomora Dániel ált. helynök a Direktóriumtól javaslatot kért a méltányos tiszteletdíj megállapítására.³⁶⁰ Gyalui Sándor ideiglenesen vállalta az egyházközség gazdasági irodájának vezetését, a főhatóság által megállapított tiszteletdíj mellett. A Direktórium 1936. január 16-i jegyzőkönyvében megtaláljuk a gondnok-igazgató javadalmazására az 1936. évi költségvetésben megállapított jutalékot: havi 8000 lej fizetés és 3-4 szobás lakás. A jegyzőkönyv azt is rögzíti, hogy Gyalui Sándor a főhatósági leirat előterjesztésén és a jelenlévők határozathozatalán nem vett részt.

Gyalui Sándor 1936. március 24-én Gajdáty Béla irodaigazgatóhoz fordul a megígért járandóság ügyében. Gajdáty Béla közli vele, hogy „Márton Áron vicarius oeconomus a legnagyobb méltánylással a h. előadó úr végzett munkájáért kész rendezni a hátralékos járandóságot”. Nem látja szükségesnek a főhatóság beavatkozását olyan folyó ügybe, amit a Szent Mihály-egyházközség vezetősége is kész megoldani. De határozottan kéri Gyaluit, hogy legyen tekintettel és

359 *A Direktórium levele Gyalui Sándor direktóriumi taghoz 1935. nov. 2-án.* – GYÉL: Num. 108–1935.

360 *Zomora Dániel püspökhelyettes levele a kolozsvári Szent Mihály egyházközséghez 1936. január 14-én.* – GYÉL: Num. 93–1936.

türelemmel az egyházközségben zajló átmeneti nehézségekre, mert Márton Áron h. plébános „mindenképpen azon van, hogy a rendezés ne halasztassék sokára.”³⁶¹

A Gyalui Sándor által visszamenőleg felszámolt összeg 72500 lej volt. Mivel ebből a követeléséből még nem kapott kézhez semmit, ezért személyesen Mailáth G. Károly püspökhöz címzett egy levelet. Márton Áron úgy látta jónak, hogy Gyalui Sándor követelését ne teljesítse addig, amíg ezt a járandóságát az ötös bizottsággal meg nem tárgyalja, annál is inkább, mert a főhatóság nem akart beleavatkozni ebbe az ügybe. Gyalui szerette volna megakadályozni, hogy Márton Áron az ötös bizottságra hagyatkozzon, mert tudta, hogy ha az ügye ezen bizottság elé kerül, nem fogja megkapni a kért összeget.³⁶² A türelmetlenségéről híres Gyalui április 8-án követeli Mailáth püspöktől, rendelje el, hogy az egyházközség a vele szemben a „fennálló tartozását 8 nap alatt fizesse ki”.³⁶³ Mivel ezügyben előrelépés nem történt, a sértett ismét Gajdátsy Béla irodaigazgatóhoz fordul: „végtelenül elkésérít és bánt, látva azt a visszás és egészségtelen állapotot, hogy egyházközségünk legfontosabb ügyei, azon buknek el és hiúsulnak meg, hogy egyes urak személyi, presztizs kérdést csinálnak, hogy az általuk legyen elintézve”. Ekkor mindennemű megbízatásáról lemondott. Lemondólevelében volt direktórium tagként azt is kihangsúlyozza, hogy a jelenlegi egyházközségi vezetők a direktórium tagjai ellen „ellenséges hangulatot szítanak”. A záró mondatában már egyértelmű, hogy csak egy személy ellen irányul haragja, aki nem más, mint a h. plébános. „Sajnos egy banit sem fizetett ki még mind e mai napig Márton Áron úr.”³⁶⁴

Az ötös bizottság június 16-án tárgyalta meg Gyalui Sándor követeléseinek ügyét. A bizottság kezébe került iratok alapján az a döntés

361 *Gajdátsy Béla irodaigazgató levele Gyalui Sándorhoz 1936. március 28-án.* – GYÉL: Num. 108-1935.

362 *Gyalui Sándor levele a gyulafehérvári egyházmegyei hatósághoz 1936. április 4-én.* – GYÉL: Num. 108-1935.

363 *Gyalui Sándor levele a gyulafehérvári egyházmegyei hatósághoz, 1936. április 18-án.* – GYÉL: Num. 108-1935.

364 *Gyalui Sándor levele Gajdátsy Béla irodaigazgatóhoz 1936. április 18-án.* – GYÉL: Num. 108-1935.

született, hogy Gyalui Sándort tényleg megilleti az általa követelt összeg.³⁶⁵ Márton Áron h. plébános mégis visszaküldte az ötös bizottsághoz az ügyet, és arra kérte őket, hogy a volt Direktórium tagjaitól kérjenek írásbeli nyilatkozatot Gyalui igényeinek jogosságát illetően. A nyilatkozatokat az ötös bizottságnak nem sikerült beszerezni, ezért Márton Áron azt tanácsolta a főhatóságnak, hogy döntsenek a Gyaluit megillető összegről, azzal a kiegészítéssel, hogy véleménye szerint a Gyalui által hivatkozott költségvetés nem nyert főhatósági jóváhagyást. A 75 000 lejes követelése alaptalan, esetleg az 1935. évre kaphatja meg járandóságát, ami havi 8 000 lej, vagyis összesen 36 000 lejre formálhat jogot.

Jánossy Béla, az ötös bizottság elnöke próbálta rábírní Gyalui Sándort arra, hogy engedjen követeléséből, de ő erre nem volt hajlandó. Viszont felajánlotta, hogy ha ügye kívánsága szerint kedvező feltételek mellett rendeződik, 12 000 lejes misealapítványt tesz.³⁶⁶ Márton Áron ezt az ötös bizottság által „melegen javasolt” ajánlatot nem fogadta el. A Gyalui Sándornak kifizetendő összeg megállapítását ismételten a főhatóságra bízta, azzal a megjegyzéssel, hogy „a főhatóság jelen döntése egyúttal precedensül szolgálhat más, hasonló követelések esetében is”.³⁶⁷

Gyalui folyamatosan bombázta leveleivel Gajdátsty Bélát. Bevalótt, hogy az elmúlt időszakban mégiscsak kapott Márton Árontól egy bizonyos összeget (22 500 lejt), de azzal nem volt megelégedve. Jelezte, hajlandó lenne belemenni abba is, hogy az egyházközség havi részletekben törlessze adósságát. Gyalui Sándor türelmetlenségét részben rossz anyagi helyzete magyarázza: „sajnos anyagi helyzetem ma olyan, hogy minden banim életszükséglet”.³⁶⁸ Pár nappal később elismerte azt, amit Márton Áron már korábban a főhatóság tudomására hozott, hogy a költségvetés, amelyben az ő

365 Jánossy Béla az ötös bizottság elnökének levele Márton Áron h. plébánoshoz 1936. június 16-án. – GYÉL: Num. 1021-1936.

366 Jánossy Béla az ötös bizottság elnökének levele Márton Áron h. plébánoshoz 1936. május 18-án. – GYÉL: Num. 1021-1936.

367 Márton Áron h. plébános levele a gyulafehérvári főhatósághoz 1936. június 18-án. – GYÉL: Num. 619-1936.

368 Gyalui Sándor levele Gajdátsty Béla irodaigazgatónak 1936. június 15-én. – GYÉL: Num. 108-1935.

járandóságát meghatározták, az egyházmegyei hatóság által nem nyert jóváhagyást.³⁶⁹

Márton Áron h. plébános ebben a követelési ügyben is nagyon körültekintően és nyugodtan járt el. Tudta, hogy minden siettetés mögött a követelők gyors pénzszerzési lehetőséget látnak. Ezért Gyalui Sándor követeléseit tüzetesen megvizsgálva azokat lassan, az egyházközség anyagi lehetőségeihez mérten igyekezett rendezni. Gyalui részletekben 22500 lejt kapott Márton Árontól. Ezért érthetetlen Gyalui folyamatos panaszkodása az egyházmegyei hatóság felé, mert az egyházközség soha nem tagadta meg a fizetést, sőt, követeléseit sem vitatta, csupán egy alkalommal, amikor újabb 10000 lejes követeléssel állt elő. Márton Áron ezt visszautasította addig, amíg a főhatóság nem intézkedik az ügyben. Ígéretet tett, hogy amennyiben a főhatóság meghatározza az összeget, azt teljes egészében ki fogja fizetni neki az egyházközség. A főhatóság fele viszont tett egy megjegyzést: „Sajnos nem első és nem egyetlen eset rövid egyházközségi szereplésben, hogy éppen olyan oldalról tapasztalok különös idegességet és türelmetlenséget, ahonnan az ügyek sima és gyorsabb lebonyolításához nem szoktak hozzájárulni, habár megtehetnék. Gyalui Rozenberg Sándor is megtehetette volna, ha panaszkodás helyett ügyének elintézését azoknál sürgesse, akik az iratok átadásának halogatásával azt késleltették.”³⁷⁰

A hivatalos egyházközségi vezetés felállításaig Márton Áron ideiglenes megoldásokkal próbálkozott. Az általa vezetett választmány az új gondnok megválasztásáig Kedves Andrást ideiglenes jelleggel tisztviselői minőségben alkalmazta. A főállásban biztosítási vezértisztviselő Kedves András „külön pénzbeli fizetést jelen alkalmaztatása alatt nem igényel, különös tekintettel arra, hogy az egyházközség súlyos anyagi körülményein akar ezáltal segíteni”.³⁷¹ Márton Áron örömmel terjesztette fel a gyulafehérvári főhatósághoz Kedves

369 *Gyalui Sándor levele Gajdátsy Béla irodaigazgatónak 1936. június 18-én.* – GYÉL: Num. 108-1935.

370 *Márton Áron h. plébános levele a gyulafehérvári főhatósághoz 1936. június 19-én.* – GYÉL: Num. 2108-1936.

371 *Kedves András alkalmaztatási szerződése 1936. július 29-én.* – GYÉL: Num. 2561-1936.

András alkalmaztatási szerződését, aki az egyházközség anyagi helyzetére való tekintettel lemondott a számára meghatározott és költségvetésbe vett 5000 lejes készpénz fizetéséről, hogy azt az „egyházközség kulturális kötelezettségeire” fordítsák.³⁷²

Márton Áron küzdelme a volt Direktórium képviselőivel

A gyulafehérvári egyházmegyei központ nagyon odafigyelt a kolozsvári egyházközség kényes helyzetére. Bár ideiglenes megoldást eszközölt, mégis a legmagasabban képviseltette magát az új adminisztrálás nyilvánossá tételekor. Gajdátsy Béla irodaigazgató püspöki biztосként vett részt a Szent Mihály-egyházközség 1936. április 19-én tartott választmányi gyűlésén, ahol bemutatta a plébánia egyháztanácsának Márton Áron vicarius oconomust.³⁷³ A plébániai kormányzót az egyházközség hívei és a választmányának tagjai nagy szeretettel fogadták. Az új plébániai kormányzó első megnyilatkozása a köszönet: a Kolozsvár-Belvárosi Egyházközség nevében megköszönte Zomora Dániel általános helynöknek kinevezését. Kihangsúlyozta: Gajdátsy Béla püspöki biztos kijelentéseiből tudomásul vették, hogy a főhatóság törekszik „az egyházközség autonómiáját visszaállítani és az önkormányzati szervek működését” is kívánja rendezni.³⁷⁴

Péterffy Jenő volt direktóriumi tag azonnal jelentkezett az ideiglenesen beiktatott plébánosnál. Mivel a direktóriumi tagsággal együtt az ügyvédi tevékenysége is megszűnt az egyházközség keretén belül, sürgős intézkedést kért az általa jelzett legfontosabb lépések megtételében. Egyébként nála voltak az egyházközség legfontosabb jogi ügyei és dokumentumai, amelyeknek intézésére újabb

372 *Márton Áron felterjesztése a gyulafehérvári főhatósághoz 1936. július 31-én.* – GYÉL: Num. 11-1936.

373 *Zomora Dániel püspökhelyettes levele Gajdátsy Béla irodaigazgatónak 1936. április 17-én.* – KPL: Num. 1412-1936.

374 *Márton Áron megbízott plébános levele Zomora Dániel püspökhelyettesnek 1936. április 20-án.* – KPL: Num. 666-1936.

személy megbízása lett szükséges.³⁷⁵ A múltban az egyházközség érdekében végzett ügyvédi ténykedéseiért természetesen méltányos fizetséget kér.³⁷⁶

Márton Áron tisztelettel válaszolt Péterffy Jenő ügyvédnek. Az egyházközség ügyeinek átvételéhez és „lelkiismeretes megismeréséhez” számára több idő szükséges. Megjegyezte, hogy a Direktórium tagjaitól még mindig nem sikerült megszereznie a szükséges adatokat és információkat, amelyek segítenék őt a tájékozódásban. A Péterffy Jenő által felvetett jogi vonatkozású ügyekről és azok állásáról nincs ismerete. Ezért mindezekről részletes jelentést kért, amelyből kiderül az is, hogy „a tett jogi lépések miért voltak szükségesek és minő irányban várt igen tisztelt ügyvéd úr kedvező eredményeket”. Hangsúlyos az a kérése is, hogy közöljék: a peren kívül tett lépésektől milyen eredményeket várt a Direktórium. Az ügyvédi fizetség kérdésében a még teljesen tájékozatlan h. plébános reményét fejezte ki, „hogymint jó katolikus ember és egyházközségének buzgó tagja nem különben az Egyházi főhatóság által különleges bizalommal kitüntetett direktóriumi tag nem fogja támogatását az egyházközség ügyeiben tőlünk megvonni, a honorárium kérdése miatt. Ezért az ügyvéd úr részletes jelentése után fogunk ezekre a kérdésekre visszatérni.”³⁷⁷ A részletes jelentés nem sokat váratott magára. Péterffy terjedelmes levélben biztosította Márton Áront, hogy mint az egyházközség „egyszerű tagja”, legjobb tudása és lelkiismerete szerint készségesen a h. plébános rendelkezésére bocsátja magát. A felmerülő problémákra szívesen ad tanácsot, csak hogy az egyházközség „súlyos helyzetéből kimentessék”. Mivel azonban az egyházközség érdekében végzett szolgálatáért direktóriumi tagként semmilyen pénzbeli juttatást nem kaphatott, ezért az elvégzett munkáért most tiszteletdíjat követel, amelyet a gyulafehérvári főhatóság állapít majd meg. A jelentés összesen harmincegy olyan ügyet

375 Péterffy Jenő levele Márton Áron megbízott plébánoshoz 1936. március 21-én. – KPL: Num. 22. d. 290e.

376 Péterffy Jenő levele Márton Áron megbízott plébánoshoz 1936. március 23-án. – GYÉL: Num. 1164-1936.

377 Márton Áron levele Péterffy Jenő ügyvédhez 1936. március 21-én. – KPL: Num. 22. d. 290e.

tartalmaz, amelyekért őt pénzbeli juttatás illette meg. Sőt csatolta a távolsági telefonbeszélgetések költségeit, valamint az iroda és lakás költségeit, mivel azokra nem tartott igényt. Ezen követeléseinek előterjesztésével egyidőben megígérte Márton Áronnak, hogy a tiszteletdíj kérdésének ügye egyelőre nem fogja őt meggátolni abban, hogy az egyházközség rendelkezésére álljon.³⁷⁸

Péterffy Jenő március 24-én ismét megkereste Márton Áron h. plébánost. Levelében arra a személyes találkozásra hivatkozott, amikor közölte vele „azokat a tapasztalt szabálytalanságokat, melyek hűtlen kezelésnek is nevezhetők, és amelyek amellet, hogy az egyházközséget anyagi romlásba sodorták, alkalmasak arra is, hogy az ez ügyekbe belekeveredő személyeket ne csak erkölcsileg kompromittálják, hanem bűnügyi eljárásokat is vonjanak maguk után.” A Direktórium működése idején egyik tagtársával, nevezetesen Petrovay Tiborral együtt megvizsgálta, hogy milyen összegek fordítottak szabálytalanul adórendezésre 1931 és 1933 között. Erről mind a főhatóságnak, mind a Direktóriumnak jelentést tettek. Az általuk készített jegyzőkönyvben az áll, hogy az egyházközség tisztviselői (Váradi Albert, Csíki Sámuel, Adorján Ödön és dr. Mustárdy Miklós) elismerik, hogy „Jelen Gyula főgondnok utalványozására összesen 1.128.614 lejt fizettek ki a köztisztviselők megvesztegetésére. E tisztviselők igazolták azt is, hogy ugyancsak megfelel a valóságnak az a hihetetlen híresztelés, mely szerint a főgondnok úr utasítására ő tényleg kifizettetett 25.000 lejt azért, hogy az egyházközség vagyona adóügyi zárlat alá helyeztessék.” Péterffy Jenő megítélése szerint ezzel elhárította a Direktóriumról és magáról a felelőséget, mégpedig a h. plébánosra, Márton Áronra, aki mint felelős egyházi vezető bizonyára tudja kötelességeit, és „méltóztatni fog a megfelelő intézkedéseket megtenni.”³⁷⁹ Péterffy Jenő az adóságokkal terhelt ügy továbbvitele érdekében a direktóriummi jegyzőkönyveket 1936. év március 24-én átadta Márton Áronnak.³⁸⁰

378 Péterffy Jenő ügyvéd jelentése Márton Áron megbízott plébánosnak 1936. márc. 23-án. – KPL: Num. 536–1936.

379 Péterffy Jenő levele Márton Áron megbízott plébánoshoz 1936. márc. 24-én. – KPL: Num. 538–1936.

380 GYÉL: Num. 1164–1936.

A Direktórium hivatalosan már nem működött, de rengeteg megoldatlan ügyet hagyott maga után, ugyanakkor a volt tagok közül egyesek a megoldások elősegítése helyett mindenben akadályt gördítettek a fiatal h. plébános elé. Márton Áron felelősségének tudatában a legilletékesebb helyről kérte és kapta meg az adminisztratív eljárásához az eligazító segítséget. A Direktóriummal kapcsolatosan az egyházmegyei hatóság úgy rendelkezett, hogy az ügykezelést és vizsgálatot egy ötös bizottság felállításával végezze. Az ötös bizottság egyik tagja, Gyárfás Elemér szenátor személyében a fiatalon megbízott plébános segítőtársra és barátira lelt – az egyházközség megoldásra váró mindennemű ügyében. Nem kis a feladat volt. A hivatalos dokumentumok tekintélyes anyagi hiányokról tanúskodnak. A kolozsvári Szent Mihály római katolikus egyházközség terhei 1936. március 21-én a következők:

Holland kölcsön tőkekamat – 53 340 000 lej.

Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank – 20 120 800 lej.

Erdélyi Bank és Takarékpénztár – 1 990 742 lej.

Transylvania Bank – 391 850 lej.

Kifizetetlen számlák – 165 048 lej.

Templomablakok restaurálása; miseruhákhoz selyem – 200 948 lej.

Vízdíjhátralék – 50 000 lej.

Fodor testvérek-féle kölcsön – 950 000 lej.

Személyi kiadások:

Hirschler József fizetési hátraléka – 259 120 lej.

Dr. Krasznay Pál fizetési hátraléka – 49 000 lej.

Dr. Nagy László tiszteletdíjának hátraléka – (elszámolandó a nála lévő perekből).

Gyalui Sándor fizetése – 72 000 lej.

Péterffy Jenő ügyvéd követelései – 15 750 lej.

Egyéb személyi kiadásokra meg nem állapított hátralékok – 396 370 lej.

Állami adó tartozások:

1935/36 évi házadó – 427 650 lej; 1934/35 évi házadó – 297 879 lej; 1932/34 évi házadó – 951.956 lej; házadó – 677 485 lej; illetékegyenérték adó – 46 617 lej; tőkekamatadó – 969 511 lej. Összesen: 2 693 613 lej.

Fentiekén kívül eltitkolt adókért – 2 731 698 lej. Ennek büntetése – 10 926 792 lej. Összesen: 13 658 490 lej.

Pénzügy – 494 376 lej.

Az egyházközség összes terhei: **80 300 305** lej.³⁸¹

Hadd tegyük hozzá, hogy a helytelen kezelés, illetve adóilletékek és bérek eltitkolása miatt a tartozások még egy ideig növekedni fognak.

Márton Áron h. plébános és az ötös bizottság

Az Egyházmegyei Hatóság a Direktóriumot 1936. március 29-én véglegesen felszámolta, és utasította Márton Áron h. plébánost, hogy a Direktórium ügykezelését egy öttagú bizottság felállításával végezze.³⁸² A vicarius oeconomus legfőbb támasza az anyagi ügyek rendezésében továbbra az ötös bizottság lesz.

Az ötös bizottság alakuló ülésére április 27-én,³⁸³ érdemleges tárgyalásra két hét múlva, 1936. május 13-án, az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa helyiségében tartott értekezleten került sor. Ekkor a Szent Mihály-egyházközség adórendezési kölcsöne feltételeinek megállapítását és ellenőrzését, valamint a Direktórium felszámolását mondták ki. A gyűlésen jelen voltak: Gyárfás Elemér elnök, Inczedy-Joksmann Ödön, Béli Kálmán, Haller István, br. Jósika Gábor, Urmánczy Jeromos mint az ötös bizottság tagjai, valamint Márton Áron, Balázs András, Jelen Gyula, Nagy László és P. Jánossy Béla. Nagy László ügyvéd beszámolt az egyházközség adóügyeinek állásáról, és azt a javaslatot tárta a bizottság elé, hogy az igazgatótanács elnöksége, amennyiben szükségesnek mutatkozik, bocsásson bizonyos összegeket az egyházközség rendelkezésére. A jegyzőkönyv szerint Márton Áron bejelentette, hogy a zárgondnok közölte vele: „amennyiben az egyházközség vagyonát a plébánosi javadalomtól szétválasztják, az adók fizetésénél további komplikációk” léphetnek

381 *Kimutatás a kolozsvári római katolikus egyházközség terheiről 1936. március 21-én.* – KPL: Num. 22. d. 290e.

382 GYÉL: Num. 1164-1936.

383 GYÉL: Num. 1745-1936.

fel. A jegyzőkönyv ezen részéhez Márton Áron saját kezűleg írta oda: „Nem erről volt szó!” A főhatósághoz írt felterjesztésében így fogalmazott: „Az ötös bizottság jegyzőkönyvével kapcsolatosan a 2./pontra vonatkozólag meg kell jegyezni, hogy az teljesen tévesen van felvéve. Az adóügyek rendezésére vonatkozó tervezgetésekkel kapcsolatban megjegyeztem, hogy ezen a téren meglepetések is érhetnek, ha egyik ügyet elintéztük, esetleg újabb nehézségek bukkanhatnak fel, amennyiben értesülésem szerint, már vannak törekvések, melyek az adóbüntetést szétválasztani akarják olyan formában, hogy a plébános személyi javadalma és az egyházközség jövedelme a már kirótt büntetés tételeinél is külön vétessék azért, hogy így különösen a személyi javadalom után fizetendő adónak az eltitkolása miatt a mostaninál még nagyobb büntetés állapíttassék meg. A jegyzőkönyv második pontja egészen mást mond.”³⁸⁴

Az ötös bizottság gyűlésén Márton Áron előterjesztette a pontos költségvetést és a megtárgyalandó témákat. Az egyházközséget nyomasztó legnagyobb adósság még mindig a holland kölcsön. Ezt követi a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanktól felvett kölcsön, amely a kamatok nem fizetése miatt 20 millióra dagadt. Végül az Erdélyi Banktól felvett 2 030 000 lej. A két banknál fennálló kölcsönök leszállítására Márton Áron és Jelen Gyula már tárgyalásokat folytattak. Az egyházközséggel szembeni követelések a két direktóriumi tag részéről nagyon magasak, nevezetesen Péterffy Jenőé, aki 171 000 lejt, valamint Gyalui Sándoré, aki 75 000 lejt követel az egyházközségtől. A gyűlésen szóba került a Csillaghegyi gazdaság is, amelyet a Marianum Intézet igazgatósága kezel. Az iskolák fenntartásáról az egyházközségnek kell gondoskodnia. Az Egyházmegei Tanács Igazgatótanácsa az 1935–36-os tanévben 500 000 lejjel járult hozzá a tanintézmények fenntartásához. Ez a hozzájárulás nem lehet rendszeres, ha arra gondolunk, hogy szegényebb plébániák maguk tartják fenn iskoláikat.³⁸⁵

384 Márton Áron levele Mailáth G. Károly püspökhöz 1936. június 6-án. – GYÉL: Num. 822-1936.

385 Az ötös bizottság első értekezetének jegyzőkönyve 1936. május 13-án. – GYÉL: Num. 1797-1936.

Gyárfás Elemér 1936. május 1-jén személyes levélben értesíti Márton Áront, hogy Bukarestben találkozott Wilhelm Filderman ügyvéddel, aki az újabb megbízását azért sem fogadta el, mert előbbi megbízásának díját még nem egyenlítették ki, pedig ő az akkori plébános, Hirschler József személyes megbízása alapján, s az általa és Péterffy ügyvéd által közölt tényállás szerint pontosan eljár, minden feltételt teljesített, s arról nem tehet, ha akciója azért nem vezetett sikerre, mert a vele közölt tényállás a valóságnak nem felelt meg. Gyárfás Elemér Filderman ügyvéd és mások bevonásának eseteiből sorozatosan meggyőződött arról, hogy mennyire hiábavaló volt az egyházközség részéről annyi pénzt költeni a közbenjárókra olyan ügyekért, amelyeket ő maga személyesen hatékonyabban tudott volna elintézni.³⁸⁶

Péterffy Jenő, mivel az ügyek intézéséből kikapcsolták, és a busás jövedelemtől elesett, a kialakult helyzetét nem fogadja el. 1936. május 22-én vádlevelet intéz Mailáth püspökhöz címezve. Az első világháború után kisebbségi sorsba jutott magyarság szenvedéseit sorjázza, önmagát e „sokat szenvedett nemzet tisztánlátó” tagjai közé sorolja. Pálcát tör a világháború utáni vagyonkezelők fölött, akiket erkölcsileg és jellemileg is gyengének nevez. Megítélése szerint Mailáth G. Károly püspök nagyon későn vette észre a kolozsvári Szent Mihály-plébánián zajló „szomorú állapotokat.” A Direktórium – amelynek megválasztott tagjai között „szerény személye” is jelen volt – közel egyéves tevékenységére visszatekintve megállapítja, hogy annak idején, amikor a püspöki főhatóság megjelölte Direktórium fő feladatait, esküt tettek mindannyian, hogy „az egyházközség lejtőre csúszott szekerét idejében megállítják, a megszegyenítő vagyonzárlattól és csódtól megmentik”. Őt mindenben a legtisztább és legőszintébb szándék vezérelte, fiatalos lendülettel vetette bele magát az „idegölő” munkába. Nem tekintett semmiféle egyéni érdeket, bár számtalan esetben kellett „a félt irigységgel a romokon élősködő és haszonlesőkkel ellentétbe kerülni”. Terjedelmes levelének minden sorából érezhető a felelősség előli menekülés és a pilátusi kézmosás. Mindenben teljesítette a főpásztor utasításait, de

386 Gyárfás Elemér szenátor levele Márton Áronhoz 1936. május 1-én. – KPL: Num. 22. d. 290e.

mivel az egyházközség zárlat alóli felmentése nem sikerült, belátja, hogy jobb, ha más veszi kézbe az ügyeket. Megítélése szerint, mivel a főhatóság 1936. március 15-én a Direktórium tagjainak lemondását elfogadta, minden addigi tevékenységükért is a további kötelezettségek és felelősségek alól is felmentette őket.

A Direktórium megszüntetése után azt remélte, hogy a főpásztor bölcs intézkedései helyes mederbe terelik az egyházközség anyagi ügyeit, de egyre inkább úgy látja, hogy a helyzet fokozatosan rosszabbodott. Sőt, ezért a romlásért a Direktóriumot teszik felelőssé. Péterffy Jenő ezért kéri Mailáth püspököt, hogy az Egyházi Bíróságot hívja össze, és végezzenek szigorú vizsgálatot, és szigorú ítéletet hajtsanak végre. A levél mellé csatolja az általa készített jelentést, amely szerinte kézzelfogható bizonyítéka a vétkes mulasztásnak és gondatlanságnak. Meglátása szerint az ő jelentésében megfogalmazott vádak nem alaptalanok. Az adóügyekkel kezd, ami nemcsak az egyházközség, hanem az egész egyházmegye szégyene. Itt kénytelenek vagyunk Péterffy Jenő vádaskodását megszakítani, hiszen olyan sommás vádat fogalmaz meg, amely elsősorban őrá és a Direktórium többi tagjára érvényes, hiszen képtelenek voltak az egyházközség lejtőre kapott szekerét megállítani. Annak hangoztatása, hogy a Direktórium minden tevékenysége makulátlan, a tények alapján szintén elfogadhatatlan. Pedig Péterffy a továbbiakban is ezt próbálja igazolni.

Az adóügyek rendezésének kérdésével a Direktórium Gheorghe Dubleșiu ügyvédet bízta meg, aki semmi eredményt nem ért el. Ezután az adóügyek képviselőjét Wilhelm Filderman bukaresti ügyvédre bízták, aki megígérte, hogy április 1-jéig rendezi az adóügyeket, sőt az adózárlatot is megszünteti. Ezért járt Péterffy 1936. február 15-én Bukarestben, hogy újabb megbízatást adjon Filderman ügyvédnek. Péterffy 300 000 lejes honoráriumot ígért, ha az ügyet elrendezi. [Előbb láttuk, hogy Filderman nem járhatott sikerrel, mivel Hirschler prelátusék elhallgatták előle a valós tényeket.] Ezt követően vádirátát Márton Áron h. plébános ellen fordítja, őt teszi felelőssé Filderman ügyvéd megbízatásának visszavonásáért, aki most visszamenőleg a honorárium teljes összegét követeli. Péterffy úgy ítéli meg, hogy Márton Áron részéről ez a visszavonás teljesen szabálytalan

volt. Levelének csattanója fényt derít Péterffy valós szándékára, hogy vádiratának éle tulajdonképpen teljesen Márton Áron megbízott plébános személye ellen irányul: egyszemélyben őt hibáztatja minden újabb erkölcsi és anyagi kárért. Elmondása szerint több, közvetlenül a h. plébánoshoz intézett beadványban is (1936. április 9.; március 24.) figyelmeztette őt a szabálytalanságokra.

Továbbá vádat emel Nagy László ügyvéd ellen is, aki azt állította, hogy a Direktórium jogtalanul működött, és törvénytelenül adott megbízásokat Filderman ügyvédnek. Nagy László ügyvéd megbízását a Direktórium felfüggesztette, levelében Péterffy azt fájlalja, hogy az új vezetőség újból alkalmazta ügyvédként.

Vádat emel Varga Lajos kolozsvári ügyvéd és megbízója ellen is, aki őt levélben felelősségre merte vonni. A vádlottak listáján szerepel Gyárfás Elemér szenátor is, aki azt merte kijelenteni, hogy az egyházközség nem köteles kifizetni a Filderman által támasztott anyagi igényeket.

Péterffy nehezményezi továbbá, hogy Zomora Dániel püspök helyettes 1936. április 26-án kijelentette neki, hogy a Direktórium kivizsgálásával olyan embereket bízott meg, akik a múlt hibáiért nem vonhatók felelősségre. Ő mégis úgy látja, hogy két személy (Jánossy Béla és Kapcza Ferenc) a választmányból lett kiválasztva, amelynek felelősségét a Direktórium már korábban megállapította.

Jelen Gyula főgondnok is a Péterffy Jenő által említett vádlottak sorában szerepel. A Direktórium igazolta, hogy a főgondnok 1931-33. között 1128 614 lejt fordított az egyházközség tisztviselői, valamint az állami köztisztviselők megvesztegetésére. Péterffy az egyházközség zárlat alá helyezését is a főgondnok számlájára írja. Szerinte a főgondnok utasítására külön fizettek azért 25 000 lejt, hogy az egyházközség zárlat alá kerüljön. Minden megvesztegetésért a főgondnokot teszi felelőssé. „Milliók tételek utalványoztattak tehát a költségvetés keretein felül, sőt a főgondnok úr 1934. évben a zárgondnok kezéből is felvette a költségvetésileg jóvá nem hagyott 50 000 lejt összeget és később a Direktórium működése alatt a 20 000 lejt reprezentációs költséget, sőt a házbérek bonnal való fizetésének megkezdésével az egyházközségnek anyagilag ki nem fejezhető károkat okozott, és az alapok további pusztulását okozta.” Péterffy

Jenő jelzi, hogy minderről részletesen majd az Egyházi Bíróság előtt szeretne beszámolni, mert egyedül ez a testület képes arra, hogy a vagyon további elherdálását megakadályozza.

Beadványában letagadja azt a tényt, hogy ő volt az, aki Mailáth betegségét kihasználva Hirschler József plébánossal elhitette, hogy őt a püspök plébánosi tisztségében meg akarja erősíteni. Mindezt hazug vádaskodásnak tekinti. Végül hivatkozik a Direktórium 1935. november 18-i jegyzőkönyvére, ahol felsorolják a felelősöket és a vádakát. Minden vádat, amellyel a Direktóriumot illették, Péterffy Márton Áronra hárít.

Közel húsz oldalas beadványát azzal zárja, hogy „a szent igazság megvédéséért, a szent igazság kereséséért” vállalja „a megbélyegzést és a testvér-harci jelzőket. Tiszta lelkiismeretemre hallgatva indultam el ezen az úton, tudom és érzem azt, hogy ez nekem a kötelességem, mint az új nemzedék képviselőjének, ki örökös harcban töltöttem ifjúságomat is, örökös harccal kellett a mai kisebbségi életünkben megalapítanom existenciámat és szent meggyőződésemet, hogy aki az igazság fegyverével harcol az győzni fog az igazságban... a bűnösök el fogják venni méltó büntetésüket.” Minden vádat fenn tart, és szigorú vizsgálatot követel.³⁸⁷

Márton Áron h. plébános igyekezett megismerni az egyházközség vagyoni helyzetét. 1936. május 17-én a választmányi gyűlésen³⁸⁸ már arról számolt be, hogy összeállította az egyházközség összes adósságainak a listáját, ami kb. 100 millió lejt tesz ki. Ugyanakkor megállapítást nyert, hogy az egyházközségnek két függő adóügye van. Az első adóügy az 1929, 1930, 1931. évi házbérfelvételek emelkedésének be nem jelentéséből származik, a másik adóügy összefügg a holland kölcsön tőkekamatadójának rendezésével. Sajnálatos módon

387 Péterffy Jenő levele Mailáth Gusztáv püspökhöz 1936. máj. 23-án. – GYÉL: Num. 1915–1936.

388 Érdekeség, amivel eddigi kutatásaim alatt nem találkoztam, hogy minden Márton Áron elnökletével zajló választmányi gyűlést imával kezdenek.

a Direktórium az egyházi adó beszédését idegen kézbe adta, vagyis bérbe adta Domokos Ernő bankigazgatónak.³⁸⁹

Érezhető, hogy valami elindult a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség életében. Az újonnan kinevezett vicarius oconomus nem ült ölbe tett kézzel, hanem bátran nekiállt az ügyek rendezésének. Nagy László ügyvéddel együtt tárgyalt a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank igazgatójával, és sikerült elérniük, hogy a kb. 20 milliós adósságot 10.900.000 lejre csökkentsék. Gyárfás Elemér szenátor és Willer József képviselő a pénzügyminiszternél tett fellebbezésük és közbenjárásuk eredményeként az adóeltitkolás után kirótt 10 millió lejes büntetést a felére csökkentették. Az egyházközség választmányának 1936. augusztus 13-i rendes ülésén Márton Áron tudatta, hogy „július hó folyamán sikerült elrendezni az eltitkolt házadó ügyét. Ezen a címen az Egyházközséget 1929-32 évekre visszamenően 2.731.698, valamint ennek büntetése fejében 10.923.792 lej, összesen 13.658.490 lejjel terhelte meg az adóhivatal. Sikerült az ügy felülvizsgálatával a minisztériumnál kedvező eredményt elérni, amennyiben a 92074/1936 számú miniszteri rendelkezéssel 2.286.317 lej adóval s ugyanakkora büntetéssel, tehát összesen 4.257.234 lejjel terheltek meg. A törvényes rendelkezések következtében ezen összeget részben készpénzben, részben értékpapírokkal lehetett kiegyenlíteni. Választmány megnyugvással vette tudomásul, hogy a házadó eltitkolás büntetés ügye elintézését nyert”³⁹⁰ Az egyházközség adóügyeinek rendezésével kapcsolatban az egyházmegyei főhatóság ellenőrzési jogot adott az igazgatótanácsnak, ugyanis az igazgatótanács 3 millió lejes kölcsönrel járult hozzá az adók rendezéséhez. Az igazgatótanács részéről egy öt fős bizottságot kértek fel az egyházközség vagyonkezelésének felülvizsgálatával és ellenőrzésével.³⁹¹

Az anyagi ügyek rendezése terén sok tennivalója volt a fiatalon megbízott plébánosnak, de emiatt nem hanyagolta el a közvetlen

389 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1936. máj. 17-én.* – KPL: 7. d. 290h.

390 KPL: 7. d. 290h.

391 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1936. júl. 8-án.* – KPL: 7. d. 290h.

környezetében zajló eseményeket. Személyi változások történtek a plébánián: Bálint József segédlelkész helyett, aki az Erdélyi Róm. Kat. Népszövetség ügyvezető igazgatója lett Márton Áron helyett, Jakab Antalt nevezték ki segédlelkésznek. A hitoktatást Veress Ernő vette kézbe, és ugyanakkor az ő feladatául jelölték meg az elburjánzó szekták elleni tervszerű és okos védekezés kidolgozását és megszervezését. A plébániai épület szabaddá tételekor – Hirschler József ny. plébános kiköltözése után – Márton Áron azonnal kérte a javítási munkálatok megkezdését: falak lefestése, villanyvezeték falba helyezése, kályhák kitakarítása, fürdőszobák kifestése, valamint az új segédlelkész és a hitoktató lakásának rendbetétele. Elindította az ingóságok leltározását is. Különösen figyelt az egyházközség iskoláira és azok nyári rendbetételére is. A gimnáziumi igazgatóktól tandíjleszállítást kért, és a hitvallásos elemi iskolákban a tanítás ingyenességét szorgalmazta. „Az iskolaszék is foglalkozott a kérdéssel s a tanulók létszáma apadásának egyik okát abban látja, hogy magas tandíjat szedünk, amit a leromlott gazdasági viszonyok miatt a szülők nem tudnak fizetni. Azonban, tekintettel az Egyházközség mostani súlyos anyagi helyzetére, egy egységes minimális beiratási és iskolafenntartói díjat állapít meg. Aki ezt az összeget sem tudja fizetni, ez is elengedhető az iskola igazgatósága javaslatára. A tehetősebb szülők fizessék a régi fenntartói díjat s ezeknél a különbözet tudassék be az egyházi adóba.”³⁹² A gimnáziumi tandíjleszállítás és az ingyenes elemi oktatás szeptemberre meghozta áldásos gyümölcsét, hiszen szeptember hónapban az elemi iskolákba szép számmal iratkoztak be.³⁹³

Márton Áron minden cselekedetét kritika érte a Hirschler-rajongó egyházfik részéről. A Mailáth püspöknek címzett és a gyulafehérvári egyházmegyei hatóság kezébe került Márton Áron elleni beadványok hatására nem indult egyházi eljárás. Egyre világosabbá vált Péterffyék sötét szándéka. Az egyházi központ továbbra is bizalmat szavazott Márton Áronnak, aki az ötös bizottsággal együttműködve

392 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1936. aug. 13-án.* – KPL: 7. d. 290h

393 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1936. szept. 14-én.* – KPL: 7. d. 290h.

gyürkőzött neki, hogy az anyagi csőd széléről megmentse az egyházközséget.

Az ötös bizottság második ülésére 1936. június 8-án kerül sor; ezen mindenekelőtt tisztázták az előző gyűlésnek azt a pontját, amelyet Márton Áron kifogásolt: ti. hogy a „pénzügyi hatóságok szándéka az, hogy a plébánosi javadalmat az egyházközségi vagyontól elválasztva, az adóeltitkolások miatt magasabb pénzbüntetéssel sújthassák”. Márton Áron aggódik az egyházközségért. Elsősorban az adóügyek minél előbbi rendezését sürgeti, mert ezek megoldása teszi lehetővé a még mindig az egyházközségre nehezedő zárgondnokság feloldását mint a legsúlyosabb állandó terhet. Megállapítja: az adóügyekben már történtek lassú előrelépések Willer József ügyvéd közbenjárásával, amit ugyancsak meg kell honorálnia az egyházközségnek. Nehézséget jelent továbbá az a tény, hogy a volt Direktórium bizonyos tagjai „egyes személyeket egyházi bíróság elé szándékoznak állítani”. Szándékukat jelezték a püspöki főhatóság fele is. Az ügyvédi honoráriumok sora végeláthatatlan.

A Direktórium felszámolására kiküldött ötös bizottság tudatta, hogy megbízatásuk után rögtön kapcsolatba léptek a Direktórium alelnökével. Az összehívott értekezleten Péterffy Jenő is megjelent, de szóban és írásban is megtagadta a jegyzőkönyvek átadását; erre csak hosszas tárgyalások után volt hajlandó. A Direktórium a Romulus Fersigan volt zárgondnok elleni feljelentés ügyében Márton Áront is kihallgatta, aki bevallása szerint „semmilyen érdemleges nyilatkozatot” nem tehetett.

A gyűlésen jó hírek is elhangzottak. A Kolozsvári Hitelbank és Takarékpénztárral folytatott tárgyalások nem voltak hiábavalók, mert a bank a 20 milliós kölcsönt leengedte 11 millió lejre. A kamat továbbra is 5% maradt. Az Erdélyi Bank is bizonyos feltételek mellett hajlandó volt tárgyalásokba bocsátkozni a tartozások leszállításával kapcsolatban. Az amsterdami banknak felkínálták, hogy megvásárolnak 10 000 holland forint névértékű részvényt. Erre viszont az egyházközségnek fedezete nem lévén, a részvényeket a „státusi nyugdíjalapok vették meg, azzal a szándékkal, hogy a tőke és kamat megtérítése ellenében az egyházközség bármikor megválthatja”,

ezzel is segítve az egyházközséget.³⁹⁴ Gyárfás Elemér csakis Márton Áron ajánlása és beleegyezése mellett lépett bele a részvényvásárlásba. A cél az volt, hogy „az egyházközség helyzetén könnyítse nek”.³⁹⁵ Azonban a h. plébános határozottan kérte a gyulafehérvári főhatóságot, hogy az adandó engedély és a jegyzőkönyvre adott válasz tartalmazza az „egyházközség tulajdonjogát és az egyházmegyei alapok részéről történt tényleges kifizetés ellenében való visszaváltás jogát.”³⁹⁶ A főhatóság teljesítette kérését.³⁹⁷

Az 1936-os fiktív költségvetést is csak június 6-án sikerült Márton Áronnak felterjesztenie az egyházmegyei hatósághoz. Ebben szerepel egy 500 000 lejes betoldás, ami az egyházközségi iskolák megsegítését célozza meg. A főhatóság hajlandó volt elfogadni az indítványt, de a zárgondnokság miatt a kiutalásához szükséges volt az előzetes főhatósági engedély.³⁹⁸ A bizalom jeleként értelmezhető, hogy Vorbuchner segédpüspök Márton Áront egyházi címmel kívánta kitüntetni, hogy még nagyobb tekintéllyel vezesse a plébániát. Úgy ítélte meg, hogy Márton Áron eddigi munkájáért megérdemli a tiszteletbeli kanonoki címet. Szándékát 1936. júl. 20-án közölte a gyulafehérvári székeskáptalannal. A székeskáptalan többsége a kitüntetést korainak tartotta, ezért Vorbuchner kérését visszautasította. A székeskáptalan döntésért Buday János kanonok sajnálatát fejezte ki Gajdáty Béla irodaigazgatónak, mert „Márton Áront, ezt az igazi őstehetséget már csak azért is nagyra becsültem és becsülöm, mivel szülőfaluja materének (Balánbánya Szentdomokos filiája) nagy jövő előtt álló fia”.³⁹⁹

394 *Az ötös bizottság második értekezletének jegyzőkönyve 1936. jún. 8-án.* – GYÉL: Num. 1797–1936.

395 *Gyárfás Elemér levele Márton Áronhoz 1936. jún. 10-én.* – GYÉL: Num. 1797–1936.

396 *Márton Áron levele Mailáth Gusztáv Károly püspöknek 1936. jún. 15-én.* – GYÉL: Num. 1–1936.

397 *Az Egyházmegyei hatóság levele a kolozsvári Szent Mihály plébániának 1936. jún. 19-én.* – GYÉL: Num. 2119–1936.

398 *Az Egyházmegyei hatóság levele a kolozsvári Szent Mihály plébániának 1936. jún. 24-én.* – GYÉL: Num. 2070–1936.

399 GYÉL: Num. 2454–1936.

Az elhanyagolt pénzügyek rendezése lekötötte Márton Áron h. plébános minden idejét, de mindet igyekezett lelkiismeretesen intézni. Bizalmasan fordult Vorbuchner segédpüspökhöz eligazításért és a munkatársaival együtt meghozott döntésekért.

Az újra előkerülő Filderman-ügynek is sikerült a végére járni. Az 1936. augusztus 13-i választmányi gyűlésen a tagok tudomására jutott, hogy a bukaresti ügyvédnek sikerült kedvező határozatot ki-
eszközölni a kolozsvári egyházközség adópereinek ügyében, de ez csak ideiglenes volt, mert a pénzügyminisztérium korábbi döntését később visszavonta és megmásította. A kérdéssel a jogügyi bizottság foglalkozott, és úgy határozta, hogy a pereskedés elkerülése érdekében Filderman ügyvédnek kifizetnek 50 862 lej eljárási költséget.⁴⁰⁰

Márton Áron h. plébánosnak nem kevés fejtörést okozott a továbbiakban Péterffy Jenő ügyvéd, akit busás jövedelemtől ejtett el, és aki minden eszközzel arra törekszik, hogy őt lejárassa. Egyik ügyvédkollégáját, Traian Germant kérte fel a hátulról érkező támadásra.

Traian German kolozsvári ügyvéd hirtelen, a semmiből tűnik fel: 1936. július 13-án egy támadó hangvételű levélben jelentkezik Vorbuchner Adolf segédpüspöknél. Olyan személyről van szó, akit az egyházközség vezetősége ideiglenesen f. év február 10-én megbízott az adókezelések körül történt szabálytalanságok rendezésével. Ekkor azonban fondorlatos követelődéssel áll elő, ti. hogy az egyházközség anyagi ügyeinek behatóbb tanulmányozása után rájött arra, hogy az adóügyek körüli szabálytalanságokban olyan személyek is benne voltak, akik jelenleg is részt vesznek az egyházközség vezetésében, és akik az ő tevékenységét akadályozni próbálják. Arra kéri Vorbuchner Adolf segédpüspököt, hogy azonnal indítson vizsgálatot, kutassa fel a gyanús személyeket, és amennyiben bebizonyosodik, hogy jelenleg is vezető szerepben vannak, azonnal vonja felelősségre őket, és mozdítsa el az egyházközség éléről. Azoknak a köztisztviselőknak az ügye, akik az egyházközséget megkárosították, már az illetékes hatóság előtt van. Ő hajlandó bármikor Gyulafehérvárra utazni és beszámolni a segédpüspöknek az ügyek alakulásáról.

400 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1936. aug. 13-án.* – KPL: 7. d. 290h.

Mivel szerinte az általa feltárt ügy megoldása nagyon sürgős, azonnali intézkedést követel.⁴⁰¹

Vorbuchner segédpüspök tájékoztatta Márton Áron h. plébánost Traian German ügyvéd levelének tartalmáról. Furcsállta, hogy az ügyvéd által képviselt ügyekben semmi rendkívüli nem történt, most mint derült égből a villámcsapás, hirtelen megjelent. A h. plébános azonnal átlátott a szitán, feltételezte ugyanis, hogy a levél hátsó sugalmazásra íródott. Traian German ügyvédet a volt Direktórium néhány kisebb ügy mellett a Romulus Fersigan zárgondnok elleni perrel bízta meg. Érdemes odafigyelni ez ügyben Márton Áron bölcs eljárására. Romulus Fersigan ügyében a vizsgálóbíró már 1936 áprilisában megtette az első lépéseket, a h. plébánost is értesítette az ügy menetéről, és arról is megkérdezte, hogy az egyházközség jelenlegi elöljárói fenntartják-e a Fersigan ellen a beadványban megfogalmazott vádakat. Márton Áron kikérte az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa ötös bizottságának és a választmánynak a véleményét, amelyet írásban közölt a bírósággal. Eszerint az egyházközség jelenlegi vezetősége az elődök által elindított bűnügyi eljárásokban a döntést a bíróságra bízta. Márton Áron okos lépéséből nem következik az, hogy az ügy bármilyen módon akadályoztatva lett volna az egyházközség vezetősége részéről, amint Traian German állította. A Vorbuchner Adolf segédpüspöknek címzett levelében érzékelhető, hogy Márton Áron ismeri a háttérben zajló titkos tevékenységeket, és teljesen kézben tartja az ügyeket. „Nyugodt lehet a jövőt illetőleg is, mert az egyházközség ügyei fölött felelősségem arányában örködni kötelességemnek ismerem. S ami emberi eszközökkel megtehető, azt megteszem, hogy a káros törekvések érvényesülését, ha ilyeneket észrevennék, megakadályozzam.” A h. plébános véleménye szerint a Traian German által képviselt ügynek két gyenge pontja is van. Az egyik az ügyvéd viselkedése és magatartása. German ügyvéd „kötekedő természetű, aki ott sem mérsékeli magát, ahol ez volna az okosabb eljárás.” A másik a Romulus Fersigan és közte lévő ellentét, amelyről a bíróságnak is tudomása van. Márton Áron megpróbálta visszafogni Traian German ügyvéd ténykedéseit azzal,

401 *Traian German kolozsvári ügyvád levele Vorbuchner Adolf segédpüspökhöz 1936. júl. 13-án.* – GYÉL: Num. 1418–1936.

hogy írásban utasította: „az egyházközség ügyeiben elhatározó lépést az én előzetes hozzájárulásom nélkül ne tegyen. Ezt a tilalmat kénytelen vagyok vele szemben a jövőben is fenntartani, habár lehet, hogy ezt írja a szerinte bűnös vezetőségi tagok számlájára.” A Romulus Fersigan elleni beadványt Márton Áron egy ügyvéddel is megvizsgáltatta, aki tulajdonképpen igazolta mindazt, amit ő már előtte is észrevett. A szám szerint 8-9 súlyos vádpont között egyetlenegy van, amely komolyan vehető, „a többi viszont rágalmazásnak minősíthető és így visszafordítható az egyházközség ellen”. A tisztviselők és vezető személyek előállítására Márton Áron azt válaszolta, hogy az ügyvéd által előállítani kívánt személyek olyan támadásban és rágalmazásban részesültek, hogy a feljelentést ők maguk fogják megtenni „megtámadott becsületük védelme érdekében”. Az egyházközség nincs abban a helyzetben, hogy személyeskedő kérdéseket feszegessen. „Minél jobban belelátok az egyházközség ügyeibe, annál inkább látom, hogy a bajok forrását korábbi időben kell keresnünk. A Holland-kölcsönnel indult el az a lavina, amelyet a későbbi vezetőség már nem tudott kivédeni, legfeljebb bizonyos intéző tényezőkre való tekintetből egyes mozzanatokot palástolni igyekezett – jobb meggyőződése ellenére.” Márton Áron arra kéri Vorbuchner segédpüspököt, hogy az aggodalmaskodó Traian German ügyvédet irányítsa hozzá. A kilátásba helyezett püspöki látogatás célja nem más, mint annak elérése, hogy tovább megmaradhasson a plébánia árnyékában (Traian German), „ami pedig nem kívánatos.” A személyes ügyek felbolygatására majd akkor minden bizonnyal megérik az idő, és akkor ezt a h. plébános bátran jelezni fogja.⁴⁰²

1936 augusztusában kiderült, hogy ki sugalmazta a háttérből Traian German ügyvéd levelét. Péterffy Jenő ügyvéd beszámolt Vorbuchner segédpüspöknek arról a direktóriummi megbízásról, melyet Traian German ügyvédnek adott a Romulus Fersigan és Nistor Virgil zárgondnokok peres ügyében. Előterjesztésében nem mulasztott el azzal takarózni, hogy az egyházmegyei hatóságtól mindenre engedélyt kapott. Azonban most nagy meglepetésében teljesen elhatárolódik az egyházközség jelenlegi vezetésének magatartásától, mert

402 *Márton Áron h. plébános levele Vorbuchner Adolf segédpüspöknek 1936. júl. 15-én.* – GYÉL: Num. 11-1936.

azok nem vállalják a vád képviselését. Ezzel együtt kijelentette, hogy tovább a Direktórium sem vállalhatja. „Ha az egyházközség jelenlegi törvényes képviselői a bűnvádi eljárással, valamint ennek fenntartásával járó felelősséget nem akarják vállalni, általunk nem ismert személyi, vagy tárgyi okokból és ez által nem akarják biztosítani az egyházközségnek az állammal szemben megállapítható több milliós kártérítési igényét, a Direktórium volt tagjaitól sem követelhető a további felelősségek vállalása.”⁴⁰³ Az egyházközségért aggódó Péterffy Jenő ügyvéd és társai⁴⁰⁴ beadták lemondólevelüket, mely szerint nem vállalták tovább a vád képviselését.

Nyilvánvaló, hogy Traian German színre léptetésével Péterffy Jenő a Direktóriumot terhelő felelősséget akarta az új egyházközségi vezetőkre, köztük elsősorban Márton Áron h. plébánosra hárítani.

Péterffy Jenő szóban is megfenyegette Márton Áront, hogy a Direktórium 1935. november 18-i jegyzőkönyvében felsorolt felelős személyek ellen köteles bűnvádi feljelentést tenni, amit ha elmulasztana, maga is büntárssá válik. Romulus Fersigan a vizsgálóbíró előtt is Márton Áronra hivatkozik: „Én elszámoltam a kezelésben lévő egyházközségi pénzzel, bírói döntést is kaptam, tőlem nincs mit visszakövetelnie az egyházközségnek, nem én kezeltem hűtlenül az egyházközség vagyont, hanem mások. Erre vonatkozólag pedig tessék megnézni az egyházközség ügyeinek intézésével megbízott direktórium jelentését és az ott megnevezett egyházközségi urakat kihallgatni. S közöttük Márton Áront is, akinél jelenleg az egyházközségi urak ellen felvett jegyzőkönyvek vannak.” Ez ügyben Márton Áron Gajdátsy Bélától kért tanácsot.⁴⁰⁵

403 Péterffy Jenő ügyvéd levele Vorbuchner Adolf segédpüspöknek 1936. aug. 14-én. – GYÉL: Num. sz. n.

404 Xántus János, László András, Gyalui Sándor. A nevek a főügyészségre írt kérdésben szerepelnek 1936. aug. 7-én. – GYÉL: Num. sz. n.

405 Márton Áron géppel írt levele Gajdátsy Bélának 1936. márc. 26-án. – GYÉL: Num. 1164-1936.

Az egyházközség anyagi ügyeinek rendezése Márton Áron plébániai kormányzó első évében

A Szent Mihály-egyházközség rendezetlen anyagi helyzetében – Márton Áron közbenjárására – az első segítő jobbot az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa nyújtotta. Az igazgatótanács tanügyi részlege 1935. augusztus 25-én átvette a kolozsvári hitvallásos iskolák anyagi támogatását. Márton Áron kijárta a főhatóságnál, hogy a tanárok 1935. szeptember 1-jétől ideiglenesen az egyházmegyei segélyalapból kapják a fizetésüket.⁴⁰⁶ Az iskolák kérdésében a választmány mindenben elfogadta Márton Áron javaslatait.

Vorbuchner Adolf segédpüspök 1936. október 11-én hivatalos látogatásra érkezett a kolozsvári Szent Mihály-plébániára. A segédpüspök méltó fogadása érdekében Márton Áron szorgalmazta a választmányi tagok jelenlétét, sőt a püspöki misén való szentáldozásukat is.⁴⁰⁷ A Szent Mihály-templomban Márton Áron nagy tisztelettel fogadta a látogatót. Beszédében az templom és az egyházközség nagy múltjára tekintett vissza.⁴⁰⁸

A segédpüspök hivatalos látogatása az egyházközség minden jellegű ügyére kiterjedt. A látogatás után küldött hivatalos püspöki leirat Márton Áron komoly és következetes munkáját ismerte el. „Hivatalos látogatásomkor alkalmam volt meggyőződnöm róla, hogy az egyházközség vagyoni ügyeinek rendezését Tisztelendőséged az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsának hathatós közreműködésével helyes irányban megindította és erélyesen folytatja.”

406 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1936. aug. 13-án.* – KPL: 7. d. 290h.

407 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1936. szept. 14-én.* – KPL: 7. d. 290h.

408 *Márton Áron üdvözlő beszéde Vorbuchner Adolf kolozsvári látogatásakor 1936. okt. 11-én. Lásd Márton Áron hagyatéka 17. kt. (Alkalmi beszédek 2.)* (Szerk. Marton József), Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2018. 53–54.

Vorbuchner Adolf segédpüspök számbavette a rendezetlen anyagi ügyek tömkelegét és azokat a nehézségeket, amelyek a célszerű megoldásoknak keresztbetesznek. Az egyházközség életbevágó ügyeinek mielőbbi rendezését, a normális állapot visszaállítását csakis a jelenlegi egyházközségi vezetőséggel, élükön Márton Áron megbízott plébánossal látta megvalósíthatónak. Teljes bizalmat szavazott neki. Márton Áron tehát mint vicarius oeconomus a Szent Mihály-plébánia lelki és anyagi ügyeit plébánosi jogkörrel intézhette. A püspök viszont fenntartotta magának a jogot, hogy ha szükséges, egyéb rendkívüli felhatalmazást is adhasson a vicarius oeconomusnak. „Jól tudom, hogy egyházmegyei hatóságának bizalma nehéz és nagy áldozatokat kívánó feladat megoldását kívánja Tisztelendőségedtől; növeli a feladat nehézségeit az a körülmény is, hogy ideiglenes jellegű megbízatása huzamosabb ideig fog még tartani; mégis meg vagyok győződve, hogy az egyházközség érdekében és Isten nagyobb dicsőségéért folytatni fogja Tisztelendőséged áldozatos munkáját.”⁴⁰⁹ [Megjegyezzük: Vorbuchner Adolf nagyszombati apát-plébános korában jól ismerte Márton Áront!]

Nagy szükség volt a püspök látogatására és bátorító szavaira, mert Márton Áron újabb és újabb nehézségekkel és problémákkal szembesült. Naponta álltak elő személyek az előző időszak el nem rendezett ügyei miatt valamilyen követeléssel. Domokos Ernő bankigazgató, akinek a Direktórium bérbe adta az egyházi járulék beszedését, nehezményezte, hogy a választmány 10 000 lejes követelése helyett 7 500 lejt szavazott meg. Domokos Ernő a megszavazott összeget nem volt hajlandó elfogadni, és perrel fenyegetőzött, amennyiben nem kapja meg az általa követelt összeget. Az egyházközség vezetősége, hogy elkerülje a pert, kénytelen volt kifizetni a kért összeget. Ez mindössze csak egy példa arra, hogy a Direktórium rövid idő alatt mennyi meggondolatlan lépést tett, és mennyi rendezetlen ügyet hagyott maga után.

⁴⁰⁹ Vorbuchner Adolf püspök leirata Márton Áron megbízott plébánoshoz 1936. okt. 17-én. – GYÉL: Num. 3359–1936.; Közölve SAS Péter: Márton Áron erdélyi püspök élete és munkássága. Kárpát-Haza Könyvek. Debrecen 2014. 98.

Jelen Gyula főgondnok gyenge egészségi állapotára hivatkozva lemondott egyházközségi megbízatásáról. A választmánynak nem sikerült meggyőznie őt, hogy vonja vissza lemondását. Közben olyan hírek szállingóztak a városban, hogy Hirschler József nyugalmazott plébános is súlyos beteg, és betegsége az anyagi bajok miatt súlyosbodik. Márton Áron kénytelen volt tényszerűen válaszolni erre a kósza hírre, számszerűleg beszámolt az elmúlt kilenc hónap alatt Hirschler József nyugalmazott plébánosnak kifizetett összegekről, melyek összesen 266 200 lejt tettek ki.⁴¹⁰

Az anyagi ügyek rendezését november második felében megszakította a nyugalmazott plébános halála. Márton Áron 1936. november 18-án rendkívüli választmányülést hívott össze, amelyen bejelentette dr. Hirschler József pápai prelátus-kanonok, ny. plébános november 17-én d. e. 10 órakor bekövetkezett elhunytát, valamint azt, hogy a Szent Mihály róm. kat. egyházközség saját halottjának tekinti. A h. plébános az egyházi méltányosságot és a hirschleri csoport által keltett hangulatot is figyelembe véve arra kérte az egyháztanácsot, hogy „költséget nem kímélve gondoskodjék nagy halottjának méltó eltemetéséről”. A továbbiakban szervezőképességéről tett tanúságot. Gyorsan intézkedett a temetés időpontjáról, a test felravatalozásáról, a szertartás menetéről, a temetés helyszínéről, még az ülésrendről is. Figyelme mindenre kiterjedt. Megvásároltatta a koporsót és a szükséges dolgokat; megfogalmazta a gyászjelentőt és a hírlapoknak küldendő nyilatkozatokat. A halálesetet bejelentette az Egyházmegyei Hivatalnak és a székeskáptalannak. Körlevelet bocsátott ki a helyi hitvallásos iskolák igazgatóihoz. Az elhunyt plébános tetemét felravataloztatta a Szent Mihály-templomban, és megszervezte, hogy virrasztás gyanánt a papok szentmisét végezzenek lelki üdvéért a hívek jelenlétében. A temetés előtti napon tartott több órás virrasztó imádságban részt vettek az iskolák növendékei a tantestület vezetésével, valamint a férfi és női egyesületek. A temetés időpontját a családdal egyeztetve november 19-én (csütörtök) de. 10 órára tűzték ki. A temetést Vorbuchner Adolf segédpüspök végezte. A templomban az egyházközség részéről egyetlen beszéd

410 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1936. nov. 16-án.* – KPL: 7. d. 290h.

hangzott el, amelyet főhatósági felkérésre Márton Áron h. plébános mondott. A szervező Márton Áronnak gondja volt arra is, hogy a temetőben csak egyházi intézmények képviselői vegyenek végbúcsút. Egyes diplomáciai fogással arra kérte Péterffy Jenő ügyvédet, hogy tekintsen el a sírnál mondandó rövid búcsúztatójától.⁴¹¹ A temetőben a választmány és az egyházközség részéről a búcsúbeszédet Merza Gyula választmányi tag tartotta. A női egyesületek részéről gróf Bethlen Györgyné, az iskolák és a szülők részéről Xántus János marianumi igazgató tartottak búcsúbeszédet. A rendezői feladatokat a temetésen az egyházközség tisztviselői és a Katolikus Kör tagjai látták el. A szegények megsegítésére ez alkalomból 5000 lejt osztottak szét.⁴¹² A temetésen elhangzott beszédek az 1936. december 7-i választmányi jegyzőkönyv is megörökítette.⁴¹³

Hirschler József ny. plébános hagyatéki ügyeivel dr. Boga Alajos státsi tanügyi előadó foglalkozott. Hagyatékának intézése gyorsan ment, mert az elhunyt plébános után nem maradt vagyon. Viszont az egyházközség magára vállalta, hogy gondoskodik a nővéréről.⁴¹⁴

Hirschler József apát-plébános halálának körülményeiről részletes beszámolót találunk a *Magyar Lapok*ban. A tudósítás szerint a cukor- és szívbetegségben szenvedő plébános hetek óta viaskodott a halállal egy kolozsvári szanatóriumban. Közvetlen halála előtt

411 Péterffy Jenő levele Márton Áron h. plébánoshoz 1936. nov. 18-án, és erre Márton Áron telefonfelhívása. In: SAS Péter: i. m. 567.

412 Hirschler József plébánost ideiglenesen a Schütz kriptában helyezték el. A temetés sorrendje: a stallumokat a hatóságok küldötteinek tartották fenn. A hajóban az evangélium oldalán levő első padsorokat szintén a küldötteknek, míg a lecke-oldali első padsort az igazgatótanács tagjainak, a többi padsorokat a választmány és képviselőtestület tagjainak tartották fenn. Az apácák és női egyesületek a padok előtti téren foglaltak helyet. – *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1936. nov. 18-án.* – KPL: 7. d. 290h.

413 A temetési beszédet lásd Márton Áron hagyatéka 17. kt. (*Alkalmi beszédek 2*) (Szerk. Marton József) Pro-Print Csíkszereda 2018. 55–59.

414 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1936. dec. 7-én.* – KPL: 7. d. 290h.

orvosával és az ápoló személyzettel még „kedélyesen” beszélt. Halála előtt pár nappal a bíróságon ejtették az ellene felhozott vádatokat.⁴¹⁵

Az egyházközség életét átható gyász mellett tovább folyt a kelletmetlen anyagi ügyek rendezése. A pénzügyi intézkedésekkel párhuzamosan Márton Áronnak meg kellett oldania a főgondnokság ügyét. Jelen Gyula főgondnok lemondását nem tudták visszafordítani, az egyházközségnek tudomásul kellett vennie. A h. plébános az egyházközségi gondnokság ügyét felterjesztette az egyházmegyei hatósághoz a választmánynak azzal a kérésével, hogy a megüresedett főgondnoki széket a gazdasági és a jogügyi bizottság elnökei töltsék be ideiglenesen. Vorbuchner tudomásul vette, és jóváhagyásával dr. Óvári Elemér nyugalmazott városi ügyvéd és Brutsi László nyugalmazott vezérfelügyelő aláírási jogot és ideiglenes megbízást kapott.

Márton Áront a zárgondnokság ügye erősen nyomasztotta, még december elején tele van aggodalommal. Ha nem sikerül feloldani a zárgondnokságot december végéig, akkor ismét lehetetlen lesz a jövő évi rendes költségvetés elkészítése. Nagyon kérte Gyárfás Elemér szenátort, hogy minden lehetőséget megragadva eszközölje ki a zárlat feloldását a pénzügyminisztériumnál. Kérő levelében megállapította, hogy az egyházközség adóügyében semmi jelentős fordulat nincs, és a jelek szerint ezen az úton nem is várható. „Most láttam egy cikket az egyik bukaresti pénzügyi lapban, hozzá jelenlegi zárgondnokunk képét, s a cikkben olyasfélét ír, hogy az egyházközség irredenta propagandára fordította jövedelme jórészét, plébánosát, Hirschler József prelátust emiatt nem régen le is fogták volt, most azonban a zárgondnok, a kolozsvári ügyvédi kar egyik legkiválóbb tagja ellenőrzi az egyházközséget. A cikkről érzik, hogy tendenciózus információk alapján íródott s célja, hogy a zárlatot meghosszabbítsa. Sajnos azonban az, hogy úgy látszik, ezeknek a rosszakaratú tájékoztatásoknak a minisztériumban is hitelt adtak, mert habár adóügyünk jogilag rendeztetett, a zárlat feloldását nem akarják végrehajtani” – írja, majd jelzi: „Ha ebben a hónapban sem

415 + dr. *Hirschler József pápai prelátus*. In. Magyar Lapok, 1936. nov. 18-án, V. évf., 263. sz., 7.

sikerül a zárgondnokságot feloldatnunk, a jövő évi költségvetésünk is pusztán elméleti értékű marad, amint az ez évi is az.”⁴¹⁶

Gyárfás Elemér sikerrel járt közben, ezért az 1936-os őesztendő – a sok rossz után – jó hírrel zárulhatott a Szent Mihály-egyházközség számára: a pénzügyminiszter 1936. december 18-án kelt rendeletével, 1936. december 31-i hatállyal megszüntette a plébániára nehezedő zárgondnokságot. Kötelezték Virgil Nistor zárgondnokot, hogy felülvizsgálás végett számadásait terjessze be a pénzügyigazgatóságra és a törvényszékre. Ez azt jelentette, hogy a plébánia végre fellélegezhet, és 1937. január 1-jétől a plébánia épületeit, lakásait bérlők az egyházközség pénztárába fizethették be a béreket. A zárgondnokság megszüntetése Gyárfás Elemér szenátor közbenjárásának volt köszönhető, aki nagy örömmel értesítette Márton Áront, hogy sikerült a terhes igát levenni az egyházközség válláról. „Vállalt missziójának befejezéseként” tekintett ennek az ügynek végleges lezárására. Bevallotta, hogy valószínűleg hamarabb is sikerült volna ezt elérni, ha Nagy László ügyvéd nem kísérelte meg teljesen sikertelenül egy Armeanu nevezetű felügyelőnél, aki nem az ügy sikerét mozdította elő, hanem épp Virgil Nistor zárgondnokot értesítette arról, hogy „legyen résen”, mert meg akarják szüntetni a zárgondnokságot. Nistor tényleg résen is volt. Gyárfás Elemér őszinte barátsággal írta a következőket Márton Áronnak: „Vége jó, minden jó, de én szeretném – egészen négy szemközt s a kettőnk közötti őszinte barátsággal – levonni mind ebből a jövőre azt a tanulságot, hogy ilyen inspektor urak és hasonlók szolgálatait – hacsak egyetlen mód van rá –, ne vegyük soha igénybe. Szegény Hirschlert is a kijárók döntötték bajba s a direktóriumot is végeredményben ez buktatta meg.” Gyárfás leveléből egyértelműen levonhatjuk a következtetést, hogy ő állt az ügy sikeres megoldásának hátterében.⁴¹⁷ Nem véletlen, hogy amikor

416 *Márton Áron levele Gyárfás Elemérnek 1936. dec. 2-án.* – Márton Áron hagyatéka 20. kt. (Levelek – 1.) (Szerk. Marton József) Pro-Print Könyvkiadó Csíkszereda 2020, 48–49.

417 *Gyárfás Elemér szenátor levele Márton Áronhoz 1936. dec. 27-én.* – KPL: Num. sz. n.; A Gyárfás Elemér elnök által vezetett Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsának szakembereire és a Státus anyagi támogatására továbbra is számíthatott, annak ellenére, hogy a román agrárreform alaposan megtépázta alapjait. – MÁTHÉ András: *A Státus gazdasági helyzete*

Márton Áront püspökké nevezi ki XI. Piusz pápa, Gyárfás gratulációjára válaszolva az új püspök az egyházmegye válságos anyagi helyzetét ecsetelve tisztelettel kérte a maga és egyházmegyéje számára további támogatását.⁴¹⁸ Gyárfás készséges magatartásáról tanúskodik Márton Áron püspökké szentelésének napján elmondott üdvözlő beszéde. Felelevenítve az egyházmegye ősi intézményének (Státus, Egyházmegyei Tanács) elmúlt két évtizedét, és annak kemény küzdelmét, a jó Isten gondviselésének tekintette, hogy Márton Áron személyében „olyan harcedzett, tetterős, fiatal vezért állított élünkre”, akivel eddig is a nehéz kolozsvári hollandkölcsön-ügy rendezésében együtt dolgozott, és akivel továbbra is szolgálni kívánja a gyulafehérvári egyházmegyét.⁴¹⁹

Márton Áron örömmel közölte a hírt főpásztorával: „Folyó évi január hó 2-án kelt 15-1937. számú magas leiratára való tiszteletteljes hivatkozással van szerencsém a legmélyebb tisztelettel jelentkezni, hogy a pénzügyminiszter 1936. december hó 18-án 318799. szám alatt kibocsátott rendeletével Egyházközségünket az adóügyi zárgondnokság alól 1936. december hó 31-i hatállyal feloldotta, és az ügyek vitelét gazdasági hivatalunk folyó évi január 1-vel átvette. Mivel a zárgondnok számadásait a pénzügyigazgatósághoz tartozik benyújtani, Egyházközségünk vele nem számolhatott el, erre csak a pénzügyigazgatóság, illetve az illetékes bíróság értesítése után nyílik alkalmunk. A zárgondnokság feloldásából és a béreknek az egyházközség pénztárába történő fizetéséről a bérlőket az egyházközség is és az adóhivatal is kiértesítette.”⁴²⁰

Gyárfás Elemére világi elnöksége idején. In: Gyárfás Elemér, a „civil püspök”. (Szerk. Holló László). SZIT.-Verbum. Budapest-Kolozsvár 2016. 166–187.

418 GYÉL: Num. 250-1939.; Közölve MARTON József: *A 80 éve püspökké szentelt Márton Áron első éve.* In: Székelyföld XXIV. évf. 3. márc. 2020. 103–117.

419 Gyárfás Elemér: *Üdvözlő beszéde Márton Áron püspökszentelésén.* In: Magyar Lapok, VIII. évf., 30. sz. 1939. febr. 14. 4.

420 *Márton Áron levele Vorbuchner Adolf püspöknek 1937. jan. 7-én.* – GYÉL: Num. 18-1937.

Márton Áron ügyrendezései az 1937. évben

Egyházközségi anyagi gondok

Bár az 1937. év a legsúlyosabb nyomasztó teher alól való felszabadulás jegyében indult, a megoldásra váró anyagi ügyek tömkelege továbbra is az egyházközség választmánya előtt tornyosult. Amikor az 1937. évi költségvetés tárgyalása került terítékre, Márton Áron külön kérte, hogy az egyházközség alkalmazottai méltányos fizetést kapjanak. „A jövőben s már a szervezeti szabályzat esedékes módosításánál az egyházközség legyen tekintettel arra, hogy a tisztviselőknak megfelelő fizetést biztosítson, hogy azok ne legyenek kényszerülve más állást, illetve foglalkozást keresni, sőt adott esetben ezen az alapon más állás vállalásától el is tilthassa. Továbbá az Egyházközség olyan egyéneket alkalmazzon a jövőben, kik nyugdíjat nem élveznek és más állást nem töltenek be.” A választmány-nak azzal is szembe kellett néznie, hogy az elmúlt két év könyvelése teljesen rendezetlen volt. A nem éppen jogosan követelőző egyházi alkalmazottak Márton Áron személyében igazságos és erőskezű tárgyalópartnerre találtak, aki mindegyikkel megegyezett az egyházközség részéről juttatandó méltányos összegben.

A kolozsvári Szent Mihály-egyházközség összevont költségvetése 1937-ben a következőképpen alakult:

Fedezet – bevétel

1. Az 1936. év készpénz áthozata 136 000 lej.
 2. Ingatlan bérjövödelméből és járulékból 8 033 000 lej.
 3. Templomi perselyekből és harangozásból 68 000 lej.
 4. Egyházi járulékokból 250 000 lej.
 5. Kamatokból 92 180 lej
 6. Marianumtól, a monostori és szentpéteri plébániáktól 24 000 lej.
- Összes bevétel 8 603 180 lej.

Szükséglet – Kiadás:

Személyi kiadások:

1. Lelkészek járandóságai 521 680 lej.
 2. Gazdasági hivatal személyi járandóságai 325 300 lej.
 3. Segédszemélyzet és kegydíjak 297 000 lej.
 4. Iskolák, óvodák, árvaház fenntartási költségei 900 248 lej.
 5. Tanszemélyzet hátrálékai és papi nyugdíjalap 211 000 lej.
- Összes személyi kiadás 2 255 228 lej.

Dologi kiadások:

1. Adók és illetékegyenérték 1 991 382 lej.
 2. Épületfenntartás, javítás, víz- és villanydíjakra 1 439 400 lej.
 3. Templomi és irodai szükségletek, tűzifa stb. 347 000 lej.
- Összes dologi kiadások 3 777 782 lej.
- Kamat és tőketörlesztésekre 3 651 677 lej.
- Misékre és segélyekre 122 000 lej.
- Összesen 3 773 677 lej.

Szükségletek összesítése.

- I. Személyi kiadások 2 255 228 lej.
 - II. Dologi kiadások 3 777 782 lej.
 - III. Tőke és kamattörlesztés 3 773 677 lej.
- Összes szükséglet: 9 806 687 lej.

Egybevetés:

- Fedezet: Bevétel 8 603 180 lej.
- Szükséglet: Kiadás 9 806 687 lej.
- Fedezetlen: Hiány 1 203 507 lej.⁴²¹

A költségvetés főhatóságához felterjesztése után Márton Áron két, kézzel írt, bizalmas levélben fordult Gajdátsy Béla irodaigazgatóhoz, és közölte vele személyes véleményét. Kihangsúlyozta, hogy egyéni meglátásait nem terjeszthette a közgyűlés elé, mely az egyházközségi alkalmazottak szolgálati szerződését 1937. december 31-ig hosszabbította meg. Azonban közöttük szerepel két személy – Adorján Ödön pénztáros és Mustárdy Miklós tisztviselő –, akiket Péterffy Jenőék juttattak a plébániai alkalmazottak közé. A róluk szóló direktóriumi jegyzőkönyveket nem terjesztheti fel, mert azok már nem

421 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1937. jan. 15-én.* – KPL: 7. d. 290h.

elérhető, hiszen az ügyészség kezében vannak. Az ügyészség, mivel nem lehet semmit bizonyítani, bármilyen vádat ejthet ellenük. Márton Áron azon a véleményen volt, hogy az egyházi vizsgálatot a két kérdéses alkalmazottal szemben mégis le kell folytatni. „Ha igaz, amit jegyzőkönyvbe adtak, akkor abban ők is hibásak, ha pedig nem igaz, akkor vádaskodtak a főgondnok ellen, ami szintén büntetendő. Éppen ezért véleményem szerint megfontolandó, hogy köthet-e az egyházközség ezzel a két tisztviselővel a vizsgálat megejtése előtt egy kötelező erejű, egy évre szóló szerződést. Munkaerőre ugyan szükség volna és az említett két tisztviselőnek is akad tennivalója bőven a hátralékok feldolgozása és az egyházi adózás most megkezdett munkálatai miatt, de nem volna fennakadás akkor sem, ha a püspöki főhatóság az említett vizsgálatra hivatkozva a két tisztviselővel a szerződés megkötését megtagadná. Találnánk valami olyan köztes megoldást ebben az esetben, amely az ügyvitelnek sem lenne kárára és egyben elősegítené a tisztulási folyamatot is.”⁴²² A Szent Mihály-plébánia alkalmazottai körében minden szempontból szükséges volt egy tisztulási folyamat. Ezt a tisztulási folyamatot segítette elő a h. plébános. Tudatában volt annak, hogy ezt a kérdést a választmányi gyűlésen nem lehet letárgyalni, ezért kérte a főhatóságot, hogy amikor jóváhagyja a tisztviselők szerződését, a két kérdéses alkalmazott helyzetére legyenek tekintettel.

A választmány Szilágyi Márton jegyzőnek 1937. január 1-jétől 1000 lejes fizetést szavazott meg. Mivel levéltárost is alkalmaztak a plébánián, a jegyző dolga csupán a választmányi jegyzőkönyvek vezetése volt. Márton Áron ugyancsak bizalmas levélben értesítette Gajdátsy Béla irodaigazgatót, hogy a jegyző által elvégzett munkáért ez az összeg nagyon sok. „A költségvetés jóváhagyása előtt a püspöki főhatóság talán megkérdezhetné, hogy mi a jegyző teendője, vagy az 1000 lejt egyszerűen redukálhatná 500-ra.”⁴²³ Márton Áron odafigyelése az apró részletekre bizonyítja lelkiismeretes és gondos hozzáállását az anyagi ügyek rendezéséhez. Ilyen figyelmesség és

422 Márton Áron bizalmas levele Gajdátsy Béla irodaigazgatóhoz 1937. jan. 19-én. – GYÉL: Num. 1797. d.

423 Márton Áron bizalmas levele Gajdátsy Béla irodaigazgatóhoz 1937. jan. 20-án. – GYÉL: Num. 1797. d.

gondoskodás nélkül a Szent Mihály-plébániát képtelenség lett volna anyagilag talpra állni, mert a pazarlás szelleme még minden szinten érezhető volt az egyházi alkalmazottak és a választmány egyes tagjai részéről. Durva hasonlattal élve: a Szent Mihály-plébániát sokan, akik a közelébe kerültek, mint egy agyongyötört fejőstehenet akarták fejni.

Márton Áron h. plébánosban a választmány tagjainak nagyobb része már az első pillanattól kezdve megbízott. Bizonyítja ezt egy rövid jegyzőkönyvi bejegyzés. Amikor Márton Áron az 1937. február 25-én tartott rendes választmányi gyűlésen bejelenti, hogy „az elintézést kívánt határozatok elintézést nyertek”, a választmány nem kéri a jegyzőkönyv felolvasását, hanem egyszerűen tudomásul veszi, hogy a jegyzőkönyvben lévő határozatokat végrehajtották. Ezek a jegyző által megfogalmazott rövid mondatok a h. plébános iránti feltétlen bizalomról árulkodnak. Ugyanezen az ülésen kerül tárgyalásra az a kölcsön-ügy, amelyet a Direktórium a Transylvania Banktól vett fel 1936. február 27-én. Az akkori jegyzőkönyvben úgy szerepel, hogy a Direktórium tagjai és Gheroghe Dubleşiu bukaresti ügyvéd egybehangzóan szükségesnek látták a kölcsön felvételét az adóügyek rendezéséhez. A banki kölcsön elintézésére Dubleşiu ügyvédet kérték fel egy bizonyos összeg fejében. Mivel az akkor még funkcióban lévő Virgil Nistor zárgondnok Dubleşiunak egy vasat sem fizetett a megbízásra, ezért a Direktórium egyhangúan elhatározta, hogy erre a célra a Transylvania Banktól felvesznek 325 000 lej kölcsönt évi 6% kamattal. Feltételt is szabtak, mely szerint a főhatóság a Transylvania Bankkal szemben garantálja, hogy mihelyt feloldódik a zárlat, a házbérekből befolyó összegből először a Bankkal szemben teljesíti adósságait, ha pedig az Egyházmegyei Tanács biztosítana kölcsönt az adóügyek rendezésére, akkor ebből is először a banki adósság törlesztésére fordítanak megfelelő összeget. A gyulafehérvári főhatóságtól garancialevelet is kértek a Bank részére. A főhatóság 1936. február 25-én hagyta jóvá a kölcsön felvételét. A Transylvania Bank a kölcsönt folyósította 6% kamat mellett, az egyházközség még váltókat is adott a banknak, melyeket a Direktórium néhány tagja alá is írt, név szerint Xántus János, Gyalui Sándor, László Endre, Petrovay Tibor, Török Árpád és Hirschler József

plébános. 1936. decemberében a Transylvania Bank a váltókat peresítette, és követelte a zárgondnok kirendelését is.

Az ügy állása 1937-ben a következő: Nagy László ügyvéd azzal védekezett a bíróságon, hogy a Direktóriumnak nem volt joga az egyházközségi közgyűlés jóváhagyása nélkül kölcsönt felvenni, ugyanakkor a felvett kölcsön nem ment át az egyházközség számadásán. Ezt felterjesztették a gyulafehérvári főhatósághoz véleményezésre azért is, mert annak idején a kölcsönfelvételhez a Direktórium kikérte a megyéspüspök jóváhagyását. Sajnos, az is igaz, hogy a súlyos beteg Mailáth püspök akkor már nem volt a kolozsvári ügyeknek tudatában, és a kérést aláírta. Most a Transylvania Bank arra kéri az egyházközség vezetőit, hogy 1937. március 8-ig a Direktórium által felvett kölcsönt rendezzék. A kérdés tehát az, hogy az egyházközség a banknak fizet vagy sem? [NB! Péterffy Jenő apósa, László Endre a Transylvania Bank igazgatója.] Sok vita után a választmány bizottságot állított fel a helyzet békés rendezésére. A vita során elhangzó vélemények közül Óváry Elemér azt képviselte, hogy az egyházközségnek nem kell megfizetni a tartozást, mert ezt az összeget a Direktórium azért vette fel, hogy kellőképpen meghonorálja Dubleşiu ügyvédet. Mivel Dubleşiu képtelen volt az adóügyek problémáját megoldani, ezért fölösleges számára a honorárium. Péterffy Jenő szerint azonban az ügyvédet megilleti a megegyezett összeg.⁴²⁴

Az egyházmegyei hatóság arra kérte a Szent Mihály-egyházközséget, hogy a Transylvania Bankkal békésen rendezzék a kölcsön-ügyet. Márton Áron a Transylvania Bank követeléséről szóló jelentésében így már azt jelenthette a gyulafehérvári központnak, hogy a választmány „nem tette magáévá a jogügyi bizottság véleményét, hanem a békés megegyezés mellett foglalt állást”.⁴²⁵ A választmány hosszas tárgyalás után úgy döntött, hogy „az egyházközség

424 *A kolozsvári Szent Mihály-egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1937. febr. 25-én.* – KPL: 7. d. 290h.

425 *Márton Áron levele Vorbuchner Adolf püspöknek 1937. febr. 27-én.* – GYÉL: Num. 680-1937.

a Transylvania Banknak kifizeti most az egész kölcsöntartozását egyszerre készpénzben.”⁴²⁶

Nemcsak a Transylvania Bank irányában fennálló tartozás okozott gondot az egyházközségnek, hanem a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanktól érkező követelések is. Habár a tárgyalásokkal sikerült a körülbelül 21 milliós folyószámla-tartozást 10 900 000 lejre leszállítani, mégis tetemes összeggel terhelte meg a plébániát, mert negyedévenként törleszteni kellett a 4% kamatot, ami 109 000 lejt jelentett. A kolozsvári Hitelbank és Takarékpénztárral – az adósság rendezése érdekében – a Szent Mihály-plébánia vezetősége továbbra is folyamatos tárgyalásokat folytatott.

Közben a további követelések sem szűntek meg, és igényekkel jelentkeztek azok a személyek is, akik a múltban elvégzett vagy el nem végzett munkájukért juttatásokat követeltek. Ezek közé tartozott Krasznay Pál ügyvéd, aki a Hirschler József plébános ügyében tett szolgálatáért követelt honoráriumot. Nem nagy összegről volt szó, mindössze 2 397 lejről, mégis az egyházközség nehéz anyagi helyzetében a legkisebb kiadás is tehernek számított. Krasznay Pál ügye érdekében Vorbuchner Adolf segédpüspökhöz fordult, pontosan beszámolt a megbízatása óta (1933) eltelt időszakról és az általa elvégzett munkáról. Mivel bevallása szerint teljesen az egyházközség ügyeinek szentelte életét, ezért remélte, hogy mint javadalmi ügyvéd, kárpótlásként állandó alkalmazást nyer a Szent Mihály-plébánián. Ennek elintézését várta az egyházmegyei hatóságtól.⁴²⁷ Tehát nem a pénzen volt a hangsúly, hanem egy bérmentes lakás megszerzésén.

Mivel a Direktórium folyamatosan növelte a kölcsönöket, az egyházközség vezetősége kénytelen volt a Fodor Testvérekkel is tárgyalásokba bocsátkozni, és a tárgyalások eredményeként a leredukált

426 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1937. febr. 25-én.* – KPL: 7. d. 290h.

427 *Krasznay Pál ügyvéd levele Vorbuchner Adolf püspökhöz 1936. aug. 28-án.* – KPL: 7. d. 290h.

kölcsönt visszafizetni; ez 800 000 lejt tett ki, és havi 100 000 lejes részletekben nyolc hónap alatt kénytelenek voltak törleszteni.⁴²⁸

Ugyanígy jogos követeléssel álltak elő a kolozsvári szentpéteri plébánia területén működő Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek, akik a zárgondnokság alatti években (1934, 1935) nem kapták meg a fizetésüket. Összesen 336 000 lejt igényeltek. Márton Áron tárgyalásokat folytatott a nővérek tartományi főnökével, és sikerült elérnie, hogy a követelt összeget 120 000 lejre csökkentsék.⁴²⁹

Vorbuchner Adolf leirata rendezni kívánta Péterffy Jenő követeléseit. A segédpüspök a volt Direktórium felszámolására kiküldött ötös bizottság megállapításai és javaslatai alapján úgy döntött, hogy az ügyvéd 171 889 lejes követelését 34 722 lejre csökkenti. „Mint hogy Dr. Péterffy Jenő 1936. január 1-től 1936. március 17-ig, mint ideiglenes ügyvéd működött, ezen minőségében való díjazását a közvetlen elődje, Dr. Nagy László által élvezett fizetésben, azaz havi 1200 lej, összesen két és fél hónapra 3000 lejben állapítom meg készkiadásain kívül. Ezen minőségben végzett ügyvédi munkáiért a fentebb megállapított ügyvédi díjazáson kívül készpénz kiadásainak megtérítése illeti meg, valamint az ellenfél terhére bíróilag megítélt tiszteletdíjak. A megtérítendő készkiadások igényét számszerűleg 62 lejben mutatta ki Dr. Péterffy Jenő; ezen összeg tehát részére kiutalandó. Ezek szerint Dr. Péterffy Jenő költségeit 34 722 lej + 3 000 lej + 62 lej, összesen 37 784 lejben állapítom meg; ezen összeghez járul még az általa folyamatba tett perekből fentiek szerint később befolyó tiszteletdíj az általa végzett munka arányában.”⁴³⁰

Vorbuchner segédpüspök rendezte a Direktórium jogi helyzetét is. Megállapította, hogy az minden intézkedését az egyházmegyei hatóság jóváhagyásával tette, illetve intézkedéseire legalább utólagosan jóváhagyást kért és kapott. Bármennyire is jóhiszemű és

428 A követelözők sorában feltűnt a müncheni Mayer cég, a Szent Mihály-templom üvegablakainak kivitelezője. Lásd *A kolozsvári Szent Mihály-egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1937. márc. 18-án.* – KPL: 7. d. 290h.

429 *A kolozsvári Szent Mihály-egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1937. máj. 14-én.* – KPL: 7. d. 290h.

430 *Vorbuchner Adolf püspök leirata Péterffy Jenő követeléseinek ügyében 1937. jún. 10-én.* – KPL: Num. 1746-1937.

jószándékú volt a Direktórium bizonyos intézkedésekben, mégis ténykedésük egyes esetekben kifogásolható. Azonban „az ily kifogások az egyházközségnek ügyeit és érdekeit gyakorlatilag nem viszik előbbre, sőt hátrányok előidézésére volnának alkalmasak; minthogy az egyházközségnek a mostani helyzetben és körülmények közt az az igazi érdeke, hogy minden tagja a közös bajok orvoslására, az egyházközség anyagi talpraállítására békés és egyetértő működéssel összefogjon; habár az egyházközségnek önkormányzati szervei a volt direktórium egyes intézkedéseit további, vagy újabb vizsgálat tárgyává tenni jogosultak volnának, a további bírálatokat mellőzni kívánom. Ezért a liquidáló ötös bizottságnak jelentését tudomásul véve, a volt Direktórium működésére az Egyházmegyei Hatóság felmentését általánosságban megadom. Szíveskedjék fentiekről a volt direktórium tagjait is megfelelőleg értesíteni.”⁴³¹

Péterffy Jenő nem a békés megoldások embere volt. Bármennyire is igyekezett az egyházmegyei hatóság az ötös bizottság munkájával és jelenlétével békés mederbe terelni a kialakult helyzetet, Péterffy mindig talált okot, amivel a kedélyeket borzolni tudta. Márton Áronnak a Vorbuchner Adolf püspökhöz írt leveléből megtudhatjuk, hogy a főhatóság tényleg igyekezett eltekinteni azoktól a vizsgálatoktól, amelyek megbontották volna az egyházközség békéjét. A h. plébános abban reménykedett, hogy amint a választmány, úgy a Direktórium volt tagjai is alávetik magukat Vorbuchner rendeletének. Sajnos Péterffy ebből a püspöki intézkedésből is a „becsületes és önzetlen munkának büntetését” olvasta ki. Márton Áron pedig tisztán látta: lehet, hogy a volt direktórium mindenben az Egyházmegyei Főhatóság igazolható tudomásával és utasításai szerint járt el, de le nem zárt ügyekre mégsem adható fenntartás nélküli felmentés, mert azok vehetnek olyan fordulatot is, hogy a felelősség megállapítása érdekében azokat az információkat is meg kell vizsgálni, amelyek alapján a Püspöki Hatóság valamit jóváhagyott vagy tudomásul vett. De azért sem lehetett ettől eltekinteni, mert éppen a volt Direktórium részéről történtek olyan indokolatlan hivatalos hivatkozások a nyilvánosság előtt az iratokra, amelyek egyoldalú beállításukkal

431 *Vorbuchner Adolf püspök leirata a Direktórium felmentése ügyében 1937. jún. 10-én.* – KPL: Num. 1745–1937.

fölöslegesen provokálták a közvéleményt, s amelyek óvatosságra intettek. Márton Áron azt javasolta Vorbuchner püspöknek, hogy ha a volt direktórium tagjai továbbra sem hajlandók megérteni a békés megoldások útját, és kifogásolják az intézkedéseket, akkor az ötös bizottság jelentését teljes egészében adja át a volt Direktórium tagjainak, amelyek alapján esetleges észrevételeiket megtehessek. Márton Áron arra is rájött, hogy Péterffy Jenő soha nem a maga nevében járt el, hanem mindig a Direktórium határozatai alapján, ezért „séreleme is csak kollektív lehet, nem pedig személyi”. Azt ajánlotta Vorbuchnernek, hogy a Direktórium tagjait hallgassa ki külön-külön, mert akkor világossá válna Péterffy egyszemélyes ellenségeskedése. „Nem ártana dr. Péterffy ügyvédnek tudomására hozni azt is, hogy a Kegyelmes Püspök Úr az egyházközség mai helyzetét ismeri, fölösleges tehát neki olyan sértő megjegyzéseket tennie, mintha volnának, akik a helyzet tiszta megismerését megakadályozni tudnák.”⁴³²

A választmányi gyűlések jegyzőkönyveiben nem található meg Márton Áron minden intézkedése, mert azokat – Vorbuchner jóváhagyásával – csak pár ember tudtával hozta meg. Az ötös bizottság ülésén hangzott el Schilling Dezső ügyvéd neve, akivel 1937. május 3-án szerződést kötöttek a hollandkölcson-ügy további intézkedései ügyében.⁴³³ Márton Áron ezen intézkedéséről bővebb információkat találunk a Gajdátsy Béla irodaigazgatónak írt tájékoztató levelében. Márton Áronnak a kölcsönügy rendezéséhez „közvetítőt” kellett igénybe vennie. A legfontosabb ügyekkel kellett kezdeni, nevezetesen az adóügyek rendezésével és a zárgondnokság feloldásával; ez a teher 1936. december 31-én került le az egyházközség válláról. Ezután lehetett „hatékony akcióba” lendülni a holland kölcsön-ügy rendezésével. A kamat és tőkerészlet kifizetésének halogatása nyugtalanította a holland hitelezőket. Attól tartva, hogy a holland kölcsönzők esetleg az egyházközség irányába veszedelmet is jelenthetnek, tárgyalásokat kellett kezdeni a kedvező egyezség reményében.

432 Márton Áron levele Vorbuchner Adolf püspöknek 1937. aug. 5-én. – GYÉL: Num. 1745–1937.

433 Márton Áron és Gyárfás Elemér megállapodást kötnek Schilling Dezső ügyvéddel a Holland-kölcson rendezése ügyében 1937. máj. 3-án. – GYÉL: Num. 1963–1937.

Márton Áron jól tudta, hogy az „ügy sikere érdekében a nyilvánoságot, így az egyházközség illetékes szerveit is ki kellett zárni”. Így került a képbe Schilling Dezső kolozsvári ügyvéd, akinek Vorbuchner Adolf püspök tudtával Márton Áron megbízást adott. Schilling Dezső ügyvéd feladata az volt, hogy a holland hitelezőkkel kapcsolatba lépjen, tudakozódjék és „meghatározott feltételekkel egyezséget kössön”. A megbízásról csak néhány státustag és egyházközségi vezető ember tudott. Nemsokára Márton Áron jobbnak látta őket is kiiktatni az ügy menetéből. „Később azonban, mivel a szükséges diszkréciót, s ez által az ügyet is veszélyeztetve láttam, kénytelen voltam mindenkit kikapcsolni, s az egyezkedést a Püspök úr tudtával, tovább saját felelősségemre venni. Az akció sikerült, 1937. szeptember 15-én a papírok nagyrésze a névérték 25%-ának lefizetésével biztos kezekbe jutott, ami által elértük azt, hogy az egyházközség a tőke és időközi kamatokkal együtt 70-75 millió lejt kitevő adóságát 10-15 millió lejjel ki tudja fizetni, és erre is kedvező fizetési feltételek állapíttatnak meg.”⁴³⁴ Csak a későbbi dokumentumokból lesz nyilvánvaló, hogy amikor Márton Áron az ügyrendezést veszélyeztetve látta, a szükséges diszkréció miatt végül mindenkit kikapcsolt, és a holland hitelezőkkel való további egyezkedést – szintén Vorbuchner püspök tudtával – saját felelősségére egyedül végezte, Tusa Gábor ügyvéd titkos bevonásával. Ez 1943-ban vált nyilvánvalóvá, amikor dr. Tusa Gábor ügyvédi irodája honoráriumot kér Baráth Bélától, a Szent Mihály-egyházközség plébánosától az 1938-ban a holland kölcsön rendezésében készített ügyvédi véleményéért. Baráth Béla először Kedves András főgondnokhoz fordult ez ügyben, akinek Márton Áron hivatalból való távozásakor átadta a személyes természetű írásait és iratait. Az új kolozsvári plébános közölte Márton Áronnal, hogy a Tusa Gáborhoz intézett felkérő levele nem található az egyházközség irattárában, és számára nem világos, hogy elkészítette-e a honoráriummal járó ügyvédi véleményt, mely alapján

434 Márton Áron tájékoztató levele Gajdátsy Béla irodaigazgatónak a Holland-kölcsönről 1938. nov. 12-én. – Márton Áron hagyaték 20. kt. (Levelek – 1.) (Szerk. Marton J.). Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2020. 85-86.

kifizetheti-e most az ügyvédnek járó 500 pengőt.⁴³⁵ Márton Áron válaszában pontosítja a holland kölcsön rendezésének menetét. „Dr. Tusa Gábor a kérdéses jogi véleményt személyes felkérésemre adta, személyesen hozta el hozzám, s még élő szóval is elmagyarázta. Természetesen munkáját honorálni kívántam, dr. Tusa azonban azt ismételten elhárította, hogy szívésségből tette. A kirendelt gondok úrral szíveskedjék közölni, hogy az utólag megállapított 500 pengő honoráriumot kész vagyok kifizetni, s a kifizetésre Ferencz Béni püspöki Helytartósági irodaigazgatónak egyidejűleg megfelelő utasítást is adtam. Következőleg az egyházközség állásfoglalása a honoráriumra vonatkozólag nem látszik szükségesnek.”⁴³⁶

Dr. Schilling Dezső ügyvéd, aki az ügyletet Márton Áron megbízásából lebonyolította, munkájáért 800 000 lejt kért. Vorbuchner ennek az összegnek megfizetését méltányosnak tartotta és hozzájárult, hogy az egyházközség számára kifizesse. Schilling Dezső a megajánlott összeget 700 000 lejre mérsékelte abban az esetben, ha azt 1939. január 31-ig megkapja. Márton Áron a segédpüspöknek később bizalmasan bevallotta: „Azonban ezt a fizetési költséget is az előzmények után és mivel az ügyletet nyilvánosan az egyházközség szervei elé nem vihettem, magamnak kellett vállalnom. Erre vettem fel az említett 500 000 lej kölcsönt és ezt tartozik a plébános visszafizetni, valamint a még további 200 000 lejt vállalni azzal, hogy úgy a tőkét, mint a kamatot a plébános a javadalomnak az egyházközség terheinek törlesztésére kiszakított jövedelméből fogja megfizetni az egyházmegyei hatóság előzetes beleegyezése alapján, alkalmas módon és időben.”⁴³⁷

A h. plébános 1937. július 23-án, az egyházközség választmányának rendes ülésén jelenti be, hogy a segédpüspöktől felmentését kérte a Szent Mihály-plébánia vezetése alól. „Kértem Önagyméltóságát, hogy engemet hivatalomtól felmentve, az egyházközségnek adjon

435 Lásd Baráth Béla levele Márton Áron püspökhöz 1943. okt. 21-én. – KPL: Num. 995-1943.

436 Márton Áron levele Baráth Béla kolozsvári plébánosnak 1943. nov. 18-án. – GYÉL: Num. 2773-1943.

437 Uott.

alkalmat, hogy plébánosát szabadon megválaszthassa”.⁴³⁸ Vorbuchner püspök szóban megígérte, hogy megpróbálja teljesíteni Márton Áron kérését, de egy későbbi beadványra a következőképpen válaszol: „Ismerem és méltányolom azon nehézségeket, amelyekre felterjesztésében hivatkozik, és amelyeket előszóval részletesen előadott. Elismerem azt is, hogy nem egy szempont kívánatosná tenné a plébánosi állás és beneficium végleges betöltését. Mégis a kérdésnek ismételt alapos megfontolása arról győzött meg, hogy ragaszkodnom kell első elhatározásomhoz, hogy ti. az egyházközség anyagi ügyeinek kellő és szükséges tisztázásáig a plébános-választást nem tűzöm ki. Bizalommal kérem tehát, folytassa továbbra is a nem könnyű és több vonatkozásban nehézségekkel járó feladat elvégzését. Egyházmegyei Hatósága továbbra is bizalommal támogatja Főtisztelendőségedet munkájában és remélni szeretném, hogy az egyházközség jóindulatú tagjai is segítségére lesznek.”⁴³⁹ A segédpüspök tartózkodása a plébánosválasztás kiírásában nem bizalmatlanságot jelentett Márton Áron iránt. Ismét Vorbuchner kezdeményezése volt, hogy elismerésének jeléül egyházi kitüntetésben részesítse Márton Áront. Olyan címzetes kanonoki cím odaadását szorgalmazta, amely ugródeszka lehetett éppen a kolozsvári plébánosi címmel együttjáró rendes kanonoki (kolozsmonostori levéltár őre) kinevezéséhez. Azzal az indoklással, hogy Márton Áron megszabadította a kolozsvári plébániát a zárgondnokság alól, a székeskáptalannak ismételten előterjesztette óhaját, hogy tiszteletbeli kanonokká kívánja kinevezni. A székeskáptalan most nem akadékoskodott, mint pár hónappal azelőtt. Döntésüket Zomora Dániel nagyprépost közölte az Egyházmegyei Hatósággal: „a székeskáptalan a változó viszonyokra való tekintettel, készségesen és egyhangúlag véleményezte, hogy Márton Áron tb. kanonoknak neveztesék ki”.⁴⁴⁰ A c. kanonoki kinevezés nem érte váratlanul Kolozsvár klérusát. A lassan egy éve megbízott h. plébános a Hírnök főszerkesztője szerint is „lelki és anyagi téren is

438 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve, 1937. július 23-án.* – KPL: 7. doboz, 290h.

439 *Vorbuchner Adolf püspök levele Márton Áronhoz 1937. június 15-én.* –KPL: Num. 1989-1937.

440 GYÉL: Num. 241-1937.

derekas munkát végez”. Vorbuchner Adolf segédpüspök figyelmességét látták egy olyan személy irányában, aki szerényen és csendesen végzi csíki konokságával és szívósságával az egyházközség anyagi talpra állítását.⁴⁴¹

A választmány tagjai meglepődtek a felmentését fontolgató Márton Áron bejelentésén, bátorították, hogy a nehézségek és egyesek intrikus megnyilvánulásai miatt nem kedvetlenedjék el. Jelezték: a még mindig súlyos anyagi gondokkal küzdő egyházközség vezetésére nem tudnak alkalmasabb személyt elképzelni, szükségesnek tartják, hogy a plébániát az annak anyagi ügyeit helyes útra terelő h. plébános vezesse továbbra is. Azonban Márton Áron nem elkedvetlenedésből és nem a rengeteg munkától való félelemből, hanem a Szent Mihály-egyházközség ősi választási joga iránti elismerésből kérte felmentését. A gyűlésen is előrelátásáról és megfontoltságáról tett tanúságot. A Külkajántó úti kápolna terveivel és költségvetésével kapcsolatosan nem egyezett bele az újabb kölcsön felvételébe. „Az Egyházközség egy újabb váltó-kölcsön felvételét nem tudja vállalni. Ha nem rosszabbodik az anyagi helyzetünk – ígéri –, hogy a jövő évi költségvetésbe felvesszük ezt az összeget. Ha 10 évig kínlódtunk így, még egy évig várjunk az építéssel.”⁴⁴²

A Szent Mihály-egyházközség vagyoni állása 1937. október 28-án a következő képet mutatta: az egyházközség terhe, amikor Márton Áron átvette adminisztrálását (1936. március) körülbelül 95 984 080 lej volt. 1937. október 25-én viszont már 75 172.382 lej, ami 20 811 698 lej csökkenést jelent. A 75 172 382 lej anyagi teher a következőképpen oszlik meg: holland kölcsön 56 948 100 lej; Takarékpénztár 10 900.000 lej; Transylvania Bank 2 128 000 lej; Fodor Testvérek 200 000 lej; Templomablakok és egyéb terhek 250 000 lej; Harangkölcsön 500 000 lej; a szentpéteri plébániának 25 788 lej; az Egyházmegyei Tanácsnak 1 600 000 lej; a római katolikus főgimnáziumnak 13 500 lej; Hát-rálékos adó 2 606 994 lej. Összes teher 75 172 382 lej. Összes vagyon 207 910 000 lej. Tiszta vagyon 132 737 618 lej.

441 BOROS Fortunát: Egyházi férfaink kitüntetése. In: A Hírnök. XXXIV. évf. 2. sz. 1937. febr. 15. 56.

442 *A kolozsvári Szent Mihály-egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1937. júl. 23-án.* – KPL: 7. d. 290h.

Az adósságok csökkentésére (a Transylvania Banknál, a Kolozsvári Takarékpénztár és más hitelezőknél fennálló tartozások) szóba került a Főtér 21. szám alatti ház, valamint az Elővölgy innenső oldalán lévő 3,5 hold telek eladása, ami hosszas vitát váltott ki a választmányi gyűlésen. Ezért Márton Áron azt javasolta, hogy ezügyben össze kell hívni a rendkívüli közgyűlést, amelyen az egyházközség jelenlegi vagyoni helyzetét ismertetve felhatalmazást szándékozott kérni a két ingatlan eladására. A rendkívüli egyházközségi közgyűlés időpontját 1937. november 14-re, vasárnap de. 11 órára tűzték ki.⁴⁴³

A főhatóság engedélyével összehívott rendkívüli közgyűlésen Márton Áron elnökölt. Az egyházközség alkalmazottai közül jelen voltak: Dr. Kedves András ideiglenes gondnok, dr. Nagy László ügyvéd, Rátz Mihály műszaki tanácsos, Adorján Ödön pénztáros, Szilágyi Márton jegyző, Csányi István számvevő, dr. Mustárdy Miklós könyvelő és Berényi László irattáros. A képviselőtestületi tagok közül 123 személy volt jelen.⁴⁴⁴ 1933 óta első alkalommal hívták össze

443 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1937. okt. 28-án.* – KPL: 7. d. 290h.

444 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség képviselőtestületének rendkívüli közgyűlés személyi névsora:* Adorján Béla, Adorján János, Alexy Béla, Alberthy Lajos, Balázs András, Balázs Gyula, Babits József, Bálint József, Br. Bánffy Dénes, Dr. Bartha Ignác, Dr. Baróthy István, Dr. Boga Alajos, Dr. Bogdán Károly, Bogdán Jenő, Bodnár Béla, Bornyász László, Bocsánczi Tódor, Dr. Bereczky Ernő, Biasini Sándor, Dr. Biró Lajos, Dr. Biró Vencel, Blanár Gyula, Dr. Buttinger Antal, Cseh József, Cseke Vilmos, Csizhegyi Lajos, Csergő Benedek, Dr. Dávid László, Dr. Deák Gyula, Dombi József, Domokos Péter Pál, Domanyáncz Péter, Dsida Aladár, Dutsák András, Dr. Ehrlich István, Ehrlinger Ferenc, Ehrlinger József, Fanta István, Farkas József, Fejér Béla, Fehér Gyula, Ferencz Ignác, Finzler Ferenc, Frána Péter, Dr. Gabányi Imre, Dr. Gergely Jenő, Görr Aladár, Gyurcsányi Emil, Dr. Henkó János, Harmath Tivadar, ifj. Hartig Vilmos, Hevesi József, Dr. Hegedüs Sándor, Héjja Kálmán, Dr. Hirsch Zoltán, Iring Sándor, Iring Ernő, Dr. P. Jánossy Béla, Jakab Antal, Jakner József, Kajtsa Ferenc, Kapcza Imre, Kapcsák Árpád, Kiss József, Kelemen Béla, Kun József, Kutti József, Dr. Lakatos Imre, László Endre, Leitz József, Lévy Jenő, Lőrinczi János, Márton István, Máthé Dénes, P. Mészáros Dorotheusz, Mánok Ferenc, Dr. Medgyesi József, Dr. Munduk Béla, Nagy Gy. Sándor, Niklász Ágoston, Oberding Antal, Orosz Endre, Dr. Ovári Elemér, Dr. Pap Béla, Pap J. János, Párdy Károly, Petrovay Tibor, Plancsintár Endre, Plancsintár Lukács, Prosche Ferenc, Dr. Péterffy Jenő, Dr. Prikler Lajos, Puskás Lajos, Pusztai Kálmán, Dr. Rajka László,

az egyházközség rendkívüli közgyűlését. Az elnöklő h. plébános beszámolt az elmúlt időszak eseményeiről és a Szent Mihály-plébánia még mindig aggasztó helyzetéről. Megnyitó beszédében kötelességének tartotta, hogy megemlékezzen a kolozsvári Szent Mihály-egyházközséget harminc éven át vezető Hirschler József apát-plébánosról, kiemelve érdemeit és alkotásait. „Mind a lelkipásztorkodás, mind egyházközségi téren az intézmények és alkotások egész sorával állított magának el nem múló emléket és kitörölhetetlenül beírta a nevét az egyházközség történetébe. Fennkölt szelleme, gondoskodó szeretete nemzedékeket fog átsugározni és nemzedékek fogják hálával és tisztelettel emlegetni. Kérjük a jó Istent, hogy a munkáséletért, melyben önmagát szétszította, adjon örök jutalmat, a sok keserűségért pedig, melyet a csalódások okoztak, adjon örök vigasztalást neki.”⁴⁴⁵

Nemcsak az egyházközséget, hanem Márton Áront is súlyosan érintette Jelen Gyula főgondnok lemondása. „A főgondnok úrnak ez a lépése nehéz helyzet elé állított engemet is, és a választmányt is. Az egyházközséghez történt megbízásom átvételétől kezdve őszinte jóakarattal segített az ügyek átvételében és vitelében s komoly aggodalmat okozott, hogy éppen a legnehezebb időben veszítjük el, amikor az egyházközség helyzete az ügyek rendezetlen és zavaros volta miatt igen súlyos volt, s amikor leginkább szükség lett volna az ő okosságára, tapasztalataira és higgadtságára, úri mérsékletére és tapintatára”.⁴⁴⁶ Értékeli eddigi szolgálatát, mert Jelen Gyula az egyházközség legnehezebb időszakában, a hollandkölcson-ügy kálváriájának elindulásakor vette át a főgondnoki tisztséget, és higgadtan és körültekintően sikerült megakadályoznia a botrány elmérgesedését.

Rácz József, Retezár Antal, Dr. Rózsa József, Dr. Rohonczy Lajos, Roos József, Roth Márton, Dr. Ruzitska Béla, Szpacsek Ferenc, Sztruhala Mihály, Dr. Sulyok István, Dr. Szabados István, Szántó Béla, Szopos András, Szopos Sándor, Gróf Teleki Ernő, Tóth Dénes, Thuróczy Albert, Török Árpád, Uram Antal, Dr. Vargha Lajos, Veress Ernő, Veress István, Zeiler József, Zipszer Alajos, Zsibai Róbert, Zsizsmann Rezső, Zsulyevics Mátyás, Váradi Albert. – KPL: 7. d. 290h.

445 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség képviselőtestületének rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve 1937. nov. 14-én.* – KPL: 7. d. 290h.

446 *Uott.*

Személyesen is megpróbálta visszatérésre bírni a főgondnokot, de nem sikerült. Ezért ideiglenesen a főgondnoki teendőket a gazdasági és jogügyi bizottság elnökei látták el.

Márton Áron visszatekintésében a továbbiakban csak arra az időszakra szorítkozik, amióta őt a főhatóság ideiglenesen megbízta az egyházközség vezetésével. Az utolsó közgyűléstől eltelt öt évet rendezetlenség és kuszaság jellemezte. Megjegyezte: ahhoz, hogy teljesen tisztán lássanak, sok időre és munkára lesz szükség. A rendkívüli helyzetben ideiglenesen kapott kinevezést, de szeretné kihangsúlyozni, hogy a gyulafehérvári főhatóság tiszteletben tartja az egyházközség ősi plébánosválasztó jogát. Márton Áron plébánosi megbízatásával együtt az önkormányzati szervezet, vagyis a választmány is elkezdte működését. A nehézségek és a problémák előtt álló új vezetőségnek nem volt könnyű dolga.

A megnyitó beszédben Márton Áron őszintén a jelenlévők elé tárta a kinevezésekor talált helyzetet. Tudatában volt annak, hogy nehéz feladatot vállalt. Az egyházközség jövedelmét a hátralékos adók és különböző címen kirótt adóbírságok miatt az állami pénzügyi közegek évekkal előbb zár alá vették, és a plébánia minden pénzét zárgondnok kezelte, aki a felsőbb utasítások értelmében a befolyt összegből elsősorban az állami követeléseket fizette ki, és csak másodsorban utalt az egyházközség céljaira. Ilyen körülmények között az adósságok törlesztésére gondolni sem lehetett, és a valóságban semmi előrelépés sem történt. A különböző adósságok az időközi kamatokkal felnőttek, és a régi adósságok mellé még újabb adósságok jöttek. Amikor átvette az egyházközség adminisztrálását, csupán a magántartozások összege 80 milliót tett ki. Mindezeknek természetes következményeként idegesség vett erőt a kolozsvári plébánia közösségén, időnként a legkülönbözőbb hírek, híresztelések és rémlátások kerültek forgalomba, melyek nyugtalanították a közvéleményt. „Az elnökség és választmány legfőbb gondját tehát az képezte, hogy legelőször a tehertől, az állami zárgondnokság alól szabadítsa fel az egyházközséget. Ebben az irányban dolgozott és igen komoly erőfeszítéseket tett az előző vezetőség is, az elnökségnek és választmánynak segítségére jött az Egyházmegyei Tanács és világi elnöke, dr. Gyárfás Elemér szenátor, akinek támogatásával

sikerült is eredményeket elérni. Kedvező pénzügyminiszteri döntés alapján a 13 milliós adóterhelést és bírságot aránylag kis összeggel kifizettük, másik adóbüntetés fellebbezése során a táblánál kedvező ítéletet kaptunk, aminek alapján sikerült a pénzügyminisztériumnál a zárgondnokság feloldását a múlt év végével kieszközölnünk.⁴⁴⁷ Az anyagi támogatás és az önzetlen közreműködés az Egyházmegyei Tanács és Gyárfás Elemér elnök, szenátor részéről soha nem maradt el, amit – különben – sem Hirschler József, sem a Direktórium nem fogadtak el, bennük inkább ellenséget láttak.

Az elnöklő Márton Áron beszédének második részében az elért eredményeket mutatta be. Kihangsúlyozta, hogy a zárgondnokság után megindulhatott az egyházközség ügykezelésének normális menete. Az elnökség és a választmány, hogy az egyházközségi intézmények zavartalan anyagi ellátását biztosítsa, egyidejűleg tárgyalásokba kezdett a hitelezőkkel, és mindenütt megértésre talált. A Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank 50% elengedést és jelentékeny kamatcsökkentést, a Transylvania Bank fizetés esetén 20% engedményt helyezett kilátásba, és a zárgondnokság ideje alatt, a nehéz „helyzetünket megértve, nem zaklattak”.

Az elnökség és választmány törekvése és munkája hamarosan eredményekhez vezetett. Sikerült biztosítani a plébánia intézményeinek szabályszerű működését, a hitvallásos elemi iskolában a növendékek száma megnőtt, és már az 1936/37. tanévben új tanerőt állíthattak be. A zárgondnokság feloldása után, amint az egyházközség jövedelmeinek kezelését visszakapták, a belföldi hitelezőknél is megkezdtek a kamatfizetések, az egymillió aluli adósságok kifizetését. Az ügymenet normalizálódása következtében lassanként eltűnt a hívő közönség idegessége, és kimaradtak az idegesítő híresztelések is. „Mostanra pedig megérkeztünk ahhoz a ponthoz, amelynél megindult a teljes önkormányzati élet, de az anyagi helyzet végleges elrendezése érdekében gyökeres intézkedésre van szükség. Ebből a két szempontból voltam bátor összehívni a képviselőtestület közgyűlését rendkívüli időben: először, hogy alkalma legyen az egyházközség egyetemét képviselő testületnek az ügyek vitelére befolytania és a

447 *Uott.*

szervezeti szabályzatban biztosított jogánál fogva az ügyek közvetlen intézésére rendelt választmányt újra felhatalmaznia, illetve kijelölnie; és másodsor, hogy az anyagi ügyek rendezését illetőleg felelősen döntsön. Amikor először volt szerencsém a választmány előtt megjelenni, következőket mondtam: A kolozsvári egyházközség a mi népi és vallási közösségünk területén olyan, mint az evangéliumban emlegetett hegyen épült város: messzire ellátszik és életét, a benne lakók jövés-menését minden oldalról megfigyelhetik és meg is figyelik. De a hasonlat találó abból a szempontból is, hogy a hegyen épült város vár lehet, távoli vidékek ereje és biztonsága veszély idején. Életünk tehát nem rejtett élet s erősségünk vagy gyöngeségünk nemcsak a magunk ereje vagy gyöngesége. Mindenkit érdekel, nemcsak Kolozsvár közönségét, hanem Erdélyt, a Bánságot, a Körösök vidékét és a Szilágyságot is, és nemcsak a katolikusokat, hanem valamilyen szempontból Erdély minden népét és vallását is, hogy mi és hogyan történik itt. A mi egyházközségünket múltja, geopolitikai helyzete, népességi arányszáma, anyagi és szellemi erőkkal való ellátottsága egyaránt kötelezi, hogy úgy a vallási és kulturális igények ellátásával, mint az egyházközségi élet fegyelmezettségével és feladatai megoldásával példát adjon.⁴⁴⁸

A rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyvében az egyházközség anyagi helyzetéről is találunk egy nagyszerű tájékoztatást.⁴⁴⁹ 1936 márciusában, amikor az egyházközség választmánya újra megkezdte működését, akkor az egyházközség vagyonát összesen 99 459 026 lej terhelte. [Lásd: előbb közölve, itt nem közöljük újra.]

Az adósságokból és terhelésekből a közgyűlés napjáig a következő törlesztések, illetve kifizetések történtek: a Kolozsvári Takarékpénztár az egyházközség kérésére elengedett 10 000 000 lejt; a házbéradó eltitkolása miatti bírsággént a pénzügyminiszter kedvező döntése miatt kb. 3 658 490 lej helyett 700 000 lejt fizettek ki; a

448 Márton Áron s. k. írt beszédvázlat, szignó nélkül. A beszédet 1937. nov. 14-én mondta el a kolozsvári Szent Mihály egyházközség nagygyűlésének megnyitásokor. Lelőhely: GYULAFEHÉRVÁRI BATTHYANEUM LEVÉLTÁR, Márton Áron csomó, Num. inv. 1695. 16. beszéd, 1-10. lap.

449 A tartozásokról szóló tájékoztatás már elhangzott az egyházközségi közgyűlést megelőző választmányi gyűlésen. Lásd ott.

hátralékos fizetésekből kifizettek 228 870 lejt; a Transylvania Banknak kifizettek 389 350 lejt; a Fodor testvérek-féle kölcsön 950 000 lejtét 800 000 lejjel sikerült kifizetni; hátralékos számlákból 140 996 lejt fizettek ki. Az egyházközség adósságának végösszege 1937-es év végére 25 367 706 lejjel csökkent.

A fennmaradó terhek: a Kolozsvári Takarékpénztárnál 10 000 000 lejt; a Transylvania Banknál 2 200 000 lejt; holland kölcsön-tőke és -kamat 56 000 000 lejt; a holland kölcsön után tőkekamat címen az állami miniszter rendelettel megterhelte az egyházközséget 3 116 218 lejjel. Ez ellen pert indított az egyházközség. A jelentésből világosan látható, hogy az egyházközség legnagyobb terhe még mindig a holland kölcsön.

A közgyűlés megalégedéssel fogadta az egyházközség anyagi helyzetéről szóló jelentést. Megszavazták a Főtér 21. szám alatti ingatlan, valamint az Elővölgy innenső oldalán lévő telek eladását, és a kapott összegeknek az adósságok rendezésére való fordítást.

Boga Alajos püspöki biztos a közgyűlés végén köszönetet mondott az elnökségnek és választmánynak a céltudatos és megfontolt munkájukért. Örömeinek adott hangot, hogy az egyházközség ügyei jó irányban haladnak.⁴⁵⁰ A rendkívüli közgyűlésről a *Keleti Újság* is elismerően tudósított: a közgyűlés „emelkedett hangulatban és dicséretes fegyelmezettséggel folyt le.”⁴⁵¹

A bizalmat szavazó közgyűlés további munkára sarkallta az egyházközség vezetőségét. A megoldásra váró ügyek alig csökkentek. Váradi Albert volt gondnok panaszt emelt a gyulafehérvári püspökségen az elmaradt járandóságáért. Igényt tartott a Hirschler József plébánossága idején ki nem fizetett 150 000 lejre. A választmány jogügyi bizottsága megállapította, hogy ezt a követelést nem tudják elfogadni, mivel az elhunyt plébános minden hagyaték nélkül halt meg. Váradi Albert gondnok jelenleg a plébánia három szoba-konyha és mellékhelyiségekből álló lakását használja, és ezen kívül haláláig havi 2.000 lejt folyósítanak számára. László Endre bankigazgató

450 *A kolozsvári Szent Mihály-egyházközség képviselőtestületének rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve 1937. nov. 14-én.* – KPL: 7 d. 290h.

451 *Huszonötmillió lejjel csökkentek a kolozsvári rom. kat. egyházközség terhei.* In: *Keleti Újság*, 1937. nov. 17-én. XX. évf. 204 sz., 2.

különvéleményében határozottan visszautasított bármiféle juttatást a volt gondnok részére. Az egyházközség közismerten nehéz anyagi helyzetére való tekintettel a választmány javaslatát nem fogadhatta el azért sem, mert erkölcsileg lehetetlenségnek tartotta azt, hogy annak az egyházközségi tisztviselőnek adjon az egyházközség életén át kegydíjat és ingatlan haszonélvezetet, aki a szervezeti szabályzat értelmében elsősorban felelős azokért az erkölcsi és anyagi károkért, amelyek következményeit a Szent Mihály-egyházközség ma is viseli. Állította, hogy Váradi Albertet mint az egyházközség gondnokát „mulasztás terheli a bajokért.” Ezért Váradi Albert mulasztásaiért és felelősségre vonásáért egy külön vizsgálóbizottság felállítását javasolta.⁴⁵²

Vorbuchner segédpüspök Váradi Albert volt főgondnok ügyében gyorsan reagált. Mivel Váradi Albert a nehéz helyzetben lévő egyházközség teendőit már nem tudja ellátni, ezért részéről méltányos lett volna, ha hivataláról önként lemond, és tovább nem követelődik. „Sajnálattal látom, hogy Váradi Albert a választmánynak indokolt és méltányos határozatában nem nyugszik meg, hanem teljes gondnoki fizetését kívánja és egyéb igényekkel lép fel. Mellőzöm jelenleg igényeinek részletes és pontos vizsgálatát. Hajlandó vagyok azonban ezt is megtenni, de természetesen annak egyidejű kivizsgálásával, nem terheli-e őt gondnoki működésében visszamenőleg mulasztás és felelősség. Jobban szeretném ugyan, az egyházközség békéjének fenntartása végett, és Váradi Albert saját érdekében is, az ily vizsgálatot mellőzni; de kész vagyok Váradi Albert kérésére tárgyilagos vizsgálatot tartani és annak eredményéhez mértén intézkedni.”⁴⁵³ Az ügyet a jogügyi bizottság vette kezébe. Többszöri tárgyalás után sikerült kiegyezniük Váradi Albert volt főgondnokkal.⁴⁵⁴

452 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1937. dec. 22-én.* – KPL: 7. d. 290h.

453 *Vorbuchner Adolf püspök leirata Váradi Albert volt főgondnok ügyében 1938. jan. 22-én.* – KPL: Num. 3799-1937.

454 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1938. jan. 27-én.* – KPL: 7. d. 290h.

Márton Áron, az evangelizáló lelkipásztor

Az egyházközség anyagi ügyeinek rendezésében szerepet játszott Márton Áron h. plébános példás papi élete és tevékenysége. A belvárosi hívő közösség lelkiéletét megtermékenyítette. Már plébánosi megbízása előtt tekintélyt vívott ki magának, különösen a hívekhez szóló – mind a szószékről, mind egyéb megnyilvánulásokkor – hitteljes beszédeivel.

Kolozsvár hívő népe először 1932 májusában hallotta beszélni az egyetemi templomban. Mailáth G. Károly püspök az Oltáregyesület lelkigyakorlatának megtartására küldte. A Nőszövetség elnöknője, Bethlen Györgyné beszámolója szerint a lelkigyakorlat elkezdésekor „sokan a fejüket csóválták”, hogy számukra ismeretlen papot delegál a főpásztor, de már az első beszéde „úgy megfogta a lelkeket, hogy minél többen és többen akarták hallani”. Félév múlva egyetemi hitszónokként minden vasárnap zsúfolásig megtöltötte az egyetemi templomot. Beszédeinek meggyőző és átütő ereje volt. Bármilyen korú és bármilyen rangú hallgatói tudták, már a megszólításkor, hogy tényleg Krisztusban szereti őket, és segíteni akar rajtuk.⁴⁵⁵ Prédikációi „olyan emberek, olyan mélyen a nemzetért aggódó hangot megütők voltak, hogy senki nem tudta kivonni magát a hatás alól”.⁴⁵⁶ Érdekes egybeesésnek vélem felfedezni, hogy gr. Bethlen Györgyné, a Szociális Misszió kolozsvári szervezete elnöknője beszervezte Márton Áront a Credo-hét megrendezésére, vagyis a férfiak számára tartandó egyhetes lelkigyakorlatra. Közben az egyházmegyei hatóság kinevezte (1936. márc. 15.) plébániai kormányzónak. Tehát a férfiaknak szóló lelkigyakorlat irányításával indult a plébánosi munkája, a keresztény hit nagy titkairól tartott elmélkedésekkel. Március 30-án, hétfőn: A Szentháromság. Az istenség titokzatos belső élete; március 31-én, kedden: A teremtés. A látható és láthatatlan világ; április 1-jén, szerdán: Az ember tragédiája. Angyal és démona. Az ősbűn; április 2-án, csütörtökön: Az Istenember. A megtestesülés titka; április 3-án, pénteken: Isten anyja. A Szeplőtelen Fogantatás titka címekkel az

455 BETHLEN Györgyné: *Márton Áron a lelkipásztor*. In: *Az Apostol*, 1938. október 9. 2.

456 DOMOKOS Pál Péter: *Az én Erdélyem*. Vita Kiadó Budapest 1988. 103.

egyetemi templomban vezette a lelkigyakorlatot. Az utolsó, befejező szentbeszédet vasárnap *Az Oltáriszentség. Értelme és értéke* címen a Szent Mihály-templomban mondta.⁴⁵⁷

Amikor a Szent Mihály-plébánia ügyeit átvette, kilátástalan bizonytalanság feküdt meg a lelkeket, „hiányzott az eligazodás fénye, és a kiszolgáltatottság is mozdulatlanúságba merevítette az erőket. Az ő jótetteivel megkezdődött a csendes, szívós, feltűnés nélküli egyéni munka, s az akadályok gördítésében nem pihenő mozdulatok ellenére is nyugtalanítani kezdte a híveket az élniakarás vágya.”⁴⁵⁸ A „kapcsolatteremtés, a kommunikáció nagy művésze”,⁴⁵⁹ a kiváló pedagógus, népnevelő Márton Áron lelkipásztori munkájában is a párbeszéd embere maradt. Az ún. réteges lelkipásztorkodást művelte úgy, hogy egy korosztály sem maradt ki a látóköréből. „Látogatja a szórványosodó város minden kis egyesületét: az itt szolgáló székely leányok Márta-körét, a Mária Kongregációt, a szegénygondozó Szociális Missziót, a legényegyletet. Magyar irodalmi előadásokat tart az értelmiségi leányifjúság klubjában. Az olvasás művészetére tanít” – emlékezik vissza dr. Szim Lídia szociális testvér.⁴⁶⁰ A h. plébános tehát el tudta hagyni a szószéket, és más helyeken is megtalálta az alkalmas pillanatokat, hogy a kiéhezett és szomjazott lelkeket táplálja. Hozzájuk szólt, sohasem beszélt el a fejük fölött.

Szívesen tett eleget 1936. dec. 20-án a második magyar főiskolásmenedék karácsonyfagyújtás ünnepségére való meghívásának. A lelkes fiataloknak a világválság történelmi hátterét elemezve rámutatott azokra az ideológiai tényezőkre (liberalizmus, nemzetszocializmus, kommunizmus), amelyek elsősorban az értelmiségiekre vetették ki hálójukat. Az erdélyi magyar ifjúság lelki magatartását két alapszóban sűrítette: „legyen keresztény és legyen magyar”. Az övéi részéről elfogadhatatlannak tartja a nacionalista-soviniszta

457 A szentbeszédnek közölve a Márton Áron hagyatéka-sorozatban.

458 DOMBI József: *Transzilvania fővárosának új plébánosa: Márton Áron*. In: *Az Apostol*, 1938. augusztus 28. 5.

459 ERŐSS Lajos: *A hűség Tanú*. In: Márton Áron emlékkönyv. (Szerk. Marton József) Glória Kiadó. Kolozsvár 1996. 95–108.

460 SZIM Lídia: *Élmények – emlékek Márton Áron püspök atyánkról*. In: Márton Áron emlékkönyv. (Szerk. Marton József) Glória Kiadó. Kolozsvár 1996. 132–146.

színtelen szabadelvűséget. „A mások jogos igényei ellen törő rendszert nem vállalhatnak magukénak, ugyanakkor, amikor igazságuk védelmére kell minden erőt összefogniunk, nem lehetnek igazságtalanok, sem könnyelvűek.” Az adódó nemzeti és vallási feszültségek feloldását a keresztény eszmék gyakorlatba ültetésében látta, s ez „egyformán kötelez arra, hogy a sajátomat mentsem, de arra is, hogy a másét tiszteljem, hogy megmaradjak annak, aminek születtem, de ezt a jogot ne tagadjam meg másoktól sem.” Az ifjúságot sohasem lázította, hanem nemzeti és vallási önazonosságuk megőrzésére biztatta.⁴⁶¹ A szívéhez nagyon közel álló majláthistákhoz, a Mailáth-kör diákjaihoz is szívesen látogatott. 1937. jún. 13-án szervezett dalestélyen bevallotta, hogy „nem vagyok muzsikus,” de a zenét szerette, élvezte, és igyekezett meg is érteni, „azzal a természetes vágyakozással, amely minden ember lelkében él a szép és művészi iránt.” Kodály Zoltán *Psalmus Hungaricus* darabjának meghallgatása után arra kérte a diáksereget, hogy „keressük meg annak a népnek a lelkét, amelyet Kodály felfedezett, töltekezzünk abból az erőből, melyből ő annyit vett, hogy a világnak is tudott kölcsön adni.”⁴⁶²

A Kolping Legényegylet⁴⁶³ zenekari estéjén (1937. márc. 7.) a munkásifjúság életkedvét és a jövő iránti bizalmát élesztgette. Bátorította őket, hogy a megpróbáltatások elől ne meneküljenek. Rázzák le a hétköznapi szürke porát, „a rossz szemébe kacagjanak s ezekben az álom nélküli mai időkben is terveket szőjenek, álmoképeket szövögessenek.”⁴⁶⁴

461 MÁRTON Áron: *A második magyar főiskolás nemzedék. Húszévesek karácsonya. Katolikus főiskolások karácsonyfa ünnepe.* In: *Márton Áron hagyatéka 7. kt. (Karácsony)* (Szerk. Marton József). Mentor Kiadó. Marosvásárhely. 2010. 24–43.

462 MÁRTON Áron: *Keresztény és magyar erő a zeneművészetben.* In: *Márton Áron hagyatéka 9. kt. (Nyolc boldogság)* (Szerk. Marton József). Mentor Kiadó. Marosvásárhely. 2013.149–156.

463 A Kolping Legényegylet az iparoslegények védelmét szolgálta, ennek érdekében bentlakásokat működtetett, és számukra tanfolyamokat rendezett. Vö. SZÁNTÓ Konrád: *A Katolikus egyház története. II. kt.* Ecclesia Kiadó. Budapest 1984. 605.

464 MÁRTON Áron: *A Kolping Legényegylet zenekari estéje.* In: *Márton Áron hagyatéka 9. kt. (Nyolc boldogság)* (Szerk. Marton József). Mentor Kiadó. Marosvásárhely. 2013.170–173.

Hagyománypártoló és művelő Márton Áron h. plébánossága idején a kolozsvári fiatalok részére megszervezte a „legényavatás” ünnepségét. Egy régi, kihalt szokást próbált feleleveníteni, melyet a családi viszonyok és a felelősségtudat hozott létre. „Egy-egy iparág művelői egy nagyobb családot alkottak, érdekeiket közösen védtek, a foglalkozás rendjét magas erkölcsi szempontok alapján szabályozták, s az új tagot, a felkészült legényt mestermunka bemutatása után ünnepélyes szertartások között vették fel magukhoz.” Szent Józsefet, a munkást állította eléjük követendő példaként, aki „férfiú volt tetőtől talpig”. Az élet elején álló fiataloknak kívánta, hogy lelkükben formálják ki azt a „gránit jellemet, amelyet a zajos ár ha körül is nyaldos, de nem sodorhat el, nem torzíthat el”.⁴⁶⁵

Márton Áron 1937. március 24-én, nagyszerdán megszervezte a Kolozsváron dolgozó székely cselédek közös áldozását. Lelkükre beszélt. Figyelmeztette őket, hogy szüleik becsületességét és megbízhatóságát örökölték, s „a város, mely kenyeret és megélhetést ad, cserébe veszélyeket is rejteget”. Ők nem lehetnek istenfélők apák „elkorcsosult gyermekei. Nem járhattok az Istenről és magukról megfélemedezett városi ember bűnös útjain, ti, akik a vasárnapi harangszóra apáttal és anyáttal indultatok a templomba gyermekkorotokban.”⁴⁶⁶

A férfiakhoz férfias hangnemben szólt. Részükre Credo-napot⁴⁶⁷ szerveztek 1937. febr. 8-án. Az egyházzal, „Krisztus táborával” szemben csoportosuló istenellenes tábor veszélyeire mutatott rá, kiemelve a szovjet tábor. Viszont nem ítélt meg, mert „mindkét részen vannak jók és vannak rosszak.” A nagy kérdésre, hogy „ki a felelős?” a társadalmi és egyéb problémák miatt, az okokat végigboncolva megállapította, hogy mindenki: „én is, te is és a harmadik is. Minden egyes polgár, aki a választójogért ordított, de mikor megkapta,

465 MÁRTON ÁRON: *Legényavatás*. In: *Márton Áron hagyatéka* 9. kt. 144–149.

466 MÁRTON ÁRON: *Lármafa*. In: *Márton Áron hagyatéka* 18. kt. (Alkalmi beszédek – 3.) (Szerk. Marton J.). Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2019. 89–104.

467 A Credo-egyesület férfiakat tömörítő hitbuzgalmi egyesület. Tagjaik ígéretet tettek, hogy vallási és mindennapi kötelességeiket teljesítik és becsületesen végzik. Vö. SZÁNTÓ: *A Katolikus egyház története*. II. kt. 604.

szavazott a pártfegyelem vagy a kilátásba helyezett előnyök alapján.” A rémítő spanyol és szovjet esemény kegyetlenségei miatt is hangsúlyozta, hogy „az Antikrisztus szelleme rászabadult a világra, és be kell vallanunk, hogy félelmetes ereje, mely az egész földet rázza, belölünk, a keresztények, az istenhívő tömegek gyöngeségéből van.” Ezért bátorítja a férfitársaságot felelősségteljes és hitvalló keresztény életre.⁴⁶⁸ 1937. március 14-én, feketevasárnapon a férfiak részére megszervezte a szentáldozást. Szükségesnek tartotta, mert Kolozsváron is a munkásnegyedekben – a gazdasági gondok miatt – „felgyült egy olyan nagy mennyiségű elkeseredés”, mely nemcsak forradalmat rejteget magában, hanem a vallástól való elpártolást is. Egymásra való jobb odafigyelésre és egymás segítésére biztatta a férfiakat. „Hiába nehéz az élet, hiába figyelmeztet minden arra, hogy össze kell tartanunk: a pártoskodás, mely történelmünkön keresztül annyi végzetes szakadást idézett fel, tovább dül sorainkban.” A beszéd végkicsengéséből könnyen rájöhethetünk, hogy Márton Áron itt a Szent Mihály-egyházközség vezetőtestületében keletkezett pártoskodásra utal, „mely összefogás helyett az erőket szándékosan szétszedi.” De olyan diszkrétén és stílszerűen érzékelteti, hogy azzal senkit sem sért, és senkire sem lehet következtetni.⁴⁶⁹

Márton Áron a réteges pasztorációban a vallásos öntudatosságot elsősorban a férfinem csoportjainál kívánja intenzívebben erősíteni, mert rendszerint ők kerülnek távolabb az egyháztól, de nem hanyagolta el a nőkről való gondoskodást sem. A hitre fogékonyabb leányok és asszonyok részére többször tartott lelkipraktóriumot, a hitvallásos egyesületeik ünnepein rendszeresen megjelent. 1938. febr. 13-án megszervezte a Katalin-kör leányegyesület tagfelvételének ünnepségét. A cselédleányokat emberi méltóságukra figyelmezteti. „Megérdemli, aki cselédsorban van is, hogy embernek tartsák és

468 MÁRTON Áron: *Lármafa*. In: *Márton Áron hagyatéka 18. kt. (Alkalmi beszédek - 3.)* (Szerk. Marton J.). Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2019. 89–104.

469 MÁRTON Áron: *Feketevasárnap. Férfiak áldozása*. In: *Márton Áron hagyatéka 16. kt. (Alkalmi beszédek - 1.)* (Szerk. Marton J.). Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2018. 55–61.

megbecsüljék. ... De a megbecsülést ki kell érdemelni, helytelen, nem illő magaviselettel nem szabad elvesztegetni.”⁴⁷⁰

A h. plébános az édesanyákhoz és gyermekeikhez kerül közelebb, amikor rendezvényeiken részt vesz. Pl. elmegy a Marianum Intézetben rendezett kézimunka-kiállítás megnyitójára 1937. jún. 6-án. Megbocsáthatónak tekinti, ha a szülők gyermekeik kezdő rajz- és kézimunka-próbálkozásaikban a tökéletesség és tehetség jeleit keresik: „de megbocsátható, megérthető, és indokolt az is, ha az egyszerű alkotásoknál, mint művészetről beszélünk s naiv jóhiszeműséggel és hozzá nem értéssel némiképp túlozunk.”⁴⁷¹

Márton Áron kedvelt témája volt a házasság és család. Mindenki számára érthető formában fogalmazta meg a házasság teológiáját, szentségi mivoltát, célját, a házasságban élő házaspárok kötelességeit. Az egyén, sőt az egész társadalom fennállásának és fejlődésének alapvető feltételét az Isten akarata szerint alapított családok létében kereste. „Kinyilatkoztatásszerű felismerés az a tény, hogy a férfi és a nő egymásra utaltsága és egymásnak-valósága éppen az ő különbözőségükben van adva. Férfi és nő nemcsak testileg, hanem lelkileg is különböznek. Nem mintha a nő alacsonyabb szellemi színvonalon állna...”⁴⁷² Megítélése szerint a házasság intézménye annyira szoros kapcsolatban áll a társadalommal, hogy a házasság válsága közvetve társadalmi válságot is előidézhethet – gyakran hangoztatta ezt a jelenséget mint a társadalom legsúlyosabb betegségét. Gróf Bethlen Györgyné megítélése szerint erről az életbevágó kérdéstről „nem puhassággal vagy engedékenységgel” beszélt, a bűn ostromozásánál „keményen hullottak szavai”, de érezhető volt, hogy „a bűnöst krisztusi sajnálattal sajnálja és felemelni szeretné”.⁴⁷³ Nem tért el az egyház

470 MÁRTON Áron: *Katalin-kör tagfelvétele*. In: *Márton Áron hagyatéka 9. kt. (Nyolc boldogság)* (Szerk. Marton J.). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2013. 159–162.

471 MÁRTON Áron: *Kézimunka-kiállítás megnyitása*. In: *Márton Áron hagyatéka 9. kt.* 156–159.

472 MÁRTON Áron: *Háromrészes előadás 1937-ből*. In: *Márton Áron hagyatéka 1. kt. (Házasság, család)* (Szerk. Marton J.). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2005. 126–141.

473 BETHLEN Györgyné: *Márton Áron a lelkipásztor*. In: *Az Apostol*, 1938. október 9. 1.

tanításától, a házasságról/házaseletről nagy felelősséggel beszélt; nem kezelte tabuként sem a nemiséget, sem a családtervezést. Beszédeinek elmaradhatatlan gondolata volt a gyermek vállalásának ügye is. A házasság őszintézményének teológiáját a Szentírásból vette le. Gyakran hangoztatta, hogy mind a férfit, mind a nőt Isten teremtette. Habár külön-külön is teljes emberek, együtt adják azt az embert, aki Isten képére teremtett. A házastársi viszonyt csak állandónak tudta elfogadni, mert a házasságban a szeretet magára a szeretett személyre irányul, ami csak örök lehet.⁴⁷⁴ Ennek legtökéletesebb formáját a Szent Családban vélte felfedezni. Úgy vélte, hogy a betlehem, majd a názáreti otthon meghittsége, az isteni szeretettől áthatott légköre, amelyet Szent József és Szűz Mária szerény körülmények között teremtettek, a mai családoknak is meghozná a boldogságot. Szűz Mária „legszentebb és örök példaképe az édesanyáknak, akik szívük és lelkük tüzével hősöket nevelnek szent eszmények szolgálatára.” A keresztény családapák pedig Szent József „magasztos példáján tanulják, hogy mit vár tőlük Isten, s a küzdő Egyház az Ő oltalma alatt folytatja megaláztatásokkal teljes, de dicső útját a történelem folyamán.”⁴⁷⁵

A kolozsvári egyházközség területén nagyon sok hitvallásos iskola működött. Márton Áronnak mindig szívügye volt a diáksereg, az erdélyi magyar fiatalok jövője. Személyesen is gyötörte az örökös probléma: „kap-e egyáltalán magyar ifjú pályát, ahol szorgalma, tudása, munkája után megélhet? Mi lesz azokkal, akiknek most kell választaniuk? Szabad-e engedni olyan pályák felé, pénzt és időt áldozni olyan tanulmányokra, ahol nincs kilátás? És ... indíthatunk-e a kilátástalan utakra ifjakat?” A nehéz kérdésekre mégis biztatóan válaszol: „varázsos erejű tanácsra, könnyű megoldásokra hiába várnunk. ... a természetben megnyilatkozó életakarat erőfeszítéseiből

474 Vö. MARTON József-KUSZÁLIK Péter: *Előszó*. In: *Márton Áron hagyatéka 1. kt. (Házasság, család)* (Szerk. Marton J.). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2005. 5-10.

475 MARTON József-KUSZÁLIK Péter: *Előszó*. In: *Márton Áron hagyatéka 7. kt. (Karácsony)* (Szerk. Marton J.). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2010. 5-13.

és szívóóságából kell tanulnunk.⁴⁷⁶ H. plébánosként az anyagi küzdelem részeként kezelte a hitvallásos iskolák működtetését. Gondos lelkipásztorként nem hanyagolta el az iskolai jubileumi évfordulókat, az évkezdetek és évzárók ünnepeit. A hitvallásos iskola magasztos hivatását idézte fel 1938. jún. 12-én a véndiák-találkozóra egybegyűltek számára. Az akkori „lelki, társadalmi, gazdasági és politikai válságok gyilkos örvényében vergődő ... deresedett fejű és gondoktól barázdált homlokú” jubiláló öregdiákoknak hangsúlyozta, hogy létük a jelenbe van ágyazva, a vajúdó világ körülményeihez van kötve. A múltba nem fordulhatnak vissza, „de rajtunk és a jelen okos megragadásán fordul meg, hogy milyen formát kap a jövő. S ez a nagy feladat és felelősség, mely nemzedékek sorát és küzdelmeit határozza meg.”⁴⁷⁷ Két héttel később a Marianum vakációra menő diákjaihoz szólt (1938. jún. 26.). Arra kérte őket, hogy a jogos pihenés idején is maradjanak hűségesek a Marianum szelleméhez, „mostani önmagatokhoz, ahhoz a fehér lelki kislányhoz, akire örömmel tekint le égi anyánk, Mária.” Köszönetet mondott az elemi és gimnáziumi tanároknak, akik a „sok tudományt felaprózva, a gyermek nyiladozó eszéhez közel hozzák, névtelenül, csendben és legtöbbször elismerés nélkül adják tovább azt a műveltséget, amit nemzedékek gyűjtöttek és amiből nemzedékek élnek.”⁴⁷⁸

Az ízelítőül közölt néhány megnyilatkozásból is érzékelhető, hogy Márton Áron, az *Erdélyi Iskola* folyóirat társalapítója a vezércikkeiben megfogalmazott elveket igyekezett a „gyakorlati élet útjára terelni”.⁴⁷⁹ Amit ifjúsági prézesként hirdetett – „népünk életmegújulása elválaszthatatlanul a lélek nemességétől, a szellemi magatartás tisztaságától, az értelem eleven frissességétől és az akarat

476 MÁRTON Áron: *Pályaválasztás*. In: *Márton Áron hagyatéka 18. kt. (Alkalmi beszédek - 3.)* (Szerk. Marton J.). Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2019. 205-207.

477 MÁRTON Áron: *Véndiák-találkozó (1938)*. In: *Márton Áron hagyatéka 18. kt.* 213-221.

478 MÁRTON Áron: *Iskolaév végén (1938)*. In: *Márton Áron hagyatéka 18. kt.* 221-227.; Lásd még VIRT László: *Nyitott szívvel*. Budapest 2002. 61-64.

479 GYÖRGY Lajos: *Márton Áron Erdély nevelő püspöke*. In: *Erdélyi Iskola*. VI. évf. 5-6. sz. 1938/39. jan.-febr. 284-290.; ERDÉLYI Csaba: *A katolikus egyház Romániában*. In: *Katolikus Szemle*. Nr. 4. Róma 1990. 308.

szilárdságától függ” –, azt rövid ideig tartó kolozsvári lelkipásztori szolgálata alatt a szószékről és a katedráról is hangoztatta, és a lehetőségek szerint megvalósította.⁴⁸⁰

A kifejezetten lelkipásztori munkáját 1936–1938 között tovább nem elemzem, mert az egy önálló doktori disszertáció anyagát képezi. De a fennmaradt vasárnapi és szentségekről szóló prédikációi, lelkigyakorlatok alkalmával tartott szentbeszédei, tudományos jellegű konferenciabeszédei, újságokban megjelent írásai és egyéb alkalmakkor elmondott beszédei is elárulják széleskörű aktivitását, híveihez való közelségét. Nem véletlenül tett szert oly nagy tekintélyre és népszerűsége kolozsvári léte idején.

Az egyházközség anyagi gondjainak rendezése az 1938. évben – Péterffy Jenő újabb támadásai közepette

Márton Áron h. plébános az egyházközség anyagi ügyeit lelkiismeretesen és becsületesen kezelte. Személyéhez nem tapadt hiúság, a siker nem szédítette meg, a ranglétrán előrehaladva, a kecsegtető gazdasági helyzetben is távol tartotta magát a nepotizmus minden gyanújától. Például amikor egyik rokona malomvállalkozásához anyagi hozzájárulását kérte, határozottan megtagadta.⁴⁸¹ Ő kifejezetten az egyházközség anyagi gondjait tartotta szem előtt. Az egyházközség képviselőtestületének az 1938. február 27-én tartott rendes közgyűlésén újabb fejleményekkel szolgált, miután a bizottság által átvizsgált zárszámadásokat és a költségvetés-tervezetet előterjesztette. Kénytelen volt bejelenteni, hogy „az elnökségnek jelen pillanatban nem áll módjában, hogy a közgyűlésnek a zárszámadásokkal együtt előterjeszteni szokott vagyonszerleget bemutassa.” Indoklásai: Az 1937-es zárszámadás azért „lóg a levegőben”, mert az 1934., 1935., 1936. évek zárszámadásai hiányoznak, ezért a jelenlegi

480 VENCZEL József: *Márton Áron püspök népnevelő rendszere*. In: *Erdélyi Iskola*. VI. évf. 5-6. sz. 1938/39. jan.-febr. 361-371.

481 KRAUSZ László: (Márton Áron csíkszentdomokosi jó barátja) *Közlése*. In: *MÁM* VI. 22/h. 3. doboz. 104. dos. 2. sz. 3.

zárszámadás nincs mire támaszkodják. A fent jelzett három év zárszámadásait a zárgondnokság bonyolította le. A gazdasági bizottság lett volna hivatott arra, hogy az elmaradt hároméves anyagot feldolgozza, de a hosszadalmas, bonyolult és nagy odafigyelést igénylő munkát még nem tudták befejezni, ami azt jelenti, hogy a plébánia vezetésében három éven át nem volt hivatalos könyvelés.

Márton Áron az ülésen pontosan beszámolt az elmúlt időszak történéseiről. Az 1937. szeptember 14-én tartott rendkívüli közgyűlés megszavazta a Főtér 21. szám alatti ingatlan eladását, sikerült 3 500 000 lejért túladni rajta. Ebből az összegből az egyházközség kiegyenlítette a Transylvania Banknál fennálló adósságát, ugyanakkor 2 000 000 lejt törlesztett a kolozsvári Hitelbank és Takarékpénztárnál. Az egyházközséget 1938 februárjában a következő adósságok terhelték: a korábbi évekből 978 030 lej adóhátralék, amelyet a folyó évi költségvetésbe is előirányoztak, felkészülve arra, ha a bíróság elutasítaná a fellebbezést; a kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanknál 8 900 000 lej, amelyet az egyházközségnek a bankkal kötött megállapodása értelmében 9 év alatt kell törlesztenie; valamint a holland kölcsön, kamataival együtt. A hollandkölcsön-üggyel kapcsolatban sikerült fizetési haladékokat kérni a holland hitelezőknél. Márton Áron bízott abban, hogy ha őszinte tárgyalásokat folytatnak a hitelezőkkel, és ha a Szent Mihály-plébánia okosan gazdálkodik, eleget tehet a követeléseknek, „költségvetése egyensúlyának veszélyeztetése és további ingatlanok eladása nélkül.”⁴⁸²

A gyűlés egyik kényes témája a Direktórium felmentésének ügye volt. A Direktórium 1935. március 17-től 1936. március 15-ig kezelte az egyházközség vagyoni ügyeit, amikor a főhatóság megszüntette működését, és tagjait minden felelősség és kötelezettség alól felmentette. A Direktórium által kezelt javak és ügyek átvételére az egyházmegyei hatóság egy ötös bizottságot állított fel; a bizottság jelentése alapján a főhatóság a képviselőtestület tagjait „a közös bajok orvoslására, az egyházközség anyagi talpraállítására, békés és egyetértő” közreműködésre buzdította. A gyűlésen vita alakult ki a direktórium tagok felelősségre vonásának kérdésében. Bernád

482 *A kolozsvári római katolikus egyházközség képviselőtestülete rendes közgyűlésének jegyzőkönyve 1938. febr. 27-én.* – KPL: 7. d. 290h.

Ágoston azt javasolta a közgyűlésnek, hogy addig ne adja meg a felmentést a Direktóriumnak, amíg 1933-tól nem vizsgálta felül az egyházközségben történt gazdálkodást. Péterffy Jenő erre a javaslatra „nem válogatott szavakkal” kivizsgálást követelt a Direktóriumot megelőző vezetőség ellen. Később Péterffy László Endre jelenlétében kijelentette Márton Áronnak, hogy ha a főhatóság hajlandó ennek az ügynek kivizsgálását egy püspöki biztosra bízni, akkor „visszavonja a régi vezetőség ellen emelt vádakat”⁴⁸³

Az anyagi helyzet rövid ismertetése után Márton Áron fontos bejelentést tett, melynek – fontossága miatt – szövegét részletesebben közlöm. „Bejelenteni tartozom továbbá, hogy mindezekről jelentést tettem püspök urunk Őnagyméltóságának s mivel a dolgok természete szerint az Egyházközség vezetésének ideiglenes megoldása az anyagi helyzet általános kitisztázása után már nem lehet indokolt, kértem püspök urunkat, hogy megbízásom alól mentsen fel és az Egyházközségnek adjon alkalmat, hogy ősi jogát gyakorolva, szabadon válassza meg a maga plébánosát. Nem szándékozom ezzel a bejelentéssel azt a látszatot kelteni, mintha nehézségek már nem volnának. A jelzett terhek még fennállnak és elég súlyosak. Megvannak, sőt megnöttek az Egyházközség vallásos, kulturális és szociális feladatai is. De a fennálló terhek már olyan természetűek, hogy azok rendezéséhez egy állandó gazda figyelme és felelőssége szükséges. Az Egyházközség feladatait pedig, főképp a mai körülmények között csak olyan ember veheti felelősen magára, akit az Egyházközség bizalma hív meg erre a posztra. Ezért remélem, hogy előterjesztésemnek Püspök urunk helyet fog adni, az Egyházközségnek hamarosan alkalma lesz, hogy a függő személyi kérdésekben döntsön. Negyedszer fel kívánom hívni a közgyűlés szíves figyelmét arra, hogy a vezetőség a mai közgyűlésen tulajdonképpen 2 év munkájáról számolt be. A püspöki rendelkezés 1936 márciusában adta a mai vezetés kezébe az Egyházközség ügyeinek vitelét s ez alatt az idő alatt az elnökség és választmány minden tőle telhetőt megtett, hogy az Egyházközség nehéz ügyeit rendbe hozza. Az elnökséget és választmányt minden intézkedésében kettős szándék

483 Márton Áron levele Vorbuchner Adolf püspöknek a Direktórium felmentéséről 1938. márc. 14-én. – GYÉL: Num. 783-1938.

vezette, egyrészt az, hogy a nehézségek ellenére biztosítsa az egyházközségi intézmények zavartalan működését, másrészt pedig az, hogy megmentse és megtartsa azokat az alkotásokat, amelyek nagy plébánosa Dr. Hirschler József nevéhez fűződnek, mert tudta, hogy azzal hódol legméltóbban az alkotó plébános emlékének. Tisztelettel kérem a közgyűlést a zárszámadások és költségvetés megtárgyalásánál szíveskedjék a vonatkozó és általam jelzett szempontokat figyelembe venni és bejelentéseimet tudomásul venni!⁴⁸⁴

A képviselőtestület 1938. február 27-én lezajlott rendes közgyűlése alkalmul szolgált Péterffy Jenő újabb áskálódásainak. Feljelentést tett Márton Áron ellen a székeskáptalannál is, azzal a megjegyzéssel, hogy benyomása szerint a h. plébános a régi vezetőség embere, és tulajdonképpen a Direktórium felmentésének ügyét is azért vitte a közgyűlés elé, hogy ebből tőkét kovácsoljon magának a plébánosválasztás előtt.

Péterffy 1938. március 2-án fellebbezést nyújtott be az egyházmegyei hatósághoz. Mivel a képviselőtestület fenntartásokkal vette tudomásul a Direktórium felmentését, ezért az ügyvéd azt javasolta, hogy egy öt tagból álló bizottság fegyelmi vizsgálatot tartson a Direktórium működését megelőző időszakról és a Direktórium működése alatti egy évről. Szerinte a főhatóság által kiküldött ötös bizottság Márton Áron vezetésével „rosszhiszeműen a tények nem ismerésével kifogásolta a Direktórium egyes intézkedéseit”. Szükségesnek látta ezért újra megvizsgálni a Direktórium által megállapított szabálytalanságokat, sikkasztásokat, valamint az egyházközség vagyonának hűtlen kezelésében résztvevő felelősöket. Kifogásolta, hogy a képviselőtestület nyugdíjat és öröklakást szavazott meg Váradi Albert volt gondnok részére, ahelyett, hogy „a Direktórium által végzett ténymegállapítások alapján vizsgálatot rendelt volna el Váradi Albert volt gondnok és társai ellen” a sok szabálytalanság miatt, amellyel az egyházközséget a jelenlegi anyagi helyzetbe taszították. Véleménye szerint vád alá kell helyezni Márton Áron h. plébánost is, aki tudott az egyházközség egyes tisztviselői és vezetői által szabálytalanul felvett és el nem számolt összegekről. Márton Áron

484 *Márton Áron megnyitó beszéde az egyházközség választmányának rendes közgyűlésén 1938. febr. 27-én.* – KPL: 7. d. 290h.

„ezeket elhallgatta, kompromittálta a Direktóriumot és bűnpártolója lett a vétkeseknek és az egyházközséggel szemben anyagilag felelős vétkesekkel együtt.” Péterffy Jenő tulajdonképpen az ötös bizottság kiküldését nehezményezte, amely ellen tiltakozott is azzal, hogy a Direktórium minden határozata vagy előzetesen, vagy utólagosan főhatósági jóváhagyást nyert. Szerinte az ötös bizottság nem pártatlan tagokból állt össze, ezért is történhetett meg, hogy bár a főhatóság ígérete alapján az ötös bizottságnak tárgyalnia kellett volna a Direktórium tagjaival, ezt mégsem tette meg, sőt még az általuk elkészített jelentést sem közölték az érintettekkel. A tényeket nem ismerve rosszakaratúan jártak el a velük szemben. Sem a Direktórium jelentése, sem az ötös bizottság jelentése nem terjesztetett a közgyűlés elé. „A képviselőtestület határozata sérelmes és megbélyegző a Direktórium tagjaira nézve azért, mert a tények nem ismerésével hozott határozatot a közgyűlés, fenntartással élve az általunk nem ismert kifogásokra vonatkozóan akkor, amikor a múltban fenntartás nélkül hagyta jóvá és fogadta el a sikkasztásokra, a közpénzek elherdálására vonatkozó jelentéseket.” Péterffy Jenő követelte a főhatóságtól a fegyelmi vizsgálat elrendelését. Kezeit mosva kijelentette, hogy a Direktórium már megállapította a bűnösök listáját, és erről jelentést is tett a főhatóságnak. A képviselőtestület ezzel a tettevel „tudomásul veszi a sikkasztásokat, a közpénzek szabálytalan kezelését,” a holland kölcsön szabálytalan felvételét, az abból szabálytalanul vásárolt részvények kérdését, de a felelősöket nem állítja elő, hanem inkább a Direktórium munkáját kifogásolja. Kijelentette: az állításokat nemcsak okirattal igazolja, hanem Hargitai Bertalan és László Endre bankigazgatókkal, valamint Boros József székesegyházi kanonokkal. A fellebbező levél nagyrésze Márton Áron ellen szól.⁴⁸⁵

Márton Áron levélben válaszolt főpásztorának az ellene és a képviselőtestület ellen felhozott vádakra. Hangsúlyozta, hogy a képviselőtestület a püspöki leirat alapján általánosságban megadta a Direktórium felmentését, kiegészítve azzal, hogy a gyűlésen a tagjaival szemben egyetlen „becsület vagy existentia sértő” szó sem

485 Péterffy Jenő ügyvéd fellebbező levele Mailáth Gusztáv püspöknek 1938. márc. 2-án. – GYÉL: Num. 768-1938, 33. d. 1800.

hangzott el. A közgyűlés a zárgondnokság ideje alatti gazdálkodásról számadást kért. A Direktórium működését megelőző időszakot nem vizsgálhatta a közgyűlés, mert azt az egyházmegyei hatóság magának tartotta fenn, sőt ettől a vizsgálattól még a Direktóriumot is eltiltotta. Ha viszont a Direktórium vagy az egyházközség tagjai közül bárki fegyelmi vizsgálatot kér önmaga ellen, ezt az egyházközség képviselő testülete nem akadályozná meg. Váradi Albert ügyének tárgyalásakor a fellebbező Péterffy Jenő még csak fel sem szólalt. Valószínű, hogy a volt gondnoknak megszavazott kegydíj nagysága zavarta. Az ellene felhozott vádakkal kapcsolatosan a sokat emlegetett jegyzőkönyvekre utalt, melyeket a Direktórium készített az egyházközség tisztviselőinek kihallgatásakor, és amelyek alapján – Péterffy Jenő szerint – meg lehetne állapítani a szabálytalanságokat. A főhatóság úgy rendelkezett az 1936. március 26-án felterjesztett jegyzőkönyvekről, hogy azok a Direktórium ügykezelésével megbízott bizottság kezébe jussanak. Márton Áron szerint Péterffy „megfelelkezik bizonyos tényekről, amennyiben beadványában azt is kifogásolja, hogy a Direktórium jelentése nem terjesztetett a képviselőtestület gyűlése elé.” Ilyen jelenést a Direktórium sem a képviselőtestületnek, sem a gyulafehérvári főhatóságnak nem nyújtott be. Az ötös bizottság jegyzőkönyvei tanúskodnak erről, valamint arról is, hogy a Direktórium tagjait és magát Péterffy Jenő ügyvédet is többször meghallgatta.⁴⁸⁶

Az egész Péterffy-hadjáratról pár nappal korábban Márton Áron már értesítette Vorbuchner segédpüspököt. „Kegyelmes uram, hogy Péterffy feljelentése milyen tartalmú, nem tudom és nem is érdekel. Megmondtam ezt Péterffy ügyvédnek is, hozzátéve, hogy sokat tartottam a hátamat miattuk, de tőlük sem támogatást, sem kíméletet nem kérek, s nem kérem az újabb feljelentés visszavonását sem. Szándékaikkal teljesen tisztában vagyok. De ez az eset is arra indít, hogy kegyelmes Püspök uramtól a plébánosválasztás sürgős kitűzését, vagy ha annak akadályai vannak, megbízásom alól a sürgős felmentést kérjem. Nagyméltóságod becses megbízása folytán 1936. március 15-én vettem át az egyházközség vezetését, s

486 Márton Áron levele a főhatósághoz 1938. márc. 17-én. – GYÉL: Num. 349–1938.

Nagyméltóságod tudja, hogy milyen körülmények között. Az egyházközség minden jövedelmét zárgondnok kezelte, a vagyonton 100 milliós teher volt, s nemcsak az egyházközség közönségét, hanem az egész Erdély közvéleményét a különböző hírek és rosszindulatú híresztelések állandóan nyugtalanságban tartották... A terheket sikerült összesen több mint 31 millióval csökkenteni, úgyhogy jelenleg az egyházközség külső adóssága csak a Kolozsvári Takarékpénztárnál fennálló 8 900 000 lej és a holland kölcsön. Lassanként sikerült a közönség nyugtalanságát is feloldani, és a belső pártoskodást legalább annyira szelídíteni, hogy kifelé ne legyen hullámverés. A nehézségeket, amik időközben bőven adódtak, Nagyméltóságod ismeri, hogy ezekkel sikerült megküzdeni, azt elsősorban Nagyméltóságod bizalmának és erélyes támogatásának, mellyel akciómat kísérte, és néhány megértő úr jóakarátú segítségének köszönhetem.⁴⁸⁷ Márton Áront idegileg is megviselte az elmúlt két év megfeszített munkája. „A két év idegzetileg is meglehetősen igénybe vett, lassanként nem lesz elégséges erőm a kikerülhető heccelődések nyugodt elszenvedésére.” Úgy érezte, nincs már elég ereje arra, hogy a pizskálódásokat teljes nyugalommal tudja kezelni, ami az ügy kárára lehet. Ezért is sürgette a plébánosválasztás időpontjának mielőbbi kitűzését.⁴⁸⁸

Vorbuchner Adolf segédpüspök szokatlannak és szabálytalannak nevezte Péterffy Jenő fellebbezését, amelyet a székeskáptalan útján nyújtott be. A képviselőtestület két határozata elleni fellebbezés nem szabályos úton volt benyújtva, mert „a fellebbezések mindenkor az egyházközség útján adandók be”. Kivételes esetekben, megfelelő okok mellett, közvetlenül a főhatósághoz is lehet fordulni, de sohasem a székeskáptalan útján. A székeskáptalan az egyházközségek ügyeinek elintézésében és felülvizsgálásában semmi joghatósággal nem bír, és nem közvetítőhivatal az egyházközségek és a főhatóság között. A szabálytalanságok ellenére a segédpüspök a fellebbezést vizsgálat tárgyává tette. Megállapította, hogy nem sérelmes a

487 Márton Áron plébános Vorbuchner Adolf püspöknek írt levele 1938. márc. 14-én. Lásd. Márton Áron hagyatéka 20. kt. (Levelek - 1.) (Szerk. Marton József). Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2020. 72-74.

488 Márton Áron plébános Vorbuchner Adolf püspöknek írt levele 1938. márc. 14-én. Lásd. Márton Áron hagyatéka 20. kt. (Levelek - 1.) 72-74.

közgyűlés azon határozata, mely szerint az egyházmegyei főhatóság a volt Direktórium működésére a felmentést általánosságban adta meg, meghagyva ezzel is az egyházközség szabadságát, hogy az ügyet részleteiben saját maga vizsgálja felül. „Elképzelhetetlen és sértő volna annak feltevése, hogy a volt Direktórium a számadások felülvizsgálása nélkül kívánja a részletekbe menő felmentést.” A közgyűlésen sem szóban, sem határozatokban nem történt a Direktóriummal szemben támadás, vagyis Péterffy Jenő állításai hamisnak bizonyultak. A közgyűlés elutasította Péterffy azon javaslatát, hogy egy öttagú bizottság vizsgálja meg a Direktórium működése előtti gazdálkodást. A segédpüspök igazolta a közgyűlés helyes eljárását, mert a főhatóság ezt a vizsgálatot magának tartotta fenn. Az egyházmegyei főhatóság ezt az igényét a Direktóriummal is közölte. A Direktórium akkor nem fellebbezett ez ellen, hanem elfogadta. A főhatóságnak nyomós okai voltak akkor, amikor ezt a jogot önmagának kívánta fenntartani, mert „nem engedheti meg, hogy ezen kérdések egyesek szokott törekvései szerint pártoskodásra, klikkek alakítására, egyéni törekvések alátámasztására használtassanak fel.” Váradi Albert gondnok nyugdíjazása kérdésében Vorbuchner kijelentette, hogy már a Direktórium és Péterffy Jenő is tett ez ügyben lépéseket a főhatóság felé, és kiderült, hogy a fellebbező Péterffy Jenő a nyugdíj és kegydíj nagyságát fájlalta. A közgyűlés és a választmány is komolyan átgondolta a döntéseit. Az egyházmegyei hatóság pedig, ismerve az okokat és körülményeket, a választmány határozatát helyesnek találta és elfogadta. A püspöki levél határozott kijelentéssel zárul: „Fentiek alapján Dr. Péterffy Jenő ügyvéd, képviselőtestületi tagnak 1938. március 2-án kelt fellebbezését, mint alaptalant, visszautasítom. Kérem a fellebbezőt, ne nehezítse meg a kolozsvári egyházközség ügyeinek rendezését.”⁴⁸⁹ Megállapíthatjuk, hogy Vorbuchner levele szellemiségében és tartalmában egybecseng Márton Áron március 17-i főpásztorához intézett levelével.

Márton Áron, amikor látta, hogy az egyházközségi anyagi ügyei jó úton haladnak, és az egyházközség lassan életképes lesz, a biztos továbblépés megtételéhez az egyetlen feltételt is nevesítette:

489 *Vorbuchner Adolf püspök levele a kolozsvári Szent Mihály egyházközséghez 1938. márc. 20-án.* – GYÉL: Num. 768-1938.

szükséges egy állandó gazda figyelme és felelőssége, akiben teljesen megbíznak az egyházközség tagjai.

Az egyházközség közgyűlése által letárgyalt ügyeket (gondoskodás Hirschler József nővéréről, a Transylvania Bank kölcsöne, a Kajántó úti kápolna építése, a Fodor testvérek kölcsönügye, a Direktórium felmentésének ügye, Váradi Albert volt gondnok nyugdíjazása, zárszámadás és költségvetés megállapítása) előbb a választmányi képviselők, majd az egyházmegyei hatóság elé terjesztették elfogadásra.

A közgyűlésről a sajtóban is olvashatunk. A *Keleti Újság Teljes mértékben helyreállott a Szent Mihály római katolikus egyházközség anyagi mérlegének egyensúlya* címmel pozitív hangvételű beszámolóban tekint vissza a közgyűlésre. A beszámoló szerzője megállapítja: Márton Áron „céltudatos munkája és lelkiismeretes vezetése” jó eredményekhez vezetett.⁴⁹⁰

A plébánosi javadalom kérdésében Márton Áron Gajdáty Béla irodaigazgatóval folytatott megbeszéléseket. Javasatait Vorbuchner Adolf püspöknek terjesztette elő. 1938-ban a javadalom bruttó 3 400 000 lej volt, amely az adók és fenntartási költségek levonásával is hatalmas összeget tett ki (1 604 457 lej). Ehhez járultak még bizonyos juttatások az egyházközség részéről. „A szokatlanul nagy jövedelem már a múltban sok méltatlankodásra adott alkalmat mind a papság, mind a hívek körében s ezen állapot fenntartása ma, amikor az Egyház a szociális igazságosság érvényesítését olyan erőteljesen követeli, saját társadalmunk szociális helyzete pedig ezt még inkább sürgeti, és a példaadást elsősorban az Egyháztól várja, a jövőben még több megjegyzést és jogos felháborodást váltana ki, ami nemcsak erkölcsi, hanem – az egyházközség szüksége fennállva – anyagi károsodást is vonhat maga után. Annál inkább, mert az egyházközség jövedelme a kiadásokat a múltban sem tudta ellátni, költségvetése évtizedek óta deficitese, még kevésbé volna képes fedezni most, amikor a kulturális feladatok még szaporodtak és az egyházközséget súlyos természetű adósságok terhelik.”⁴⁹¹

490 *Teljes mértékben helyreállott a Szent Mihály róm. kat. egyházközség anyagi mérlegének egyensúlya*. In: Keleti Újság, 1938. március 2. XXI. évf. 48 sz., 6.

491 GYÉL: Num. 211-1938.

Márton Áron lelkiismereti kötelességnek tartotta a javadalom szabályozását, rendes, elfogadható keretek közé szorítását. Főpásztorától nemcsak megoldásokat várt, hanem személyi jövedelmét csökkentő javaslatokkal áll elő. A kolozsvári plébános javadalmazása érdekében az összvagyonból kijelölte azokat az ingatlanokat, amelyek fedezik a plébános évi javadalmát. Két tervezetet terjesztett a püspök elé. Az első tervezet szerint a plébánosi évi jövedelem bruttó 950 000 lejt jelentene (nettó 492 902 lej), a második tervezet szerint pedig évi bruttó 789 000 lejt (nettó 448 277 lej). Az első tervezetben a plébános javadalmához az új sétatéri villák közül csak egyet jelölt meg, amely által megoldódnának a sétatéri házak körül kialakult vitás kérdések is.⁴⁹² A hatalmas összegű javadalom megmaradó részét az egyházközség egyéb kiadására fordította volna: a segédlelkészek és hitoktatók fizetése és ellátása; a gazdasági hivatalban dolgozók fizetésének a fele; bizonyos időszakokban megszerzendő pasztorációs programok (lelkigyakorlatok, missziók, templomi ünnepségek) kiadásaira. Ezen terhek átvétele évi 600 000 lejjel javítaná az egyházközség költségvetését. A fennmaradó 500 000 lejt a fennálló adósságok rendezésére (Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank, holland kölcsön), valamint a plébánia területén vagy azon kívül lévő lelkipásztori szükségletekre fordítanak. A felterjesztés végén megjegyezte, hogy a plébánosi javadalom rendezésével a plébánosválasztás elől az utolsó akadály is elgördült. „A plébánosválasztás kérdése állandóan izgatja az egyházközség közönségét és főként annak bizonyos köreit. Az ezzel járó kellemetlenségeket, valamint az ideiglenes megbízással járó anyagi megterheltetést kötelességszerűen magamra vettem mindaddig, amíg az ügyek rendeződése ezt kívánta, abban a helyzetben azonban, amelyben az egyházközség most van, megítélésem szerint, a még rendezésre váró személyi és

492 A sétatéri villák körül kialakult vitában a választmány egyes tagjai azt állították, hogy ezek már nem képezik a plébánosi javadalom részét, mert azok jövedelmét a közgyűlés Hirschler József volt plébánosnak biztosította. Az 1928. március 25-én tartott közgyűlésen Hirschler József kijelentette, hogy a plébánosi javadalom jövedelmeinek egy részét felajánlja az egyházközség adósságainak törlesztésére. Ugyanakkor azt is javasolta, hogy ez állandó jellegű legyen, az utódot is kötelezze. Lásd *Márton Áron levele Vorbuchner Adolf püspöknek 1938. márc. 12-én.* – GYÉL: Num. 711-1938.

szervezeti kérdések kívánják meg, hogy azokat választott plébános vigye tovább, viszont ha ennek még akadályai lennének, az egyházközségre károsodás jelenleg abból sem származik, ha Nagyméltóságod az ideiglenes vezetésben eszközöl változást.⁴⁹³

1938. április 9-én László Endre lemondott választmányi tagságáról. Márton Áronnak címzett levelében lemondásának okát is kifejtette: „Miótán egyházközségünk lelki és anyagi életének reorganizálásában az irányt nem látom az egyházi törvényeink és az egyházközség önkormányzatának szellemével intézőnek, következőleg a választmányi tagsággal járó felelősséget lelkiismeretem előtt többé nem vállalhatom, ezen tisztségemről lemondok, mit tudomásul venni szíveskedjék.” A választmány elfogadja László Endre lemondását, de elhatárolódik vádló kijelentésétől.⁴⁹⁴ Ismerve László Endre háttérben zajló ténykedéseit Márton Áron ellenében, érthető a választmányi tagságról való lemondása.

Péterffy Jenő ügyvéd fellebbezését a közgyűlés visszautasította. Ezért továbblépett, és feljelentette Márton Áron h. plébánost Alexandru Cisar bukaresti érseknél a kolozsvári egyházközség pénzkezelésével kapcsolatban. A levélben az áll, hogy ő mint direktóriumi tag a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség anyagi vezetésében szabálytalanságokat talált. Ezért emel panaszt, és kéri a bukaresti érseket a szükséges intézkedések megtételére a köz és az egyház érdekében. Ellenőrzőbizottság elrendelését és fegyelmi eljárást kért azok ellen, akik a szabálytalanságok és sikkasztások főszereplői voltak, hogy megállapítást nyerjen azon személyek felelőssége, akik elkezelték és elherdálták az egyházközség vagyonát. Azért is fordult a bukaresti érsekhez, mert úgy látta, hogy magasabb egyházi fórumok közbelépésével lehet csak rendet teremteni az egyházközség életében. Panaszai között szerepel többek között az is, hogy a gyulafehérvári főhatóság egyetlen beadványát sem méltatta válaszra.

493 *Márton Áron levele Vorbuchner Adolf püspöknek a plébános javadalmáról 1938. ápr. 19-én.* – GYÉL: Num. 211-1938.

494 *A kolozsvári Szent Mihály-egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1938. máj. 5-én.* – KPL: 7. d. 290h.

Feljelentésének végkövetkeztetése az, hogy a főhatóság és Márton Áron plébános is a sikkasztásokat támogatja.⁴⁹⁵

Vorbuchner Adolf segédpüspök visszautasította Péterffy Jenő folyamodványát, de szükségesnek tartotta, hogy Cisar érseket bővebben tájékoztassa a kolozsvári ügyekről. A levél általános összefoglalót nyújt a helyzet alakulásáról. Röviden visszatekint a Szent Mihály-egyházközség válságos időszakára, megjelölve a „bajok fő forrását”, a holland kölcsönt. Mailáth G. Károly püspök jóhiszeműsége, valamint Hirschler József plébános és Nemes Ferenc főgondnok „megtévesztései” sodorták anyagilag bajba az egyházközséget. „Ehhez járult a különböző adó-spekulációk és visszaélések, amelyeknek jóhiszemű vagy bűnös voltát utólagosan nagyon nehéz volna megállapítani. Az ügyek rendezését gátolta a boldogult plébánosnak vagyoni ügyekben való járatlansága és a különböző haszonra leső világi ügyvédek mesterkedése.” Jelzi, hogy ezután az egyházközség vagyoni ügyeinek rendezését átmenetileg a Direktóriumra bízták, amelynek tagjai voltak László Endre és Péterffy Jenő is. Az ügyek rendeződését akadályozták a személyes és üzleti ellentétek Jelen Gyulával. A Direktórium működése, „talán a Direktórium egy emberének kevésbé arravalósága miatt” sem volt eredményes. Vorbuchner Adolf megjegyzi, hogy Péterffy Jenőről nem terjedtek kedvező információk, mert Virgil Nistor ügyvéd és zárgondnok még „megvesztegetési kísérlettel is vádolta”. Az akkori nuncius, Valerio Valeri felszólítására Hirschler József plébánost elmozdították, és helyébe Márton Áront nevezték ki. Az új h. plébános erős kézzel fogott neki a munkának. Időközben Jelen Gyula főgondnok lemondott, és a „rég vezetési emberei mellőztettek. Ez fáj a Transylvania Bank vezérigazgatójának, aki az üzleti lehetőségektől is elesett, és vejének, dr. Péterffy Jenő ügyvédnek.” Márton Áron vicarius oeconomus működése sikeres volt: rendeződtek az adóügyek, a hollandkölcsön-ügy rendezése is jó úton halad, és jelenleg már annyit sikerült elérni, hogy ezek részéről sem fenyeget veszedelem. Az egyházközség normális költségvetéssel dolgozik, és a legnagyobb takarékossgal minden kötelességének eleget tesz. A segédpüspök tájékoztatójában továbbá

495 *Péterffy Jenő ügyvéd feljelentő levele Alexandru Cisar bukaresti érsekhez 1938. ápr. 2-án.* – Gyél: Num. 7957-1938.

kihangsúlyozza, hogy helyreállt a Szent Mihály-egyházközség normális vezetése, a közgyűléseken a választmányi tagok legnagyobb egyetértéssel támogatják Márton Áron h. plébános munkáját. A legtöbb közgyűlésen minden választmányi tag minden indítványát magáévá teszi, kivéve a Transylvania Bank igazgatóját, László Endrét és vejét, Péterffy Jenőt, akik mindenáron azon dolgoznak, hogy Márton Áront eltávolítsák, sőt plébánossá való megválasztását is megakadályozzák. Ezért rég lejárt ügyeket hoznak a felszínre. „Dr. Hirschler József meghalt, Dr. Nemes Ferenc volt főgondnok anyagiilag tönkrement, az országból eltávozott és most külföldön nyomorban él. A régi ügyek bolygatása semmi haszonnal nem járna és csak zavarkeltésre és pártoskodásra volna alkalmas. A vádak, amelyeket hangoztatnak, a rendelkezésünkre álló adatok és biztos információk szerint nehezen és alig bizonyíthatók; a Dr. Jelen Gyula lemondott főgondnok ellen emelt vádak túlzottak és legnagyobb részt minden alapot nélkülöznek, csak személyi hajsza jellegével bírnak. Minden vizsgálat csak fokozná a nehézségeket; a Transylvania Bank és Dr. Péterffy Jenő ügyvédnek is sok személyes ellenségük van, és viszont is, akik a vizsgálatot csak zavarkeltésre és érdekük kielézésére használnák fel. Ezért Egyházmegyei Hatóságnak, az Egyházmegyei Tanács vizsgálatai után és javaslatára arra törekszik, hogy a múlt sajnálatos eseményeinek bolygatása nélkül, miután Dr. Hirschler József, aki elsősorban volt felelős, az élők sorából eltávozott, a jóindulatnak összefogásával rendezze az anyagi ügyeket és visszaállítsa a normális helyzetet.”⁴⁹⁶

Alexandru Cisar bukaresti érsek megkapta Péterffy Jenő ügyvéd feljelentő levelét, amelytől elhatárolódott, mert úgy tekintette, hogy egyházbiztosilag ő nem illetékes Péterffy Jenő ügyében. Ezt az erdélyi egyházmegye illetékes rendezni. Neki mint érseknek az volt az óhaja, hogy mielőbb fejezzék be ezt a vitás kérdést, amely nagyon sok rosszat szült a kolozsvári egyházközségnek és a gyulafehérvári egyházmegyének. „Néha elevenbe kell vágni annak érdekében, hogy a dolgok jó útra térjenek és hogy biztosítani lehessen a békét,

496 *Vorbuchner Adolf levele Alexandru Cisar bukaresti érsekhez 1938. ápr. 5-én. (kézzel írt levélpiszkozat, Gajdátsy Béla irodaigazgató írása).* – GYÉL: Num. 768-1938.

a csendet és a megértést.⁴⁹⁷ Egyébként is, a metropolitának nem áll jogában a *suffraganeus* egyházmegyei hatóság adminisztratív intézkedéseit, rendeleteit és határozatait felülbírálni. Ezt az érseki álláspontot a gyulafehérvári főhatóság közölte Péterffy Jenővel a kolozsvári egyházközség hivatalán keresztül.⁴⁹⁸

A replikával Péterffy Jenő nem késett, azzal hozakodott elő, hogy őt támadás érte az egyházközség vezetősége részéről, és a gyulafehérvári főhatóság részéről nem kapott elégtételt. Különben az ún. támadást Péterffy csak belemagyarázta a helyzetbe. Márton Áron, akit továbbra is bűnrészesnek titulált, maga sem értette, hogy miért kell Péterffy Jenőnek folyamatosan támadó hangon védekeznie, ha nem érte őt semmiféle támadás.⁴⁹⁹

Márton Áron a kolozsvári Szent Mihály- egyházközség plébánosa lesz

A kolozsvári egyházközségen belül kialakult, személyeskedésbe torkolló helyzetet befolyásolta a gyulafehérvári központban történt vezetéváltás. 1938. május 18-án Mailáth G. Károly megyéspüspök, gyenge egészségi állapotára hivatkozva, lemondott megyéspüspöki megbízatásáról. Őt a püspöki székben Vorbuchner Adolf követte.

497 *Alexandru Cisar bukaresti érsek levele a gyulafehérvári főhatósághoz 1938. ápr. 9-én.* – GYÉL: Num. 7957–1938.

498 *Az egyházmegyei főhatóság levele a kolozsvári plébániához 1938. ápr. 5-én.* – GYÉL: Num. 768–1938.

499 *Márton Áron levele Vorbuchner Adolf püspöknek 1938. aug. 28-án.* – GYÉL: Num. 2737–1938.

Márton Áron megemlékezése a püspöki székből lemondó Mailáth G. Károlyról

Márton Áron és Mailáth G. Károly püspök kapcsolatáról két, a jelen kontextusban releváns eseményt szeretnék kiemelni.⁵⁰⁰

Az első: amikor 1937. május 1-jén Mailáth püspök 40 éves püspöki jubileumát ünnepelte, Márton Áron a kolozsvári egyházközség választmánya előtt beszédet mondott, megemlékezve az egyházmegyéjétől távol betegeskedő püspökről. Beszédében utalt arra a látogatásra, amelyet az egyházmegye képvisellete szervezett a püspök köszöntésére. Ebben a küldöttségben jelen volt a h. plébános a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség néhány tagjával, és közvetítette a megyéspüspöknek a kolozsvári plébánia „minden egyes tagjának szívből jövő üdvözlését, kifejezésre juttatva azt a gyermeki ragaszkodást, fenntartás nélküli tiszteletet, amely mindnyájunk lelkében él”. Márton Áron pappá szentelő püspökéről, Mailáth G. Károlyról 40 év távlatából így nyilatkozott: „apostoli lélekkel jött és az apostoli lankadatlanágával végezte főpásztori munkáját mindvégig. Mikor, mint fiatal püspök, ezelőtt negyven évvel közöttünk megjelent, közömbös, rideg, lelkesedés nélküli szellem uralkodott a lelkeken. S az ő ellenálhatatlan emberszeretete, nagy jósága, erős sugárzó természetfölötti gondolkozása felolvasztotta a közönyt. Ma csak a régiek emlékeznek, hogy egyházmegyénkben az ő jövetele előtt sok minden másképp volt. Az ő negyvenesztendősz buzgólkodásának köszönhetjük, hogy van hitélet. Az ő fáradtságot nem ismerő törődése fordítottatta a figyelmet az ifjúság nevelésére. Intézmények sorát teremtette meg, világiak és egyháziak között egyaránt nemzedékeket nevelt fel, melyek mind az ő szellemével töltekeztek és azt adják tovább. Egyházközségünkre mindig különös gondot fordított.

500 Márton Áron lelki gyermeke volt Mailáth püspöknek, papként is ápolta a lelki kapcsolatot, amit most nem idézhetek fel, mert eltérnék a témától. Mailáth G. Károly nagy érdemeit többen méltatták, köztük Eröss Alfréd (Mailáth G. Károly lelki arca. Arad 1940) és Bíró Vencel (*Székhelyi Gr. Mailáth G. Károly*. Cluj-Kolozsvár 1940.). – BÍRÓ Vencel: *Katolikus Kincsek. Egyháztörténelmi tanulmányok*. Kolozsvár 2012. 362–366.

Figyelemmel kísérte belső életét, segítette fejlődését és lelkének gazdagságából legtöbbet talán itt osztott szét.”⁵⁰¹

Második momentumként Márton Áron méltató szavait idézzük fel a tisztségétől megváló Mailáth püspökről az egyházközség választmányi ülésén. „Mikor ezt a gondviselés akaratában való megnyugvással és az Apostoli Szentszék iránti változatlan bizalommal tudomásul vesszük, nem mulaszthatjuk el, hogy távozó Püspök Atyánk iránt gyermeki hódolatunkat és változatlan szeretetünknek kifejezést ne adjunk. Negyvenegy évig hordozta a nagy felelősséget, amint az ország legnagyobb kiterjedésű egyházmegyéjének gondja és vezetése jelentett. A negyvenegy esztendő alatt velünk volt jó és balsorsban, megosztotta és magára vette híveinek és papjainak minden bűját és baját. Fáradtságot nem ismerve járta egyházmegyéjét, s ahol megfordult, kicsinyek és nagyok között egyaránt, áldást, szeretetet, vigasztalást osztott kifogyhatatlan bőséggel. Lemondásával formailag megszűnt püspökünk lenni, de jóságos alakját, örökké mosolygó, lelkesült arcát, apostoli lelkét nem tudjuk és nem akarjuk elfelejteni jó Püspök Atyánkat, akihez mindnyájunkat annyi áldott emlék fűzi, gyermeki hódolattal zárjuk szívünkbe élete fogytáig, és mindörökre.”⁵⁰² A kolozsvári h. plébános ugyanezzel a segítőkészséggel és tisztelettel fordul az új megyéspüspök, Vorbuchner Adolf felé is, feltétlen engedelmességet és a segítő melléállást ígérve.⁵⁰³

501 Márton Áron beszéde Mailáth Gusztáv 40 éves püspöki jubileuma alkalmából az egyházközség választmányának rendes ülésén 1937. máj. 14-én. – KPL: 7. d. 290h.

502 Márton Áron beszéde a nyugalomba vonult Mailáth G. Károly püspökről az egyházközség választmányának rendes ülésén 1938. júl. 15-én. – KPL: 7. d. 290h.

503 Ezen az ülésen (1938. júl. 15.) Márton Áron két, a választmány tagjait is érintő halálesetet jelent be: Gabányi Imrét (meghalt 1938. május 28-án) és a Dsida Jenőét, Dsida Aladár választmányi tag fiát.

A kolozsvári egyházközség helyzetének alakulása Vorbuchner Adolf megyéspüspök idején

Vorbuchner Adolf 1936. április 18-ától Mailáth püspöknek volt segéd-püspöke; XI. Piusz pápa 1938. május 28-án nevezte ki gyulafehérvári megyéspüspöknek. Székfoglalása után nemsokára meghirdette a pályázatot a kolozsvári plébánosi állás betöltésére, tiszteletben tartva az egyházközség autonómiáját.⁵⁰⁴ Ezzel együtt rendelkezett a plébánosi javadalomról is. A püspök szükségesnek látta a plébánosi javadalom megterhelését, azaz csökkentését – éppen Márton Áron javaslata alapján. De a plébánosi javadalom sértetlenségének megőrzését ajánlotta mindaddig, amíg szabályszerűen nem osztják részekre, és a plébánosválasztás meg nem történik. Addig is a következőkkel terhelte meg a plébánosi javadalmat: a segédlelkészek és hitoktatók teljes ellátásával (élelmezés, fűtés, világítás, takarítás, mosás); a pasztorációban előforduló kiadásokkal (lelkigyakorlatok, templomban zajló ünnepek, missziók); a gazdasági hivatal kiadásainak egy része; a plébániai irodák kiadásai; az egyházmegyei járulékok (papi nyugdíjalap, papnevelés fenntartása); magának a javadalomnak a kiadásai és tartozásai. Ezen kívül megmaradt néhány épület, üzlethelység és telek plébános jövedelmeként: a plébánia épületében levő üzlethelyiségek; a Fürdő utca 6. szám alatt lévő új emeletes bérház; a Fürdő utca 8/10., 12/14., 16/18. szám alatt lévő három földszintes ház; a 8/10 és a 6. szám között fekvő kert; a Bartha Miklós utca 18. szám alatt lévő egyemeletes ház, valamint az agrárkisajátítási kötvények.⁵⁰⁵

A plébánosi állás betöltésére kiírt püspöki pályázatra egyetlen kandidátus jelentkezett, Márton Áron. Pályázatát a szükséges okmányokkal egyetemben júl. 7-én nyújtotta be az egyházmegyei hatóságához.⁵⁰⁶ A püspök Márton Áron pályázatát azzal a meghagyással

504 HOLLÓ László: *Az erdélyi katolikus autonómia, ill. az erdélyi Római Katolikus Státus tegnap és ma.* In: *Katolikus Autonómia.* (Szerk. Holló László). Státus Kiadó. Csíkszereda 2007. 15-34.; Uő.: *A világiak által „vezetett” egyházmegye I. kt.* Kolozsvári Egyetemi Kiadó. Kolozsvár 2009. 9-11.

505 *Vorbuchner Adolf püspök leirata a kolozsvári egyházközségnek a plébánosi javadalommal kapcsolatban 1938. júl. 6-án.* – KPL: Num. 2038-1938.

506 GYÉL: Num. 2068-1938.

bocsájtotta a Szent Mihály-egyházközség elbírálása alá, hogy amennyiben az egyházközség megfelelőnek tartja a jelentkező személyét a plébánosi szék betöltésére, és megválasztja, kész a plébánosi kinevezést megadni. De azt sem ellenzi, ha az egyházközség újabb pályázatot szeretne kiírni. A választmánynak a plébánosválasztást szabályszerűen, egy közgyűlés alkalmával, legkésőbb szeptember 5-ig kell megejtenie Balásy Imre főesperes-helyettes és püspöki biztos vezetésével.⁵⁰⁷

Az egyháztanács jogügyi bizottság alaposan megtárgyalta az egyházközség ősi plébánosválasztó jogát, az egyháztanács szervezeti és működési szabályzata értelmében. Mivel csak egy pályázó jelentkezett, azonnal dűlőre vitték a választás ügyet: az ősi jog értelmében a plébánosi javadalom betöltésére az „ajánlás” lehetőségével élhetnének. Ilyen alkalomkor az egyházközség három alkalmas személyt javasolhat a főpásztornak a közgyűlésen nyert szavazatok sorrendjében. Mivel a püspöki leirat nem veti el az egyházközség ősi jogát, hanem továbbra is tiszteletben tartja, ezért a választmány úgy határozott, hogy ez esetben kivételt tesz, és lemond erről a jogáról. Tényként fogadták el, hogy „az Egyházmegye legnagyobb és legvagyonosabb egyházközségének plébánosi javadalmára egyetlen pályázó jelentkezett”, az egyházközség azt a következtetést vontala, hogy „az egyházmegyei Főtisztelendő Papság is mindenképpen alkalmasnak és érdemesnek, a javadalomra pályázó Főtisztelendő Márton Áron c. kanonok urat tartja, és ezért nem pályázott”. Nemcsak a főpásztor és az egyházmegye papsága bízott Márton Áron személyében, hanem kolozsvári Szent Mihály-egyházközség népe is „osztatlanul, legnagyobb bizalommal és szeretettel viseltetik ft. c. kanonok úr személye iránt. Mély tisztelettel jelentjük Nagyméltóságodnak, hogy választmányunk javasolni fogja a közgyűlésen, hogy az egyetlen pályázó, mindnyájunk által nagyrabecsült és közszeretben álló Főtisztelendő Márton Áron c. kanonok urat egyhangúlag válassza meg és prezentálja Nagyméltóságú Püspök úrnak a plébánosi javadalomra.” A választmány azonban kijelentette, hogy

507 *Vorbuchner Adolf püspök leirata a kolozsvári egyházközség választmányának és híveinek a plébánosi állás betöltése ügyében 1938. aug. 5-én.* – GYÉL: Num. 2068-1938.

a jövőben az újabb plébánosválasztásnál nem mond le ajánlási jogáról. Márton Áron a választmányi gyűlésen nem volt jelen, egy heti szabadságra utazott.⁵⁰⁸ A választmány elnöke levélben értesítette Vorbuchner püspököt, hogy javasolni fogják a közgyűlésnek, hogy az egyetlen pályázót válasszák meg, és prezentálják a plébánosi javadalomra.⁵⁰⁹

Márton Áront a Szent Mihály plébánia közgyűlése plébánossá választja

A plébánosválasztó közgyűlésre 1938. augusztus 14-én került sor. A gyűlésen Óvári Elemér főgondnokhelyettes és Balásy Imre főesperes-helyettes elnököltek. Valóban történelmi fontosságú esemény volt a Szent Mihály-plébánia életében, hiszen a Erdély legtekintélyesebb egyházközsége „lelkiatyát, vezetőt, irányítót, vezért választ,” aki arra lesz hivatva, hogy az erdélyi egyházmegye legnagyobb, legnépesebb, legvagyonosabb egyházközségét okosan vezesse és irányítsa, „az egyházközség hajóját biztos, csendes, békés vizekre” vezesse. Vorbuchner püspöknek csak az volt a kívánsága, hogy ezt az állást a legméltóbb személy választásával töltsék be, és ez a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség igazgatási és adóztatási szabályzata szerint történjék.⁵¹⁰

A plébánosválasztást elrendelő püspöki leiratot a közgyűlésen ünnepélyesen felolvasták, és ismertették a választmány plébánosválasztásra tett javaslatát is: „Abból a tényből ugyanis, hogy az Egyházmegye legnagyobb és legvagyonosabb egyházközségének plébánosi javadalmára egyetlen pályázó jelentkezett – egyházközségünk választmánya azon következtetést bátorodik levonni, hogy az egyházmegyei Főtisztelendő Papság is mindenképpen alkalmasnak és

508 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1938. aug. 8-án.* – KPL: 7. d. 290h.

509 GYÉL: Num. 2068–1938.

510 *A Kolozsvári Szent Mihály Egyházközség Igazgatási és Adóztatási Szabályzata.* Kiadja a Kolozsvári Szent Mihály egyházközség. é. n.

érdemesnek –, a javadalomra pályázó Ft. Márton Áron c. kanonok urat tartja, és ezért nem pályázott. Ezt az általános bizalmat megerősíteni látszik a Főpásztori magas leirat is és kétségtelen, hogy egész egyházközségünk osztatlanul, legnagyobb bizalommal és szeretettel viseltetik Főtisztelendő Kanonok úr személye iránt.” A közgyűlés egyhangúlag választotta meg Márton Áront plébánosnak, akit távolléte miatt táviratban értesítettek a kimenetelről.⁵¹¹ Négy nap múlva a gyulafehérvári székeskáptalan is megtárgyalta az új kolozsvári plébános megválasztását, ami a kanonoksággal is össze volt kötve. Zomora Dániel nagyprépost Vorbuchner megyéspüspök tudomására hozta, hogy a székeskáptalan is hozzájárult Márton Áron kanonoki kinevezéséhez, kivéve dr. Fejér Gerő kanonokot, aki „a kolozsvári plébánosnak az aktuális kanonoksághoz [kolozsmostori levéltár őre] való jogcímét megszüntnek tekinti, s ezért jogilag nem tartja kinevezhetőnek a stallumra.”⁵¹²

A helyi sajtó is pozitívan reagált a plébánosválasztásra. A *Keleti Újság* egy „lelkes hangulatú” közgyűlésről számolt be, amelyen egyhangúlag választották meg Márton Áront Hirschler József örökébe.⁵¹³ Az *Apostol* újság az erdélyi katolicizmus történelmi eseményének tekintette a plébánosválasztást. „A formai eljárás elintézését mindenki egészen természetesnek találta, és senki pillanatilag sem kételkedett abban, hogy az eredmény bármilyen körülmények között is más lehessen, hiszen a főpásztori megbízatás, a hívek legteljesebb bizalma, a rátermettség, felkészültség és vezetői szerepre való elhivatottság a mai zilált viszonyok között, terhekkal megsokasított magas és felelős őrhelyre senkit sem állíthatott volna úgy, mint Márton Áron c. kanonokot.”⁵¹⁴

Az újonnan megválasztott plébános kérése az egyházközség köztestületéhez az volt, hogy a plébánosi beiktatás szeptember 29-én,

511 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség képviselőtestületének plébánosválasztó közgyűlésének jegyzőkönyve 1938. aug. 14-én.* – KPL: Num. 7. d. 290h.

512 GYÉL: Num. 2762-1938.

513 SOMODI András: *Egyhangúlag választották meg Márton Áront Hirschler József örökébe.* In: *Keleti Újság*, 1938. augusztus 18. XXI. évf. 183 sz., 5.

514 DOMBI József: *Transzilvania fővárosának új plébánosa: Márton Áron.* In: *Az Apostol*, 1938. augusztus 28. 5.

a Szent Mihály-templom búcsúünnepén legyen. A közgyűlés tagjai örömmel vették tudomásul, és lelkesen készültek új plébánosuk beiktatására. Az előkészületi ülésekről szóló jegyzőkönyveket az öröm és a bizalom szelleme hatja át.

Vorbuchner Adolf utolsó kinevezése Márton Áron nevéhez köthető. F. év augusztus 21-én kinevezte őt a Szent Mihály-egyházközség plébánosának,⁵¹⁵ a kolozs-dobokai kerület főesperesének⁵¹⁶ és székes-egyházi kanonoknak.⁵¹⁷ Márton Áron a következő nap ünnepélyesen letette a plébánosi esküt a püspök előtt.⁵¹⁸ A Szent Mihály-egyházközség választmánya és hívei örömmel vették tudomásul, hogy Vorbuchner plébánosuknak nevezte ki Márton Áront. A várost öröm járta át. A tollforgatók szuperlatívuszokban írtak. „Ez az egyszerű, közvetlen, igénytelen külsejű, »nagyapok hivalkodásától mentes«, férfias és szilárd jellemű székely pap, nemcsak szónoki képességével, írói munkásságával és személyiségének lenyűgöző varázsával vonta magára az általános figyelmet, hanem a maga természetes, túlzásoktól mentes eszményi szép papi életével, tisztult és mély emberségével is. A cluj-i egyházközség választása nagyvonalú és fegyelmezett tanúságtétel amellet az egyetemes tény mellett, amelyet ma vallási, társadalmi, faji különbség nélkül egyformán tudnak és éreznek, akik itt élnek Isten világának ebben a parányi részében, hogy Márton Áron életünkben s életfeladataink irányításában legbiztosabb érték és kincs, ígéret és jövő.”⁵¹⁹

A súlyos beteg Vorbuchner Adolf Bécsbe szállítása előtt, szeptember 3-án megbízta Márton Áront a kolozsvári székhelyű Tanítók Fegyelmi Tanácsának elnökhelyettesi feladatával is.⁵²⁰ Ez volt a püspök utolsó kinevezése.

Zomora Dániel nagyprépost szeptember 6-ra tűzte ki az új plébános kanonoki beiktatását. Meglepő dr. Fejér Gerő kanonok

515 GYÉL: Num. 2553-1938.

516 GYÉL: Num. 2554-1938.

517 GYÉL: Num. 2555-1938.

518 *Kronológia I.* 51.

519 DOMBI József: *Transzilvania fővárosának új plébánosa: Márton Áron.* In: *Az Apostol*, 1938. augusztus 28. 5.

520 GYÉL: Num. 4370-1938.

tiltakozása, aki hatoldalal különvéleményt nyújt be Márton Áron kanonoki kinevezése ellen, és a nagyprépostnak bejelenti, hogy nem vesz részt a kanonoki beiktatásán.⁵²¹

Márton Áron apostoli kormányzó

Márton Áron kanonoki beiktatását követő negyedik napon, szept. 10-én, Bécsben Vorbuchner Adolf elhunyt. „Halálának híre, mint sötét fenyegető madár, suhant körbe Erdély fölött, belesápadtak és beleszédültek az emberek” – tudósít Dombi József főszerkesztő.⁵²² A bukaresti nunciatúra azonnal intézkedett, továbbítás végett szeptember 11-én telefonon értesítette Nagy Jenő gyulafehérvári püspöki titkárt: ne ejtsék meg a székeskáptalani helynök megválasztását az Egyházi Törvénykönyv értelmében. A káptalan mégis összeült, annak ellenére, hogy Zomora Dániel nagyprépost bemutatta a nunciustól kapott értesítést a székeskáptalani helynök megválasztásának letiltásáról.⁵²³ A Szentszék szept. 14-én Márton Áron plébános-kanonokot a gyulafehérvári egyházmegye apostoli kormányzójának nevezte ki.⁵²⁴ Kinevezése nem okozott meglepetést azok számára, akik ismerték. A hívek és a papság nagyobb része „megnyugvással vette tudomásul, hogy érdemekben gazdag, minden bizalmat megérdemlő személyisége került a magas és felelősségteljes vezetőhelyre.”⁵²⁵ Domokos Pál Péter nagy lelkesedéssel mutatta be az új apostoli adminisztrátort: „Róma szólott, mert Róma nem késik, nem

521 KÁPT: Num: 65–1938.; 66–1938.

522 DOMBI József: *Vorbuchner püspökünk sírja előtt*. In: *Az Apostol*, 1938. szeptember 16. Közölve: *Márton Áron hagyatéka 5. kt. (Papság)* (Szerk. Marton József). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2009. 149–152.

523 KÁPT: Num: 318–1938.

524 GYÉL: Num. 2916–1938.; S. Congr. Consistorialis, decretum nr. 630.; VIRT László: *Márton Áron a lelkiismeret apostoli ébresztője*. Róma 1986. 15–16.; HOLLÓ László: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus és Márton Áron püspök viszonya*. In: *Az idők mérlegén. Tanulmányok Márton Áron püspökről*. (Szerk. Bodó Márta–Lázár Csilla). SziT-Verbum. Budapest-Kolozsvár 2013. 65–77.

525 BÍRÓ Vencel: *Apostoli kormányzó a gyulafehérvári egyházmegyei élén*. In: *Az Apostol*, 1938. szept. 25. 4.

siet, Róma örök. Krisztus földi helytartójának akarata Márton Áron vállára rátette az Erdélyi Kat. Egyházmegye súlyos terhét. Az alázatos főpap sír, engedelmeskedik és zokogja az őseitől örökölt imát, de most már az egyház nyelvén: *Te lucis ante terminum.*⁵²⁶ Márton Áron kinevezésének napján gondoskodott a Szent Mihály-plébánia lelképásztori vezetéséről, maga helyett Veress Ernő hittanárt bízta meg. A Szent Mihály-egyházközség képviselőtestületének szeptember 25-én, a vasárnapi szentmisét követően a plébánia tanácsstermében hozta tudomásukra apostoli kormányzói kinevezését és Veress Ernő ideiglenes megbízását.⁵²⁷

Vorbuchner Adolf megyéspüspök temetése Gyulafehérváron, szeptember 17-én volt. Márton Áron a kanonokok között elvegyülve vett részt a temetésen, de az aznapra összehívott székeskáptalani üléstől távol tartotta magát – bár meghívást kapott.⁵²⁸ Ezen a káptalani ülésen Zomora Dániel nagyprépost ismételten közelharcot vívott Fejér Gerő kanonokkal, aki a nunciusi tiltás ellenére ismételten indítványozta a székeskáptalani helynök megválasztását – de most már Márton Áront javasolva – azért is, hogy a székeskáptalan autonómiája ne csorbuljon.⁵²⁹ Andrea Cassulo nuncius megküldte Gyulafehérvárra Márton Áron apostoli adminisztrátori kinevezését, amit ő másnap bemutatott a székeskáptalannak, és ezzel hivatalosan átvette az egyházmegye kormányzását.⁵³⁰ Mivel az anyagi ügyek rendezése továbbra is Kolozsvárhoz kötötte, azonnal intézkedett az egyházmegyei hatóság további működéséről. Meghagyta Zomora Dániel nagyprépost általános helynöki beosztását, megerősítette Szélyes Dénes kanonok provikáriusi kinevezését,⁵³¹ Boga Alajos stá tusi tanügyi előadót megbízta a püspöki törzsvagygon átadásának és átvételének intézésével,⁵³² Kászonyi Alajos kanonokot megerősítette

526 DOMOKOS Pál Péter: *Márton Áron életútja*. In: *Az Apostol*, 1938. szept. 25. 2–4.

527 GYÉL: Num. 2925–1938.

528 KÁPT. Num. 318–1938.

529 GYÉL: Num. 1745–1938.

530 GYÉL: Num. 2916–1938.

531 GYÉL: Num. 2940–1938.

532 GYÉL: Num. 2927–1938.

az Egyházmegyei Bíróság officiális megbízásában.⁵³³ A sok tenni-való között Márton Áron nem feledkezett el az elhunyt Vorbuchner Adolf püspök emlékeről. Ünnepi körlevélben emlékezett meg életéről és munkásságáról, olyan személyként mutatva be, akit „bölcs mérséklet és okos körültekintés irányított”.⁵³⁴ Kolozsvárra visszatérve szeptember 25-én rendkívüli közgyűlést hívott össze, ennek keretében is megemlékezett a hirtelen elhunyt püspökről. Beszéde az elhunyt püspök iránti tiszteletről és ragaszkodásról árulkodik, ugyanakkor nem utolsó sorban hihetetlen emberismeretéről és a vele való szoros kapcsolatról.⁵³⁵

Az egyházközség vezetőtestülete nagy örömmel fogadta Márton Áron újabb megbízását. Ő az éljenző közgyűlés előtt mélységes alázattal a következőket mondta: „Sajnos a megbízás engem váratlanul ért s egyben pedig nagyon súlyos helyzet és feladat elé állított. Ezt, – habár rövid időre is – érdem nélkül kaptam. Ebben bűnös az Egyházközség is, mert túlságosan jók voltak hozzám és hibáimról – amelyek elég szép számmal vannak –, keveset beszéltek.”⁵³⁶ Azt a hitet keltették, hogy alkalmas vagyok, hogy az egyházmegye ügyeit átvegyem és vezessem. Nem volt időm és alkalmam, hogy a rohanó események közben az Egyházközség hivatalos szerveivel, választmányával, az ezzel kapcsolatban előállott szükséges intézkedéseket megtárgyalhattam volna.” Azonban a szükségessé vált intézkedéseket megtette. Nevezetesen – „mivel elfoglaltságom miatt most már az Egyházközség ügyeinek kevesebb időt tudok szentelni, szükséges, hogy a magam helyettesítéséről és annak részben való

533 GYÉL: Num. 3112-1938.

534 MÁRTON Áron: *Vorbuchner Adolf püspök*. In: *Márton Áron hagyaték 11. kt. (Körlevelek – 1.)* (Szerk. Marton József), Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2015. 15-17.; GYÉL: Num. 2823-1938.

535 Márton Áron Vorbuchner Adolf püspökről mondott méltató beszédét lásd a Függelék – 9.-nél.

536 Márton Áron beszédében itt inkább szerénységéről és humoráról tesz tanúságot. Az egyházmegye papjai közül senkit sem támadtak olyan durván, mint Márton Áront, a kolozsvári h. plébánost. De éppen Péterffy Jenő szervezett akciója vezetett oda, hogy személyéről és munkásságáról maga Vorbuchner Adolf megyéspüspök kényszerült beszámolni Andrea Cassulo nunciussnak.

kiterjesztéséről gondoskodjam. Mivel a hívek köréből, erre vonatkozólag, kívánságok jutottak tudomásomra, azokat figyelembe vettem és a plébániai teendők lelki ügyeinek ellátására vicarius adiutort vettem magam mellé, az Egyházközség vagyoni és anyagi ügyeit pedig magam fogom kezelni.”⁵³⁷ Abban bízott, hogy az ideiglenes (apostoli kormányzói) terhet hamarosan leveszik a válláról, és újra visszatérhet Kolozsvárra, ahol tovább viheti a megkezdett lelkipásztori munkát. Nem így történt.

Kormányzói minőségben első intézkedései között találjuk a kolozsvári három plébánia határának rendezését. Az új lakótelepek épülése miatt még 1938 elején a két plébánossal (kolozsmonostori és kolozsvár-szentpéteri) egyeztetve benyújtotta a város észszerű felosztását lelkipásztori szempontból. Október 27-én mint kormányzó a tervezetet a javasolt formában hagyta jóvá. Eszerint a plébánia területének határa a következőképpen alakult: *Északon*: a város határa Kolozsmonostor és Szent-Péter felé a Szamos balpartjáig bezárólag; *Nyugaton*: A város határa a Szamostól kezdve, Bem utca (Coşbuc) mindkét oldalon bezárólag, Mócok útja 80. és 91. sz. házig kizárólag, Hegyvölgy utca (Piezişă) kizárólag, Pásztor utca kizárólag, Hajnal utca kizárólag, Kőkert utca (B. P. Haşdeu) 68. és 69. sz. házig bezárólag. *Keleten*: A város határa a Szamostól kezdve, Porond utca (Ecatarina Varga), Ágoston utca (Prof. I. Scriban) páratlan számú házak bezárólag, Pap utca (Paris) páratlan számú házak bezárólag, Magyar utca (Calea Marechal Foch) 15. és 26. sz. házak bezárólag, Székelyhadosztály utca (83. Infant.) páratlan sz. házak bezárólag, Honvéd utca (Carol II.) 21. és 58–60. sz. házak, Kövespad utca (Pietroasă) páros sz. házak bezárólag, Orbán Balázs utca (Fluturilor) páros sz. házak bezárólag, innen kezdve a város határa. *Délen*: a város határa.⁵³⁸

A kolozsvári plébániák területének újra rendezésével a városba beköltözött vagy átköltözött családok hatékonyabb pasztorációját kívánta előmozdítani.

537 A kolozsvári Szent Mihály egyházközség képviselőtestületének rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve 1936. szept. 25-én. – KPL: 7. d. 290h.

538 GYÉL: Num. 108-1938.

Márton Áron plébánosi beiktatása

A kolozsvári Szent Mihály-egyházközség életében elérkezett a várva várt nap, amikor „olyan férfit kaptak, aki nemcsak az egyházközség lelki életébe plántálta bele magasztos eszméinek csíráit, hanem e mellett kiváló adminisztratív tehetségével, pénzügyi elgondolásainak keresztülvitelével a már-már kátyúba jutott egyházközség szerkerét ismét a rendes kerékvágásba juttatta.”⁵³⁹ A különös szónoki tehetséggel, valamint gazdasági érzékkel megáldott Márton Áron nagy ajándék volt a Szent Mihály-egyházközség számára. A választmány tagjai, valamint közvetlen munkatársai érezték, hogy olyan embert kaptak, aki mellett nem kell félni a jövőtől.

Az egyházközség nagy eseményként élte meg szeptember 29-ét, Szent Mihály főangyal ünnepét, Márton Áron plébánosi beiktatását. Az ünnepséget megelőzően három napot át a Szent Mihály-templomban délutáni ájtatosságot tartottak, amelyeken az új plébános mondott gondolatokban gazdag és hatásos szentbeszédeket.⁵⁴⁰ Márton Áron hivatali beiktatását ünnepélyes keretek között a 10 órától kezdődő ünnepélyes szentmisén Zomora Dániel nagyprépost végezte, aki beszédében kifejtette, hogy mit jelent Kolozsvár plébánosának lenni. A templomot a hívek zsúfolásig megtöltötték, az egyházközség egyesületei és társulatai nagy számban, a gyulafehérvári egyházmegyei központ méltóságai és a kolozsvári szerzetesrendek vezetői (Sándor Vítális és Boros Fortunát OFM, Bíró Vencel és Ocskó Lajos piarista, Napholz Pál és Dombi József SJ) képviseltették magukat.⁵⁴¹

A templomi beiktatási ünnepség a Marianum dísztermében folytatódott. A Marianum énekkara tette ünnepélyesebbé a rendkívüli közgyűlést, melyen az új plébánost Óvári Elemér főgondnok-helyettes

539 *Részlet Óvári Elemér, Márton Áron beiktatásán elhangzott köszöntő beszédéből 1938. szept. 29-én.* – KPL: 7. d. 290h.

540 *IGNOTUS: Ma iktatják be ünnepélyesen Márton Áront plébánosi tisztébe.* in. Keleti Újság, 1938. szeptember 30. XXI. évf. 220. sz., 6.

541 *SOMODI András: „Csíkből hoztam mélységes szeretetemet népem és az igazság iránt!” – mondta Márton Áron az egyházközség díszközgyűlésén.* In. Keleti Újság, 1938. október 1. XXI. évf. 221. sz., 3.

köszöntötte.⁵⁴² Szavai igazolták Márton Áron későbbi püspöki jelmondatát, nem vonakodott a munkától. Annak ellenére, hogy az apostoli kormányzóvá nevezték ki, nem adta fel a Szent Mihály-egyházközség vezetését, mert érezte, hogy szükség van az ő személyes irányítására és gondoskodására. Márton Áron köszöntő beszédében meghatódottsággal⁵⁴³ tekintett vissza arra a két és fél évre, amelyet a Szent Mihály-egyházközség életében töltött. „Gyarló embersége mögött” ott van a halálos szerelem népe és az igazság iránt. Az Istenben bízó főpap Szent Mihály főangyal főünnepén vállára vette Mestere keresztjét, amelyet majd 42 év múlva ugyanezen a napon hű és okos szolgaként visszaadott Teremtőjének. A közgyűlés után a Szent Mihály-plébánián a kolozsvári katolikus egyházi szervezetek küldöttségei köszöntötték az új plébánost. Az ilyenkor megszokott ebéd az egyházmegye gyászára való tekintettel elmaradt.

Az egyházi kinevezések témájában jártas kutató számára furcsa jelenségnek számít, hogy egy apostoli kormányzót plébánosként iktassanak be. Felmerül benne/bennünk a rejtélyes kérdés, hogy a Szent Mihály-plébánia vezetőtestülete miért nem élt hamarabb

542 „Méltóságos Uram! Különös öröm ez nekünk, kik már évek óta tapasztaltuk áldásos működésének jótéteményeit, miket Méltóságod odaadó munkássága egyházközségünknek juttatott! Nagy megnyugvással vagyunk eltelve ezen kinevezés iránt, mert lelki életünk irányítása és anyagi ügyeink vezetése biztos kezekbe lett letéve. Mindnyájan ismerjük Méltóságod áldásos tevékenységét, mert két év alatt meggyőződünk erről. Erősen hisszük, hogy Méltóságod vezetése alatt lelki életünk fejlődni és anyagi helyzetünk gyarapodni fog. Erősen reménykedünk abban, hogy Méltóságod szívében az a meleg szeretet, mely egyházközségünk iránt szívében lobog, továbbra is égni fog. Ezen reményünket megalapozta Méltóságodnak a mai napon tanúsított s az egyházközségünk által soha el nem felejthető gesztusa, Méltóságodat ugyanis Szentséges Atyánk nem régiben Apostoli Kormányzóvá nevezte ki, s ezen magas állásában is vállalta a plébánossággal összekötött munkákat és fáradalmakat, csak azért, mert érezte azt, hogy a mostani válságos időben Méltóságod személyes irányítására és vezetésére szüksége van egyházközségünknek.” *Részlet Óvári Elemér főgondnok helyettes köszöntő beszédéből, Márton Áron plébánosi beiktatásának ünnepségén 1938. szept. 29-én.* – KPL: 7. d. 290h.

543 Márton Áron az „elnöki szék átvétele után meghatott, halk hangon kezdte meg szívbemarkoló beszédét.” A Keleti Újság krónikája a beiktatás napjáról 1938. október 1. XXI. évf. 221. sz., 3.

plébániai jövedelemre választói jogával. Az Erdély-szerte köztisztességben álló papot, Márton Áront, aki addig csak ideiglenes főpásztori megbízással vezette az egyházközséget, miért nem ajánlották hamarabb?⁵⁴⁴ Miért fogta vissza a plébánosválasztás kiírását a közben segédpüspöknek kinevezett Vorbuchner Adolf az egyházközségi ügyek rendezése után, 1937/1938-ban? A kényes kérdéseket Márton Áronnak a beiktatásakor elmondott, pontosabban elkészített beszédeiből megválaszolhatjuk, de csak részben. Ő is kihangsúlyozta, hogy 1936 márciusában nem az egyházközség közgyűlésének választása, hanem a gyulafehérvári püspöki döntés folytán került a plébánia élére. Vorbuchner visszafogottságát tekinthetjük bölcs eljárásnak, aki látva az elődplébános körül kialakult pártfogó csoportot (Péterffy Jenő és társai), nem akarta az általa különben nagyon kedvelt Márton Áront kellemetlen helyzetbe hozni.

Kormányzói rátermettségét az évek folyamán többszörösen igazolta, a helyettes plébános feladatkörében pedig kiváló gazdasági hozzáértéséről tett tanúságot. Az anyagilag csődbe jutott kolozsvári egyházközség ügyét jó irányba terelte. Vezetésével a plébánia nemcsak a holland kölcsön és egyéb adóügyeik büntetéseit rendezte, hanem megoldást talált a kölcsönrendezés kiegyenlítésére. Tudatában volt annak, hogy vannak ellenzői, akikkel számolt is: „számolnom kellett s számoltam is, hogy helyzetemben annyi igénnyel és kérdéssel fogom magam szembe találni, annyi különböző szempontra kell figyelemmel lenni, hogy megsértődéseket és elégedetlenségeket a legnagyobb erőfeszítésemmel sem leszek képes teljesen elkerülni.”⁵⁴⁵ Az esetleges ütközésekért elnézést kért. Tehát az ekkor elmondott prédikációja csak részben válaszolja meg az előbb feltett kérdéseinket. Valamire mégis rájöhettünk: az ekkor elhangzott prédikációja már előrevetíti a néhány hónap múlva, a püspöki beiktatásakor elhangzott gondolatait. Igaz, hogy ott egyszerűbb és érthetőbb formában boncolja Erdély vallási és népességi tagoltságát, a nemzetiségek

544 MARTON József: *Márton Áron plébánosi beiktatása Kolozsváron*. In: *Studia Theologica Transsylvaniensia* 6 (2004) 105–108.

545 A beszédét lásd MÁRTON Áron: *Beszéde a plébánosi tisztségbe való beiktatásakor*. In: *Márton Áron hagyatéka 5 kt. (Papság)* (Szerk. Marton József). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2009. 64–69.

közötti potenciális feszültségeket. Bemutatkozó beszédéből továbbá az is érzékelhető, hogy ő – az apostoli kormányzóság feladatának befejezése után – elsősorban kolozsvári plébános akar lenni, a papi és plébánosi hivatásával együtt járó kötelezettségeket felelősségtudattal kívánja továbbvinni. Elsőrendű kötelességének tartja, hogy a Szent Mihály-egyházközség „papja” legyen.

A templomi beiktatást követő marianumi ünnepségen elhangzott pohárköszöntője egészen személyes jellegű, mintha az övéihez szólna. A Csíkszentdomonkosról származó Márton Áron önmagát a csíki fenyőhöz hasonlítja, amely mindig egyenesen áll, nem hajlong. Ez a motívum nemcsak a püspöki címerébe került bele, hanem végső kívánságai között is szerepel: koporsóját készítsék faragatlan fenyődeszkából.⁵⁴⁶

A kolozsvári egyházközség számára oly nagy örömet szerző plébánosi beiktatásra az állami szervek másként reagáltak. A vallásügyi miniszter ezt apostoli kormányzói beiktatásnak vélte, és mindjárt az 1927-es konkordátum megsértésével vádolta a gyulafehérvári egyházmegyei hivatalt.⁵⁴⁷ A miniszter kifogására Szélyes Dénes provicarius válaszol. Márton Áronnak nem apostoli kormányzói, hanem plébánosi beiktatása volt szept. 29-én. Kormányzói kinevezése átmeneti és ideiglenes jellegű megbízatás, ami viszont nem sérti a konkordátumot.⁵⁴⁸ A kormányzói megbízatás azonban Márton Áron személyére irányította a román kormány figyelmét. A vallásügyi minisztérium kérésére a bukaresti rendőr-főigazgatóság október 14-én utasította a kolozsvári tartományi rendőrfelügyelőséget, hogy sürgősen nyissák meg Márton Áron nyilvántartási lapját.

546 MARTON József: *Márton Áron plébánosi beiktatása Kolozsváron*. In: *Studia Theologica Transsylvaniensia* 6 (2004) 108.

547 GYÉL: Num. 2916–1938.

548 *Uott*.

Márton Áron püspökké szentelése a kolozsvári Szent Mihály templomban

A kolozsvári egyházközség életében nem mindennapi esemény volt Márton Áron püspökké szentelése. A plébániához való kötődése, illetve a kolozsvári egyházi infrastruktúra szervezettsége arra indította Márton Áront, hogy a kolozsvári Szent Mihály-templomban szenteltesse magát püspökké. Ugyanakkor az anyagi vonzata is hozzájárult a szentelés helyének meghatározásához. Bár az egyházi előírások a püspöki centrumot ajánlják szentelési helyül, de nem kötelezik. Kolozsváron a püspökszentelés az egyházmegye számára kevesebbe került. Márton Áron szerénységéről árulkodik, hogy az egyházmegyét nem akarta anyagilag megterhelni.⁵⁴⁹

A püspökszentelés előfeltételei

Márton Áron püspökké szentelésének napját 1939. február 12-re tűzte ki a kolozsvári Szent Mihály-templomban. Az egyházi gyakorlatokkal szemben (szentelés a püspöki katedrálisban) az esemény helyszínéül azt a templomot választotta, ahol három hónappal azelőtt plébánossá iktatták be. De egyéb okok miatt is Kolozsvárt részesítette előnyben.

Már kispap korában kötődött a kolozsvári családokhoz. Amikor másodévesként Mailáth G. Károly püspöke három hetes kezelésre küldte, egy meg nem nevezett család fogadta kedvesen. „Úgy látszik, hogy vendéglátó gazdáimat is megfőzte, mert érezhetően kedvesebbek.”⁵⁵⁰ Később, papként is a kolozsvári orvosokhoz fordult egészen

549 *Kronológia I.* 54.

550 MÁRTON Áron: *Levele Mailáth G. Károly püspöknek 1921. dec. 24-26.* – Batthyaneum- Mailáth G. Károly levélcsoomag. VII. Regiszter. D. d. Num. Inv. 20.614.

addig, amíg az orvosi kart át nem költöztették Marosvásárhelyre. Az orvosprofesszorokkal baráti viszonyt ápolt. Nem véletlen, hogy Miskolczy Dezső egyetemi rektor, akadémikus 1945-ben a közgazdasági doktorok avatásán Márton Áron helytállását állítja példaképül a végzősöknek.⁵⁵¹

A kolozsvári Szent Mihály-plébániahivatal alkalmazottjaival már két éve együtt dolgozott. Az egyházközség lelkipásztori munkájában a hitbuzgalmi és társulati egyesületek kiválóan működtek. A plébánia szárnyai alatt működő iskolák tanerői és diákjai jelen voltak az egyházközség életében.

Puskás Lajos főgimnáziumi tanár érdeme, hogy az erdélyi katolikus cserkészcsapatok között a három kolozsvári cserkészcsapat (főgimnáziumi, öregcserkészek, róm. kat. iparosok) az első helyet vívta ki.⁵⁵² Segítőkézségüket sokszor bizonyították. A cserkészvezető annyira bizalmas kapcsolatban állt Márton Áronnal, hogy még a püspökké szentelése előtti nagy készülétkor is (1939. jan. 5-én) beterjesztette a középiskolai ifjúság nyári szünidejének céltudatos felhasználására készített tervezetet.⁵⁵³

Kolozsváron működött dr. György Lajos irányításával az 1929-ben alakult Erdélyi Katolikus Akadémia, mely a keresztény kultúra művelődését szolgálta, nem egy esetben öntudatot ébresztve az elcsüggedt emberekben.

Az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség, melynek h. plébánosi megbízatása előtt Márton Áron volt az elnöke, Kolozsvár központtal működött több szakosztállyal, és egybefogta az egyházmegye jelentős plébániáin lévő népszövetségi csoportokat.⁵⁵⁴

Az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa – 12 alkalmazott jogi szakértővel – addig is Márton Áron legfőbb támogatója volt. A Státus szócsöve, az *Apostol* folyóirat minden szinten rendelkezésére állt.

551 MISKOLCZY Dezső: *Márton Áron botján a szeretet virága*. In: *Márton Áron emlékkönyv*. (Szerk. Marton József) Gloria Kiadó. Kolozsvár 1996. 36–37.

552 NÓDA Mózes: *Biserica Romano-Catolică din Transilvania în preioada interbelică*. Presa Universitară Clujeană. Cluj-Napoca 2004. 223.

553 GYÉL: Num. 5175–1938.

554 MARTON József: *A gyulafehérvári római katolikus egyházmegye a 20. században*. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda. 2014. 120–125.; MARTON József: *A keresztény jelenkor*. Mentor Kiadó. Marosvásárhely. 2008. 186–187.

Az Egyházmegyei Tanács évi közgyűlései az egyházmegye minden főesperesi körzetéből egybefogták a laikus és klerikus képviselőket. Kolozsváron működtette az ún. Státusi főgimnáziumot (Báthory István), internátusával (Báthory-Apor szeminárium) együtt. A Báthory-Apor szeminárium nemcsak a fiúgimnazistáknak adott helyet, hanem nyári időszakban a kolozsvári egyetemre a tanári vizsgákra jelentkező hitvallásos tanároknak is.

Az igazgatótanács működtette Erdély-szerte a státusi iskolákat (elemi, gimnáziumi-, gazdasági stb.) és internátusokat, melynek tanügyi referense Boga Alajos volt.

Az egyházmegyei iskolai főtanfelügyelőség központja szintén Kolozsváron volt.

Az Oltáregylet hitbuzgalmi egyesület kolozsvári központja egybefogta az egyházmegye minden nagyobb plébániáján működő oltáregyleti egyesületeket.

Kolozsvár az erdélyi lapkiadás központja volt, világi és egyházi újságok, folyóiratok nagy számban jelentek meg, köztük az éppen Márton Áron által társalapított *Erdélyi Iskola* neveléstudományi és népnevelő folyóirat is.⁵⁵⁵

Az Erdélyben meghonosodott fontosabb szerzetesrendek mind jelen voltak, és áldásos munkát végeztek Kolozsváron. A Szent Istvánról nevezett erdélyi ferences rendtartomány központja Kolozsváron volt. Nagy sajtóapostolkodást fejtettek ki a Szent Bonaventúra könyvkiadó és nyomda által. A *Szent Kereszt* és *A Hirnök* társadalmi és irodalmi lapjaikat az erdélyi magyar szellemi élet megújítóiként tartották számon. A nagy példányszámban megjelenő *A Hirnök* szerkesztője, Boros Fortunát összefogta a fiatal erdélyi írótehetségeket, köztük Dsida Jenőt, Petres Kálmánt, Bitay Árpádot és másokat.⁵⁵⁶ A piarista szerzetesek tanári munkával és újságírással foglalkoztak.

555 GYÖRGY Lajos: *Az erdélyi katolikus sajtó a román uralom alatt*. Kolozsvár. 1942. 6-11.; BÁRDI Nándor-FILEP Tamás Gusztáv-LŐRINCZ D. József (Szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Pozsony 2015. 26-27.; VIRT László: *Márton Áron püspök*. Editrice Velar 2016. 10.

556 GYÖRGY József: *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben*. Kolozsvár. 1930. 241-245.

Kolozsváron képezték rendi jelöltjeiket, papnövendékeik számára külön teológia intézményt (Kalazantinum) vezettek. Az ifjúsághoz szóló *Jóbarát* folyóiratot szerkesztették. Kiváló tanáraik közül dr. Bíró Vencellel Márton Áron jó barátságot ápolt. A jezsuiták kisebb számban voltak jelen, de nem elhanyagolható a kolozsmonostori plébániai munkájuk, dr. Napholz Pál adminisztrálásával, valamint Dombi József újságírói és szerkesztői tevékenysége.

A női szerzetesek közül a legnagyobb létszámban (70-en felül) Kolozsváron a Mellersdorfi Szent Családról elnevezett Ferenc-rendiek voltak jelen. Nagyobb részt az Egyetemi Klinikán szolgáltak, és rendtartományuk novíciaképzőjét is vezették. A szatmári irgalmas nővérek sem hiányoztak Kolozsváron, a szentpéteri Szent Erzsébet aggmenházban szolgáltak már a század elejétől. A Miasszonyunkról elnevezett iskolanővérekkel a kolozsvári egyházközség szerződéses viszonyban állt 1911 óta. A tekintélyes leánynevelő, Marianum intézet vezetői voltak, ők működtették a három nyilvánosjogú tagozatot (elemi-, gimnáziumi-, felsőkereskedelmi). Minden évben értesítőt és évkönyvet adtak ki, emellett szerkesztették *Erdélyi Magyar Lányok* c. ifjúsági folyóiratukat.⁵⁵⁷

Márton Áronhoz a legközelebb a Szociális Testvérek Társulata állt, akik az Erdélyi Katolikus Nőszövetség szervezői és vezetői voltak. Ők fogták egybe az egyházmegye Oltáregyleit, a női Mária Kongregációit és Rózsafüzér Társulatait, a női kongregációkat, a különböző női köröket (Zita-, Katalin-, Márta-, Margit-kör); szervezték a csíksomlyói *Ezer székely leány napját*, a kolozsvári Kath. Egyetemi Hallgatóklubot, és újságokat szerkesztettek.⁵⁵⁸ Az egyházközség karitatív munkáját szervezték és vezették. Nagy szerepük volt a kolozsvári Napközi Otthon létesítésében és működtetésében, ahol 1948-ban a Mária Neve expozitúra létesült. A Társulatot ötven éven keresztül Ikrich Augusztá vezette, akit Márton Áron személyesen

557 BILINSZKY Lajos: *A női szerzetesek működése Erdélyben*. In: *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene* (Szerk. Gyárfás Elemér). Dicsőszentmárton 1925. 527., 538., 542–542.; KOVÁCS Sándor: *Kolozsvár*. In: *A gyulafehérvári főegyházmegye milleniumi sematizmusa*. Verbum Kiadó. Kolozsvár 2010. 215.

558 MARTON József: *Miért éppen Ikrich Augusztá?* In: *Keresztény Szó*. XXIV. évf. 8. sz. 2013. 8–12.

szeretett volna temetni, de a kommunista hatóságok megakadályozták.⁵⁵⁹

Márton Áron jó kapcsolatot ápolt a történelmi egyházak főpapjaival, a görögkeleti, görögkatolikus, református, unitárius, evangélikus püspökökkel és a helyi zsidó hitközség vezetőivel, valamint a Kolozsváron élő írókkal, költőkkel és más értelmiségiekkel. Kapcsolatuk nem csupán szórakozásból állt fenn, hanem a közös ügy szolgálata kötötte össze őket, de nem egy esetben Márton Áron adatokat kért tőlük. Csak egy esetet említek. Amikor a Liga Culturală román egyesület felszólította Márton Áron h. plébánost, hogy a Szent Mihály-templomban Pătrașcu cel Bun és Alexandru Lăpușneanu részére emléktáblát állíthassanak, mert ők 1556-ban ők is jelen voltak az erdélyi nemesek Izabella királynő és János Zsigmond fejedelem előtt tett eskütételen, mielőtt felterjesztette volna az egyházmegyei hatóságnak a kényes ügyet, Kelemen Lajos történésztől informálódott pontosan a történelmi valóságról. A főhatóság letiltását váró felterjesztésben beszámolt a Kelemen Lajos levéltári igazgató, történésszel folytatott konzultációról, aki román történész kollégáját is segítségül hívta a kutatásban, aminek eredményeképpen közölte vele, hogy a Liga levelében említett templomi jelenetet egyáltalán nem lehet igazolni, a kutatók erről nem tudnak.⁵⁶⁰

Az előbb felsorolt intézmények és munkatársaik készséggel álltak a püspökszentelés szolgálatába. A Kolozsváron működő egyházi intézmények infrastruktúrája nagy segítséget nyújtott az előkészületi munkálatokban, a fő szerepet azonban a Szent Mihály-egyházközség alkalmazottai és egyháztanácsosai töltötték be.

559 Vö. MÁRTON Áron: *Ikrich Augusztia szoc. tv. temetésére készített beszéd*. In: *Márton Áron írásai és beszédei*. (Szerk. Marton József-Nemes István). Gyulafehérvár. 1996. 103–105.

560 Vorbuchner Adolf segédpüspök azonnal válaszol Márton Áronnak: „templomainkban profán tárgyú emléktáblákat nem szabad elhelyezni.” Lásd GYÉL: Num. 711–1938.

Előkészületek a püspökké szentelésre

Márton Áron, miután rögzítette szentelésének időpontját, 1939. január 10-én levélben értesítette erről Andrea Cassulo apostoli nunciust, és felkérte főszentelőnek.⁵⁶¹ Lelki gyermeki tiszteletének kifejezéséként meghatározó levélben tudatta szentelésének napját a gyengélkedő Mailáth G. Károly címzetes érsekkel, és áldását kéri püspöki szolgálataira.⁵⁶² A protokoll szabályait betartva püspöki kinevezésének örömhírét közölte a magyarországi és romániai katolikus püspökökkel, az erdélyi görögkeleti és protestáns egyházfőkkel, valamint a világi méltóságokkal.⁵⁶³ Közben a gratulációkra, a jókívánásokra válaszolnia kellett: a legtöbb esetben ezt személyesen tette meg. De nem merült el a köszöntésekben, inkább a főpásztori tennivalókra koncentrált, és a szentelési előkészület munkájába vetette bele magát.⁵⁶⁴

Személye minden szinten a központba kerül. A Siguranța megbízásából a kolozsvári Rendőrfelügyelőség 1939 januárjában kétszer is jelentést tett Márton Áronról: jan. 12-én a „magyarság bizalmi emberének” nevezték, jan. 25-én megfontoltságát emelték ki: „bár küzdött a magyar ügyért, nem tért el a vallási elvektől és dogmáktól”.⁵⁶⁵

Márton Áron elsősorban lelkileg kívánt felkészülni a nagy napra. F. év febr. 3-tól 10-ig visszavonult a brassói ferences kolostorba, lelkigyakorlatot tartott, és a zárda házfőnökénél, Csiszér Elek szentéletű⁵⁶⁶ ferences atyánál elvégezte szentgyónását.

561 *Kronológia I.* 59.

562 *Márton Áron levele Mailáth G. Károlyhoz 1939. jan. 19-én.* In: Márton Áron hagyaték 20. kt. 89–90.

563 GYÉL: Num. 250–1939.

564 MARTON József: *Márton Áron püspökségének első éve (1939).* In: METEM 2018/1–2. Budapest. 17–30.

565 *Kronológia I.* 59. 61.

566 Boros Fortunát ekképpen emlékezik meg Csiszér Elek atyáról: „...ha szembe tekint az emberrel, egy pillantásáról azt hiszi, hogy most a szívem mélyébe nézett és mindent kiolvasott onnan... A befelé néző ember iránt nemcsak én viseltem tisztelettel, hanem mindenki, aki egyszer látta vagy beszélt vele. ... Mert mindenki megérezte, hogy ezt az embert a világból csak az érdekli, ami az emberi lélekkel valamilyen kapcsolatban van.”

A kolozsvári egyházközség kitüntetésnek vette, hogy Márton Áron szentelésének helyszínéül a Szent Mihály-templomot választotta. Február hónapban serény és jószándékú egyházfik dolgoztak, hogy a püspökszentelést méltóan előkészítsék. A megbízott szervezőbizottság élén Boga Alajos tanügyi referenst és P. Jánossy Béla titkárt találjuk, akik az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsának épületében fogadták az érkező vendégeket. A Katolikus Népszövetség és a Marianum Intézet a vidékről érkező vendégeknek biztosított ellátást, a Szociális Testvérek Társasága által vezetett Központi Szálloda az eminens vendégeket fogadta. A szentelendő püspök szülei és testvérei már a szentelés előtti napokban megérkeztek Kolozsvárra. Egyszerű csíki székely emberek, akik hamar az érdeklődés középpontjába kerültek. Az édesapa, Ágoston bácsi szívesen emlékezett vissza fiának gyermekkorára, akit szorgalmas, de túl komoly fiúnak minősített. Édesanyja, aki súlyos betegségéből nemrég gyógyult meg, az engedelmes magatartását hangsúlyozta.⁵⁶⁷

A szentelő püspök, Andrea Cassulo bukaresti nuncius vonattal érkezett Mihai Robu iași-i megyéspüspök és Anton Durcovici apostoli helynök kíséretében. Az állomáson Boga Alajos fogadta őket. A társszentelő püspököket (Fiedler István és Pacha Ágoston) Iuliu Hossu görögkatolikus püspök látta vendégül.

A püspökszentelést megelőző nap is nagyon mozgalmas volt. Ekkor szerveződött újjá a Katolikus Akadémia⁵⁶⁸ Pázmány Péter Társaság néven. A Társaság szombaton irodalmi estet tartott a piarista főgimnázium dísztermében, melyet a Marianum énekkara nyitott meg. Pakocs Károly szatmári kanonok, nagybányai plébános ünnepi beszédében Márton Áront, az új püspököt irodalomszerető és -művelő embernek mutatta be. Kiss Jenő költő ezen az estén szavalta el a későbbiek során oly sokat idézett versét: *Márton Áron*.⁵⁶⁹ Bíró Vencel

BOROS Fortunát: *A befelé néző ember*. In: A Hírnök 1942. május 15. XXXIX évf. 5 sz. 155–156.

567 PAÁL Árpád: *Vasárnap délelőtt megtörtént Márton Áron erdélyi püspökké szentelése*. In: Magyar Lapok VIII. évf. 30. sz. 4.

568 A Katolikus Akadémia 1929-ben Nagyváradon alakult, Karácsonyi János c. püspök vezetésével.

569 Kiss Jenő költő, műfordító, *Márton Áron* c. verse megjelent az Erdélyi Iskola. 1938/39. VI. évf. 371.

piarista történész, aki súlyos betegsége miatt nem vehetett részt az irodalmi esten, tanulmányt küldött az erdélyi székely püspökökről és működésükről, melyet Reischel Artúr piarista tanár olvasott fel. Eröss Alfréd teológiai tanár és papköltő a székelyekről szóló verseit szavalta. Gyárfás Elemér szenátor, a Pázmány Péter Társaság alelnöke Pázmány Péter személyiségéről tartott improvizált előadást. Az est különlegessége, hogy a vendégek első soraiban foglaltak helyet Márton Áron szülei és fiútestvérei. A Pázmány Péter Társaság tagjai az *Apostol* kiadásában elkészítették a *Szentelik a püspököt* című emlékfüzetet, melyet a piarista főgimnázium dísztermének bejáratánál osztogattak. Az ünnepi előadás után a Katolikus Kör termében leleplezték az új püspök arcképét.⁵⁷⁰

Püspökszentelés Kolozsváron

1939. február 12-én, vasárnap, a püspökszentelés napján a Szent Mihály-templom bejárata előtti téren már reggel 8 órakor gyülekeztek a hívek. A belépőjeggyel rendelkező meghívottak fél kilenckor elfoglalták a Szent Mihály-templomban kijelölt helyüket. A szentély második padsorában foglaltak helyet Márton Áron püspök szülei. Az egyházmegyéből érkezetteknek 624 ülőhelyet, a kolozsvári híveknek 200 ülőhelyet, valamint 2000 állóhelyet biztosítottak a templomban. A szentelésen több mint kétszáz pap vett részt, a brádi domus historia szerint négyszázan.⁵⁷¹ A latin nyelvű pápai bullát Troján Károly teológiai tanár olvasta fel. Az apostoli kinevezőlevél felolvasása után a vallásügyi miniszter megbízottja a szentelő nuncius elé járult, és bejelentette, hogy ehhez a püspöki kinevezéshez az állam részéről a király is hozzájárult. A gyulafehérvári papnevelde növendékei és a Mailáth főgimnázium énekkara a szentélyben dr. Faragó Ferenc

570 HEGYI Endre: *Fölszentelték Márton Áron püspököt*. In: *Szentelik a püspököt*. Az *Apostol* kiadása. Kolozsvár. 1939. február 12., 13–16.; MARTON József: *Márton Áron Episcopul Ardealului*. In: Márton Áron. *Un episcop catolic pe calea crucii*. Verbum. Cluj-Napoca 2013. 16–17.

571 Lásd Boicai *Historia Domus*, 1939. évből.

vezetésével tették szebbé a szentelési szentmisét.⁵⁷² A Szent Mihály templomi énekkar, valamint a Báthory–Apor szeminárium egyetemi hallgatóinak kórusa Domokos Pál Péter tanár vezetésével a kóruson foglaltak helyet, és kapcsolódtak bele a liturgiába. Andrea Cassulo bukaresti nuncius többször elérzékenyülve, könnyek között végezte a szentelést. A felszentelt új püspök, Márton Áron celebrálta tovább a szentmisét, az áldásosztáskor először idős szüleit áldotta meg, és megcsókolta kezüket. Az ünnepség végén köszönetet mondott Andrea Cassulo bukaresti nunciushoz és a társszentelő püspököknek. „Neked kegyelmes Atya, akiben a Szentszék képviselőjét tiszteljük, aki szokásos jószággal engem annyi szeretettel iktattál be, lelkem mélyéből kívánok köszönetet mondani. Fogadd ezért fiad erős ígéretét, hogy erőmet és életemet az evangéliumnak és testvéreimnek akarom szentelni.”

Az új püspököt az egyházi és világi méltóságok és egyesületek részéről a plébánia nagytermében üdvözölték. A kormány részéről Moise Jenciu kultuszminiszteri vezérfelügyelő, a Szamos tartomány nevében dr. Tătaru Coriolan királyi helytartó, Bornemisa Sebastian, Kolozsvár polgármestere, dr. Stanca görögkeleti kolozsvári püspöki vikárius, dr. Iuliu Hossu görögkatolikus püspök, Vásárhelyi János református püspök, dr. Varga Béla unitárius püspök, Alberti Richárd kolozsvári lutheránus főlelkész, Glasner Akiba és dr. Moshe Carmilyly-Weinberger főrabbi, Anton Durcovici bukaresti általános helynök, báró Bothmer Károly konzul, dr. Boga Alajos az egyházmegyei tantestület nevében, Sulyok István az újságírók részéről, Gyárfás Elemér, az Egyházmegyei Tanács elnöke, Boga István, Csíkszentdomokos plébánosa köszöntötték Márton Áront. Szülőfalujának ajándékát Boga István nyújtotta át, mely a püspök szülőházának és udvarának kicsinyített mása, székely bicskával kifaragva.⁵⁷³ Márton

572 Márton Áron szentelése után 10 napra a kispapok gratulációjára válaszolva: „Köszönöm nektek a sorokat, külön köszönöm a munkátokat, fáradságokat, amellyel emeltétek felszentelésem fényét.” Lásd MÁRTON ÁRON: *Köszönet a gyulafehérvári kispapoknak*. In: Márton Áron hagyaték 20. kt. 101–102.

573 PAÁL ÁRPÁD: *Vasárnap délelőtt megtörtént Márton Áron erdélyi püspökké szentelése*. In: Magyar Lapok, 1939. február 14. VIII. évf., 30. sz., 1–4.; Ehhez lásd még: DOMOKOS PÁL PÉTER: *Rendületlenül ... Márton Áron Erdély*

Áron „Könnybe borult szemmel nézte pillanatig a szőlőház kicsiny mását. Bizonyára átviharzott lelkében: mi minden történt vele a Gondviselés csodálatos útjain azóta, hogy 43 év előtt megpillantotta ebben a kis székely házban a csíki hegyek mögül előbukkanó napot.”⁵⁷⁴ Szüleinek háza sem kívülről, sem belülről nem változott meg még püspökké szentelése után sem. Néhány hónap múlva Márton Áron kolozsvári barátai, Vámszer Géza és Venczel József a falusi házakban szokásos félhomályban levő betegágyon, huzat nélküli csergével takarózva találták haldokló édesanyját. „A fehérvári összeköttetést csupán egy Rózsamáli felírású, püspöki pincéből származó butélia mutatta, amit a püspök hozott beteg anyjának.”⁵⁷⁵

Az ünnepi ebédet a Marianum Intézetben szervezték meg. A főasztalnál a püspökkel szemben idős szülei foglaltak helyet. „Alig lehet jellemezni a ragyogó tisztaságot, a kifogástalan rendet, a finom, csendes, pontos felszolgálást, a páratlan kedvességet és nagyszerű menüt, amelyek együttvéve valóban emlékezetessé tették ezt a szokványostól teljesen eltérő és nagyszerű közebedet. A Marianum kedves nővérei és felszolgáló derék növendékei is boldogok lehetnek: intézetük pompás hírnevét újból 330 lelkes ember vitte szét.”⁵⁷⁶ Veress Mária, aki akkor negyedéves marianumi gimnazista diák volt, 93 éves korában így emlékezett vissza a szentelésre és Márton Áron püspökre: „Az Úristennek nem tudok eléggé hálás lenni, hogy megköszönjem azt a kegyelmet, amelyben részesített, személyesen is találkozhattam Márton Áron püspök úrral. Az első találkozásom ezelőtt 77 évvel történt. A Marianumban voltam IV. éves gimnazista, az internátusban laktam. A püspökszentelés napján ott volt az ebéd a vendégekkel együtt. Az asztalterítés három teremben történt. A termeket nagy nyitott szárnyasajtók kötötték össze. Soha nem felejttem el a nagy püspökünk megjelenését. Tekintélyt parancsoló alakja és beszéde ellentétben állott szelíd nézésével

püspöke. (Szerk. Hídvégi Máté), Eötvös Kiadó/Szent Gellért Egyházi Kiadó, 137-144.

574 P. JÁNOSSY Béla: *Püspökszentelés Kolozsvárt.* In: A Hírnök, 1939. február 15. XXXVI évf., 2. sz., 54-55.

575 VENCZEL József: *Feljegyzése.* In: MÁM VI. 22/h. 3. d. 104. dos. 2. sz. 4.

576 *Uott.*

és hangjával. Minket, diáklányokat már a megjelenése is lenyűgözött. Amikor felszolgáltuk az ebédet, ott nem volt szónoklat csak az egymás mellett ülők beszélgettek. Csodáltuk, hogy mennyire tiszteli és szereti szüleit, különösen édesanyját. Már plébánosként is bejött a Marianumba és szentmisét mutatott be, utána azt mondta: »olyan szépen énekeltek, hogy szinte belevétem a szentmisébe.« A harmadik személyes találkozásom Vámosgálfalván történt, akkor az a község Romániához tartozott és ő Gyulafehérvárt lakott. Az akkor hallott szavaira ma is szeretettel emlékszem: A megtartó családi vagy akár országos környezetből kiszakítva is mindig kiálljunk hitünk mellett, hogy soha ne veszítsük el azt. Gondolva az akkor is elhangzott útmutatásaira, mai napig is imáimba foglalom nevét és kérem közbejárását, hogy az Úr Jézus Krisztus maradjon mellettem és drága családom mellett. Ezekre a fent leírt találkozásokra ma, 93 évesen is tisztán és nagy-nagy szeretettel emlékszem.”⁵⁷⁷

A gyulafehérvári egyházmegye reményekkel tekintett új püspökére. Akaraterős „saját lábón haladó gondolkodás és cselekvés”, higgadt megfontoltság és okosság jellemezte Márton Áront, aki mint kolozsvári plébános és apostoli kormányzó mindezeket már tettekkel bizonyította. Ezekkel a „nem gyakori emberi erényekkel” vette át egyházmegyéjének vezetését. A székely katolikus nép rég óhajtott vágya teljesült. Márton Áron, akárcsak nagy püspökelődei, „az egyházmegye valamennyi hívőjének egyformán, megkülönböztetés nélkül kíván főpásztora, püspöke lenni”, egyelőre úgy, hogy kolozsvári plébános is marad.⁵⁷⁸

577 Veress Mária (szül. 1923. jún. 11.) mint volt marianista diák személyesen számolt be 2016 májusának első péntekén a Márton Áron püspökkel való találkozásairól.

578 TREFÁN Leonárd: *Az új püspök*. In: A HÍRNÖK, 1939. január 15. XXXVI. évf. 1. sz., 3–4.; MARTON József: *Márton Áron, episcopul Ardealului*. Alba Iulia 2008. 13–16.

Márton Áron püspökként is kolozsvári plébános

Bármennyire lekötötték is az egyházmegye gondjai Márton Áron továbbra is odafigyelt a kolozsvári plébánia ügyeire. A h. plébános korában kezdeményezett kolozsvári plébániák határának rendezését – a városfejlődés miatt – október 27-én véglegesíti.⁵⁷⁹ Évvégére – a jegyzőkönyvek beszámolóí szerint – az adóügyek előrehaladtak. 1938. november 29-én már arról tudósítanak, hogy az adók „rendezése teljes befejezést nyert”. Az adóterhek, amelyek a zárgondnokság ideje alatt az egyházközség ingatlanait terhelték, törölve lettek. A holland kölcsön tőkeamatadójának törlesztése is jó úton haladt.⁵⁸⁰ Márton Áron a mindennapi problémák mellett időt szakított a Kolozsváron tanuló ifjúságra is. December 2-án részt vett az egyetemi ifjúság adventi estjén. Vigasztaló és bátorító beszédében a Krisztus előtti választott nép vágyakozását és erőfeszítéseit idézte példaként. A jelenlevőket a katolikus hitigazságok mélyebb megismerésére biztatta.⁵⁸¹

Márton Áron apostoli kormányzói, akárcsak kolozsvári plébánosi kinevezése nem tartott sokáig. F. év december 22-én Andrea Cassulo bukaresti nuncius táviratilag magához kérte, nyilván püspöki kinevezésével kapcsolatban.⁵⁸² 1938. december 24-én XI. Piusz pápa az erdélyi egyházmegye püspökévé nevezte ki Márton Áront.⁵⁸³ Másnap a gyulafehérvári székesegyházban ünnepi szentmisét celebrált. Beszédében a jászolban fekvő Jézust olyan fénynek nevezte, ami

579 GYÉL: Num. 108–1938.

580 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1938. nov. 29-én.* – KPL: Num. 7. d. 290h.

581 MÁRTON Áron: *Adventi esték.* In: *Márton Áron hagyatéka 7. kt. (Karácsony)* (Szerk. Marton József). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2010. 69–74.

582 GYÉL: Num. 250–1938.

583 IGNOTUS: *Márton Áron, erdélyi római katolikus püspök.* In: *Keleti Újság, XXI. évf. 1938. 1.*

nem fog soha kialudni. „A fény több és hatalmasabb, mint a sötétség. Amióta a világ a betlehemi Kisdedet látta és hisz benne, azóta tudja, hogy a legkisebb fény is nagyobb valóság, mint a végtelen sötétség.”⁵⁸⁴ A nagy hírt a kolozsvári egyházközség is büszkeséggel fogadta; tudatában voltak Márton Áron elvesztésének, de örömet jelentett számukra, hogy plébánosuk lett a gyulafehérvári püspök. A Gyulafehérváron töltött karácsonyi ünnepek után Kolozsvárra ment, plébániájára. December 29-én elnökölt az egyházközség rendes választmányi ülésén. Személyesen is a jelenlevők tudomására hozta, hogy a szentatya püspökké nevezte ki, de az egyházközség le nem zárt ügyeit szeretné továbbra is kísérni a végleges befejezésig. Mivel a gyulafehérvári egyházmegye anyagilag a csőd szélén állt, és a püspöki törzsvagyon sem volt rendezve, bejelentette az egyháztanácsnak, hogy a nuncius útján a Szentszéktől már kérte a kolozsvári plébánosi javadalom egy ideig való megtartását.⁵⁸⁵ Márton Áron szerette volna továbbra is odaadó munkájával segíteni az egyházközséget, ezzel is viszonzva az egyházközség szeretetét és ragaszkodását. Azonban nem hiányoztak a problémák sem. A direktórium megszűnése óta két év telt el. Ehrlich István ügyvéd, a Direktórium volt tagja követeléssel állt elő a Direktórium működése alatt végzett ügyvédi munkáért. Klumák István feljelentése következtében a pénzügy az eltitkolt bérjövedelem miatt 2 731 698 lej adót és 10 926 792 lej büntetést rótt ki az egyházközségre. A fellebbező iratokat Ehrlich ügyvéd készítette el, és a tárgyaláson képviselte az egyházközséget. Ennek fejében 42 200 lejt követelt. Hosszas vita után a választmány Ehrlich István részére 25 000 lejt szavazott meg, és ezt az összeget jóváhagyásra felterjesztették a főhatósághoz. Bartha Ignác ügyvéd, aki ugyancsak végzett a Direktórium megbízásából ügyvédi munkákat, soha nem kért honoráriumot.⁵⁸⁶ Márton Áron szomorúan vette tudomásul Ehrlich István ügyvéd

584 MÁRTON ÁRON: *Karácsonyi fény*. In: *Márton Áron hagyatéka 7. kt. (Karácsony)*. 85–90.

585 A Szentszék 1939-ben jóváhagyja Márton Áron kérését, három évig élvezhette a kolozsvári plébánia javadalmát. Lásd KÁPT: Num. 99–1939.

586 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1938. dec. 29-én.* – KPL: 7. d. 290h.

követelését: „Ismételten sajnálattal látom, hogy katolikus ügyvédek még a múltra nézve is fizetési igényekkel lépnek fel az anyagi nehézségekkel küzdő egyházközséggel szemben.”⁵⁸⁷

A hagyományos szilveszter esti hálaadást még plébánosként vezette a Szent Mihály-templomban. Ha nem is búcsúzó, de jövőbe néző prédikációt mondott, de már püspökként. „A szilveszteresti komoly hangulat alkalmas arra, hogy az életet mi is az ősz nemes bölcsességével nézzük. Hátunk mögött a múlt már homályba vész, előttünk a jövőt még sűrű köd fedi. Emlékeket temetünk, és reményeket melengetünk. Csalódtunk, és újra bizakodunk. S ez így van rendjén.”⁵⁸⁸

Márton Áron püspök mint a plébánia anyagi ügyeinek kezelője, rendszeresen részt vett az egyházközség választmányi gyűlésein. A hollandkölcson-ügyről folyamatosan tájékoztatta a választmányt. 1939. május 9-én arról számol be, hogy az ügy „szerencsés mederben halad”. A holland hitelezőkkel sikeres tárgyalásokat folytattak, és az ügy – ha előre nem látható akadályok és nehézségek közbe nem jönnek – „hamarosan lezárul”. Sikerként könyvelhető el, hogy tárgyalások révén a hitelezők figyelembe vették az egyházközség anyagi helyzetét, amely „még mindig elég súlyos”. A hitelezők készek arra, hogy olyan megegyezést kössenek, amelyet az egyházközség képes teljesíteni anélkül, hogy „intézményeinek fenntartása és reális költségvetésének egyensúlya veszélyeztetve lenne”.⁵⁸⁹

Márton Áron az anyagi ügyek megoldását fontossági sorrendbe állította. Mindenekelőtt az anyagi jellegű problémákat kellett helyes és biztos útra terelnie. Sikeredt az egyházközség terhein könnyíteni olyan formában, hogy a plébánosi javadalmat a segédlelkészek, a gazdasági hivatal személyi és dologi kiadásaival terhelte meg. Az egyházközség pénzügyi egyensúlya az 1939-es évre szinte teljesen helyreállt. Az 1938. évi zárszámadás 977 643 lej megtakarítással zárult. Márton Áron püspöknek még arra is volt ereje és ideje, hogy a

587 Márton Áron püspök leirata a kolozsvári Szent Mihály egyházközségnek 1939. jan. 7-én. – GYÉL: Num. 41-1939.

588 MÁRTON ÁRON: *Szilveszter este*. In: *Márton Áron hagyatéka 7. kt.* 74-85.

589 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányának jegyzőkönyve 1939. máj. 9-én.* – KPL: 7. d. 290h.

Szent Mihály-templom restaurálási munkálatait előmozdítsa. A püspökszentelés miatt az 1939. május 11-re tolódott egyházközségi rendes évi közgyűlésre az ügyek felhalmozódtak. Márton Áron alkalmasnak tartotta az időt, hogy a Szent Mihály-templom restaurálását elindítsa, és az ellene felhozott vádakra, többek között Hirschler József síremléke felállításának hiányára, válaszoljon. Érdemesnek tartom beszédét egészében idézni a választmányi jegyzőkönyv alapján. „Bejelentésem egyházközségünk legnagyobb büszkeségére a Szent Mihály templomra vonatkozik. Az idők mostohasága következtében repedések mutatkoznak rajta, úgy, hogy restaurálása már nem hasztható. Sajnos, az elmúlt években anyagi helyzetünk miatt nem foglalkozhattunk a templom restaurálásának kérdésével, azonban a romlások következtében kötelességemnek éreztem, hogy a templomot megfelelő szakemberrel megvizsgáltassam és ez alapon a megfelelő tervet is elkészíttessem. Az egyházközség műszaki tanácsosa szíves és hozzáértő közreműködésével a külső és belső restaurálás tervét elkészítettük s négy és fél millió lejre rug az a hatalmas összeg, amit a magunk erejéből nem tudunk előteremteni, azonban a templom restaurálásának neki kell fognunk. Az előmunkálatokat meg kell tennünk, a szükséges kőmennyiség kitermelését, megszerzését legalább ebben az évben meg kell kezdeni. Az érdeklődő hívektől és sok intézménytől is biztatást kaptam. Ezek bátorítottak fel arra, hogy a közgyűlés előzetes hozzájárulása nélkül is elvégeztessem a restaurálás előmunkálatait. Most a közgyűlés jóváhagyását és felhatalmazását kérem. Ha jól megfogjuk a kérdést, sikerülni fog nemcsak Kolozsvár közönségét, hanem egész Erdély áldozó készségét megmozgatni és így olyan gyűjtési akciót indíthatunk meg, hogy ezt a hatalmas munkálatot néhány év alatt be tudjuk fejezni. A restaurálási munkák lassú munkálatok, legalább ötéves tervet kell alapul venni. Ha öt évre osztjuk szét az összeget, az nem is olyan nagy, hogy meg kellene ijedni tőle. Hiszem, hogy a választmány tegnapi ülésén hozott határozata értelmében a gazdasági bizottság is behatóbban fog közreműködni a tervekkel és annak felszínen tartásával sikerülni fog a kérdést megoldani. És ezzel az Egyházközség olyan feladatot old meg, amely hozzá méltó is. Nekünk kötelességünk is, ha az ősök nagy hitükkel és áldozatkészségükkel képesek

voltak ezt a hatalmas templomot létrehozni és századokon keresztül számunkra gondozni és fenntartani, akkor ezeknek az ősöknek utódai kell annyira képesek legyenek, hogy legalább eredeti épségében és szépségében megtartsák és így utódaiknak is átadják. Miért is tisztelettel kérem a Közgyűlést, méltóztassék felhatalmazást adni, hogy a végzett munkálatokat tovább folytathassuk, a kőmennyeiséget kitermeljük és a gyűjtést megfelelőleg beindítsuk.⁵⁹⁰ Tehát a Hirschler József síremléke felállításának késésére magyarázatul szolgál, hogy Márton Áron elsődleges feladatának tekintette a Hirschler által létrehívott és az általa elgondolt intézmények anyagi megalapozását.

A plébánia anyagi ügyeinek rendezése mellett Márton Áronnak gondja volt arra, hogy lelkileg is tovább gondozza híveit. 1939. szeptember 26–28. között már püspökként tartott triduumot a Szent Mihály-templomban a lelkeket veszélyeztető különféle eszmékről. Előadásainak címe: *Eszmék harca, Liberalizmus – kollektivizmus, Korunk embere, Mi és szerepünk*.⁵⁹¹ Meglátása szerint a liberalizmus sok eszmetorzót szült, többek között a fasizmust, a hitlerizmust és a kommunizmust. A különféle eszmék sodrásában jelölte ki hallgatói számára a feladatot: az igazi keresztény lelkület kialakítását.⁵⁹²

A hollandkölcson ügyének rendezését az előre nem látott kiadások is nehezítették. Az egyházközség megbízott plébánosának, Veress Ernőnek komoly gondot okozott az állami rendelkezés végrehajtása, az egyházi ingatlanok légvédelmi menedékhelyeinek elkészítése. Márton Áron püspökhöz írt felterjesztésében kihangsúlyozta, hogy az ingatlanok nagy száma miatt ez az egyházközség minden anyagi lehetőségét messze túlhaladja.⁵⁹³

A kolozsvári plébánia adóságának további rendezése Márton Áron püspök-plébánost felelős hozzáállásra készítette. Amikor csak

590 Márton Áron püspök bejelentése az egyházközség rendes évi közgyűlésén 1939. máj. 11-én. – KPL: Num. 7. d. 290h.

591 Lásd Márton Áron hagyatéka. 15. kt. (*Eszmék harca*) (Szerk. Marton József). Pro-Print. Csíkszereda 2017. 160–201.

592 MÁRTON ÁRON: *Mi és szerepünk*. In: Márton Áron hagyatéka, 15. kt. (*Eszmék harca*) (Szerk. Marton József), Pro-Print. Csíkszereda 2017, 189–201.

593 GYÉL: Num. 3364–1939.

tehetett, Kolozsváron személyesen intézte az egyházközség anyagi ügyeit. 1940. április 14-én részt vett a kolozsvári plébánia képviselő-testületének rendes évi közgyűlésén. Megnyitó beszédében utalva a püspöki gondjaira és a felerősödő nacionalista társadalmi körülményekre, hangsúlyozottabb együttműködésre és összefogásra serkentette az egyházközség élcsapatát. Éppen ezért kiemelte, hogy a nehéz és bizonytalan időszakban „tisztábban és jobban kell látnunk, mint bármikor, hogy a nagy veszélyben lévők ösztönös ölelésével és kikezdhetetlen összetartással kell egymás kezét keresnünk, azt, ami a miénk, élő farként körül vennünk, gondoznunk és védenünk.” Felhívta figyelmüket az együttlét fontosságára. Ajánlotta, hogy a képviselőtestület rendes gyűlésein kívül is – rendszeresebben találkozzanak, és beszéljék meg a közös gondolataikat. A minden téren jelentkező nagy bizonytalanságban örömmel nyugtázta, hogy a képviselők és az egyházközség belátta, hogy csak közös összefogással, egymás kezét szorosan megfogva lehet munkálkodni a jövőn.⁵⁹⁴ Sajnos tíz nap múlva a gyulafehérvári Siguranța-főnök üzent Márton Áronnak, hogy április 25-től tilos mindenfajta gyűlés és összejövetel megtartása.⁵⁹⁵ A rendőrfőnök felszólítása kormányrendelet volt. Egyházmegyei szinten nem tarthatták meg a Csíkszeredában nagy előkészülettel megszervezett lelkigyakorlatot és továbbképző tanfolyamot a papság részére, sem a Nagyszebenbe beprogramozott hitvallásos tanítók és tanárok lelkigyakorlatát, sem pedig a gyulafehérvári kántorképző tanfolyamot.⁵⁹⁶ Természetesen a kolozsvári egyháztanács összejövetelei is elmaradtak aug. 30-ig.

Az áprilisi ülésen a gondnokság előterjesztette, hogy a templom restaurálására összesen 145 647 lej gyűlt össze, melyhez Márton Áron püspök 100 000 lejjel járult hozzá. Kihangsúlyozták, hogy ez az összeg nem teljesen a saját adománya, hanem névtelen adakozóké, akik arra kérték, hogy saját neve alatt szerepeltesse.

594 MÁRTON Áron: *Beszéd a kolozsvári egyházközség közgyűlésén, 1940. április 14-én.* In: *Márton Áron hagyatéka, 5. kt. (Papság)* (Szerk. Marton József), Mentor Kiadó Marosvásárhely 2009, 72–78.

595 GYÉL: Num. 1207–1940.

596 GYÉL: Num. 1247–1940., 5925–1940., 5812–1940.

Az egyházközség nehéz anyagi körülményei miatt a költségvetésbe nem tudták belevenni az egyházközségi alkalmazottak és hitvallásos tanárok fizetésemelésének tételét. A holland kölcsön részleteit is pontosan fizetni kellett. Márton Áron mint a Szent Mihály-plébánia anyagi ügyeinek további intézője becsületbeli kötelességének tartotta, hogy a holland hitelezőknek az esedékes részleteket pontosan kifizessék. Nem akart visszaélni a kölcsönzők jóindulatával, hiszen az elmúlt évek verejtékes munkájával jó útra terelték a kölcsön-ügy menetét. Az egyházi alkalmazottak és tanárok fizetésemelését – Márton Áron javaslatára – úgy oldotta meg a közgyűlés, hogy az évközből jelentkező megtakarításokból időnként segélyeket nyújtottak. Az ülés végső konklúziója: az egyházközség tovább nem tolhatja maga előtt a holland kölcsön törlesztési részleteit, ezért pontosan fizetni kell, még akkor is, ha újabb kölcsönfelvételekre szorul az egyházközség.⁵⁹⁷

A második bécsi döntés (1940. augusztus 30.) alkalmával Észak-Erdélyben nagy politikai és társadalmi változás következett be, ami nagy változást hozott az egyházak életében is. Erdély és a Gyulafehérvári Egyházmegye 900 éves történelme folyamán először két részre szakadt. A kettészakadt gyulafehérvári egyházmegye északi és déli részét a kezében kívánta tartani, oly módon, hogy a hívek érdekét tette első helyre. A nagy népmozgás⁵⁹⁸ közepette igyekezett a legkisebb megalkuvások árán megoldani a kisebb, napi és a nagyobb, távlati feladatokat. Márton Áron a bécsi döntést „örvendetes, ugyanakkor mély fájdalommal egybekötött eseménynek” jellemezte Teleki Pál miniszterelnöknek írt levelében.⁵⁹⁹ Gondoskodott a Magyarországhoz csatolt részekről, Kolozsvárra püspöki helynökséget állított fel, és általános helynökét, Sándor Imrét püspöki helytartónak nevezte ki.⁶⁰⁰

597 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség képviselőtestülete közgyűlésének jegyzőkönyve 1940. ápr. 14-én.* – KPL: Num. 7. d. 290h.

598 A bécsi döntés következtében előállt népességi mutatót lásd SZLUCSKA János: *„Pünkösdi királyság.”* Gondolat Kiadó. Budapest 2009. 35–36.

599 Lásd: *Márton Áron hagyaték 19. kt.* 110.

600 GYÉL: Num. 2504–1940.; Lásd még SALACZ Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt.* Aurora Könyvek. München 1975. 66–67.

A Gyulafehérváron maradt püspök és kolozsvári plébániája közé távolság ékelődött. A végső határlezárásig szeptember 2-án még Kolozsvárra utazott, hogy az egyházközség halaszthatatlan ügyeit is rendezze.⁶⁰¹

Márton Áron a kolozsvári egyházközség képviselőtestületének 1940. december 15-én tartott rendkívüli közgyűlésén már nem vehetett részt. Az ülésen elnöklő Veress Ernő plébánoshelyettes megnyitó beszédében Márton Áron püspök-plébánost méltatta. „Ragaszkodás, hűség, szeretet a mi jó Püspök Atyánk iránt, akinek jelszava: »Nem irtózom, és nem futok a munkától.« Ő a munkát mindig vállalta. Sohasem arra az oldalra állt, ahol naposabb a hely, hanem ahol nagyobb a szenvedés, ahol kitartás kell. Most is a hűséges helytállás embere. Arra gondolunk, hogy a leszakított magyarságnak nagy szüksége van reá: most példát ad arra, hogy ne menjenek el onnan, ahol ősi jogon övék a hely. Fájdalmas nekünk, hogy Püspök Atyánkat oly kevésszer látjuk, és ha eljön közénk, nem is annyira szavával, mint inkább példájával tanít. Mi megértjük ezt a példát, ha körünkben el is halkul a szava.”⁶⁰²

Néhány egyházi alkalmazott, akik az elmúlt küzdelmes évek idején, az egyházközség legnehezebb időszakában lelkiismeretesen végezték munkájukat, csak ideiglenes alkalmazásban voltak – köszönhetően a Direktórium felszámolása utáni feszült helyzetnek. Őket a mostanra kialakult, nyugodtabb helyzetben nem lehetett tovább bizonytalanságban tartani. Az egyházközség választmánya a rendkívüli helytállásukért Kedves Andrást gondnoknak, Adorján Ödönt pénztárosnak és Csányi Istvánt számvevőnek választotta meg.⁶⁰³

A bécsi döntés után Márton Áron ünnepélyesen celebrálta a Szent Mihály-templom búcsúünnepét 1940. szeptember 29-én. Szentbeszédében összetartásra, „egymás kezének megfogására” buzdította az egyházközség híveit.⁶⁰⁴ Látogatását a román kormány nem vette

601 *Kronológia I.* 110.

602 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség képviselőtestülete közgyűlésének jegyzőkönyve 1940. dec. 15-én.* – KPL: Num. 7. d. 290h.

603 *Uott.*

604 MÁRTON Áron: *Beszéd Szent Mihály főangyal ünnepén, 1940. szeptember 29-én.* In: *Márton Áron hagyatéka, 16. kt. (Alkalmi beszédek 1.)* (Szerk.

jó néven, a vallásügyi miniszter táviratban fejezte ki neheztelését: „semmilyen indoka nem lehet a magyarországi látogatásnak”.⁶⁰⁵ Két évig nem is kapott útlevelet, hogy az egyházmegye északi részébe látogathasson.⁶⁰⁶ Kolozsvár egyházközség ügyét is közvetítőként keresztül intézte.

Már az 1941. évi választmányi jegyzőkönyvekből is nyilvánvalóan kimutatható Márton Áron hiányzása, pedig ezeken a holland kölcson ügye többször került terítékre, a részletek törlesztése sokszor nehezen ment. Márton Áron püspök – Gyulafehérvárról intézkedve – nem egy esetben pénzt előlegezett, hogy az egyházközség idejében kifizethesse a tartozásokat.

A püspök-plébánosnak gondot jelentett kolozsvári helyettesének egészségi állapota. Veress Ernő plébánoshelyettes 1941 június végén benyújtotta lemondását Sándor Imre püspöki helytartónak, aki továbbította Márton Áron püspökhöz. A püspök érkezettnek látta az időt, hogy a Szent Mihály-plébánia vezetését véglegesen megoldja. Ő maga is lemondott az Apostoli Szentszék által engedélyezett plébániai javadalomról, és ezzel együtt az plébánia anyagi ügyeinek további vezetéséről. A Szent Mihály-egyházközség ősi jogát tiszteletben tartva engedélyezte, hogy a választmány pályázatot hirdessen a megüresedett plébánosi állásra, a plébános kinevezésének jogát fenntartva magának.⁶⁰⁷ Elfogadta Veress Ernő plébánoshelyettes lemondását, és a plébánia adminisztrálásával ideiglenesen Csendőr Jenő segédlelkészt bízta meg.⁶⁰⁸

A Szent Mihály-egyházközség választmánya hálás szívvel emlékezett meg Márton Áron püspök-plébános tevékenységéről, aki „az egyházközség anyagi ügyeinek vezetését püspöki teendői mellett is

Marton József), Pro-Print Csíkszereda 2018, 90–92.

605 *Kronológia I.* 114.

606 Téves az az állítás, hogy Márton Áron az 1940. év után „évente látogatta többször is kettészakadt egyházmegyéjét.” Vö. JAKUBINYI György: *A „Hegy”*. In: Márton Áron emlékkönyv. 57–62.

607 *Sándor Imre általános helynök leirata Veress Ernő plébános-helyettesnek 1941. júl. 1-én.* – KPL: Num. 1940–1941.

608 *Sándor Imre általános helynök levele a kolozsvári Szent Mihály plébániához 1941. júl. 26-án.* – KPL: Num. 1986–1941.

vállalta, és nagy tekintélyével segítette az egyházközség megerősödését.”⁶⁰⁹

1941. augusztus 3-án a rendkívüli közgyűlésen megemlékeztek róla, és tisztelegtek az öt esztendő körükben „plébánosként” szolgáló Márton Áron előtt: mint helyettes plébánosról (1936. márc. 15. – 1938. aug. 21.), mint tényleges plébános (1938. aug. 21. – 1939. febr. 12.) és mint püspök-plébános (1939. febr. 12. – 1941. augusztus). A szóvivő Merza Gyula választmányi tag volt. Kihangsúlyozta, hogy a szeretett püspök-plébánost Kolozsvár hívei „nem csupán kiváló papi erényeiért, hanem vonzó emberi tulajdonságaiért” is a szívükbe zárták. Az egyházközség ügyeit rendkívüli időkben vezető Márton Áron bölcs, körültekintő és nemes egyéniségét felismerhette a Szent Mihály-plébánia és választmánya. „Gondos előrelátással, szerencsés kezekkel és jól megválasztott munkatársakkal” kezdte el áldásos tevékenységét. Az anyagi ügyek rendezése terén rövid idő alatt olyan sikereket ért el, amely szó szerint meglepte a választmányt, de a közvéleményt is. Az egyházközség gazdasági ügyeinek kézbevétele és szanálása mellett nem feledkezett meg a hitéletéről sem. Személye nagy hatást gyakorolt a plébánia lelki életére. Felfrissítette az egyházi életet, nagy bölcsességgel elmondott beszédeit magukkal vitték a hívek otthonaikba és a társadalomba, ezzel pedig észrevétlenül alakította az emberek lelkületét.⁶¹⁰

A jogilag és ténylegesen is megüresedett plébánosi javadalomra kiírt pályázatra hat jelentkező nyújtotta be kérését: Ágotha Endre, dr. Baráth Béla, Csörgő Benedek, Bálint József, dr. Faragó Ferenc és Schmidt László. Márton Áron püspök levélben figyelmeztette a választmányt, hogy a plébánosjelölésben kerüljenek minden pártoskodást, csak a „legjobb tudásuk, meggyőződésük és lelkiismeretük szerint járjanak el, hogy olyan lelkipásztora legyen az egyházmegye első plébániájának, aki fedhetetlen papi életével, rátermettségével és buzgóságával a plébánia és egyházközség vezetésére méltó és

609 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség képviselőtestülete közgyűlésének jegyzőkönyve 1941. júl. 26-án.* – KPL: Num. 7. d. 290h.

610 *Merza Gyula választmányi tag beszéde az 1941. augusztus 3-án tartott rendes közgyűlésen.* – KPL: Num. 7. d. 290h.

alkalmas.” Ennek érdekében a választás szabályzatát úgy állította össze, hogy minden pártoskodást kizárjanak.⁶¹¹

Márton Áron püspök Gajdáty Béla teol. tanárt püspöki biztosnak nevezte ki a plébánosválasztó közgyűlés levezetésére. A püspöki biztos ismételten felhívta az érintettek figyelmét Márton Áron püspök határozott kérésére, hogy tegyenek félre minden emberi érdeket és személyes ragaszkodást, csak lelkiismeretükre hallgatva szavazzanak, mert jelen körülmények miatt a Szent Mihály-egyházközség feladatainak teljesítéséhez „egész emberre és egész papra” van szükség. A plébánosválasztó közgyűlést 1941. október 12-én tartották. Köszöntő beszédében Gajdáty Bélához hasonlóan Csendőr Jenő segédlelkész-adminisztrátor is felhívta a jelenlévő választók figyelmét, hogy töröljenek ki lelkükből minden olyan elképzelést, amely az egyes személyek érvényesülését vagy érdekeit szolgálják. „A mai plébánosválasztásunk nem politikai harcoknak végső kiteljesülése akar lenni, hanem Isten országának építő, lelkiismerete szolgálata.”

A választás titkos szavazással történt, melynek végeredménye: Ágotha Endre: 2 szavazat, dr. Baráth Béla: 89 szavazat, Csergő Benedek: 26 szavazat, Bálint József: 125 szavazat és dr. Faragó Ferenc: 34 szavazat. A leadott szavazatok alapján az egyházközségi választmány a következő három személyt terjesztette fel Márton Áron püspökhöz: Bálint József, dr. Baráth Béla és dr. Faragó Ferenc. Márton Áron püspök Baráth Bélát fogadta el, és nevezte ki a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség plébánosának.⁶¹² De Gyulafehérvár magányából továbbra is figyelemmel kísérte Szent Mihály egyházközségét, nem utolsó sorban a holland kölcsön ügyét.

1943. május 8-án, a holland kölcsön rendezésével kapcsolatban tartott egyházközségi gyűlésen Baráth Béla plébános ismertette a kölcsön pillanatnyi helyzetét. Közölte, hogy 1942-ben, Márton Áron utasítására 33 000 pengőt törlesztett az egyházközség. Jelenlegi tartozás 188 158 holland forint, amely 660 240 pengőnek felel meg.⁶¹³

611 *Márton Áron püspök leirata a kolozsvári Szent Mihály egyházközséghez 1941. szept. 16-án.* – KPL: Num. 2540-1941.

612 GYÉL: Num. 2452-1941.

613 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmánya gyűlésének jegyzőkönyve 1943. máj. 8-án.* – KPL: Num. 7. d. 290h.

Az egyházközség 1943-as évi zárszámadásában a holland kölcsön még mindig 600 000 pengőt tesz ki.⁶¹⁴

A dokumentumok alapján megállapíthatjuk, hogy a választmányi gyűlések száma is visszafogottabb, a holland kölcsön ügyében az egyházközség köztestülete nem sokat tárgyal, a lehetőségeknek megfelelően törlesztgetik a tartozásokat. A front elérte Kolozsvárt, és ez kihatással volt az egyházközség vezetői testületére is. 1944 szeptemberében Kedves András gondnok minden előzetes bejelentés nélkül elhagyta Kolozsvárt. Pár nap múlva Adorján Ödön pénztáros is követte a menekülésben, aki viszont kb. 27 000 pengőhiánnyal hagyta az egyházközség kasszáját. Megrendítő viszont, hogy 1944. október 11-én este vacsora közben – ismeretlen körülmények között ismeretlen tettesek – kivégezték dr. Óvári Elemér h. főgondnokot, családjával és a jelenlévő vendégekkel együtt. Óvári mindvégig becsületesen állt Márton Áron h. plébános mellett, és a nehéz időkben szívesen vállalta az egyházközség minden gondját.⁶¹⁵

Dr. Baráth Béla plébánost 1944. szeptember 7-én Pestre, a miniszterelnökségre kérték a hollandkölcsön-ügy végleges rendezése érdekében. Az egyházközség a tartozások kiegyenlítésére a Braszai Sámuel út 5. szám alatti házát – amelyet a miniszterelnökség 200 000 pengőre értékelt – eladta a Minerva Kft.-nek. A miniszterelnökség ezt az összeget a Pesti Kereskedelmi Banknál az egyházközség számlájára befizette, és ezzel a kormány befejezettnek nyilvánította a hollandkölcsön-ügy rendezését. A Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanknál a holland kölcsönrel kapcsolatosan fennálló tartozást (291 500 pengő) az egyházmegyei hatóság befizette. Az így kapott kamatmentes kölcsönt a Szent Mihály-plébániának 1945. október 5-ig kellett visszafizetnie.⁶¹⁶

A holland kölcsön tartozásainak rendezése végérvényesen 1945 decemberében zárult le, amikor a hitelezők leküldték a

614 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányi gyűlésének jegyzőkönyve 1944. márc. 19-én.* – KPL: Num. 7. d. 290h.

615 Ehhez a témához lásd, GAÁL György: *Az Óvári család kolozsvári tragédiája.* In: *A Dunánál*, 5. sz., 2006, 80–83.

616 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmányi gyűlésének jegyzőkönyve 1945. jan. 14-én.* – KPL: Num. 7. d. 290h.

gyulafehérvári püspökségre a törlési engedélyeket. Az egyházmegyei hatóság a törlési engedélyeket megküldte a kolozsvári Szent Mihály-egyházközségnek, és „ezzel a második évtized óta húzódó ügy formailag is befejezést nyert”.⁶¹⁷

Következtetések

A kolozsvári Szent Mihály-egyházközség 1926-tól 1945-ig tartó holland kölcsön néven elhíresült ügyéből elsősorban pasztorálteológiai következtetéseket vonhatunk le.

Ha koordinátarendszert állítanánk fel, akkor ebben mélypontként 1936. év tavaszát jelölhetnénk meg, mert ekkor történik dr. Hirschler József plébános nyugdíjba vonulása és Márton Áron h. plébánosi megbízása.

A kölcsönügy rendezésében fordulópontot hozó momentum a doktori disszertációt is két részre osztja: dr. Hirschler József és Márton Áron időszakára.

Hirschler József plébános közvetlen munkatársa, az egyházgondnok ösztönzésére felveszi a kölcsönt, s ezt követően az adósság által gerjesztett újabb banki kölcsönökkel a csőd szélére adminisztrálja az egyházközséget.

Márton Áron – az Egyházmegyei Hatóság és az Egyházmegyei Tanács támogatásával – megszorító intézkedések és egyéb áldozatok meghozatalával elvezeti az egyházközséget a hollandkölcson-ügy rendezéséig.

A holland kölcsön ilyenszerű leegyszerűsítő értelmezésével azonban a lehető legnagyobb hibát követnénk el, mert annak komplexitása, de még inkább a két plébános munkatársai, illetve ellenfelei hangsúlyos szerepet játszottak a már szinte beláthatatlanná vált, bonyolult ügy megítélésében.

617 *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség választmánya gyűlésének jegyzőkönyve 1945. dec. 19-én.* – KPL: Num. 7. d. 290h.

Mivel a tárgyalt téma a két „plébános” munkakörébe tartozik, akaratlanul is az összehasonlítás módszerét alkalmazva összegezhető a 20 évig tartó kényelmetlen ügy.

A nagy tudású és műveltségű Hirschler József igazi reneszánsz típusú papi méltóság, a nagy vállalkozások embere volt. Papi élete és munkássága az 1901. évtől élete végéig Kolozsvárhoz kötődtek; 1906-tól 1936-ig a Szent Mihály-egyházközség plébánosa volt. Jól átgondolt és értékes egyházi intézményrendszert létesített, melynek gyümölcsét nemcsak Kolozsvár, hanem egész Erdély magyar közössége is élvezhette. Elsősorban az iskolák (köztük is kiemelkedően a Marianum) alapítása játszott meghatározó szerepet a jövő nemzedék oktatásban és nevelésében. Alkotásai és azok működtetése abban időben egybeesett a Vatikán törekvéseivel. Iskola, sajtó, hitbuzgalmi egyesületek, templomok gondozása stb. – ezek Hirschler törekvéseiből sem hiányoztak, és az egyetemes egyház gyakorlatához igazodtak. Tehát semmiképpen sem ítéltetők el az ambiciózus plébános törekvései, még ha vallási és kulturális célt szolgáló alkotásai nagyravágyó formában nyertek is kivitelezést.

A gyulafehérvári egyházmegye legtekintélyesebb (ingatlanul, alapítványokkal és egyéb) jövedelemmel rendelkező Szent Mihály-plébániája is megszenvedte az impériumváltozást és az 1920-as évek végén bekövetkezett világválságot. Az egyházközségnek komoly gondot jelentett a sokféle kulturális és egyben egyházi célt szolgáló intézet (iskolák, aggmenház, egyletek) fenntartása és működtetése; költségvetését annyira igénybe vették, hogy az 1920-as évek közepén súlyos adósságok jelentkeztek a költségvetésben. Az építkezésekre hajlamos Hirschler József viszont csak a tervezés elméleti síkján mozgott otthonosan, nem volt járatos a pénz világában. Ezen a téren az őt körülvevőkre hagyatkozott, százszázalékosan megbízott a közvetlen munkatársaiban. Legbizalmasabb embere, az egyházgondnoknak is megválasztott Nemes Ferenc monarchiabeli tudással és gyakorlattal volt felvértezve. A világháborúig és még az impériumváltást követő átmeneti időszakban sikert sikerre halmozott vállalkozásaival. Nem mérve fel a politikai és társadalmi váltással indukált érdekeltségeket, az egyházközség javára/

kárára merész lépés megtételébe keverte Hirschler plébánost és az egész Szent Mihály-egyházközséget.

Az ígéretes és kecsegtető kölcsönfelvétel várható előnyeit a plébános és az egyházgondnok megpróbálta elhíttetni Mailáth G. Károly megyéspüspökkel, és csak ezt követően, meglepetésszerűen ismertették terveiket az egyházközség választmányával. Szerintük az addig felgyülemlett adósságot a kölcsönből tudják rendezni, sőt újabb hasznos megvalósításokra is futja. Az ügy pikantériája abban rejlik, hogy a szerződés megkötésekor azokat az egyházi lakásokat jelzálogosították, amelyek ésszerű működtetésével rendezhették volna a költségvetésben jelentkező hiányokat. Így az egyházközség béklyóba kötötte cselekvő kezét.

A National Spaar et Emission Bank en Nijmegen holland kivitelezőkkel megkötött szerződés körüli ködösítés is bizonyítja, hogy a főcselekvő, Nemes Ferenc tudatában volt a veszélyes hazardjátéknak. Amikor a püspökhöz szabad bejárású Hirschler József, valamint a főgondnok előtárják a kölcsönfelvételt, tényeket hallgatnak el és ködösítenek; azt a látszatot szeretnék kelteni, hogy a Státus is részese a szerződésnek stb. Igaz, hogy a holland hitelezők sem nyilatkoznak bankjuk zilált helyzetéről. Nekik csak az volt fontos, hogy nemzetközi szerződéssel legyenek lekötvé a Kolozsvár központjában fekvő egyházi épületek.

Azt is tegyük hozzá, hogy Mailáth megyéspüspök, akitől személyesen és azonnali jóváhagyással – az egyházmegyei hivatal hozzáértő szakembereit kizárva – kérték a kölcsön felvételéhez a zöld fény megadását, szintén sohasem tanúsított jártasságot az anyagi ügyek rendezésében; kifejezetten lelki ember volt.

A világválság kezdetén a holland kölcsön ügye a Szent Mihály-plébánia kárára hamar adósságnövelő eszközzé vált. A kamatfizetések miatt az egyházközség vezetősége újabb banki kölcsönök felvételére kényszerült. Mindezek, természetesen, püspöki jóváhagyással történtek. Hirschler József az újabb banki kölcsönök jóváhagyásánál a betegeskedő (1931-től súlyosbodó állapotú) Mailáth püspök helyzetét használta ki. A püspöki kancellária vezetői, a székeskáptalan és a Státus Igazgatótanácsának igazi szakemberei

csak távolról figyelhették a katasztrófa felé tartó ügyet. A legilletékesebb szervtől, a püspöktől nem kaptak megbízást.

Hirschler József és Nemes Ferenc nagy ígéretekkel tolni tudták az ügyet a püspöknél és az egyházközség vezetőtestületénél is, megoldani azonban nem. Emiatt Mailáth püspök – most irodistáinak tanácsára – 1935-ben határozottabban lépett fel, az egyházközség vagyoni ügyeinek kezelésére előírta a Direktórium felállítását. A Direktórium köztes megoldásnak bizonyult, mert az abba bekerülő szakembereket, elsősorban ügyvédek Hirschler József plébános jelölte ki. A tagok az anyagi ügykezelést az állami törvények szerint korrektül, mindent szabályosan végeztek, de nem keresték a végző megoldást. Szemük előtt inkább a saját ügyvédi honoráriumaik, banki érdekeltségük lebegett. Ügykezelésük végül a pénzügyminisztérium intézkedését váltotta ki, mely felállította az állami zárgondnokságot.

Állami zárgondokok adminisztrálták az egyházközség jóvődelmét, akik a jövedelemből keveset fordítottak az adósságok kiegyenlítésére. Ebben a kilátástalan helyzetben az egyházmegyei hatóságnak lépnie kellett. A döntő lépés megtételénél érdekes egybeesésnek lehetünk a tanúi. Az igen súlyos beteg Mailáth püspököt véglegesen elszállították Budapestre, és az egyházmegye vezetését Zomora Dániel általános helynök és a holland kölcsön ügyét legtisztábban látó Gajdátsy Béla irodaigazgató vették a kezükbe. Hirschler éppen a legkritikusabb helyzetben vesztette el védőtámaszát. Közben a román kormány részéről is támadások érték, sovinizta személynek tekintették, a gyulafehérvári főhatóságtól kolozsvári tartózkodásának megszüntetését kérték. Hirschler József pedig egy hitegető barátjától remélte ügyének rendezését az állami hatóságok felé. A valamikori kedvenc segédlelkésze, dr. Zombory László (szatmári és gyulafehérvári egyházmegyes papság után) a királyi és minisztériumi körökben jártas bukaresti érsekség preláta csak a biztatás szintjén maradt. Furcsa az egészben az, hogy az ügyben Hirschler-védelmezőként fellépő Zombory László néhány évvel azelőtt úgy szerzett tekintélyt Ion I. C. Brătianu miniszterelnöknél és a minisztereknél, hogy Hirschler Józsefet és más személyiségeket, pl. Glattfelder Gyula temesvári püspököt, sovinizmus vádjával

rágalmazta meg.⁶¹⁸ A Szent Mihály-egyházközség adminisztrálásának csak egyetlen megoldása maradt: Hirschler József nyugdíjazása és egy új felelős pap megbízása.

Ilyen összekuszált helyzetben, több, mint 90 millió lejes adóssággal és zárgondnoksággal vette át az egyházközség vezetését Márton Áron.

Amikor Márton Áron a banki kölcsönök és adósságok rendezését sikeresen elindította, ismét jelentkeztek az egyházhű gáncsoskodók, éppen Hirschler József kebelbarátai. De már az egyházközség hívei előtt nem tudták lejáratni a tiszta kezű Márton Áront, mert ő 1932. évtől kezdődően Kolozsvár népe előtt olyan nagy tekintélyre tett szert, hogy hitelességét senki sem vonta kétségbe. Miután megszabadította a plébániát a zárgondnokságtól, 1937-től nagyobb léptekben tudta a holland kölcsönt rendezni. Ún. ellenfelei minden követ megmozgattak, hogy Márton Áron intézkedéseit megakadályozzák. Így történhetett meg, hogy miután Péterffy Jenő ügyvédnek a gyulafehérvári segédpüspök, Vorbuchner Adolf nem adott igazat, Bukarestben Alexandru Cisar érsekhez és közvetítésével Andrea Casulo apostoli nunciushoz fordult. Ekkor, 1938 tavaszán kényszerült Vorbuchner Adolf segédpüspök arra, hogy a nunciushoz feltárja a kolozsvári ügyet és Márton Áron lelkipásztori munkáját. Utólag a Márton Áron elleni rosszindulatú akciót gondviselészerűnek tekinthetjük, mert a nuncius a leghitelesebb személytől kapott elfogulatlan információt az egyházmegye jövő püspökéről.

A hollandkölcson-ügy 20 éves történetéből elsősorban a lelkipásztorok részére vonhatunk le hasznos tanácsokat, következtetéseket. Az előd-utód közötti feszültség az egyházi embereknél is megvan, ha nem is közvetlenül, de hűségesebb kebelbarátokon keresztül. Az előd-utód kérdésben általában az előd irigysége és neheztelése az utód irányában szembetűnőbb, mint fordítva; még abban az esetben is, ha az utód a tisztességesen jár el.

A plébániát vezető papok számára mindig a legkényesebb ügy az anyagi. Bármekkora tekintéllyel rendelkeznek és népszerű legyen

618 MARTON József: *Glattfelder Gyula – Mailáth G. Károlyhoz írt levelein keresztül*. In: *Studia Theologica Transsylvaniensia* 18 (2015/1) 7–20.

híveinek körében a plébániát adminisztráló plébános, ügyis kerülnek kritizálói, ellenfelei.

Az egyházközség pénzét nagy remények kecsegtetésével sem szabad bizonytalan szerencsejátékokra felhasználni. A költségvetés pénzügyi intézését csak hivatalosan, a törvények betartásával szabad végezni.

A plébános és a krisztushívó egyházgondnok között legyen meg a bizalom, de mértéktartás is. A plébános nagyon körültekintően válogassa meg az ún. szakembereket, mert érvényes a közmondás: „Krisztus sírját sem őrizték ingyen”. Lehetőleg ne egy (vagy néhány) személyre támaszkodják, hanem az egyháztanácsra egészében, és önzetlen szakemberektől is tájékozódják.

A plébános a megszorító intézkedések esetében – mint pl. Márton Áron a nagy kölcsön kiegyenlítésekor, aki tudott a szükségét szenvedők részére is juttatni – nem fösvénykedhet.

Csak a tisztességes és átlátható pénzkezelés erősíti a pap tekintélyét hívei körében.

A Szent Mihály-egyházközségnek oly sok anyagi és erkölcsi kárt okozó holland kölcsön és annak rendezése végül is a gyulafehérvári egyházmegye számára nagy haszonnal járt: egyértelművé tette a hivatalos egyházi körökben is – egészen a Vatikánig – Márton Áron kvalitásait.

FÜGGELÉK

Függelék – 1.

A Kolozsvári Római Katolikus Egyházközség képviselőtestülete közgyűlésének 1928. március 25-én kelt jegyzőkönyve

„A felvett 600 000 Hft. kölcsönből 90-es árfolyamon számítva 540 000 Hft-ot kaptunk. Ebből levonva a különböző költségeket, melyek a kölcsön megszerzésével, telekkönyvi bekebelezésével felmerültek, amely összeg kitesz 28 384 Hft-ot, levonva a fenti összegből marad 511 616 Hft. Ezen idegen valutában átutalt összeget átszámítva Leire 34 112 252 Leit tesz ki. A kölcsönből kifizettetett:

1. A Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank Rt.-nek részvényjegyzésre 177 249 Lei.

2. A Schütz-alapnak megvásároltatott a Piața Unirii számú ház 4 376 300 Leivel.

3. Kifizettetett a Marianumnak a különböző bankoknál fennállott adósságai az időközi kamatokkal 1 747 984 Leivel.

Az Egyházközség igénybevett 2 978 241 Leit. Azonban itt a kamatkülönbözet címen felszámított 258 856 Lei nem vehető számításba, mert azt a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanktól nem igényelhetjük. Nem állapítható meg a március 3-án, március 29-én és október 5-én (61 110 Lei, 62 625 Lei, 6 000 Lei) kifizetett 129 735 Leiről sem, hogy az mire használtatott fel. A plébánosi beneficiumnak kölcsönadatott 1 122 556 Lei. A kölcsön megszerzésével felmerült költségekre kifizettetett 1 034 196 Lei. A Holland-kölcsön 1927 évi kamata is a tőkéből fizettetett ki 1 435 461 Lei értékben, a Kereskedelmi Bankban csak 1 883 131 Lei van folyószámlán, míg részvényvásárlásra 200 000 Lei fordított. A különbözeti összeget részben a Providentia vette 3 041 526 Leit meghaladó összegben kölcsön, részint a főgondnok használta fel üzleti célokra 812 773 Lei összegben, és pedig úgy, hogy a Prelátus urat megtévesztette, aláíratott vele utalványokat, azonban ezeket a pénzeket nem fordította a megjelölt

köteles célokra, hanem saját adósságaira használta fel. Ezt az összeget magára vállalta a Prelátus úr, kijelentve, hogy lelkiismeretét nyugtatja meg azzal és a főgondnok eljárását teszi jóvá, hogyha az Egyházközséget a kártól – mely az ő bizalmával való visszaélésből származott – megmenti. Erre a célra a Prelátus úr felajánlott évi 1 200 000 Leit azzal, hogy fizeti ezt az összeget mindaddig, amíg a kártétel teljes kielégítést nem nyer. Ha történtek hibák, bűnök, az Egyházközség ennél a tételnél nem károsodott és nem károsodik, mert a Prelátus úr kötelességének tartotta az Egyházközségnek a kárt megtéríteni a 8 812 773 lejnek magára vállalásával. A Providentiát illetően a tényállás a következő: Ennek vezetője Kende János tanár, aki nagy ideális elképzelések és kiindulási pontok alapján állott ugyan, de mert nem üzletember, olyan dolgokba fogott, amihez nem értett és amikkel megbukott, és erre a célra vett fel 3 041 526 Leit meghaladó összegben kölcsönül. Ennek visszafizetésére Kende János úr ezt az ajánlatot tette, hogy átengedi az Egyházközség tulajdonába a Providentia nyomdavállalatot, és a különbözeti károk megtérítésére fizet havonta 19 333 Leit. A gépek, felszerelések értéke 900 000 Leit tesz ki. Ennélfogva az Egyházközség a Providentia adósságainak rendezése és ügyeinek tisztázása után innen a legjobb esetben 600 000 Leit kap vissza, és a felajánlott 19 333 Leies havi részletfizetésekkel hosszú idő után 400 000 Leit törleszthet le, tehát a 3 721 521 Leiből csak ez az összeg fog megtérülni. Méltóztassanak ezen szomorú tényeket tudomásul venni. Méltóztassanak azt is tudomásul venni, hogy az Egyházközségnek a Holland-kölcsön kamatainak rendezésére szükséges összeg nem áll rendelkezésre. A Kereskedelmi Banktól osztalékot nem kaptak, tehát erre az összegre sem lehet számítani. Azonban ne a történeteket bírálgassuk, hanem a jövőt illető gondos, lelkiismeretes munkásság töltsön el bennünket, és igyekezzünk a dolgokat minél előbb, de gyökeresen orvosolni!”⁶¹⁹

619 *A Kolozsvári Római Katolikus Egyházközség képviselőtestülete közgyűlésének jegyzőkönyve 1928. márc. 25-én.* – KPL: 6. d. 290h.

Függelék – 2.

Héjja Kálmán egyházmegyei számvevő kézzel írt jelentése a püspöki hivatalnak az egyházközség anyagi helyzetének vizsgálatáról

„Ezt a kölcsönt az 1927 év, április hó 13-án jóváhagyott Biztosítéki Okirat alapján, a kolozsvári Egyházközség összes ingatlanaira – a templom kivételével –, 1927 év június 8-án történt bekebelezés folytán, az egyházközség részint befektetési célokra vette fel, részint azért, hogy saját és hozzátartozó alapok és más intézmények terhes adósságait és a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank R.T.-nál fennállott tartozásait egyenlítse ki és addig is míg a befektetések és építkezésekhez hozzá lehet kezdeni, a maradványt a lehető legjobban kamatoztassa úgy, hogy az valósággal magát fizesse vissza akkorra, amikor a tőke törlesztéshez hozzá kell majd fogni.

Fájdalom ez a kölcsön csak látszólag volt előnyös, mert úgy a megszerzése, mint leszámíttatása akkora összeget emésztett fel, hogy a végén csak 494.198 H. frt. volt az az összeg, ami az egyházközség rendelkezésére maradt, az alábbi elszámolás szerint:

A Nationale Spaar-en et Emissiebank Nijmegen a Magyar Általános Hitelbank közbejöttével, a Kolozsvári Takarékpénztár útján, angol fontsterling, dollár és svájci frankban 1927. április 19-22-ig az egyházközség részére küldött: 600 000 Hfrot.

Ebből levonattak a következő összegek:

1. 600 000 Hfrt-ért 90%-os árfolyamon: 60 000 Hfrt.
2. Kötvényköltség és bélyegilleték: 6 250 Hfrt.
3. 4%-os jutalék közvetítőknak: 24 000 Hfrt.
4. Kolozsváriak költsége: 15 552 Hfrt. Összesen: 105 802 Hfrt.

Tehát maradt a Holland kölcsönből kezükön: 494 198 Hfrt. Ehhez járul az időszaki kamat kölcsön javára: 1 867 Hfrt. A 600 000 Hfrt. kölcsönből tehát kaptak: 496 065 Hfrt.

Ezen idegen valutáknak a szükséghez mérten eszközölt beváltása rendjén kapott az egyházközség: 34 112 252 lejt. Erről az összegről,

1928 év, január hó 21-én az egyházközség pénzügyi bizottsága, Dr. Nemes Ferenc főgondnok előadásában ekképpen iparkodott elszámolni:

1. Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanktól vásárolva 1000 drb. a) 200 L. n. é. részvény: 277 249 lej.

2. Schütz-alapnak kölcsön házvételre és az ezzel kapcsolatos kiadásokra: 4 376 300 lej.

3. Kölcsön a Mariánumnak máshol lévő adósságainak kifizetésére: 1 747 984 lej.

4. Egyházközség igénybe vett:

a) 1926. november 18-án: 170 000 lejt.

b) 1926. november 26-án: 430 000 lejt.

c) 1926. december 11-én: 320 000 lejt.

d) 1926. december 20-án: 170 000 lejt.

e) 1927. január 1-én: 270 000 lejt.

f) 1927. január 4-én: 80 000 lejt.

g) 1927. január 15-én 500 000 lejt.

h) 1927. január 24-én 290 000 lejt.

i) 1927. március 3-án: 61 110 lejt.

j) 1927. március 29-én: 62 625 lejt.

k) 1927. április 7-én: 6000 lejt.

l) Kamatkülönbözet 1927. május 9-ig: 258 856 lejt.

m) 1927. május 12-én: 103 650 lejt.

n) 1927. október 5-én: 6000 lejt. Összesen: 2 978 241 lej.

5. Plébánosi beneficiumnak kölcsön: 1 122 556 lej.

6. Költségekre a holland kölcsönnél Kolozsvárt: 1 034 196 lej.

7. Kolozsvári Kereskedelmi Banknál elhelyezett összeg: 20 023 009 lej.

8. Holland-kölcsön után 1927. évben félévi kamat: 1 435 401 lej.

9. Elszámolásra kiadott előlegek: 572 927 lej.

10. vitás kamattételek, melyek az egyházközségnek visszatérülnek: 544 329 lej.

Összesen: 34 112 252 lej.

Ezen elszámolásnak a legtöbb tétele hamis, megtévesztő és így nem fogadható el.

1928. év január 23-iki jelentésemben jeleztem is, hogy a Dr. Nemes féle leszámolást érdemileg csak a hivatalos számadások felterjesztése után bírálhatom el, amikor azok a különböző bizottságok, választmány és egyházközségi közgyűlés által is felülvizsgáltattak.

Időközben Dr. Hirschler József plébánosnak is, a leszámolás helyességét illetőleg aggályai támadtak s felkérte Dr. Gabányi Imre ügyvédet, a valóság kiderítésére. Dr. Gabányi 1928. év február 26-iki levelében, a pénzügyintézetektől beszerzett számlakivonatok, levelek s gondos utánajárásokkal, a holland-kölcsön mérlegét ekképpen állította fel:

I. A Holland-kölcsön idegen valutáinak beváltásából kézhez vettek: 34 112 252 lejt. Ebből hasznos tételek gyanánt elfogadható: 13 419 657 lej. A jelentkező hiány: 20 692 595 lej.

Én az 1928 év március 22-29-ig tartó vizsgálat alkalmával, utasításom értelmében igénybe vettem és köszönettel fogadtam Dr. Gabányi Imre ügyvéd úr előzékeny szíves közreműködését, felvilágosításait s a betekintésre átadott okmányokat, s ezek úgyszintén a helyszínen szerzett tapasztalataim alapján a Dr. Nemes Ferenc és pénzügyi bizottságnak 1928 év január 21-én megkísérelt elszámolását a következőkben helyesbítettem, mert reális tételeket csak ezek képeznek:

1. Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank 1000 drb. részvénye: 177 249 lej.

2. A Schütz-alapnak kölcsönadott 4 376 300 lejjel megvásárolt Polonyi-féle ház értéke: 2 600 000 lej.

3. A Mariánumért kifizetett adósságok: 1 747 984 lej.

4. Az egyházközség által igénybe vett összegek: 2 548 625 lej

5. A plébániai beneficium tartozik: 1 122 556 lej.

6. Kolozsvári Kereskedelmi banknál folyószámlán: 1 883 131 lej.

7. Providentia érték: 700 000 lej. Reális értékösszege: 10 602 296 lej.

Szerintem a Holland-kölcsön mérlege ez:

I. A Holland-kölcsön idegen valutáinak beváltásából kézhez vettek: 34 112 252 lejt.

II. Ebből reális érték: 10 602 296 lej. Jelentkező hiány: 23 509 956 lej.

Ebből levonva az 1927 évre fizetett kamatot, mely a tőkéből kifizetve, mégis legitim kiadás: 1 435 461 lej. Tehát tényleges hiány: 22 074 495 lej.

Mi történt ezzel az összeggel?

1. Dr. Nemes a folyószámla kivonat szerint saját céljaira felvett: 8 812 773 lej.

2. Ugyanő a Kolozsvári Takarékpénztár 1000 drb. részvény vásárlásánál saját céljaira kifizettetett: 100 000 lej.

3. Ugyanő a 12 lapon 4 tétel i, l, j és o pontjai alatti összegeket nem szolgáltatotta be az egyházközség pénztárába: 429 616 lej.

4. A 13 lap 9 és 10 tételei nem létező kiadások Dr. Nemes Ferenc kezén: 1 117 256 lej.

5. A Providentia nyomda 3 041 526 lej kölcsönéből levonva a 700 000 tényleges értéket, el fog veszni: 2 341 526 lej.

6. Kolozsvári Polonyi-féle 4 376 300 lejből, mint vételárból levonva a 2 600 000 lej tényleges értéket, veszteség: 1 776 300 lej.

7. Kolozsvári Kereskedelmi Bank részvényei jelenleg értéktelenek: 7 200 000 lej.

8. Dr. Nemes elszámolásánál ki nem deríthető tévedés: 297 024 lej.

Összesen: 22 074 495 lej.

Indoklás:

1. Az 1, 2, 3, 4, 8 tételeknél: Dr. Nemes Ferencnek 116 hitelezőnél, szakácsné, iskolaszolgától felfelé egészen a báró és grófokig, Dr. Klumák János és Dr. Gabányi Imre ügyvédek összeírása szerint 16 millió adóssága van. Az üzlet aktívái éppen csak fedezik a négymillió paszszívát; itt nincs kilátás semmire.

Az Unió-utcai, Nemes Ferenc tulajdonát képező házon betelekkönyvezett tartozás van, ennél fogva ez a 4 tétel 10 459 645 lej összegben elveszettnek tekinthető.

2. Az 5-ik tételről a Providentia nyomdánál jeleztem, hogy itt liquidálás esetén circa 700 000 lej térülhet meg, melyhez járul még a Kende János által megígért havi 19 333 lej befizetés.

3. A Polonyi-féle ház nem ér többet a kitüntetett 2 600 000 lejnél. Ugyanis ezt a házat eladás előtt Dr. Nemes, mérnökkel megvizsgáltatta, s ez 3 900 000 lejre becsülte azon megjegyzéssel, hogy

a vételnél a ház fekvése is az érték javára figyelembe veendő. Ez bátorította fel Dr. Nemes arra, hogy a becsértéken felül 4 100 000 lejjel vásároltassa meg a Schütz-alappal, az alapnak nyújtott kölcsön pénzből, de ez a ház, az én és még más hozzáértők véleménye szerint nem ér többet a kitüntetett 2 600 000 lejnél. De jelenleg ez is holttőke, mert Dr. Nemes üzlete, a ház birtokbavétele, vagyis 1927 év augusztus hónap óta haszonbért nem fizetett, sőt a régi tulajdonossal Polonyival olyan szerződést kötött, hogy 1929 év elejéig az emeleti lakosztályban ingyen lakhatik.

4. A 7-ik tételnél, Kolozsvárt a Kolozsvári Kereskedelmi Bank szomorú helyzete ismeretes volt, miért is ezzel az intézettel nagyobb üzleti összeköttetést vállalni meg nem bocsájtható bűn volt, s mégis ezt figyelembe nem vették sem az egyházközség vezetői sem pedig a Bank igazgatósága, melynek soraiban az erdélyi római katolikus Státus vezető emberei ülnek, s megvásároltattak s kifizetettek az egyházközséggel 6 millió n. é. részvényt, 20% felárral 7 200 000 lejért. A teljesen immobil Bank további gyengülése folytán ez az összeg ma teljesen elveszettnek tekinthető, ha csak valahogyan nem szánálják. Itt említtem fel azt a analifikálhatatlan eljárást is, hogy nevezett intézet, Dr. Nemes Ferenc intézkedésére, olyan folyószámla kivonattal állított ki, mely az egyházközség javára 20 023 009 lej követelést tüntet fel s Dr. Nemes Ferenc ezt a hamis okmányt merészelte az 1928 év január 21-iki bizottsági gyűlésen nekem és a bizottságnak bemutatni s ezzel bennünket megtéveszteni, holott ő nagyon jól tudta, hogy ekkor az egyházközségnek a Holland-kölcsönből csak 1 883 131 lej betétje, illetve folyószámla követelése van. Ez Nemes Ferenc kiszámított gonoszságát is igazolja.

Ezek után a Holland-kölcsön végső eredménye ez:

I. Tartozik a kolozsvári egyházközség Holland-kölcsön címen: 600 000 Hfirt.-tal (66,5 lej) = 39 900 000 lej. Ebből tényleges érték: 10 602 296 lej. Hiány: 29 297 704 lej. Ha pedig szigorúan mérlegeljük a helyzetet, akkor kitűnik, hogy jelenleg jövedelmező értéket csak e kettő tétel képez:

1. A Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank 1000 drb. részvénye: 177 249 lej.

2. A plébánosi beneficiumnak kölcsönadott: 1 122 556 lej. Összesen: 1 299 805 lej.

A Dr. Nemes Ferencnél elveszett összeg törlesztését Dr. Hirschler József plébános magára vállalta, kijelentve az 1928 év március 25-i közgyűlésen, hogy lelkiismeretét nyugtatja meg azzal és a főgondnok eljárását teszi jóvá, ha az egyházközséget ettől a kártól, mely az ő bizalmával való visszaélésből származott, megmenti. Erre a célra felajánlott évi 1 200 000 lejt mindaddig, amíg a kártétel teljes kiegyenlítést nem nyer.

Mint már jeleztem, ezt a nagy kölcsönt az egyházközség részint régi adósságainak törlesztésére, részint befektetési célokra vette fel. Az elsőt teljesítette, az utóbbi majdnem teljesen megsemmisült és mégis évenként kamat címen az egyházközség kell fizessen a 600 000 Hfirt. után évi 48 000 Hfirt = 3 192 000 lej kamatot 1929 év végéig; 1930-ban pedig kamatot és tőketörlesztést is, oly módon, hogy 1930-ban tőke és kamatban 52 800 Hfirt-ot, az utolsó évben pedig 1947-ben 156 980 Hfirt-ot, tehát minden további év terhesebb és terhesebb lesz.”⁶²⁰

Függelék – 3.

Nemes Ferenc főgondnok kézzel írt válaszelevele Gabányi Imre ügyvédnek

„Mélyen tisztelt ügyvéd úr!⁶²¹

Hozzám intézett nagybecsű felhívására s az ezen alkalommal feltett kérdésekre tiszteletteljes jelentésemet a következőkben bártorkodom megtenni.

⁶²⁰ Héjja Kálmán egyházmegyei számvevő kézzel írt jelentése a püspöki hivatalnak az egyházközség anyagi helyzetének vizsgálatáról 1928. ápr. 21-én. – GYÉL: Num. sz. n. 1797. d.

⁶²¹ A címzett ügyvéd Gabányi Imre, aki ezt a levelet említi az 1928. július 1-jén kelt, Hirschlernek címzett levelében, amelyben beszámol Nemes Ferenc kihallgatásáról.

1. Hogy a holland kölcsönből üzleti céljaimra az ügyvéd úr által kimutatott összeget –nyolcmilliónyolcszáz tizenkettőezernéhány száz lei – vettem kölcsön, valónak ismerem el; mert azt Ön gondos vizsgálat alapján állapította meg, viszont én az iratok és az általam készített kimutatás átadása után már további vizsgálatot e tekintetben nem eszközöltem s lehetséges, hogy a részemről készített kimutatásba – ha bár nem szándékosan – tévedés csúszott be.

2. A Kolozsvári Kereskedelmi Banknál történt részvényjegyzésre nézve a következőket adhatom elő: felmerült az a terv, hogy a holland-kölcsön egy részének felhasználásával létesítsünk egy bankot, amely aztán a gyulafehérvári Transsylvania Bankkal szoros kapcsolatban katolikus érdekeket szolgáljon. Megfontolás után jobbnak látszott az a megoldás, hogy valamely már meglévő kisebbségi pénzintézetet támogassunk, s azt igyekezzünk ily értékemben való magatartásra megnyerni. Erre legalkalmasabbnak látszott a Kolozsvári Kereskedelmi Bank, amelynek igazgatóságában Dr. Jósika Gábor, Matskássy Pál, Hevesi József, Dr. Béli Pál, Dr. Balázs András, felügyelő bizottságában Dr. Nagy László, mindnyájan katolikus közéletünk tagjai foglalnak helyet. Közöltem tehát a tervet Hevesi József elnök úrral s megmondtam feltételeinket is. Kívánjuk, hogy fizesse a betett összeg után 16% kamatot; fogadják el a holland-forint valutát; tegyék magukévá a mi programunkat s annak megvalósítása érdekében állítsanak a bank élére egy agilis ügyvezető igazgatót s ejtsék módját a Transsylvania Bankkal való fúzióknak. Miután Hevesi úr közölte a dolgot az igazgatósággal, azt a javaslatot tette, hogy mivel a bank fel akarja emelni a részvénytőkét, jegyezzük mi a hatmilliót s ezzel miénk lesz a részvénytöbbség; viszont a bank a részvényjegyzésre felhasznált összeg után is megadja a 16% kamatot. Később Dr. Jósika Gábor elnök úr két ízben érdeklődött a dolog iránt a Hevesi József úr információja alapján. Csak későbbben, a részvényjegyzés után tudtam meg, hogy Dr. Jósika Gábor elnök úr a Transsylvania Bankkal való fúzió feltételéről nem tudott. Mindazonáltal a fúziós tárgyalások László Endre vezérigazgató úrral lefolytattak, de eredménytelenül. Ez alkalommal tűnt ki, hogy a Borgói R.T. nagyon reá nehezedik a bankra, de azért állandóan az volt az irányadó banktényező véleménye, hogy a nehézség eliminálható s

Borgói R.T.-nak elégséges fedezete van az adósságaival szemben. Hónapok multával, 1927 év augusztus havában történt meg Domokos Ernő úr alkalmazása s a bank örvendetes fejlődésnek is indult, míg aztán december havában az egyesült Közgazdasági Bank bukása ezt az örvendetes fejlődést meg nem bénította.

3. Ami a részemről igénybe vett kölcsön visszafizetését illeti, joggal feltételezhettem, hogy ez nem lesz lehetetlen, mert hiszem az addigi 30-40%-os magánkölcsonöknkel szemben egy 16%-os kölcsönnél már a kamatban oly megtakarítást érek el, hogy ez lehetővé teszi számomra a visszafizetést. Nem láthattam előre, hogy az üzleti forgalomnak 1926 évben beállott csökkenése és a rettenetesen megnéhezült inkassa olyan huzamos, jóformán állandó lesz s ez aztán olyan nehézségeket idéz elő, amelyek a jelen állapothoz vezettek. Ha én előre látom e 30%-os forgalom csökkenés állandósulását, semmi körülmények között nem veszem igénybe a kölcsönt; de feltételezve a forgalom csökkenés átmeneti jellegét, ebben az olcsó kamat tételű kölcsönben láttam az eszközt súlyos helyzetem megjavítására.

Hogy ezen eljárásom teljesen jóhiszemű volt és még csak nem is gyanítottam ezt a kifejetet, arra nézve nagyon kérem feltételezni rólam, hogy inkább választottam volna azt, hogy a kölcsön igénybe vétele nélkül legyek egy megbukott kereskedő, aki elveszítette minden vagyont; minthogy a teljes vagyoni tönkrement mellett még elveszítsem egy ötvenhároméves múltnak minden erkölcsi értékét is és viseljem azt a megbélyegző és reám nézve nagyon is tragikus sorsot, hogy megkárosítottam egyházamat, holott előzőleg egész életemben annak javát igyekeztem szolgálni.

Engedje meg ez alkalommal igen tisztelt ügyvéd úr, hogy az alábbiakban feltárjam e szomorú helyzet előzményeinek lélektani magyarázatát. Nem mentegetődzés, nem védelem akar ez lenni, mert hiszen az elkövetett könnyelműség s az ezzel előidézett kár oly nagy, hogy amennyiben bármi módon ez az eset a világi igazságszolgáltatás elbírálása alá kerül, elítéltetésem és szigorú megbüntetése bizonyos.

Viszont érthető, ha én, aki e szerencsétlen helyzetnek szenvedő alanya vagyok és jó katolikusnak tartom magam, saját magam előtt sokszor felvettem a kérdést, hogy miképpen tudom

magatartásomat az Istennel szemben tisztázni és hogyan áll a dolog a lelkem örök üdvössége szempontjából? Mert végtére is minden katolikus lelket ez kell hogy első sorban érdekeljen; minden egyéb csak ezután következik. Az eset nyilvánosságra jutása óta eltelt 3 hónap alatt is több ízben foglalkoztam behatóan e kérdéssel s arra az eredményre jutottam, hogy bár sorozatosan szörnyen nagy hibákat követtem el, de eltévelyedésem annyira jóhiszemű volt, hogy nyugodt lélekkel állok a jó Isten ítélő széke elé bármelyik percben, sőt most már ismét merészelek az Úr asztalához is járulni. Ha pedig még megadja a jó Isten számomra azt a nagy kegyelmet, hogy megszabadulva e nagy baj következményeitől, rendre-rendre magam megtéríthessem mindenkinek az okozott kárt, akkor lelkem teljes megtisztulásához az elégtétel is meglesz és én teljesen vissza nyerem lelkiismeretem nyugalmát. Ma lelkiismeretem számára ezt a nyugalmat csak az az őszinte jószándék és erős vágy biztosítja, hogy - mihelyt módomban lesz - a károkat megtérítem s minden erőmmel erre törekszem, szüntelen ezért imádkozom; - addig pedig teljes megadással és alázatossággal alá vetem magam mindennek, ami még következik, mert őszinte lélekkel óhajtom, hogy mindenben legyen meg az Isten akarata!

Kegyeskedjék elhinni igen tisztelt ügyvéd úr, hogy most, amikor a világ felfogása szerint mindent elveszítettem, ami csak értékes volt az életemben; mégis ebben a borzasztó helyzetben megnyertem az Úr Isten segítő kegyelmét, ami mindennél becsesebb reám nézve, mert csupán ennek köszönhetem, hogy kétségbe nem estem. Ha valaki e benső lelki világomat nem ismeri, hanem csak külső magamviseletét látja, ha észleli, hogy e körülmények dacára még azt is megteszem, hogy az ünnepnapokon a szabadba megyek felüldülni, azt gondolhatja, hogy és e szörnyű helyzetet is könnyelműen fogom fel s bizonyos nemtörődomséggel túl teszem magam annak minden következményén.

Hogy e reám nézve mindent felforgató, minden értékemet megsemmisítő helyzetben Isten kegyelmével lelkem egyensúlyát meg tudtam őrizni, ennek magyarázata - felfogásom szerint - előző életmódomban rejlik. Itt e városban éltem le eddigi életemet; vannak még sokan, akik még évtizedekre vissza tudnak emlékezni s ezek

előtt a kigúnyolás és meghazudtolás veszélye nélkül pappírra tehettem a következőket.

Szegénysorsú és sok nyomorral küzdő árva gyermek voltam, s mégis – Isten különös segítségével – úgy szorgalom, mint magaviselet tekintetében az elsők közé emelkedtem. Tanulmányaim befejezése után, mint tisztviselő oly jó nevem volt, hogy a ranglétrán való emelkedésért nem kellett törtetnem, hanem felebbvalóim és az irányításra hivatott tényezők egyező akarata valósággal emelt, beültetett minden küzdelem nélkül a magasabb állásba, úgy hogy alig 29 éves koromban már a tanácsosi állást elnyertem. Tovább is haladhattam volna könnyű szerrel, de nem akartam és itt megállapodtam.

Közben megnősültem s ettől kezdve minden időmet családomnak és hivatásomnak szenteltem. Ezután rendre-rendre jöttek a közéleti megbízatások, amelyeket szintén nem kerestem, de ha elfogadtam, igyekeztem annak is eleget tenni.

Isten kitüntető kegyelmének köszönöm, hogy életem vezérlő elve volt, hogy szerettem Istent, szerettem embertársaimat s ragaszkodtam egyházamhoz. Hogy ez így volt és van, azt évtizedeken át tanúsított magtartásom igazolja. Mivel pedig a múltban minden jóra irányuló törekvésemet az Isten megsegítette, ez a körülmény bizonyos fokig elbizakodottá tett olyan értelemben, hogy olyankor is bíztam jóra irányuló törekvéseim sikerében, amikor annak biztosítékai a gyakorlati élet felfogása szerint hiányoztak. Vakmerőség volt pl. annak idején, hogy minden anyagi erő híján s a nélkül, hogy előzetes hozzájárulást eszközöltem volna ki, felhasználtam a kedvező alkalmat s házat vettem a vakoknak és Szt. Árváinak. Azután nagy buzgalommal láttam hozzá az anyagiak előteremtéséhez és sikerült a telek vásárlással csinált adósságokat rövidesen kifizetni.

Sok küzdelemmel, munkával, bajjal telített, de Isten segítségével mégis harmonikus életet éltem 1919-ig, amikor állásomat elveszítettem. És most, amikor életem e szomorú fordulatanál jól visszagondolok az előzményekre, megállapítom, hogy ettől az időponttól kezdve hibáztam végzetesen azzal, hogy nem eléggé figyelmeztem az Isten intéseire, amelyeket pedig életkörülményeim gondos mérlegelésével felismerhettem volna. Bizonyos – az időben nagyon is

helyeselt – elveket állítottam fel, s ezek szolgálata érdekében valószínűsítő erőszakkal formáltam életemet.

Mint teljesen vagyontalan embernek, az állásom elvesztése után a dolog természetes folyományaképpen el kellett volna távoznom innen; e helyett azonban ragaszkodtam ahhoz, hogy itt, szülőhelyemen maradjak és megküzdök az élet nehézségeivel. Három és fél éven át ez a küzdelem eredménytelen volt.

Mivel 11 éven át, mint óra adó tanítottam a kereskedelmi akadémián, megkíséreltem rendes tanári állást elnyerni, nem sikerült, holott addig minden törekvésem sikerre vezetett. Próbáltam gazdálkodni, mint amihez legtöbb érzékem volt, de anyagi erő híján ez sem sikerült. E sikertelenség után kereskedelmi ügynökség révén próbáltam boldogulni, de nagyon kevés eredménnyel, míg végre 1922-ben az üzletet megvettem. Ekkor boldognak éreztem magam, hogy saját elhelyezkedésem kivül sikerült más sorstársaimnak is megélhetést biztosítanom. Előre szövögettem magam lelkében a szép jövőt, hogy az üzlet jövedelméből mennyi jót lehet majd tennem minden irányban.

Előző év december havában történt meg a fő gondnoki tisztségre való megválasztásom. Nem törekedtem e kitüntetésre sem, sőt bizonyos aggodalommal fogadtam, de úgy véltem, hogy Isten akarata nyilatkozott meg a bizalomban s ezért szívesen vállaltam.

Az üzlet alapításnál is megnyilatkozott az elhibázott irányelv, melyet az okvetlenül ittmaradás érdekeben elkövettem, hogy az egész üzletet adósságra alapítottam és hozzá fogtam annak vezetéséhez, holott nem volt forgó tőkém.

Ezt követőleg történtek azután olyan események, amelyeket én – most látom csak, hogy helytelenül – akkor Isten segítő kegyelmének tudtam be. Önként jelentkeztek magán egyének és ajánlottak hosszú időre lekötendő tőkéket gyümölcsöző kezelésre. Később többször megtörtént, hogy valaki rövidesen vissza kívánta a tőkéjét s a vissza fizetés időpontjára jelentkezett más hitelező. Ily módon kaptam a kölcsönök 90%-át, mert én csak az utóbbi időkben jártam kölcsönök után, amikor a katasztrófa bekövetkezését véltem ezáltal elhárítani. Hogy aztán mi következett ennek folyományaképpen, azt az igen tisztelt ügyvéd úr részleteiben ismeri.

Beismerem, hogy végzetesen hibás voltam abban, hogy amikor kereskedő lettem, nem mondtam le minden közéleti megbízatásomról, mert így jutottam abba a rettenetes helyzetbe, hogy-bár kora reggeltől késő estig dolgoztam – sem az üzlet állapotáról nem tudtam magamnak tiszta képet alkotni, sem más téren nem tudtam rendszeres munkát kifejteni, úgy hogy ezekben az években az egész életem csak kapkodás volt s most bekövetkezett a szomorú eredmény.

Hogy nem tártam fel korábban a veszéllyel fenyegető helyzetemet, annak az a magyarázata, hogy én – kit a jó Isten egy életen át kegyelmével és jóságával megajándékozott, ki mindenkor az Ő létezését kerestem s az Ő segítségét kértem, és aki mindig csak jót akartam – nem hittem egy percre sem, hogy Isten megengedi anyagi téren való elbukásomat, hanem erősen reméltem, hogy ha az utolsó percben is segítséget fog nyújtani. A mindenható Isten másként akarta és úgy történt amint Ő akarta!

Imprudens magatartásom és az Isten segítségével való vakmerő bizakodásom voltak előidézői a mostani szomorú helyzetnek. Akár büntetés képpen, akár megpróbáltatásul küldte az Úr reám e borzasztó csapást, nem zúgolódom, megérdemlem és alázatos lélekkel elfogadom; de e pillanatban még megmagyarázni nem tudom, holott kétségtelen, hogy a jó Isten bizonyos cél érdekében bocsátotta reám s e révén más embertársaimra is ezt a rettenetes bajt.

Elveszítettem azt a kis vagyonkám, amit egy életen keresztül sok küzdelemmel szereztem; koldussá tettem ártatlan családomat; elveszítettem mindent ami eddig embertársaim megbecsülésére érdemessé tett; kárt okoztam egyháznak, amelynek érdekében pedig mindig igaz őszinteséggel dolgozni igyekeztem; megkárosítottam sok embertársamat, akik jót akartak velem tenni s akiknek és is szolgálatának akartam lenni; esetleg még súlyos börtön büntetés is osztályrészem lehet, ha csak nem sikerül azoknak a jó lelkeknek, akik helyzetem szanálásán fáradoznak, ezt a veszedelmet elhárítani; a legsötétebb és e pillanatban teljesen kilátástalan számomra a jövő miként való kialakulása; – és mindezek dacára abból a tényből, hogy Isten segítő kegyelme e válságos helyzetben megóvott a kétségbe eséstől, hogy e csapások súlya alatt nem roppantam össze,

hogy ez idő szerint is nem az elveszített rengeteg érték elmúlásán búslakodom, hanem lelkem nyugalmát biztosítandó az okozott károk megtérítéséért imádkozom, adja lelkemnek azt az erősen bízó reménységet, hogy esdeklésemre Isten éreztetni fogja irántam való könyörületeségét s végül mégiscsak megsegít jóra irányuló törekvésemben.

E lelki állapotomat akartam magyarázatképpen feltárni, s abban a feltevésben, hogy nem fölöslegesen tettem, vagyok hálás tisztelettel alázatos szolgálja

Kolozsvár, 1928. május 26, Nemes Ferenc⁶²²

Függelék – 4.

A Direktórium szabályzata

„1. A Direktórium tagjainak megbízatása tiszteletbeli és teljesen díjtalan, esetleges kiküldetéseiknél csakis a felmerülő készkiadásai-
knak szabályszerű elszámolás mellett történő megtérítését igényelhetik.

2. A Direktórium tagjai az első, alakuló ülésen a megadott szöveg szerint a plébános kezébe esküt tesznek, és azt aláírásukkal ellátva az egyházmegyei hatósághoz felterjesztik. A Direktórium tagjai tanácskozásaikat és jogerőre nem emelkedett határozataikat illetőleg titoktartásra kötelesek, hasonlóképp titoktartásra vannak kötelezve mindazok, akik az alábbi pontok értelmében a tanácskozáson részt vesznek.

3. A Direktórium hatásköre az Egyházközség ingó és ingatlan javainak kezelése, az ezzel kapcsolatos magánjogi ügyekre, valamint az Egyházközség világi tisztviselői és alkalmazottjai fegyelmi és személyi ügyeire terjed ki. Hatásköréhez tartozik a plébánosi javadalom ingó és ingatlan javainak kezelése az előbbi bekezdésben részletezett kapcsolatos ügyekkel, mindaddig, amíg az egyházmegyei hatóságnak 1934. december 27-én kelt 3117. számú rendelete szerint

622 *Nemes Ferenc főgondnok kézzel írt válaszlevele Gabányi Imre ügyvédnek 1928. máj. 26-án. – GYÉL: 1797. d.*

a plébánosi javadalom javai az egyházközségi javakkal együttesen kezeltetnek.

4. A Direktórium működésében az egyházmegyei hatóság rendeletei és utasításai szerint jár el, és felelősséggel az egyházmegyei hatóságnak tartozik. Megalakulása után haladéktalanul megállapítja munkaprogramját és azt bemutatja az egyházmegyei hatóságnak. Ezen munkaprogram megvalósításához a főhatósági jóváhagyás bevétele nélkül azonnal hozzáfog.

5. A szükséglet szerint bizottságokra tagozódik (jogi és gazdasági vagy egyéb bizottságok). A bizottság a Direktórium által hozzájuk utalt ügyekben a Direktórium nevében intézkednek, kisebb ügyekben önállóan, fontosabb ügyekben az összülés elé javaslatokat terjesztve elő.

6. A Direktórium és bizottságainak határozataihoz egyszerű szótöbbség szükséges és elegendő. Egy tagnak szóbeli kívánságára is titkos szavazás rendelendő el.

7. Minden ülésről jegyzőkönyv veendő fel, amely a határozatokat szó szerint tartalmazza. A jegyzőkönyvet az ülésen részt vett összes tagok 24 órán belül kötelesek aláírni. A jegyzőt a Direktórium és bizottságai saját kebelükből választják vagy delegálják.

8. Minden ülésen jogosult megjelenni a plébános és az egyházmegyei hatóságnak esetleges megbízottja. Az ülésekre esetről esetre behívott egyházközségi világi tisztviselők és alkalmazottak kötelesek megjelenni. Indokolt esetben meghívhatók az ülésre szakértők is, akik azonban a határozathozatalnál nem lehetnek jelen.

9. A Direktórium és bizottságainak határozatai az elnök enuniciálásával⁶²³ jogerősekké válnak, kivéve azon eseteket, midőn az Egyházbizottság Törvénykönyv kánonjai szerint felsőbb egyházi hatóság jóváhagyása szükséges, vagy a plébános az alábbi pont szerint a határozatot megészrevételezi.

10. A plébánosnak jogában áll a határozatokat megészrevételezni, ebben az esetben a határozat az észrevételekkel együtt azonnal, de legkésőbb 48 órán belül az egyházmegyei hatóság döntése alá bocsátandó.

623 Kihirdetés, kinyilvánítás.

11. Az egyházmegyei Iskolaszék, valamint az önkormányzati meglévő bizottságok határozatai és rendelkezései végrehajtás előtt közlendők a Direktóriummal. A Direktóriumnak összülésén jogában áll anyagi vonatkozású részletekben új határozathozatalt kívánni, amennyiben az újabb határozat sem elégíti ki, azonnal, de legkésőbb 48 órán belül az egyházmegyei hatóság döntését kéri ki.

12. Az Egyházközség hivatalos ügyiratait, kiadványait, szerződéseit, valamint a megbízó leveleket a Direktórium vagy bizottságainak jogerős határozata alapján a plébános, illetve jogszerű helyettesítője írja alá, és ezen aláírást nem tagadhatja meg.

13. A Direktórium hivatalos felterjesztéseit és levelezéseit a plébánia hivatal útján intézi, jogában áll azonban kívánni, hogy lezárt iratai felbontatlanul továbbíttassanak.

14. Határozatait és intézkedéseit rendszerint az Egyházközség világi tisztviselői és alkalmazottjai, indokolt fontos ügyekben delegált tagja útján hajtja végre.

15. Ezen szabályzatnak bármely módosítása és értelmezése az egyházmegyei hatóságnak joga.⁶²⁴

Függelék – 5.

Dr. Jelen Gyula nyilatkozata a direktóriumhoz az ellene felhozott vádakra

„Jelen Gyula főgondnok direktóriumi elnök nyilatkozata egyrészt a kölcsön ügyben f. évi aug. 20-án hozott direktóriumi határozat, másrészt a direktórium f. hó 10-én hozott határozatainak személyét érintő ügyekben!

1. E hó 17-én elnökletem alatt tartott direktóriumi ülésen kérdést intéztem hozzám Dr. Péterffy Jenő úr, hogy hajlandó vagyok-e a direktóriumi üléseken részt venni és azokat vezetni?

Előadom, hogy mielőtt e kérdésre válaszolhatnék, szükségesnek tartom feltétlenül, hogy László Endre úr szavahihetősége

624 *A Direktórium szabályzata a kolozsvári Szent Mihály plébánia egyháztanácsának jegyzőkönyvében 1935. ápr. 8-án.* – KPL: 6. d. 290h.

tisztáztassék a direktórium f. évi aug. 20-án hozott és a kölcsönügyre vonatkozó jelentése ügyében. Tisztáztassék továbbá ezen határozatban részt vett urak és László Endre között – az esetleg változott tényállás mellett – a szolidaritás kérdése, továbbá vétessék revisio⁶²⁵ alá az összes direktórium határozatoknak azok a pontjai, melyek nagy részben László Endre úr indítványára főgondnoki minőségemet, avagy személyemet, méltatlan és tendetiosus⁶²⁶ beállításba helyezik éspedig:

- a./ f. évi augusztus 20-án a kölcsön ügyben
- b./ a Merza ügyben
- c./ szeptember 10-én a belvárosi leányiskola megszüntetése ügyében; a Keleti Újságban tett nyilatkozatom
- d./ a Szemere Miklós kölcsön ajánlat ügyében
- e./ a Merza ügyben
- f./ szeptember 9-én Kultúrpolitikám miatt.

Végül is a direktóriumot nem a főgondnok ellen létesítették, pedig újabban tagadhatatlan törekvés állapítható meg a direktórium egy-két tagja részéről a főgondnok ténykedéseinek diszkreditálására,⁶²⁷ már pedig ha én vállalom az elnökséget tovább csak erkölcsi integritásom⁶²⁸ teljes birtokában tehetem, viszont ha nem vállalom, akkor sem akarok foltos emberként onnan eljönni!

Ilyen áldatlan viszonyok jót nem eredményezhetnek, ennek felelősségét én sem a közgyűléssel, sem más faktorokkal szemben nem viselhetem! Én nem kérek sem kegyelmet, sem elnézést főgondnoki ténykedésem miatt, annak felelősségét nyugodt és tiszta lelkiismerettel viselem, azonban arra kérem az Urakat, hogy mint korrekt úriemberek tisztázzák a helyzetet!

2. A belvárosi leányiskola megszüntetése ügyében tett nyilatkozatomat teljesen fenntartom, mert az az igazságnak megfelel és a tárgyilagos bírálat nem találhat kivetni valót benne, viszont erőltetett az a magyarázat, hogy e nyilatkozat a direktóriumra hárítaná

625 Ellenőrzés, felülvizsgálat.

626 Célzatos, szándékos elferdítés.

627 Hitelrontás, lejáratás.

628 Fedhetetlenség, tisztesség, becsület.

a felelősséget az iskola megszüntetéséért, ez tőlem is teljesen távol állott, amit maga a nyilatkozat gondolatmenete is igazol.

3. A Szemere Miklós kölcsönajánlatát annak vétele után rögtön felterjesztettem a Főhatósághoz, mert annak természete nem direktóriumi, hanem főhatósági mérlegelést igényelt és a Főhatóság teljes egyetértésben velem döntött az ajánlkozásról. Méltóztassanak a Főhatósághoz fordulni további tájékoztatásért, mert az kizárólag most már az ő joga!

4. A Merza ügyben újból szerepeltetett László Endre úr azt mondja, hogy én vállaltam 1933 jan. 1-től az ajándékozott ingatlanoknak az adományozó érdekébeni kezelését stb. Én nem vállaltam, mert engem erre nem is kért fel az adományozó, hanem az egyházközsége. Az egyházközségnek intézkedő elnöke a plébános, nem a főgondnok, vagyonkezelője pedig a gondnok! A főgondnok nobile officium⁶²⁹ kérem elolvasni az egyházközség szervezeti szabályzatának a főgondnokra vonatkozó szakaszait és jövőben e szakaszokra alapítsa a főgondnok elleni támadásait! Így csupán egy tájékozatlan idegennek kell tekinteni, ki merész elszólásaiban másokat elkápráztat és abban gyönyörködik!

5. Egyik e hó 9-én kelt beadványában a direktoriumnak előadja ugyancsak László Endre úr a 3. pont alatt a következőket: Nagy részben Dr. Jelen Gyula főgondnoki kultúrpolitikája hozta az egyházközsége a mai helyzetébe, mert az összes iskoláink átvétele érdekében a főgondnok közreműködése nélkül kénytelen volt (t.i. László Endre úr) a státus világi elnökével a direktóriumi tárgyalást felvenni stb.

Hát most már mielőtt e kérdésben nyilatkoznám, várom a László Endre úr indokait! Nagy a vád Uraim! Nem a Holland-kölcsön, nem a Kereskedelmi Bank részvényvásárlása, nem a Dr. Nemes Ferenc manipulációi, nem a magánhitelezők milliós követelése, nem a főgondnoki intervallum pénzügyi elkötelezései, hanem nagyrészen Dr. Jelen Gyula főgondnoki kultúrpolitikája hozta az egyházközsége a mai anyagi helyzetébe!

629 Nemes kötelesség.

Nem kell ezt komolyan venni Uraim, én sem veszem komolyan! Vannak túlzó emberek, akikben megvan a hajlandóság erőltetett »pózokkal« kiemelkedni a szürke átlag közül.

Megnyugtatja lelkiismeretemet, hogy én már ez év április havában – természetesen László Endre úr közreműködése nélkül – interveniáltam⁶³⁰ iskoláink érdekében és nagy az én örömem is, hogy f. hó 1-től zavartalanul megnyílhattak iskoláink.

Végül egy komoly szó a direktórium igen tisztelt tagjaihoz. Én nem szoktam személyeskedni, engem beleszorítottak ebbe a helyzetbe, erkölcsi reputációm⁶³¹ pedig védenem kell!

Kolozsvár, 1935. szeptember 23. Dr. Jelen Gyula s.k.

Az én kultúrpolitikám eredményes volt, mert főgondnokságom 6 éve alatt az egyházközség iskolái zavartalanul működtek, dacára az óriási anyagi bajoknak, ellenben amióta László Endre úr óhajt vezérekedni a direktóriumban, más egyházközségen kívüli tényezőknek kellett megmenteni!

A magot én vetettem el ez év április havában, amikor még senki sem gondolt az iskoláinkra, a mag a mások megértő támogatása mellett megnőtt, fává lett és gyümölcsöt termett, most pedig László Endre úr leszedi az érett gyümölcsöket és tömjént gyűjtve teszi a direktórium asztalára saját terméseként!

Az igazság lassan jár, lassabban, mint a csiga-biga – de jár!

Dr. Jelen Gyula s.k.”⁶³²

630 Beavatkozás, közbelépés, közbenjárás.

631 Jó hírnév, tekintély.

632 *Dr. Jelen Gyula nyilatkozata a direktóriumhoz az ellene felhozott vádakra 1935. szept. 23-án.* – GYÉL: Num. 714-1935.

Függelék – 6.

László Endre 1935. szeptember 28-án kelt válasza Jelen Gyula főgondnoknak

„a) hogy a szavamhihetősége tekintetében a direktórium elnöke által kívánt erkölcsi ítélet folyó hó 19-én tartott ülésében a direktórium már meghozta.

b) a kölcsön ügyben hozott határozatát hatálytalanította, miáltal a határozatban részt vett direktórium tagok személyemmel szembeni szolidaritási kérdése is elintézést nyert.

A Direktórium elnöke továbbiakban azt a megállapítást szögezi le, hogy a többi direktórium határozatok vétessenek revízió alá, mert azokat a direktórium nagyrészen az én indítványomra hozta. Az elnök által sérelmezett aug. 20-i és szept. 10-i határozatok, az elnök téves információja vagy feltevése alapján nemcsak, hogy nagyrészen nem hozattak az én indítványomra, hanem kis részben sem hozattak az én indítványom alapján.

a) A Direktórium elnöke által sérelmezett két Merza-ügyben nekem egyénileg semmiféle ismertetésem és indítványom nem volt. A Merza-ügyben beadott jelentés és indítvány Xántus János, Gyalui Sándor, Dr. Péterffy Jenő és László Endre személyekből kiküldött bizottság együttes jelentése és indítványa volt. Tehát ezen ügyben tett jelentések és a megállapítások nem egyéniek, hanem a kiküldött bizottság együttes jelentése és indítványa volt. Tehát ezen ügyben tett jelentések és megállapítások nem egyéniek, hanem a kiküldött bizottság legjobb meggyőződése és lelkiismeretének megnyilatkozása volt. Ettől a bizottságtól pedig úgy egyenként, mint összeségében távol állott a gondolat és szándék, hogy a fáradságos munkájának pozitív eredményével és tények megállapításával mások »elképráztatásában gyönyörködjek«.

b) A belvárosi leányiskola és Szemere Miklós kölcsön ajánlási ügyében a Direktóriumnak a jelentést írásban én tettem meg. Írásban

leszögezett jelentésem minden mondatáért, úgy a direktóriummal, mint mindenkivel szemben, teljes egészében most is fenntartom. Jelentésemben tett ténymegállapításokat a teljes szellemi képességgel rendelkező, jelenlévő összes direktóriumi tagok megnyugvásomra magukévá tették. A határozati javaslatokat, illetve indítványokat már nem én, hanem ha jól emlékszem dr. Ehrlich István és Petrovay Tibor direktóriumi tagok tették meg, mit a többi direktóriumi tagok alaposan megvitatva egyhangúlag magukévá tették, elfogadtak.

c) A főgondnok kultúrpolitikájára vonatkozólag a Direktórium semmiféle jegyzőkönyvi határozatot nem hozott. Ez az én vádam volt, azt ma is fenntartom, sőt a főgondnoknak az egyházközség anyagi ügyeinek káros irányítására és intézésére is a vádat ezennel kiterjesztettem. A főgondnok úr indokokat várja tőlem. Megkapja. Választásom szerint a főgondnok további magatartásától függően – a direktórium előtt, vagy az egyházközség közgyűlése előtt akkor, amikor az időpontot az egyházközség anyagi és erkölcsi sérelme nélkül alkalmasnak ítélem. Eleve biztosítom a Direktóriumot, hogy nem »erőltetett pózokkal, falsumokkal és frázisokkal, hanem valóságos tényekkel, adatokkal és megcáfolhatatlan számokkal« fogom indokaimat alátámasztani és igazolni, hogy a Nemes Ferenc volt Főgondnok utóda az egyházközség polgárai által előlegezett bizalomra mennyire volt érdemtelen vagy érdemes. A vezetésre igazi férfit nem negativitása és szavai, hanem tetteinek pozitív eredményei igazolják.

Kolozsvár 1935. szeptember 28.⁶³³

633 *László Endre válasza Jelen Gyula beadványára 1935. szept. 30-án.* – GYÉL: Num. 714-1935.

Függelék – 7.

Dr. Hirschler József plébános álláspontja az 1936. január 4-i direktórium-i ülésen

„Ahogy az utolsó jegyzőkönyv felterjesztésekor hangsúlyoztam, hangsúlyozni akarom most is, hogy én az egyházközség további sorsát minden kísérletezés elejtésével csak a direktórium fenntartásában látom biztosítva, és pedig kedves gondolat volna, ha Beteg Miklós úr Őexcellenciája bízna meg, hogy a direktóriumot vezesse. Ismételten ki kell jelentenem, hogy papi ember kezében – bármilyen címen – az egyházközség szanálását lehetetlennek tartom. A mostani Direktórium $\frac{3}{4}$ évi keserves és odaadó munka után teljesen tisztán látja a helyzetet. Látja, hogy a legfontosabb kérdések milyen úton oldhatók meg. Nagy előnye, hogy a jelenlegi zárgondnok úrral teljesen megértik egymást. Már karácsonyra rendezhették volna az ügyeket, ha a kölcsönt külső illetéktelen és felelőtlen befolyás meg nem akadályozta volna. Ezekért az egyházközséget ért súlyos károkért valakinek a felelősséget vállalnia kell és ez nem lehet a Direktórium. Nagyon fontos dolog, hogy a jelenlegi zárgondnok többszöri kijelentése szerint csak a mostani direktóriummal hajlandó tovább dolgozni és terveit végrehajtani. Ha pedig ő eláll, a károk kiszámíthatatlanok. Hangsúlyoznom kell azt is, hogy az Erdélyi Egyházmegyei Tanács Méltóságos Igazgatótanácsa a múltakban nem bizonyította be, hogy tud és akar az egyházközségen segíteni. Különben sem tartom, tisztelet a kivételeknek a Méltóságos Igazgatótanácsot kompetensnek a bírálatokra például a Holland ügyben, hogy miért, az közismert. Sajnos, amikor a Nuncius Úr Őexcellenciája tőlem memorandumot kért a helyzet tisztázására és én lojálisan felettes hatóságom útján akartam a Nuncius Úr kezéhez juttatni az én írásomat, ez a memorandum oly cenzúrára ment keresztül, és oly mellékinformációkkal lett kontrakarrírozva, hogy az egész ügy lényegesen más világításba helyeztetett. Én szótlánul tűrtem a cenzúrát és ezzel nem védekezés, hanem

vád alá helyezés lett saját magam memoranduma. Eltűrtém ezt is zokszó nélkül tiszteletből felettes hatóságom iránt és bízva főpásztorom védelmében. Ki kell jelentenem azt is, hogy főpásztoromnak csak törvényes egyházi előjáróságomat ismerem el és fogadom el, mert csak püspökömnek tettem engedelmességi fogadalmat. Ügyeimet az egyházközségem ügyeit kizárólag az előjáróságnak teszem a kezébe. Kizárólag ezzel az egyházi főhatósággal állapodtam meg önként és szabadon, hogy a plébánosi javadalmamnak jövedelmét ideiglenesen az egyházközség szanálásának céljaira fordítsák, amennyiben az egyházközség automatikus szervei, jelenleg a direktórium kezeli. Ha a fölöttes hatóság most a direktórium lemondását elfogadja, e megállapodást is megszünteti és én szabad rendelkezési jogomat visszanyerem plébánosi javadalmam jövedelmének kezelésére. Azonban mindezt közgyűlés elé tartozom vinni, a közgyűlésnek megtartása pedig beláthatatlan következményekkel járna. Ugyanez állana abban az esetben is, ha a főhatóság bármilyen formában az autonómiát felfüggesztené. Már most is alig tudom megfékezni azokat a jóindulatú vagy rosszakaratú elemeket, melyek közgyűlést akarnak, hogy tisztán lássanak. Istennek hála, hogy a direktórium működése lassan-lassan mindenütt megalégedést szült és elsimítja az ellentéteket. Szelíd formában kértem meg a főhatóságomat, hogy ne engedje meg bármilyen fórumon a direktóriumnak és az egyházközségnek bármilyen kritikáját. Ugyancsak arra is kértem, hogy személyi ügyek kapcsolódjanak ki. Sajnos biztos forrásokból tudom, hogy az utóbbi időben nem az egyházközségnek az érdeke a fő, hanem személyem, hogy elmozdítsanak helyemről. Személyemet azonban védeni fogom és tudom minden törvényes úton és módon. De most személyemet kikapcsolom és csak egyházközségemet nézem, személyes ügyem ráér, az egyház ügye azonban nem. Kérem kell tehát az urakat, maradjanak helyükön és amíg a Főpásztor nem dönt vigyük az eddigi lelkiismeretességgel az ügyek vezetését. Biztosan remélem, hogy a kegyelmes Főpásztor elfogadja a javaslatomat. Kérem e tekintetben az uraknak is a nézetét és véleményét.”⁶³⁴

634 A Direktórium jegyzőkönyve 1936. jan. 4-én. – GYÉL: Num. 4389-1937.

Függelék – 8.

Zomora Dániel általános helynök levele a Kolozsvári Róm. Kat. Egyházközség Választmányának

„D. a. J. Kr! 1963/1936 szám.

A Kolozsvári-belvárosi egyházközség T. Választmányának Cluj-Kolozsvár.

Tudomására hozom az egyházközségnek, hogy érdemes plébánosa, Dr. Hirschler József pápai prelátus, javadalmáról és állásáról, folyó hó 8-án kelt iratával megrendült egészségére való hivatkozással lemondott.

Bármily fájdalmasan érintett Dr. Hirschler József távozása azon egyházközség éléről, amelyben kiváló lelkipásztori alkotásaival és működésével híveinek ragaszkodó háláját, nagyrabecsülését és szeretetét teljes mértékben kiérdemelte: az egyházközség nehéz helyzetében méltányolnom kellett a lemondás indokolását. Elfogadván tehát a lemondást, a plébániai javadalmat megüresedettnek jelentettem ki.

Az ekként saját elhatározásából lemondott plébánost a plébánosi javadalom terhére nyugdíjaztam, és nyugdíját, előlegesen fizetendő havi 10.000 Leiben állapítottam meg, fenntartván jogomat a további intézkedésre, változtatásra és módosításra.

Egyidejűleg Dr. Hirschler József pápai prelátust megbíztam és kineveztem egyházmegyénk filozófiai és theologiai főiskolája Rectorává.

A megüresedett plébánosi javadalmat és állást egyelőre csak ideiglenesen kívántam betölteni, fenntartván alkalmas időre, hogy az egyházközség ősi jogszokása szerint saját maga választhassa meg a plébánost. Az ideiglenes adminisztrálást Márton Áron népszövetségi igazgatóra, mint Vicarius oeconomusra bízam.

Alba Iulia-Gyulafehérvár, 1936, március 15.

Zomora Dániel püspökhelyettes⁶³⁵

Függelék – 9.

Márton Áron az elhunyt Vorbuchner Adolf püspököt méltató szentbeszéde.

A mai rendkívüli közgyűlésünk megtartására az a tragikus eset ad szomorú aktualitást, alkalmat, amely jó Püspökünk váratlan elhalálózásával egész egyházközségünket gyászba borította.

Ma három éve, hogy az egyházmegye vezetését Gróf Mailáth Gusztáv Károly püspök úr helyett átvette. A püspöki felszentelésen egyházközségünk is népes küldöttséggel képviseltette magát és még élénken él emlékezetünkben a püspökszentelés ragyogó ünnepe és az általános öröm, amely kinevezésével az egyházmegyét és egész Erdély közönségét eltöltötte. Amikor az ősz főpásztor, akinek egészségét és idegrendszerét az apostoli hév és a négyévtizedes szakadatlan munka felőrölte, kénytelen volt egyházmegyéjét elhagyni, bizonytalanság és aggodalom vett volt erőt a lelkeken. Nem kívánatos törekvések, nyugtalanító találgatások jártak körbe. Féltünk, hogy az ősi egyházmegye, nagy hagyományaival s megnőtt történelmi feladataival, ideiglenes érdekek hullámveréseibe kerül. Annál nagyobb volt az öröm, amikor Vorbuchner Adolf szebeni plébános püspöki kinevezése hírül ment. Személyében reményeink zálogát, Mailáth püspök méltó utódját, féltett értékeink hivatott sáfárát kaptuk. A bizonytalanság és aggodalom egyszerre változott reménységgé és bizalommá. A bölcs mérséklet és okos körültekintés, amivel az egyházkormányzás kényes feladatát kezébe vette és ahogy azt irányította, nemcsak a belső nyugtalanságot, a Mailáth püspök betegsége alatt és távozása után előállott válságos tüneteket szüntette meg egy csapásra, hanem megnyugtatta és bizalomra hangolta azokat a külső tényezőket is, amelyek helyzeti érdekeltségüknél fogva várakozó álláspontból figyelték az új püspök működését. A történelmi adottságokkal, századokon át kialakult körülményekkel, elkülönült és mégis egymásba folyó életkörökkel, a sajátos és talán

az egész világon egyetlenül álló erdélyi viszonyokkal és amilyenek a fölébe jött, a változott helyzettel és következéseivel kellett számolnia.

S nagy valóságérzéke és felelősségének tudata eligazította. Megkapta a leghelyesebb magatartást, amire magas hivatása kötelezte. Tiszteletben tudta tartani mindenki jogos érdekét és érzékenységet s ugyanakkor a legtisztább elvhűséggel és következetességgel tudta képviselni egyházmegyéje nagy ügyeit nehéz helyzetekben. A tisztalátás és szinte abszolút biztos ítélőképesség volt legjellemzőbb tulajdonsága. Környezetére és azokra, akiket megbízásuk gyakrabban hozott közelébe, az első alkalom, néha olyan benyomást tett, mintha az eléje adott kérdéseket nem venné egyenlő figyelemmel fontolóra. De munkatársainak hamarosan rá kellett jönniük, hogy a külső nyugalommal csak palástolja a belső tevékenységet; míg másokat az elkerülehtő izgalmaktól meg akart kimélni, az ő figyelmét a legkisebb részlet sem kerülte el, a lehetőségeket és eshetőségeket aggodalmas gonddal vette számba és mérlegelte, akárhányszor álmatlan éjszakák árán. Amikor pedig elérkezett a cselekvés alkalmas pillanata, a legbonyolultabb ügyeknél is biztos fogással emelte ki s néhány rövid mondatban, néha meglepő fordulattal, szinte kézzelfogható kerektségben tette a lényegre vagy az elintézés módjának helyes képletét az ember elé. Ehhez a képességhez járult és szolgált szerencsés alapul, kivételes műveltsége. A lényeges iránti érzéke és szintetizáló ereje egyrészt megmentette attól, hogy sablonokban megfogalmazott formulák és tömegnek szánt vélemények szerint gondolkozzék, másrészt elősegítette, hogy a tudományok fejlődését, az ismeretkörök rohamos tágulását is nyomon kövesse, ismeretét pedig, egyéniségének megfelelően, nagy, irányító szempontok alapján rendezze.

Nem lehetett előtte olyan kérdést felvetni, amihez nem tudott volna szellemesen és könnyedén, fölényes tudással hozzászólni. De mindig úgy, hogy egyszerű kifejezési formájával s közvetlenségével fölényes tudását és szellemének átfogó erejét társalgássá vagy a megbeszélés vonzó kölcsönösségévé finomította. Mert úri modora, ami veleszületett tulajdonsága és mesterkéletlen közvetlensége, ami ennek természetes folyománya volt, megóvta minden hívalgástól és

a püspöki szék magaslatán is magához kapcsolta híveinek és papjainak szívét. A váratlan csapás nyomán sikolyként szakad fel lelkünkől a szorongó kérdés: Mit vétettünk, hogy őt elveszítettük?! Szeretett minket, szerette egyházmegyéje népét, amelyhez nevelése, kultúrája, hivatása, de vére is kötötte. Nem volt ok személyével szemben aggodalmaskodni; főpásztori kötelességeit Krisztus szellemében fogta fel, s az igazság és szeretet nagy törvényeit nem tudta és nem volt hajlandó sem divatos, sem alkalmazott önzésnek alárendelni. Ismerte híveinek szükségleteit s okos körültekintéssel, de fenntartás nélkül, becsületesen állott ezek szolgálatában, mert Isten szándéka szerint volt pap. Az igazság és szeretet nagy törvényeit követte és sem ideiglenes érdekekkel szemben, sem más szempontok szerint nem volt hajlandó azoktól eltérni, a törvényekből engedni.

Szerette külön Egyházközségünket is. Főgondnok helyettes és gondnok úr, akikkel halála előtt röviddel lenn voltam Gyulafehérváron és kinevezésem átvettem, tanúi voltak mekkora szeretettel és megható melegséggel beszélt az egyházközségről. Mindig szívesen jött ide, mindig hálás volt a vendéglátásért és többször tett elismerő nyilatkozatot az egyházközség működésére vonatkozólag, hogy azt annyi felelősséggel, szeretettel visszük.

Megrendülten állunk, e megdöbbenő, korán felnyílt sír előtt. Rövid két éves püspöki működése alatt is egyéni kiválóságaival meggazdagított, a kötelességteljesítésben pedig hősi példát adott. A halálos betegség lázával is utolsó percig dolgozott, vitte az egyházmegye gondjait, csakhogy javunkra legyen s mindent jól elrendezhessen. Nagy lelkét az egyházmegye gyászoló népe kíséri Isten trónusa elé.

A gyász napján egyházközségünk a maga részéről megadta a tiszteletet és hála kifejezését. Együtt imádkoztunk a gyászoló egyházmegye népével. Ma is tiszteletünk és el nem muló hálánkat akarjuk emlékezetünkben őrizni és kegyeletünk kifejezéseképpen, megemlékezésül mondjunk el, lelke üdvéért egy rövid imádságot...

Adj Uram örök nyugalmat neki! Minden meghalt hívek lelkei Isten irgalmából békeességben nyugodjanak. Ámen!⁶³⁶

636 Márton Áron az elhunyt Vorbuchner Adolf püspökről mondott méltató beszéde.

Bibliográfia

I. Források

GYULAFEHÉRVÁRI ÉRSEKI LEVÉLTÁR

Fond. 1.: Római Kongregáció, Nuncius

Fond. 4.: Megyéspüspök, Általános Helynök, Egyházmegyei Iroda,
Körlevelek.

Fond 5.: Egyházmegyei Tanács

Fond. 8.: Káplánok

Fond. 10.: Plébánosok, plébániai javadalmak, plébániák betöltése

Fond. 11.: Főesperesek

Fond. 14.: Szerzetesek

Fond. 17.: Középiskolák

Fond. 18: Elemi iskolák

Fond. 24.: Egyesületek

Fond. 26.: Halálozás, temetés

Fond. 30. Egyházi építkezések, épületek.

Fond. 31.: Alapítványok

Fond. 32.: Egyházközségek vagyoni ügyei

Fond. 33.: Egyháztanács, egyházközség költségvetése

GYULAFEHÉRVÁRI SZÉKESKÁPTALANI LEVÉLTÁR

ERDÉLYI RÓMAI KATOLIKUS STÁTUS LEVÉLTÁRA

KOLOZSVÁRI SZENT MIHÁLY PLÉBÁNIAI LEVÉLTÁRA

Fond.: Választmányi jegyzőkönyvek

Fond.: Költségvetések

Fond.: Levelezések az egyházmegyei Hatósággal

Fond.: Direktóriumai jegyzőkönyvek

GYULAFEHÉRVÁRI BATTHYANEUM

DOMUS HISTORIA POTAISSAENSIS

DOMUS HISTORIA BRADIENSIS

ORÁLIS FORRÁS: Veress Mária (szül. 1923. jún. 11.), volt marianista diák, 2016 május elsöpéntekén beszámol Márton Áron püspökkel való találkozásairól.

II. Forráskiadványok

A Kolozsvári Szent Mihály Egyházközség Igazgatási és Adóztatási Szabályzata. Kiadja a Kolozsvári Szent Mihály egyházközség. é. n.

MARTON József (összeállította): Márton Áron élete és munkássága. Kronológia I. (1896–1944). Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2020.

MARTON József (Szerk.): Márton Áron hagyatéka 1. kt. (Házasság, család) Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2005.

MARTON József (Szerk.): Márton Áron hagyatéka 5 kt. (Papság). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2009.

MARTON József (Szerk.): Márton Áron hagyatéka 7. kt. (Karácsony). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2010.

MARTON József (Szerk.): In: Márton Áron hagyatéka 9. kt. (Nyolc boldogság). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2013.

MARTON József (Szerk.): Márton Áron hagyaték 11. kt. (Körlevelek – 1.) Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2015.

MARTON József (Szerk.): Márton Áron hagyatéka, 15. kt. (Eszmék harca). Pro-Print. Csíkszereda 2017.

MARTON József (Szerk.): Márton Áron hagyatéka 16. kt. (Alkalmi beszédek – 1.) Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2018.

MARTON József (Szerk.): Márton Áron hagyatéka 18. kt. (Alkalmi beszédek – 3.) Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2019.

MARTON József (Szerk.): Márton Áron hagyaték 20. kt. (Levelek – 1.) Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2020.

SAS Péter (Szerk.): Egy reneszánsz lelkületű főpap Dr. Hirschler József főesperes-plébános. Verbum Kiadó. Kolozsvár 2010.

- SAS Péter (Szerk.): Márton Áron erdélyi püspök élete és munkássága. Kárpát-Haza Könyvek. Debrecen 2014.
- SAS Péter (Szerk.): A kolozsvári Szent Mihály egyházközség története II., Jegyzőkönyvek a kolozsvári római katolikus egyházközség képviselőtestülete és választmányának 1920 –1946. között üléseiről, Kolozsvár 2014.

III. Speciális könyvészet

- BÁRDI Nándor–FILEP Tamás Gusztáv–LŐRINCZ D. József (Szerk.): Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében. Pozsony 2015.
- BÍRÓ Sándor: Kisebbségben és Többségben. Románok és magyarok 1867–1940. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2002.
- BÍRÓ Vencel: Székelyi Gr. Mailáth Károly. Az Egyházmegyei Tanács Kiadása. Cluj-Kolozsvár. 1940.
- BÍRÓ Vencel: Katolikus Kincsek. Egyháztörténelmi tanulmányok. Kolozsvár 2012.
- BODÓ Márta–LÁZÁR Csilla (Szerk.): Az idők mérlegén. Tanulmányok Márton Áron püspökről. SzIT-Verbum. Budapest-Kolozsvár 2013.
- DOMOKOS Pál Péter: Rendületlenül ... Márton Áron Erdély püspöke. (Szerk. Hídvégi Máté), Eötvös Kiadó/Szent Gellért Egyházi Kiadó.
- CSATÁRI Dániel: A Vásárhelyi Találkozó. Akadémiai Kiadó. Budapest 1967.
- DOMOKOS Pál Péter: Az én Erdélyem. Vita Kiadó Budapest 1988.
- ERŐSS Alfréd: Gróf Mailáth G. Károly lelki arca. Arad 1940.
- FERENCI Sándor: A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára. Budapest-Kolozsvár 2009.
- FRITZ László – SÚLYOK István (Szerk.): Erdélyi Magyar Évkönyv I. „Juventus Kiadás” Kolozsvár 1930.
- Holló László (Szerk.): Gyárfás Elemér, a „civil püspök.” SzIT-Verbum Kiadó. Budapest-Kolozsvár 2016.
- HOLLÓ László (Szerk.): Katolikus Autonómia. Státus Kiadó. Csíkszereda 2007.

- HOLLÓ László: A világiak által „vezetett” egyházmegye I. kt. Kolozsvári Egyetemi Kiadó. Kolozsvár 2009.
- GYÁRFÁS Elemér (Szerk.): Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene. Dicsőszentmárton 1925.
- GYÖRGY Lajos: Az erdélyi katolikus sajtó a román uralom alatt. Kolozsvár. 1942.
- GYÖRGY József: A ferencrendiek élete és működése Erdélyben. Kolozsvár. 1930.
- JAKUBINYI György: Isten Szolgája Márton Áron az erdélyi püspökök sorában. Kolozsvár 2017.
- L. BALOGH Béni: A magyar-román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés. Múltunk Könyvek. Pro-Print. Csíkszereda 2002.
- LIGETI Ernő: Súly alatt a pálma. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda 2004.
- MARTON József: A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. században. Pro-Print Könyvkiadó Csíkszereda 2014
- MARTON József: A keresztény jelenkor. Mentor Kiadó. Marosvásárhely. 2008.
- MARTON József-DIÓSI Dávid-BODÓ Márta (Szerk.): Ecce Sacerdos Magnus: Tanulmányok Márton Áron püspökké szentelésének 75. évfordulójára. Budapest-Kolozsvár 2014.
- MARTON József (Szerk.): Márton Áron emlékkönyv. Glória Kiadó. Kolozsvár 1996.
- MARTON József-NEMES István (Szerk.): Márton Áron írásai és beszédei. Gyulafehérvár. 1996.
- MARTON József: Márton Áron, episcopul Ardealului. Alba Iulia 2008.
- MERZA Gyula, Száz év története – Nemzeti Kaszinó Kolozsvárt, Kolozsvár 1940.
- MIKÓ Imre: Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés. Cluj-Kolozsvár 1932.
- MIKÓ Imre: Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig. „Studium” Kiadása. Budapest 1941.
- MUREȘAN, Iulius: Episcopul Márton Áron. Cluj-Napoca 2008.

- NAGY Lajos: A kisebbség alkotmányjogi helyzete Nagyromániában. Kolozsvár 1941.
- NEAGOE, Stelian: Istoria guvernelor României. Editura Machiavelli. București 1999.
- NÓDA Mózes: Biserica Romano-Catolică din Transilvania în preioada interbelică. Presa Universitară Clujeană. Cluj-Napoca 2004.
- OBERDING József György: Az erdélyi agrárreform. Kolozsvár 1930.
- OSVÁTH Kálmán (Szerk.): Erdélyi Lexikon. Nagyvárad 1928.
- PAÁL Árpád: A kisebbségi lét tanulóévei Erdélyben II. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda 2008.
- POSZLER György: Az erdélyi magyarság száz évéről. Kolozsvár 2016.
- SALACZ Gábor: A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt. Aurora Könyvek. München 1975.
- SAS Péter: Az erdélyi római katolikus egyház (1900–1948), Budapest 2006.
- SZALAY Jeromos: Márton Áron, Vértanú Püspök Vértanú Népe. Mission Catholique Hongroise kiadása, Páris 1953.
- SZÁNTÓ Konrád: A Katolikus egyház története. II. kt. Ecclesia Kiadó. Budapest 1984.
- SZŐKE János – Dr. Baranyi Mária: Márton Áron életrajza. Nyíregyháza 1990.
- TOMKA Ferenc: Halálra szántak, mégis élünk. Budapest 2005.
- VÁRADY Aladár-BEREY Géza (Szerk.): Erdélyi Monográfia. Szatmár. é. n.
- VIRT László: Márton Áron a lelkiismeret apostoli ébresztője. Róma 1986.
- VIRT László: Márton Áron a lelkiismeret apostola. Budapest 1988.
- VIRT László: Nyitott szívvel. Márton Áron erdélyi püspök élete és eszméi. Budapest 2002.
- VIRT László: Márton Áron püspök. Editrice Velar 2016.
- VOGEL Sándor: Európai kisebbségvédelem. Erdélyi nemzetiségpolitikák. Múltunk Könyvek. Pro-Print. Csíkszereda 2001.

IV. Tanulmányok

- ALBRECHT Dezső: Márton Áron püspök évfordulója. In: Katolikus Szemle, XXI. évf. 1969. 171-175.
- BÁNYAI Ernő: Az erdélyi magyar ipar tizennyolc éves romániai útja. In: Erdélyi Magyar Évkönyv II. kt. 130-134.
- BETHLEN Györgyné: Márton Áron a lelkipásztor. In: Az Apostol, 1938. október 9. 1-2.
- BILINSZKY Lajos: A női szerzetesek működése Erdélyben. In: Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene (Szerk. Gyárfás Elemér). Dicsőszentmárton 1925. 527. 538. 542-542.
- BOROS Fortunát: A befelé néző ember. In: A Hírnök, 1942. május 15. XXXIX évf. 5 sz. 155-156.
- BÍRÓ Vencel: Apostoli kormányzó a gyulafehérvári egyházmegyei élén. In: Az Apostol, 1938. szept. 25. 4.
- CSUCSUJA István: Gyárfás Elemér korának gazdaságáról. In: Az Erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából II. Romániai Magyar Közgazdász Társaság. Kolozsvár 2004. 135-136.
- DEBRECZY Béla: A magyar tőke és tőkeképzés. In: Erdélyi Magyar Évkönyv. (Szerk. Kacsó Sándor) Braşov / Brassó 1937. 140-144.
- DOMOKOS Pál Péter: Márton Áron életútja. In: Az Apostol, 1938. szept. 25. 2-4.
- DOMBI József: Transzilvania fővárosának új plébánosa: Márton Áron. In: Az Apostol, 1938. augusztus 28. 5.
- DOMBI József: Vorbuchner püspökünk sírja előtt. In: Az Apostol, 1938. szeptember 16. 5.
- ERDÉLYI Csaba: A katolikus egyház Romániában. In: Katolikus Szemle. Róma 4 (1990) 308.
- ERŐSS Lajos: A hűséges Tanú. In: Márton Áron emlékkönyv. (Szerk. Marton József) Glória Kiadó. Kolozsvár 1996. 95-108.

- FRITZ László – SÚLYOK István: Az erdélyi magyarság egyházi szervezeteinek tíz éve. In: Erdélyi Magyar Évkönyv I. (Szerk. Súlyok I.–Fritz L.). „Juventus Kiadás” Kolozsvár 1930. 42. 44–45. 48.
- GAÁL György: Az Óvári család kolozsvári tragédiája. In: A Dunánál, 5. sz., 2006. 80–83.
- GYÖRGY Lajos: Márton Áron Erdély nevelő püspöke. In: Erdélyi Iskola. VI. évf. 5-6. sz. 1938/39. jan.-febr. 284–290.
- IGNOTUS Pál: Ma iktatják be ünnepélyesen Márton Áront plébánosi tisztébe. In: Keleti Újság, 1938. szeptember 30. XXI. évf. 220. sz. 6.
- IGNOTUS: Márton Áron, erdélyi római katolikus püspök. In: Keleti Újság, XXI. évf. 1938. 1.
- HALÁSZ Sándor: Az erdélyi magyar bank- és hitelélet. In: Erdélyi Magyar Évkönyv. (Szerk. Kacsó Sándor) Braşov / Brassó 1937. 145–151.
- HEGYI Endre: Fölszentelték Márton Áron püspököt. In: Szentelik a püspököt. Az Apostol kiadása. Kolozsvár. 1939. február 12. 13–16.
- HOLLÓ László: Az erdélyi katolikus autonómia, ill. az erdélyi Római Katolikus Státus tegnap és ma. In: Katolikus Autonómia. (Szerk. Holló László). Státus Kiadó. Csíkszereda 2007. 15–34.
- HOLLÓ László: Az Erdélyi Római Katolikus Státus és Márton Áron püspök viszonya. In: Az idők mérlegén. Tanulmányok Márton Áron püspökről. (Szerk. Bodó Márta–Lázár Csilla). SzIT-Verbum. Budapest-Kolozsvár 2013. 65–77.
- JAKUBINYI György: A „Hegy”. In: Márton Áron emlékkönyv. (Szerk. Marton József) Glória Kiadó. Kolozsvár 1996. 57–62.
- JANCSÓ Benedek: A magyar egyházak helyzete a román uralom alatt. In: Magyar Szemle 4 (1928/9–12) 141.
- JÁNOSSY Béla: Püspökszentelés Kolozsvárt. In: A Hírnök, 1939. február 15. XXXVI évf., 2. sz., 54–55.
- KRAUSZ László: Közlése. In: MÁM VI. 22/h. 3. doboz. 104. dos. 2. sz. 3.
- KOVÁCS Gergely: Szentnek lenni nem kevesek előjoga, hanem mindenki hivatása. In: Keresztény szó XXV/4.
- KOVÁCS Sándor: Kolozsvár. In: A gyulafehérvári főegyházmegye milleniumi sematizmusa. Verbum Kiadó. Kolozsvár 2010. 215.
- LADIHAY György: Az erdélyi agrártörvény és végrehajtása. In: Magyar Szemle 14 (1928) 151–157.

- MARTON József: A 80 éve püspökké szentelt Márton Áron első éve. In: Székelyföld. XXIV. évf., 3. sz. 2020. március. 103-117.
- MARTON József: Zombory László papi karrierizmusa. In: Studia Theologica Transsylvaniensia. 20 (2017/1) 83-117.
- MARTON József: Glattfelder Gyula – Mailáth G. Károlyhoz irt levelein keresztül. In: Studia Theologica Transsylvaniensia 18 (2015/1) 7-20.
- MARTON József: Márton Áron plébánosi beiktatása Kolozsváron. In: Studia Theologica Transsylvaniensia 6 (2004) 105-108.
- MARTON József: Miért éppen Ikrich Augusztá? In: Keresztény Szó. XXIV. évf. 8. sz. 2013. 8-12.
- MARTON József: Márton Áron Episcopul Ardealului. In: Márton Áron. Un episcop catolic pe calea crucii. Verbum. Cluj-Napoca 2013. 16-17.
- MARTON József: Márton Áron püspökségének első éve (1939). In: METEM 2018/1-2. Budapest. 17-30.
- MARTON József-KUSZÁLIK Péter: Előszó. In: Márton Áron hagyatéka 1. kt. (Házasság, család) (Szerk. Marton J.). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2005. 5-10.
- MARTON József-KUSZÁLIK Péter: Előszó. In: Márton Áron hagyatéka 7. kt. (Karácsony) (Szerk. Marton J.). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2010. 5-13.
- MÁRTON Áron: A második magyar főiskolás nemzedék. Húszévesek karácsonya. Katolikus főiskolások karácsonyfa ünnepsége. In: Márton Áron hagyatéka 7. kt. (Karácsony). (Szerk. Marton József). Mentor Kiadó. Marosvásárhely. 2010. 24-43.
- MÁRTON Áron: Keresztény és magyar erő a zeneművészetben. In: Márton Áron hagyatéka 9. kt. (Nyolc boldogság). (Szerk. Marton József). Mentor Kiadó. Marosvásárhely. 2013.149-156.
- MÁRTON Áron: A Kolping Legényegylet zenekari estéje. In: Márton Áron hagyatéka 9. kt. (Nyolc boldogság). (Szerk. Marton József). Mentor Kiadó. Marosvásárhely. 2013.170-173.
- MÁRTON Áron: Legényavatás. In: Márton Áron hagyatéka 9. kt. (Szerk. Marton József). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2013. 144-149.

- MÁRTON Áron: Lármafa. In: Márton Áron hagyatéka 18. kt. (Alkalmi beszédek – 3.) (Szerk. Marton J.). Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2019. 89–104.
- MÁRTON Áron: Feketevasárnap. Férfiak áldozása. In: Márton Áron hagyatéka 16. kt. (Alkalmi beszédek – 1.) (Szerk. Marton József). Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2018. 55–61.
- MÁRTON Áron: Katalin-kör tagfelvétele. In: Márton Áron hagyatéka 9. kt. (Nyolc boldogság) (Szerk. Marton J.). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2013. 159–162.
- MÁRTON Áron: Kézimunka-kiállítás megnyitása. In: Márton Áron hagyatéka 9. kt. Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2013. 156–159.
- MÁRTON Áron: Háromrészes előadás 1937-ből. In: Márton Áron hagyatéka 1. kt. (Házasság, család) (Szerk. Marton J.). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2005. 126–141.
- MÁRTON Áron: Pályaválasztás. In: Márton Áron hagyatéka 18. kt. (Alkalmi beszédek – 3.) (Szerk. Marton J.). Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2019. 205–207.
- MÁRTON Áron: Véndiák-találkozó (1938). In: Márton Áron hagyatéka 18. kt. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2019. 213–221.
- MÁRTON Áron: Mi és szerepünk. In: Márton Áron hagyatéka, 15. kt. (Eszmék harca), (Szerk. Marton József), Pro-Print. Csíkszereda 2017, 189–201.
- MÁRTON Áron: Iskolaév végén (1938). In: Márton Áron hagyatéka 18. kt. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2019. 221–227.
- MÁRTON Áron: Beszéde a plébánosi tisztségbe való beiktatásakor. In: Márton Áron hagyatéka 5 kt. (Papság) (Szerk. Marton József). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2009. 64–69.
- MÁRTON Áron: Vorbuchner Adolf püspök sírja előtt. In: Márton Áron hagyatéka 5. kt. (Papság). (Szerk. Marton József). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2009. 149–152.
- MÁRTON Áron: Vorbuchner Adolf püspök. In: Márton Áron hagyatéka 11. kt. (Körlevelek – 1.) (Szerk. Marton József), Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2015. 15–17.
- MÁRTON Áron: Levele Mailáth G. Károly püspöknek 1921. dec. 24–26. – Batthyaneum- Mailáth G. Károly levélcsoomag. VII. Regiszter. D. doboz. Num. Inv. 20.614.

- MÁRTON Áron: Feketevasárnap. Férfiak áldozása 1937. márc. 14-én. In: Márton Áron hagyatéka 16. kt. (Alkalmi beszédek – 1.) (Szerk. Marton József) Pro-Print Könyvkiadó Csíkszereda 2018. 55–61.
- MÁRTON Áron: Ikrich Augusztia szoc. tv. temetésére készített beszéd. In: Márton Áron írásai és beszédei. (Szerk. Marton József-Nemes István). Gyulafehérvár. 1996. 103–105.
- MÁRTON Áron: Levele Mailáth G. Károlyhoz, 1939. január 19. In: Márton Áron hagyaték 20. kt. (Levelek – 1.) Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2020. 89–90.
- MÁRTON Áron: Köszönet a gyulafehérvári kispapoknak. In: Márton Áron hagyaték 20. kt. (levelek – 1.). Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2020. 101–102.
- MÁRTON Áron: Adventi esték. In: Márton Áron hagyatéka 7. kt. (Karácsony), (Szerk. Marton József). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2010. 69–74.
- MÁRTON Áron: Karácsonyi fény. In: Márton Áron hagyatéka 7. kt. (Karácsony). 85–90.
- MÁTHÉ András: A Státus gazdasági helyzete Gyárfás Elemére világi elnöksége idején. In: Gyárfás Elemér, a „civil püspök”. (Szerk. Holló László). SzIT.-Verbum. Budapest-Kolozsvár 2016. 166–187.
- MISKOLCZY Dezső: Márton Áron botján a szeretet virága. In: Márton Áron emlékkönyv. (Szerk. Marton József) Gloria Kiadó. Kolozsvár 1996. 36–37.
- PAÁL Árpád: Vasárnap délelőtt megtörtént Márton Áron erdélyi püspökké szentelése. In: Magyar Lapok, 1939. február 14. VIII. évf., 30. sz. 1–4.
- PÁL Gábor: Konkordátum és a katolikus magyarság. In: Magyar Kisebbség VII (1928) 686.
- PETROVAY Tibor: Szövetkezeti ügyünk. In: Erdélyi Magyar Évkönyv II. kt. (Szerk. Kacsó Sándor). Brassó 1937. 118–123.
- SCHEFFLER János: Erdélyi egyházi jogi problémák. In: Erdélyi Tudósító XX (1941/1–2) 3–4.
- SOMODI András: Egyhangúlag választották meg Márton Áront Hirschler József örökébe. In: Keleti Újság, 1938. augusztus 18. XXI. évf. 183 sz., 5.

- SOMODI András: „Csíkból hoztam mélységes szeretetemet népem és az igazság iránt!” – mondta Márton Áron az egyházközség díszközgyűlésén. In: Keleti Újság, 1938. október 1. XXI. évf. 221. sz., 3.
- SZALAY Jeromos: Márton Áron, az ember és a püspök. In: Katolikus Szemle, V. évf. 1. sz. 1953, 1-4.
- SZIM Lídia: Élmények – emlékek Márton Áron püspök atyánkról. In: Márton Áron emlékkönyv. (Szerk. Marton József) Glória Kiadó. Kolozsvár 1996. 132-146.
- TELEKI Ádám: Az erdélyi magyarság gazdasági élete. In: Erdélyi Magyar Évkönyv II. kt. (Szerk. Kacsó Sándor). A „Brassói Lapok” és a „Népújság” Kiadása. Braşov / Brassó 1937. 115-117.
- TÓTH Szilárd: Oberding József György. In: Az Erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából II. Romániai Magyar Közgazdász Társaság. Kolozsvár 2004. 268-269.
- TREFÁN Leonárd: Az új püspök. In: A HÍRNÖK, 1939. január 15. XXXVI. évf. 1. sz., 1. 3-4.
- VENCZEL József: Márton Áron püspök életpéldája. In: Szentelik a püspököt. Az Apostol kiadása. Kolozsvár 1939.
- VENCZEL József: Márton Áron püspök népnevelő rendszere. In: Erdélyi Iskola. VI. évf. 5-6. sz. 1938/39. jan.-febr. 361-371.
- VENCZEL József: A volt határőrezredek vagyonának sorsa. In: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület tizennyolcadik gyűlésének Emlékkönyve. (Szerk. Bíró Vencel). Kolozsvár 1944. 51.
- VENCZEL József: Márton Áron életpéldája. In: Látóhatár 3. sz. 1939. 1-2.
- VENCZEL József: Feljegyzése. In: Márton Áron Múzeum VI. 22/h. 3. doboz. 104. dos. 2. sz. 4.
- VENCZEL József: Erdély és az erdélyi román földreform. In: Hitel VI (1940-1941/3-4) (Szerk. Jakabffy Elemér) 258-276.
- VENCZEL József: Tallózás az erdélyi földreform román irodalmában. In: Hitel VIII (1943/1) (Szerk. Jakabffy Elemér) 7-24.
- ZATHURECZKY Gyula: Magyarok megfélemlítése Erdélyben. In: Magyar Szemle 1937. jan. 4. 195.
- ZELETIN, Ştefan: Románia társadalmi fejlődése 1866-tól napjainkig. A román merkantilizmus korszaka. In: Román eszmetörténet 1866-1945. (Ford. Pászka Imre) Aetas – Századvég. 1994. 215-276.